

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCSA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. KLINGER ANDRÁS, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

76. ÉVFOLYAM 4–5. SZÁM

1998. ÁPRILIS–MÁJUS

E SZÁM SZERZŐI:

Dr. Burgerné Gimes Anna, a közgazdaság-tudomány doktora, a József Attila Tudományegyetem egyetemi tanára; *Dr. Csahók István*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója; *Dr. Ékes Ildikó* kandidátus, a Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézetének igazgatója; *Éltető Ödön*, a KSH ny. fősztályvezető-helyettese; *Havasi Éva*, a KSH tanácsosa; *Dr. Jordán Gyula* kandidátus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense; *Kapitány Gabriella*, a KSH főelőadója; *Némedi-Varga Szilvia*, a Magyar Export-Import Bank Rt. munkatársa; *Dr. Szilágyi György* állami díjas, a közgazdaság-tudomány doktora, a KSH fősztályvezető-helyettese; *Dr. Valkovics Emil*, a demográfiai tudomány doktora, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos tanácsadója; *Visi Lakatos Mária*, a Statisztikai Szemle főszerkesztője; *Záhonyi Márta*, a KSH fogalmazója.

*

Lakatos Judit, a KSH fősztályvezetője; *Mészáros Árpád*, a KSH fősztályvezető-helyettese; *Nádas Magdolna*, a KSH ny. csoportvezetője; *Tűű Lászlóné*, a KSH ny. osztályvezetője.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Katona Tamás
1580 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1998
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva (szerkesztőségi titkár), Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345-6528

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6212

E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapképesítő postahivatalnál és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219–98636, 021–42795 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

Nemzeti számlák – szatellit számlák. – <i>Dr. Szilágyi György</i>	309
Mikroszimulációs kísérlet a családtámogatások hatásvizsgálatára. – <i>Éltető Ödön – Havasi Éva</i>	324

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Az ifjúság demográfiai jellemzői és munkaerő-piaci helyzete. – <i>Kapitány Gabriella – Záhonyi Márta</i>	341
Az infláció okai Magyarországon. – <i>Dr. Ékes Ildikó</i>	358
Földhasználat és földbirtok-politika az Európai Unió országaiban. (I.) – <i>Burgerné Gimes Anna</i>	375
A külföldi tőkeberuházások a világ gazdaságában. – <i>Némedi-Varga Szilvia</i>	390
A város és a vidék közötti szakadék és a belső migráció Kínában. – <i>Jordán Gyula</i>	407

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

Százéves a magyar statisztika háza. – <i>Visi Lakatos Mária</i>	418
---	-----

SZEMLE

Az MTA Statisztikai Bizottságának 1998. március 18-i kibővített ülése. – <i>Dr. Csahók István</i>	433
Magyar szakirodalom Tóth Pál Péter: Haza csak egy van? (<i>Valkovics Emil</i>)	436

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Szervezeti hírek – Közlemények	440
--------------------------------------	-----

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Desrosières, A.: A hivatalnok és a tudós: a statisztikusi szakma változásai. (<i>Tűz Lászlóné</i>)	442
Vandhout, P.: A munkaerő-piaci politika és a gazdasági növekedés hatása az OECD-országok növekvő jövedelem-egyenlőtlenségére. (<i>Lakatos Judit</i>)	444
Bartunek, E. – Hawik, E.: Az EU 1996. évi munkaerő-felmérése Ausztriában. (<i>Nádas Magdolna</i>)	445
Estes, R.: A társadalomfejlődés trendjei Európában. (<i>Mészáros Árpád</i>)	446
Külföldi folyóiratszemle	447
Bibliográfia	451

Utánnymás csak a forrás megjelölésével!

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

NEMZETI SZÁMLÁK – SZATELLIT SZÁMLÁK

DR. SZILÁGYI GYÖRGY

A nemzeti számlarendszer – mint ismeretes – zárt, teljes körű és konzisztens elszámolási struktúra. Ez azt jelenti, hogy minden gazdasági egységnek, műveletnek, terméknek stb. megvan a maga jól meghatározott, egy és csak egy helye a rendszer osztályozásaiban és számláiban.

Ez a vonzó rendezettség azonban időnként megköti az elemzők kezét. Egy-egy elemzési célhoz jobban illenének más fogalmak, más osztályozások, vagy igényünk lehet olyan adatokra, amelyek nem jelennek meg a nemzeti számlák rendszerében. Szükség lehet például a termelés körének kiszélesítésére, hogy figyelembe vegyünk a háztartásokon belüli szolgáltatási tevékenységet is, azokat a szolgáltatásokat (például takarítás, oktatás), amelyeket a háztartások egyes tagjai egymásnak nyújtanak, és ami a számlarendszer definíciója szerint nem számít termelésnek.

A nemzeti számlák ilyenfajta alternatíváit, vagy kiterjesztését szolgálják az ún. *szatellit számlák*. A szatellit számlákkal több mint tíz évvel ezelőtt foglalkoztam a *Statisztikai Szemle* hasábjain [7], akkor azonban a nemzeti számlák integrációs szerepének eszközeiként mintegy annak alárendelve tárgyaltam őket, ezért maguk a szatellit számlák valószínűleg kevés figyelmet keltettek.¹ Ezért valószínűleg nem esem az önismétlés vétkébe, ha a jelen tanulmányban megismétlem akkori közléseim még ma is érvényes megállapításait.

A SZATELLIT SZÁMLÁK ALAPJAI

A szatellit számlák a nemzeti számlarendszerhez szorosan illeszkedő, mintegy abból kinövő speciális elemző kimutatások, amelyek kiegészítik azt a képet, amit a nemzeti számlarendszer ad a gazdaságról. A szatellit számlák teszik a nemzeti számlarendszert rugalmassá, sokirányban felhasználhatóvá.

Ma már statisztikatörténeti szempontból sem érdektelen, hogyan alakult ki a szatellit számlák gondolata. A történet az ENSZ nemzeti számlarendszerének (System of National Accounts – SNA) körülbelül egy évtizeden át tartó felülvizsgálata során kezdődött. A nyolcvanas évek közepén holland szakértőknek, a témában igen elismert csoportja az SNA olyan struktúrájával állt elő, amely egy központi magra és ahhoz kapcsolódó

¹ Akkor még a „szatellit számla” elnevezést is kerültem.

modulokra tagolódnak. Ez az elképzelés a számlarendszer sokcélú, sokféle – egymásnak akár ellent is mondó – jellegén belül kitüntetett szerepet adott a szerzők által „institucionálisként” említett szempontoknak, és ezekre korlátozta a központi magot. „A központi magnak a gazdasági szereplők önmagukról és tranzakcióikról való felfogását kell tükrözni. A fogalmaknak menteseknek kell lenniük a tapasztalatokkal nem igazolt, csak elméleti elemzéseken alapuló hipotézisektől.” [8] Különösen vonatkozik ez a számlarendszerben gyakran előforduló imputációkra (feltételes számításokra, például amikor feltételezett lakbért mutatnak ki a tulajdonos által lakott lakásokra). Ezzel szemben a modulokban, a szerzők felfogása szerint, alternatív gazdaságelméletek, a nemzetiszámla-készítők saját felfogásai, speciális elemzési szempontok kerülnek előtérbe. Így a központi mag vizsgálati köre némileg homogénebb, de evvel együtt szűkebb lett volna, mint az akkor érvényes (1968. évi) SNA-é.

A holland koncepció azonban nem nyerte meg az SNA-felülvizsgálat többi szereplőjének tetszését, főként azért, mert egyikük sem értett egyet a rendszer kereteinek szűkítésével (sőt erősebbek voltak a bővítési törekvések, amire példa lehet a termelés tevékenység szerinti osztályozásának bevezetése a nemzeti osztályozás mellett). Az új (1993. évi) rendszer az előzőnek (1968. évi) egyetlen elemétől sem vált meg. Érvényre jutott azonban az a felismerés, hogy a makro- és mikroszintű gazdaságelemzésnek számos kérdése nem válaszolható meg a számlarendszer segítségével, ezért szükség van bizonyos flexibilitásra. Ennek jegyében alakult ki a szatellit számlák halmaza. Míg tehát a holland elképzelések „központi mag” gondolata a felülvizsgálat során egyre inkább háttérbe szorult, a rendszer végső formába öntése idejére pedig teljesen feledésbe merült, a „modul” elképzelés tovább élt a szatellit számlák formájában (még akkor is, ha a központi számlarendszer és a szatellit számlák közötti határ máshol húzódik, mint a „mag” és a „modulok” közötti). A szatellit számlák olyannyira polgárjogot nyertek az új (1993. évi) SNA-ben, hogy az SNA hivatalos kiadványa külön fejezetet szentel ennek a témának. Érdemes idézni ebből a fejezetből ([6] 489. old.). „A szatellit számlák révén kiszélesedik a nemzeti számlák elemző képessége. Ezáltal rugalmas módon, társadalmilag fontos szempontok kerülnek a vizsgálat körébe, a központi rendszer túlterhelése vagy megzavarása nélkül. A szatellit számlák egyfelől kapcsolódnak a nemzeti számlák központi rendszeréhez és rajta keresztül az integrált gazdaságstatisztika egészéhez. Másfelől pedig – minthogy jobban illeszkednek az adott területhez vagy témához – kapcsolódnak e terület vagy téma szempontjából specifikus információs rendszerhez.”

A szatellit számlák és típusaik

Miről szólnak tehát a szatellit számlák? Adva van egyfelől a nemzeti számlarendszer, amely egységes keretbe illeszti a gazdaság és a társadalom minden ágából, részterületéről származó információk közül azokat, amelyek e keretbe illenek. Adva van másfelől az ágazatokra, területekre, funkciókra vonatkozó statisztikák gazdag sokfélesége jóval mélyebb részletekben, mint amit a számlarendszer makroökonómiai szemléletmódja megkívnán, számos olyan, az ágazat stb. számára fontos részlettel, amelyek a nemzeti számlákba nem illenek bele (ezek között találjuk a nem pénzben, hanem különböző naturáliákban kifejezett mutatókat is). E statisztikák már a vizsgálatuk tárgyát tekintve is csak részben hangolhatók össze a központi rendszerrel. Előfordul, hogy az, amit a központi számla-

rendszer valamely ágazat vagy funkció működéséről mond, az igaz ugyan, ám az adott ágazat szempontjából másodlagos jelentőségű; az ágazatra valóban jellemző adatok viszont nem tükröződnek a rendszerben. A kereskedelmi ágazat egyik „fő” mutatószámának, az eladási forgalomnak úgyszólván nincs helye a nemzeti számlarendszerben. A kereskedelem termelési értéke iránt viszont aránylag csekély érdeklődés nyilvánul meg magában az ágazatban.

A szatellit számlákkal lefedett témák, aspektusok nagyon sokfélék lehetnek az elemzés céljától függően. A szatellit számlák egy része kifejezetten ágazati mint a mezőgazdaság, a lakásgazdálkodás vagy a közlekedés számlái. Ezek célja mindenképp az adott ágazat helyzetének, működésének árnyaltabb bemutatása. A másik csoportba olyan gazdasági-társadalmi funkciók számlái tartoznak, mint az egészségügy, a környezetvédelem stb. Ezek a szatellitiek is tovább részletezik azokat az információkat, amelyek e funkciókról a központi rendszerben található, ennél azonban fontosabb, hogy adott funkció (például az egészségügy) e kimutatásai számot adnak az egészségüggyel kapcsolatos minden tevékenységről, akár az egészségügyi ágazatba tartozó intézmények végzik őket, akár mások. Tehát nemcsak az orvosok, rendelőintézetek, kórházak tartoznak ide, hanem a gyógyszer-kereskedelem, az orvosképzés, a gyógyászati kutatás, az állami egészségügyi igazgatás stb. Más szóval a szatellit számlák az adott funkció szempontjából teljességre törekcsenek. Ez azzal jár, hogy a különböző szatellitiek átfedhetik és át is fedik egymást. Az orvosképzés például ugyanolyan joggal tartozik az egészségügyi funkcióba, mint az oktatásba, és valóban, mind az egészségügy, mind az oktatás szatellit számlái számot adnak róla. Hasonló átfedések lehetnek az egészségügy és a kutatás vagy az egészségügy és a kereskedelem relációiban is. Vagyis az egyes szatellit számlák önmagukban zárt rendszert alkotnak, együttesen azonban nem. Nem fedik le (legalábbis nem szükségképpen) az összes létező tevékenységet, illetve funkciót, de nem is követelik meg, hogy egy tevékenység csak egy helyen szerepeljen.

Ez a fajta flexibilitás eltér a központi rendszer szigorúan taxonómikus osztályozásaitól, ahol, a kettős számbavételt elkerülendő, feltétlenül el kell döntenie minden egyes tevékenység és intézmény, sőt minden egyes gazdasági művelet hovatartozását. E „vagy-vagy” kategorizálással szemben áll a szatellitiek „is-is” szemlélete. Ennek révén a funkcionális elemzések megszabadulnak a központi rendszer bizonyos kötöttségeitől, és könnyebben alkalmazkodnak saját területük jellemző vonásaihoz és elemzési igényeihez.

Az SNA említett fejezetében ezek a funkcionális szatellit elemzések kapnak nagyobb hangsúlyt, olyannyira, hogy a kézikönyv fel is sorolja (nem a kizárólagosság erejével) a szóba jövő funkciókat:

Kultúra	Környezetvédelem ²
Oktatás	Kutatás és fejlesztés
Egészségügy	Szállítás
Szociális gondozás	Adatfeldolgozás
Idegenforgalom	Lakásgazdálkodás

Van azonban a szatellit számlák tipizálásának egy másik, az előzőnél „drámaibb” dimenziója is. A szatellitiek egy része a központi rendszeren kívül valósítja meg a vizsgált

² Az SNA-Kézikönyv részletesen tárgyalja a környezeti számlákat, ennek ismertetése azonban túlmegy e tanulmány keretein. Alapvonalait lásd [5].

terület részletesebb elszámolását. Ennek során átalakíthatják ugyan a központi rendszer osztályozásait, beiktathatnak további, a központban nem szereplő elemet, anélkül azonban, hogy módosítanák a központi rendszer adatait.

A szatellit elemzések egyike-másika azonban túllép még ezeken a kereteken is, és visszahat magára a központi rendszerre, attól eltérő fogalmakat használva, kiszélesítve a termelés, a fogyasztás vagy a beruházások, netán az aktívák és a passzívák körét stb. E módosított fogalmak, áthelyezett határoló vonalak okozta adatmódosítások végigfuthatnak az egész rendszeren, és alternatív gazdasági nagyságrendeket, struktúrákat stb. eredményezhetnek, egészen a GDP nagyságáig. Néhány példa.

– A háztartáson belül, a háztartás tagjai számára nyújtott szolgáltatásokat az SNA definíciója kizárja a termelés köréből (a javak termelését és háztartáson belüli elfogyasztását nem zárja ki). Érdekelhet azonban bennünket ezeknek a szolgáltatásoknak a nagysága (megfigyelésük nem kis nehézséggel jár, ettől azonban most tekintsünk el). Ha ezt a tevékenységet hozzáadjuk az SNA szerinti „kanonizált” termelési értékhez, megváltozik a bruttó kibocsátás és vele együtt a hozzáadott érték nagysága, ami végső fokon megnöveli a GDP-t. Ha azonban változik a termelési érték, változnak az elsődleges jövedelmek, és ez hatással van a többi jövedelemkategóriára is (például a rendelkezésre álló jövedelmekre). Ami a makrogazdasági struktúrákat illeti, módosul az intézményi struktúra a háztartási szektor javára, az ágazati szerkezetben pedig megnő a szolgáltatások aránya.

– Az SNA hivatkozott fejezete használja az „externalizálás” fogalmát. Az SNA alapértelmezésében egy termelőegység kiegészítő tevékenysége nem képezi önálló elemzés tárgyát, eredménye nem jelenik meg önálló termékként, hanem feloldódik a termelőegység fő- vagy melléktermékében. Kíváncsiak lehetünk azonban e kiegészítő tevékenységre önmagában is, és ekkor olyan szatellit kimutatást készítünk, amely ezt (vagy akár az összes) kiegészítő tevékenységet megjeleníti a termelésben, „externálja”. A központi rendszer például a gazdasági egységek önmaguknak végzett szállítási teljesítményét (például egyik telephelyről a másikra való anyagszállítást saját járművel) nem tekinti szállítási outputnak; ezek a szállítások a termelőegység költségének számítanak. Ha tehát a szatellitünk a teljes szállítási teljesítményt kívánja elemezni, akkor ezt a szállítást „externalizálni” kell. Ilyen externalizálás növeli a szállítási szektor kibocsátásának értékét, megváltoztatja az ágazati arányokat stb.

– A termelők okozta környezetszennyeződés, mint ismeretes, kedvezőtlen hatással van a lakosságra mint végső fogyasztókra. A környezeti számlákban ez úgy jelenik meg, mint a a háztartások termelő „negatív transzfere”. Ilyen tétel bevezetését azonban ellentételezni kell a szatellit számlában, és ez ismét egy „externalitás”, egy „negatív szolgáltatás termelése” a termelőnél és ennek megfelelő végső fogyasztás a felhasználónál.

A szatellit számlák szerkezete

A különböző szatellit számlák struktúrája is elsősorban a szóban forgó terület igénye-
ihez és sajátosságaihoz igazodik; ebben is kifejezésre jut a rendszer flexibilitása. Három szempont – a termelés, a felhasználás és a finanszírozás – azonban az esetek többségében nagy hangsúlyt kap.

Ezek természetesen más-más intenzitással és más-más részletezésben jelennek meg a különböző szatellitokban. Egyesek a finanszírozó szektorokat, mások a szolgáltatásokat vizsgálják meg erőteljesebben, vagy mutatják be nagyobb részletezésben. Helyenként lehetőség van például a finanszírozásnak nemcsak a termelők, hanem a szolgáltatások fajtái szerinti részletezésére is. A felhasználók csoportjai egyes esetekben elkülöníthetők egymástól, más esetekben nem. A víztisztítás – mint az egyik környezetvédelmi rész-funkció – haszonélvezői például a háztartások, a helyi közösségek és a termelők egyaránt, anélkül, hogy a felhasználás mértéke elosztható volna közöttük. Egy másik funkció, a szennyeződés elleni védelem, azon belül a szennyező anyagok eltávolítása esetében már elkülöníthetők a felhasználó szektorok, a háztartások, a termelőegységek stb.

Az SNA-nek a szatellit számlákkal foglalkozó fejezete nagy hangsúlyt helyez a vizsgált funkció szempontjából *specifikus javak és szolgáltatások* (a továbbiakban termékek) körére. A szatellitek kimutatják e termékek termelési mennyiségét és módját, azt, hogy mely termelők állítják elő őket, a munka- és tőkefelhasználást, a termelési folyamat hatékonyságát, a velük kapcsolatos forrás-allokációt stb.

A specifikus termékek között a rendszer megkülönbözteti a jellemző és a kapcsolódó termékeket. A részletes vizsgálat a jellemző javakat és szolgáltatásokat veszi célba és a lehető legrészletesebb osztályozásukra törekszik. Az egészségügyben például ilyen az egészségügyi (orvosi, kórházi) szolgáltatás. A kapcsolódó szolgáltatások – az egészségügy esetében például a betegszállítás – kevésbé fontosak, de többnyire beletartoznak a tevékenységosztályozás egy szélesebb kategóriájába.

A specifikus termékek fogyasztása az 1. séma szerint tagolódik.

1. séma. A specifikus javak és szolgáltatások a szatellit számlákban

Megnevezés	Jellemző	Kapcsolódó	Specifikus termékek összesen
	termékek		
Végső fogyasztás			
Ebből:			
piaci termékek			
nem piaci termékek			
Közbenső fogyasztás			
<i>Fogyasztás összesen</i>			

A fogyasztás azonban még nem meríti ki a szóban forgó funkcióval kapcsolatos valamennyi kiadást. A 2. séma ezek teljes felsorolását adja. (Az egyszerűség kedvéért itt az 1. sémának csak a főösszegét szerepeltetjük.)

2. séma. A kiadások szerkezete

1. A specifikus javak és szolgáltatások fogyasztása
2. A specifikus javakban megtestesülő tőkeképződés
3. A nem specifikus javakban megtestesülő álló-tőke-felhalmozás specifikus javak, szolgáltatások előállítására
4. Specifikus folyó transzferek
5. Specifikus tőke transzferek
- Rezidens egységek³ összes kiadása
6. Rezidens egységek fogyasztása (beruházása) külföldi finanszírozással

Összes kiadás

Némi magyarázat a séma egyes tételeihez. Egy iskola felépítése specifikus javakban megtestesülő tőkeképződés (2. tétel) az oktatás szatellit számláján. Amikor azonban telket vásárolunk az iskolaépülethez, akkor nem specifikus állóeszköz (telek) beszerzésével van dolgunk (3. tétel).

A 4., 5. és 6. tétel a különböző transzferjellegű támogatásokat különíti el, egyrészt aszerint, hogy azok a folyó felhasználásra vagy tőkére vonatkoznak-e, másrészt, hogy belföldi (4. és 5.) vagy külföldi (6.) eredetűek-e.

³ Rezidens egységek azok, amelyek gazdasági tevékenységének centruma az adott ország területén van.

Kérdés ezek után, hogy *kik részesülnek* e kiadások révén létrejövő kedvezményekben (kik a javak és szolgáltatások fogyasztói, mely gazdasági egységeknél történik beruházás, melyek részesülnek transzferben stb.), és milyen gazdasági egységek, kik finanszírozzák ezeket. Mindkét kérdésre egy-egy, egymáshoz hasonló struktúrájú elszámolás ad választ. Az elszámolás struktúrája kombinációs tábla, melynek egyik változója a 2. séma szerinti kiadási csoportosítás, a másik változó a kedvezményezett (felhasználó), illetve finanszírozó gazdasági egységek csoportjai.

A kedvezményezetteket illetően az SNA az intézményi szektorok és a termelők típusait mint fő kategóriákat ajánlja:

- a) piaci termelők,
- b) nem piaci termelők (például saját felhasználásra termelők),
- c) kormányzat mint kollektív fogyasztó,
- d) háztartások,
- e) külföld.

A legtöbb esetben a háztartások a legfontosabb felhasználók, különösen azokban a szatellit számlákban, amelyek szociális jellegű javokról és szociális szolgáltatásokról számolnak el.

A finanszírozók szerinti vizsgálatra azért van szükség, mert nem mindig a felhasználók viselik a fogyasztás, beruházás stb. költségeit. A finanszírozó kimutatására az SNA lényegében az intézményi szektorbontást ajánlja:

- a) piaci termelők,
- b) a háztartásokat szolgáló nonprofit intézmények,
- c) kormányzat,
- d) háztartások,
- e) pénzintézetek,
- f) külföld.

A szatellit számlák kapcsán eddig bemutatott sémák egyike sem öltötte kifejezetten számla formáját (ha számlán a források és a felhasználás kétoldalú, egymást kiegyenlítő kimutatását értjük). Kétségtelen, hogy a számlarendszer nemcsak számlákból, hanem különböző formájú más táblázatokból is áll. Az SNA ajánlása azonban a szatellit világában sem marad adós a szoros értelemben vett számlákkal. Az a szektor, amelyre a rendszer ilyen számlákat definiál, egy ebből az alkalomból létesített halmaz: a jellemző javakat és szolgáltatásokat előállító termelők szektora. (A jellemző javakat és szolgáltatásokat, az 1. séma kapcsán definiáltuk.) Ezek a termelők azonban más tevékenységet is végeznek, és a számlákban ennek is kifejezésre kell jutni.

E termelők teljes számlarendszere (számos részlettől, további tagolástól eltekintve) három számlából áll:

- termelés és jövedelemkeletkezés számla,
- egyéb folyó műveletek számla,
- felhalmozás számla.

A 3. sémában a termelés és jövedelemkeletkezés számlát mutatjuk be, a másik kettőt a 4. és az 5. sémában.

3. séma. Termelés és jövedelemkeletkezés számla

Felhasználás	Forrás
Közbenső (termelő) felhasználás	Kibocsátás
– jellemző termékekből	– jellemző termékek
– egyéb termékekből	– egyéb termékek
Munkavállalók díjazása	
– a jellemző tevékenységben	
– egyéb tevékenységben	
Termelési és importadók	
Támogatások (-)	
Működési eredmény	
– a jellemző tevékenységben	
– egyéb tevékenységben	
Vegyes jövedelem	
– a jellemző tevékenységben	
– egyéb tevékenységben	

4. séma. Egyéb folyó műveletek számla

Felhasználás	Forrás
Tulajdon-jövedelem (kifizetett)	Működési eredmény
Jövedelem- és vagyonadók	Vegyes jövedelem
Társadalmi juttatások (nyújtott)	Tulajdon-jövedelem (kapott)
Egyéb folyó transzferek (adott)	Társadalmi juttatások (kapott)
Közösségi fogyasztás	Egyéb folyó transzferek (kapott)
Megtakarítás	

5. séma. Felhalmozási számla

Felhasználás	Forrás
Bruttó beruházás	Megtakarítás
– jellemző tevékenységhez	Kapott tőke-transzfer (+)
– egyéb tevékenységhez	Adott tőke-transzfer (-)
Készletváltozás	
Aktívák nettó növekedése	
Forrástöbblet vagy forráshiány	

A 3. séma szerinti számla egyenlege a működési eredmény és a vegyes jövedelem. Ez jelenti a szóban forgó területen létrejött elsődleges jövedelmeket. (Azért van szükség két tételre, mert – a nemzeti számlarendszer általános szabálya szerint – a háztartások szektorában nem különül el a munkajövedelem a vállalkozói jövedelemtől, ezért ebben a szektorban a rendszer vegyes jövedelmet mutat ki.)

A működési eredmény és a vegyes jövedelem lesz tehát a következő számla (egyéb folyó műveletek) kiinduló adata. (Lásd a 4. sémát.) E számla egyenlege a megtakarítás, egyben ez a felhalmozási számla induló adata. (Lásd az 5. sémát.)

A szatellit számlák kapcsolata a központi rendszerrel

Mint a bevezetőben leszögeztük, a szatellit számlák szorosan kapcsolódnak a nemzeti számlarendszerhez, sőt széles értelemben véve részét képezik annak. Az eddigiek során a

szatellitek nagy szabadságfokát és szinte korlátlan flexibilitását hangsúlyoztuk, ez azonban nem jelenthet teljes elszakadást a központi rendszertől. A témával foglalkozó szerzők mindegyike hangsúlyozza ezt a kapcsolatot, a valóságban azonban meglepően kevés figyelmet szentelnek a kérdésnek. Nemigen jelennek meg azok a találkozási pontok, amelyekből kiindulva a szatellit levezethető. Az SNA már többször hivatkozott fejezete például leszögezi: „Általánosan feltételezhető, hogy ugyanaz a tétel ugyanolyan adatként jelenik meg a központi rendszerben és egy funkcionális szatellit számlán.” Továbbá: „A központi osztályozásokkal való minden kapcsolatnak láthatónak kell lennie.”

Véleményem szerint az az elemzés, számla- vagy táblarendszer vagy más kimutatás, amely adatszerűen és explicit módon nem kapcsolódik a nemzeti számlarendszer megfelelő tételeihez, lehet nagyon hasznos és tiszteletreméltó statisztika, de nem érdemli ki a „szatellit számla” megjelölést. A szatellit számlák adatai, mint láttuk, eltérhetnek a nemzeti számlákétól, ezt az eltérést azonban világosan és kvantitatív módon nyomon kell követni. Közben felhasználást például átminősíthetünk kibocsátássá vagy végső felhasználássá (amint erre az „externalizálás” tárgyalása példát is mutatott be), ezt azonban a központi rendszer adatából, sőt inkább adataiból kiindulva, le kell vezetni, egészen addig az adatig, amelyik azután már beleillik a szatellit elemzés koncepciójába.

Naturális adatok a szatellit elemzésekben

A vizsgált terület leírásának gazdagítása érdekében a szatellit számlák pénzben kifejezett adatai kiegészülnek a funkcióra legjellemzőbb naturális mutatókkal. Tulajdonképpen csak szóhasználat kérdése, hogy ezeket a szatellit számlák összetevőinek tekintjük-e (mint a szerzők többsége teszi) vagy hozzájuk kapcsolódó kiegészítő adatkimutásoknak. A lényeg a pénzbeni és a természetbeni adatok párhuzamos, egymással összefüggő elemzése. Ehhez a pénzbeni és a naturális mutatók konzisztenciájára van szükség. Ez a konzisztencia teszi lehetővé az egyes funkciókra vonatkozó komplex elemzést, amelyhez elengedhetetlen a monetáris és a naturális mutatók elemzése.

E naturális mutatók körére épp úgy nem lehet általános receptet adni, mint arra, hogy mely ágazatokra vagy funkciókra készüljenek szatellitek, vagy hogy azok milyen részletezésben osztályozzák például a gazdasági alanyokat. A mutatók kiválasztása az ágazat vagy a funkció jellegétől függ. A legtöbb esetben a mutatók három típusa kapcsolódik szorosan a szatellit számlákhoz: a munkaerő, a felszerelés és a teljesítmény.

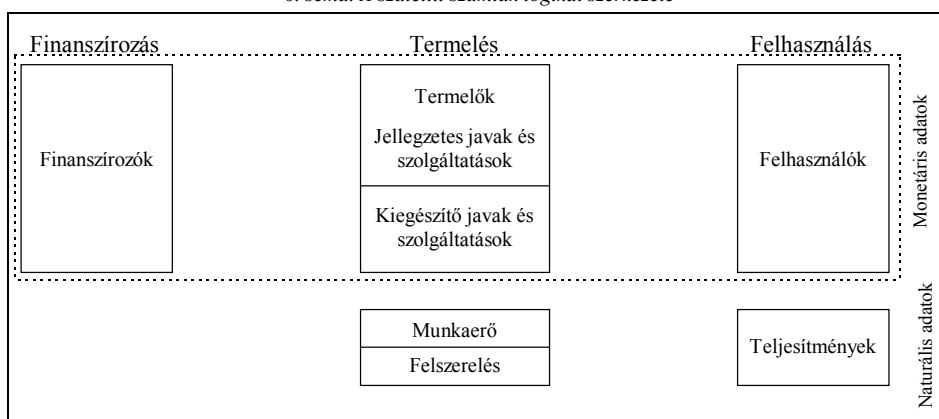
E mutatók esetében szükség van a szatellit többi részével való konzisztenciára, azaz ugyanarra a körre kell vonatkozniuk, mint az értékadatoknak. Ha például az oktatás körét úgy határoztuk meg, hogy az egészségügyi oktatást vagy a vállalatoknál folyó szakoktatást is felöleli, akkor a munkaerő adatainak tartalmazniuk kell az orvosi fakultásokon, az egészségügyi szakiskolákban stb. foglalkoztatottak számát is, illetve azokat is, akik a termelő vállalatoknál szakképzéssel foglalkoznak.

A munkaerő osztályozása is az illető funkció szempontjából lényeges foglalkozásokat emeli ki és részletezi. Ugyanez vonatkozik a felszerelésre is. Az idegenfogalom adatai például nyilván a szálláshelyek, az éttermi kapacitások stb. mennyiségét és osztályozását fogják tartalmazni.

A teljesítménymutatók kiválasztása még inkább függ a tevékenység jellegétől (az oktatás esetében például a tanulók száma oktatási formák és fokozatok szerint részletezve, a

környezetvédelemnél – sok más mellett – a tisztított víz mennyisége, az idegenforgalomnál a ki- és beutazók száma és a vendégnapok).

6. séma. A szatellit számlák logikai szerkezete

A 6. séma bemutatja a szatellit számlákban tükrözött aspektusok és mutatószám-típusok logikai elhelyezkedését. [9]

EGY SZATELLIT RENDSZER VÁZLATA – A KUTATÁS ÉS FEJLESZTÉS PÉLDÁJA

A szatellit számlákról eddig elmondottakat illusztráljuk egy kiválasztott tevékenység szatellitjének segítségével. Már hivatkozott tanulmányomban [7] e bemutatás színtere az oktatás volt, ezúttal a kutatás–fejlesztést (K+F) választottam példának. E választást nemcsak a K+F előtérbe kerülése, a technikai színvonal és az innováció fontosságának szinte naponkénti hangsúlyozása indokolja, hanem a *Statisztikai Szemlében* nemrég megjelent, a kutatási–fejlesztési statisztika megújításával foglalkozó tanulmány is. [4] A tanulmány részletesen ismerteti a K+F fogalmi és számbavételi kérdéseit, és bemutatja a K+F-re vonatkozó adatfelvételt. Mindez megkönnyíti a kutatás és fejlesztés szatellit számlájának tárgyalását (így elkerülhető néhány ott kifejtett téma megismétlése).

A kutatás–fejlesztés előkelő helyet kap napjaink gazdaságelméletében. A nyolcvanas és kilencvenes években kialakult „új növekedésmélelet” növekvő skálamegtérülést és multiplikátorhatást tulajdonít a K+F-nek, az innovációnak és a humántőke-képződésnek.

A K+F szatellit számlájával régebben francia és japán, újabban főként holland statisztikusok foglalkoztak ([1], [2]); e részben jórészt az ő munkáikra támaszkodom.

A kutatás és fejlesztés általános definícióját a híres „Frascati Kézikönyv”⁴ a következőkben adja meg: „Kutatási és kísérleti fejlesztésen (K+F) azt a rendszeresen végzett alkotómunkát értjük, amelynek célja az ismeretanyag bővítése, beleértve az emberről, a kultúráról és a társadalomról szerzett ismereteket, valamint ennek az ismeretanyagnak a felhasználását új alkalmazások kidolgozására.”

⁴ A „Frascati Kézikönyv” a K+F-re vonatkozó nemzetközi ajánlás, amely szépen csengő nevét arról a városról kapta, ahol első változatát – még 1963-ban – kidolgozták. Jelenleg az 1993. évi változat van érvényben.

Az ágazati osztályozás⁵ [3] szerint a „Kutatás, fejlesztés” ágazat a gazdasági szolgáltatások egyike,⁶ amelybe a K+F három típusa tartozik:

1. az alapkutatás: kísérleti vagy elméleti kutatás, amelynek elsődleges célja új ismeretek szerzése a jelenségek és a megfigyelhető valóság alapjául szolgáló okokról, a felhasználás vagy alkalmazás szándéka nélkül;
2. az alkalmazott kutatás: új ismeretek megszerzése céljából végzett eredeti kutatómunka speciális (gyakorlati) probléma megoldására;
3. a kísérleti fejlesztés: rendszeres tevékenység, amely a kutatásból és/vagy a gyakorlati tapasztalatokból nyert ismereteken alapul, és új anyagok, termékek és eszközök előállítására, új eljárások, módszerek és szolgáltatások bevezetésére és a már előállítottak vagy bevezetettek lényeges tökéletesítésére irányul.

Kutatás és fejlesztés a nemzeti számlarendszerben

A nemzeti számlarendszer – a központi, tehát szatellitiek nélkül értelmezett rendszer – elég mostohán kezeli a kutatási és fejlesztési tevékenységet; akár úgy is fogalmazhatunk, hogy nem tud vele mit kezdeni. A számlarendszerben szinte egyáltalán nem tükröződik ennek a funkciónak hatalmas közgazdasági szerepe. A közgazdasági megfontolások alapján ugyanis a K+F-tevékenység beruházásnak, nevezetesen immateriális eszközökbe való beruházásnak lenne tekintendő. Ebben az esetben egyfelől a végső felhasználások között, másfelől a tőkeszámlán lenne a helye. Igen ám, de milyen értéken? Hiszen a K+F-tevékenység néhány lényeges vonatkozásban különbözik más fajta termeléstől. Először is a K+F nem rutin-tevékenység (ez akár a definíciójából is következik), ezért mindig bizonytalan, hogy az input fog-e egyáltalán outputot (az ismeretek növekedését) eredményezni, és ha igen, mekkora ez az output. Másodsor, ha eredményez is valamilyen várt outputot, az ebből származó jövedelem még mindig bizonytalan, sőt ez a bizonytalanság fennállhat évekkel a K+F-termelés után is.

A nemzeti számlarendszer tehát kénytelen lemondani a közgazdaságilag leghelyesebb megoldásról, és olyan szuboptimális, ám a központi rendszer gondolatvilágába jobban beleillő eljárást alkalmazni, amelyben a K+F termelőfelhasználásnak minősül. Ebből az is következik, hogy a tevékenység értékelése termelési költségen történik.⁷ Íme mindez az SNA megfogalmazásában. „A gazdasági szervezetek által kutatás–fejlesztésre fordított kiadások nem hasonlóak azokhoz a termelőfelhasználási tételekhez, amelyek nagysága többnyire arányos az elszámolási időszaki termeléssel, hanem ezek elsősorban azt a célt szolgálják, hogy a jövőben növeljék a termelékenységet, vagy bővítsék a termelési lehetőségeket, hasonlóan a gépek, berendezések, építmények és egyéb szerkezetek létesítésére eszközölt kiadásokhoz. A szakképzésre és a kutatás–fejlesztésre fordított kiadások azonban nem testesülnek meg olyan eszközökben, amelyeket a vagyonomérlegben való megjelenítés céljából azonosítani és értékelni lehet. Ezért ezeket a kiadásokat termelőfelhasználásnak mutatjuk ki, bár nyilvánvaló, hogy ezek hasznot hozhatnak.” [6]

A K+F ilyenén számbavétele és értékelése avval a hátránnyal is jár, hogy a K+F-re fordított kiadások összekeverednek a termelőfelhasználás többi tételével. A különválasz-

⁵ A magyar statisztika internacionalizálódásának eredményeképpen, ma már nem kell külön „magyar” és „nemzetközi” osztályozásról beszélnünk.

⁶ További gazdasági szolgáltatások, például a kölcsönzés, a számítástechnikai tevékenység, a gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások (jogi, mérnöki tevékenység, hirdetés) stb.

⁷ Kivételt képez a specializált, kereskedelmi alapon működő kutatóintézet vagy laboratórium, melynek megrendelésre történő kiszámlázott kutatási szolgáltatása a bevétel, illetve a szerződéses ár szerint értékelődik.

tás szinte reménytelen. Enyhe vigaszt csak az SNA azon ajánlása nyújt, amely szerint azoknál a vállalatoknál, ahol tekintélyes mértékű a K+F, ott érdemes ezt a tevékenységet elkülönített szakosodott egységként („establishment”-ként) kezelni.

Mit tehetnek ilyen körülmények között a K+F szatellit számlái, ha – csak megközelítőleg is – képet akarnak adni e funkció

- valóságos szerepéről és tényleges súlyáról a gazdaságban,
- elhelyezkedéséről a gazdaság intézményi struktúrájában,
- saját, a funkció szempontjából releváns belső szerkezetéről.

A K+F valóságos szerepéről szólva már elmondtuk, hogy az – nem közbenső felhasználás (ráfördítés) – hanem beruházás. Ahhoz azonban, hogy ez a kissé elvont, hiszen immateriális beruházás a maga konkrétságában megjelenjék, tisztáznunk kell, mi is a K+F-tevékenység termelési eredménye, mi a jellemző termék.

A kutatás és fejlesztés szatellit számlái jellemző terméknek⁸ a K+F-szolgáltatásokat tekintik, lényegében avval a tartalommal, ahogyan azt az ágazati osztályozás körülírja. E szolgáltatások közül a már említett holland szerzők kiemelten kezelik a szabadalmak létrehozását [1], mintegy a tevékenység kézzelfogható eredményét. A szabadalmakat el lehet adni, meg lehet vásárolni, de bérbe is lehet adni és venni, ez a licenc. E tételek képezhetik a K+F szatellit számlák sajátos „termékosztályozását”. Az elemzés gazdagítása érdekében azonban ez az osztályozás kétdimenzióssá tehető, amennyiben a másik dimenziót azok a tudományágak képezik, amelyekbe ezek a kutatások tartoznak.

7. séma. A K+F termékosztályozása

Tudományág	Szabadalom	Licenc	Egyéb K+F-szolgáltatás
Természettudományok			
Műszaki tudományok			
Orvostudományok			
Agrártudományok			
Társadalomtudományok			

A kutatás és fejlesztés mint beruházás

Most már nyomon követhetjük azt a folyamatot, ahogyan a K+F-tevékenység eredménye tőkévé válik. A már hivatkozott holland szerzők gondolatmenetét követve, az a kutatási–fejlesztési ráfordítás, mely végül szabadalomban ölt testet, mindaddig befejezetlen beruházás, és mint ilyen, készletfelhalmozás a termelőnél, amíg a kész szabadalom létre nem jön. E pillanattól a szabadalom állóeszköznek tekintendő (az addig felhalmozódott készletadatot ezzel az értékkel csökkenteni kell). (Az értékelés azonban a ráfordítások alapján történik, éppen úgy, mint ahogy a központi rendszer teszi.)

Mi történik a szabadalom eladása esetén? Ekkor a vásárló válik beruházóvá, az eladó pedig – aki tőkejóságot adott el – negatív beruházást regisztrál. Az eladási ár és az előállítási költség különbsége a termelő jövedelme.

⁸ Az egyszerűség kedvéért nem definiáljuk külön a „jellemző” és a „specifikus” termékek körét.

A nem szabadalmi célú kutatásokat és fejlesztéseket szintén beruházásként értelmezzük. A különbség annyi, hogy a szabadalmak feltételezett „élettartama” a lejárató idő, a többi K+F-szolgáltatásé pedig csak az adott év. Ennek megfelelően a szabadalmak leírás kulcsa a lejárató évek számának reciproka, a többi szolgáltatásé 1 (azaz 100%).

Kapcsolat a központi számlarendszerrel

A tanulmány általános részében felállított követelmény értelmében láthatóvá kell tenni a szatellit számlák illeszkedését a központi számlarendszerhez, le kell vezetni a szatellit kiinduló adatait a nemzeti számlarendszer kapcsolódó tételéből vagy tételeiből. Erre annál is inkább szükség van, mert a K+F a szatellitnek abba a „nehezebb” típusába tartozik, amelyben a központi rendszer adatai is módosulnak. Azáltal, hogy beruházásnak minősülnek olyan tételek, amelyeket a központi rendszer közbenső felhasználásként tart nyilván, a szatellitben kibővül a beruházások és szűkül a közbenső felhasználás köre.

Hosszadalmas és nehezen áttekinthető lenne, ha ezt a levezetést a rendszer minden számlatípusán végigfuttatnánk. Ezért kiemeljük e sokaságból azt a két legfontosabb kategóriát (a termelést és a felhalmozást), továbbá a termelők azon csoportját (a piaci termelőket), amely a K+F elemzése szempontjából a legfontosabb.

Nézzük tehát a termelést a piaci termelők szektorában. Kiinduló (a központi rendszerhez kapcsolódó) pontunk a központi rendszerben megjelenő hozzáadott érték a K+F termelőinél. A kutatás és fejlesztés piaci termelői:

- 1. Hozzáadott érték (alapáron) a nemzeti számlarendszerben
 - + 2. Szabadalmak eladásából származó nettó bevétel
 - + 3. Szabadalmak bérleti díjából (licenc) származó bevétel
 - + 4. K+F-beruházások
-
- Hozzáadott érték (alapáron) a K+F szatellit számláin*

Tekintsük most ennek „tükörképét”, a K+F felhasználóinál jelentkező értéket:

- 1. Hozzáadott érték (alapáron) a nemzeti számlarendszerben
 - + 2. Szabadalmak beszerzési költsége
 - 3. Szabadalmak bérleti díja (licenc)
-
- Hozzáadott érték (alapáron) a K+F szatellit számláin*

Mindez módosítja a hozzáadott értékek összgazdasági főösszegét, a bruttó hazai terméket (a GDP-t):

- 1. GDP (alapáron) a nemzeti számlarendszerben
 - + 2. Piaci termelők szabadalomeladásából származó nettó bevétele
 - + 3. Szabadalmak bérletéből származó bevétel és az ezekre fordított kiadások egyenlege a piaci termelőknél
 - + 4. Piaci termelők K+F beruházásai
-
- GDP (alapáron) a K+F szatellit számlái szerint*

Láttuk, hogy ezek a módosítások a felhalmozási adatokban okozzák a legnagyobb változást. Emeljük ki ezek közül a beruházásokat, ismét mindkét oldalról, a termelők és a vásárlók szempontjából.

A kutatás és fejlesztés piaci termelői:

- 1. Beruházás a nemzeti számlarendszer szerint
 - + 2. Szabadalmak termelési költségei
 - 3. Eladott szabadalmak termelési költségei
 - + 4. Nem szabadalomjellegű K+F termelői költségei
-
- Beruházás a K+F szatellit számláin*

A felhasználó (kutatás és fejlesztési szolgáltatást vásárló vagy bérlő) piaci termelők:

- 1. Beruházás a nemzeti számlarendszer szerint
 - + 2. Szabadalmak vásárlása
 - + 3. Egyéb K+F szolgáltatás vásárlása
-
- Beruházás a K+F szatellit számláin*

A termelésnek és a beruházásoknak a K+F szempontjából történő ilyen átértelmezése lehetővé teszi a K+F szerepének és súlyának számszerűsítését és elemzését, például annak megállapítását, hogy mekkora a kutatás–fejlesztés aránya az össztermelésből, vagy hogy milyen szerepe van a termelésbővítésben. Ezek nélkül illuzórikusak azok a gyakran hallott megállapítások, amelyek keveslik a tudományos eredmények gazdasági szerepét, vagy példaként állítanak olyan országokat, amelyekben – nemzetközileg össze nem hasonlítható adatok alapján – ez az arány elismerésre méltóan magas.

Intézményi struktúra és finanszírozás

Láttuk, hogy a szatellit számlákban nagy szerepük van az adott terület vagy funkció szempontjából jellemző osztályozásoknak. Ezek a sajátos osztályozások az általános osztályozási rendszerek kisebb-nagyobb módosítását jelentik, például a fontosabb tételek részletesebb bontását, a kevésbé fontosak összevonását, esetleg némi átsorolást.

Az előbbieken foglalkoztunk a K+F sajátos termékosztályozásával, adóssak vagyunk még az intézményi osztályozással. A K+F termelőinek és felhasználóinak intézményi szektorbontása nem különbözik a nemzeti számlarendszer általános szektorbontásától, illetve annak enyhén módosított változatától, amelyet e tanulmány első része (lásd: A szatellit számlák szerkezete) bemutat. A finanszírozás esetében azonban érdemes mélyebb részletezésre törekedni, egyrészt egy kissé finomítva a belföld–külföld elhatárolást, másrészt követve a kutatás–fejlesztés finanszírozásának hazai sajátosságait. Manapság például a multinacionális vállalatok a know-how elterjesztésének nemzetközi hálózatoként működnek, és nagy a globalizációban játszott szerepük. Az SNA az üzleti szektorokat (vállalatokat és pénzüintézeteket) „Állami”, „Belföldi magán” és „Külföldi irányítású” alszektorokra tagolja. Azokban az országokban, ahol jelentős a belföldi irányítású multinacionális vállalatok szerepe, érdemes egy külön alszektor képezni, amely mintegy „tükörképe” a külföldi irányítású vállalatok alszektorának.

Hasonló megfontolású másik továbbtagolás a „Külföld” (Rest of the world) szektorát érintheti. Ezt érdemes „Nemzetközi szervezetek” és „Egyéb külföld” alszektorokra tagolni, tekintettel az egyes nemzetközi szervezetek által a K+F támogatásában játszott szerepre.

Ami a K+F-finanszírozás belföldi intézményi struktúráját illeti, [4] teljes képet ad a különféle szervezettípusok jellegzetes finanszírozási forrásairól, ezért ennek részletes tár-

gyalása itt mellőzhető. Ki kell azonban emelni a szerzők által kialakított „Finanszírozási–felhasználási mátrixot”, amely becses része lehet egy K+F-szatellitnek.

A K+F nem monetáris mutatói

A kutatás–fejlesztés szatellit rendszerének eddig tárgyalt számlái és más kimutatásai monetáris adatokat tartalmaznak. A szatellit elszámolás flexibilitásának egyik tényezője azonban éppen az, hogy abba naturális adatok is beilleszthetők. A kutatási–fejlesztési statisztika megújításáról szóló, már többször hivatkozott tanulmány [4] a K+F-mutatók gazdag választékát vonultatja fel. A szatellit rendszerbe azonban ezeknek csak egy rész-halmaza illik bele, azok a mutatók, amelyek így vagy úgy kapcsolódnak a monetáris mérőszámokhoz. Felvetődik a kérdés, milyen lehet egy K+F szatellit számla naturális mutatóinak köre.

1. Munkaerő: a kutatási–fejlesztési tevékenységben részt vevők létszáma. Ezt a létszámot legalább két metszetben érdemes részletezni:

- életkor szerint,
- iskolai végzettség és szakképzettség szerint.

Különösen ez utóbbinak van nagy jelentősége a téma szempontjából, hiszen a magasabbban kvalifikáltak viszik előre a kutatási–fejlesztési tevékenységet, és bennük testesül meg az az emberi tőke, melynek ezen a területen kiemelkedő a jelentősége.

2. Felszerelés: a felszereltség mutatói tudományáganként és kutatóhely-típusonként nagyon különbözők lehetnek (könyvtárak, laboratóriumok stb.) és nagyon különböző paraméterekkel jellemezhetők. Ez a fajta részletesség valószínűleg nemigen illeszthető a szatellit számlák rendszerébe. Sokkal inkább ide való például a kutatóhelyek száma mint általános és meglehetősen egyszerűen értelmezhető mutatószám. Érdemes itt olyan tagolást alkalmazni, mint

- kutatóintézet,
- felsőoktatási kutatóhely,
- vállalati kutatóhely,
- egyéb.

3. Teljesítmények: itt is olyan mutatószámok kiválasztása célszerű, amelyek nem egy-egy tudományterületre vagy ágazatra jellemzők, hanem a K+F egészére. Ilyen lehet:

- a kutatási témák száma,
- a szabadalmak száma.

Mindkét mutatószám részletezhető a tudományágak és a felhasználó ágazatok száma szerint.

*

A szatellit számlák kiszélesítik és gazdagítják a vizsgált terület (ágazat, tevékenység) elemzési lehetőségeit. Egyfelől a szakterület rendelkezésére bocsátják a nemzeti számlarendszer makroökonómiai eszköztárát, másfelől az általános makroszemlélethez hozzáte-

szik a specifikumokat. A szatellit vizsgálatok azonban csak akkor vezetnek eredményre, ha a szűkebb szakterület és a nemzeti számlák értői egymásra találnak. Ez az együttműködés nemcsak az ismeretek kölcsönös átadását, hanem kölcsönös megértését, sőt megtanulását is jelenti.

IRODALOM

- [1] *Bos, F. – Hollanders, H. – Keuning, S. J.*: A Research and Development module supplementing the national accounts. National Accounts Occasional Paper No. 51. Netherlands Central Bureau of Statistics. Voorburg. 1992. 51 old.
- [2] *Bos, F. – Hollanders, H. – Keuning, S. J.*: A Research and Development module supplementing the national accounts. *The Review of Income and Wealth*. 1994. évi 3. sz. 273–286. old.
- [3] A Gazdasági Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszere '98. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 287 old.
- [4] *Hüttl Antónia – Inzelt Annamária – Varga Alajosné*: A kutatási-fejlesztési statisztika megújítása. *Statisztikai Szemle*. 1997. évi 11. sz. 893–907. old.
- [5] *Nyitrai Ferencné dr.*: Gazdaságstatisztika. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 287 old.
- [6] System of National Accounts 1993. United Nations – World Bank. Brussels, Luxemburg, New York, Paris, Washington D.C. 1993. 711 old.
- [7] *Dr. Szilágyi György*: Statisztikai integráció részmérlegekkel. *Statisztikai Szemle*. 1987. évi 4. sz. 766–778. old.
- [8] *Van Bochove, C. A. – Van Tuinen, H. K.*: Flexibility in the next SNA: The case for an institutional core. *The Review of Income and Wealth*. 1986. évi 2. sz. 127–154. old.
- [9] *Weber, J. L.*: Articulation des comptes nationaux et des données physiques: comptes satellites de l'environnement et comptes du patrimoine naturel. Megjelent: Études de comptabilité nationale. Economica. Paris. 1986. 187–193. old.

TÁRGYSZÓ: Nemzeti számlák. Kutatás-fejlesztés.

SUMMARY

Satellite accounts are special analytical returns relating to the system of national accounts which enable the relevant economic sectors, areas or functions to be examined more thoroughly. By adopting satellite accounts a more comprehensive analysis of the national accounts becomes possible.

The characteristic areas of the satellite accounts are e.g. those of culture, education, health, tourism, environmental protection etc. A part of the satellites reacts upon the central system itself enlarging the scope of the survey and modifying the concepts.

The satellite accounts enlighten their objects from the side of production, applying and financing.

The article presents in practice the theoretical considerations relating to satellite accounts by means of the accounts of research and development.

MIKROSZIMULÁCIÓS KÍSÉRLET A CSALÁDTÁMOGATÁSOK HATÁSVIZSGÁLATÁRA*

ÉLTETŐ ÖDÖN – HAVASI ÉVA

A háztartási költségvetési felvételek részletes képet nyújtanak a háztartások legfontosabb társadalmi–gazdasági jellemzőiről. Információkkal szolgálnak a lakosság jövedelméről és fogyasztási kiadásainak szerkezeti sajátosságairól egyaránt. Így módon felhasználásukkal felbecsülhetjük a nagyobb horderejű gazdasági–szociális intézkedések összlakosságra és az egyes társadalmi rétegekre gyakorolt hatásait is.

Ez a tanulmány egyrészt azzal a céllal készült, hogy a Bokros-csomag szociális megszorításokat tartalmazó intézkedéssorozatának lakossági jövedelmekre gyakorolt hatását mikroszimulációs keretrendszerrel – az elemző munka első lépéseként – a felhasználni kívánt háztartás-statisztikai adatok megbízhatóságát tesztelje, másrészt rövid leírást kíván adni a mikroszimuláció során alkalmazott módszerről. [8]

A HÁZTARTÁS-STATISZTIKAI MINTA REPREZENTATIVITÁSA ÉS JÖVEDELEMADATAINAK ÉRVÉNYESSÉGE

A háztartási költségvetési felvételben a magánháztartásoknak megközelítően 0,25 százaléka reprezentálja az összes – 1995-ben 3,8 millió – magyar háztartást. A mintába került háztartásoknak a lehető legpontosabban kell visszatükrözniük a háztartások összességét. Természetesen a megfelelés soha nem lehet tökéletes, de az eltérésnek bizonyos tűréshatáron belül kell maradnia, s elemi követelmény az eltérés mértékének pontos ismerete, hogy azt az adatok elemzése során számításba vehessük.

A következőkben a mikroszimulációs munka alapjául szolgáló 1995-ös háztartás-statisztikai minta reprezentativitását és a szociális intézkedések hatásvizsgálatánál felhasznált háztartás-statisztikából származó jövedelemadatok érvényességét vizsgáljuk.

A háztartási költségvetési felvétel főbb sajátosságai

A Központi Statisztikai Hivatal háztartási költségvetési felvételei közel fél évszázados múlttal rendelkeznek. 1995-ben 10 582 háztartás vett részt a felvételben. A minta – a

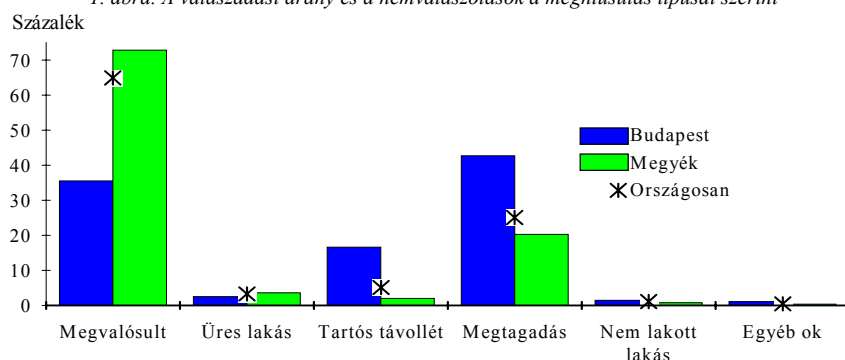
* Jelen tanulmány szorosan kapcsolódik Csicsman József – Papp Péterné: A családtámogatási rendszerek hatásvizsgálata mikroszimulációval (*Statisztikai Szemle*. 1998. évi 3. sz. 238–249. old.) c. dolgozatához.

hagyományoknak megfelelően – többlépcsős rétegzett kiválasztással történt, mely 1995-ben 464 település 3899 körzetét és ezen belül a magánháztartásoknak mintegy egy-negyed százalékát foglalta magába. Az adatgyűjtés egész évben folyamatos volt. Egy-egy hónapban a mintába tartozó háztartásoknak mindig egytizenkettő, azaz havonta közel 880 háztartás vezetett háztartási naplót. Az év végén valamennyi naplót vezető háztartás még két alkalommal adott egyéb kiegészítő információt.

A háztartások háromszori felkeresése, a naplóvezetés nem kis megterhelést jelent a háztartásoknak. Az együttműködést nehezíti, hogy olyan információkat is kérdeznek a háztartásoktól, amelyekre manapság az emberek nem szívesen válaszolnak, ezek közé tartoznak a jövedelmi kérdések és bizonyos fogyasztási javakkal kapcsolatos információk (például az élvezeti cikkek fogyasztása, különös tekintettel az alkoholra) is. Mivel a válaszadás önkéntes, az együttműködést elutasító háztartások száma meglehetősen nagy. A meghiúsulások nem véletlenszerűek, hanem jól körülhatárolható sajátosságokat mutatnak. (Lásd erről bővebben [23].)

1995-ben a meghiúsulási arány országosan 35,1, Budapesten 64,5 százalék volt. (Lásd az 1. ábrát.) A kiemelkedően magas területi különbségek mellett a háztartásfő és általában a háztartás tagjainak iskolai végzettsége, foglalkozási csoportja, aktivitási típusa is befolyásolja a válaszadási hajlandóságot. A legnagyobb valószínűséggel a vállalkozó háztartásfőjű háztartások tagadják meg a lakossági felvételekben – és így a háztartási költségvetési felvételben – való közreműködést.

1. ábra. A válaszadási arány és a nemválaszolások a meghiúsulás típusai szerint

A nagyarányú és szisztematikus meghiúsulásokból származó torzításokat a háztartási költségvetési felvétel esetén a demográfiai korrekció sok területen közvetlenül vagy közvetve kompenzálja. A demográfiai és lakáskorrekcióval a meghiúsulások miatt legnagyobb gondot jelentő területi reprezentativitás tökéletesen biztosított. Hasonló a helyzet a háztartások korösszetételével is. E két tényező azonban közvetve a háztartás többi lényeges demográfiai sajátosságaira is kihat.

A háztartás-statisztikai minta reprezentativitása

A háztartási költségvetési felvétel 1995. évi mintáját a háztartások területi elhelyezkedése, demográfiai összetétele, lakásjellemzői, foglalkozási-aktivitási sajátosságai sze-

rint teszteljük. Az összehasonlítás alapja az 1996. április 1-jei eszmei időpontban végrehajtott mikrocenzus. Ez a kisépszámlálásként is ismert lakossági felvétel az összlakosság 2 százaléka terjedt ki, és kötelező volt a mintába került háztartások, illetve személyek számára. A minta reprezentativitását a területi jellemző, a korösszetétel, az iskolai végzettség, a taglétszám, a lakásjellemzők és a gazdasági aktivitás szerint vizsgáltuk.

A háztartás-statisztikai minta *településtípusonkénti* megoszlása az 1. tábla adatai szerint nagyjában-egészében megfelel a reprezentativitás követelményének, mint már korábban utaltunk is rá. Ez a megfelelés a demográfiai korrekció következménye.

1. tábla

A háztartások száma és megoszlása településtípusonként

Településtípus	A háztartások mikrocenzus szerinti		A háztartások háztartás-statisztika szerinti	
	száma	megoszlása	száma	megoszlása
Budapest	797 545	20,6	793 427	20,8
Többi város	1 696 072	43,9	1 604 429	42,1
Községek	1 375 863	35,5	1 417 168	37,1
<i>Összesen</i>	<i>3 869 480</i>	<i>100,0</i>	<i>3 815 024</i>	<i>100,0</i>

A korösszetétellel kapcsolatosan az a tapasztalat, hogy a fiatal háztartások, különösen ha még gyermektelenek, nehezen vállalják a naplővezetéssel járó kötelezettségeket, és igen nehezen elérhetőek. A háztartások korösszetételében a leglényegesebb különbséget a fiatal (30 év alatti) háztartásfők háztartásainak arányában találjuk. (Lásd a 2. táblát.) A mikrocenzus és a háztartási költségvetési felvétel korösszetételében megmutatókozó eltérés elsősorban a két felvétel eltérő háztartásfogalmából fakad. A háztartás-statisztikában a családjától távol tanuló háztartástag is a bázisháztartás részét képezi, ha azzal közös jövedelmi és fogyasztási egységet alkot. A mikrocenzus fogalmai szerint viszont ez a személy önálló háztartásnak számít. Így módon a szülői házzal szimbiózisban élő, főleg egyéni személyes fiatal háztartások (diákháztartások) a mikrocenzusban növelik a magánháztartások számát, míg a háztartási költségvetési felvételben csak a bázisháztartás létszámát növelik.

A hazai lakossági felvételekben a nyugat-európai országok gyakorlatával ellentétben az idős háztartások reprezentativitása megfelelő.

2. tábla

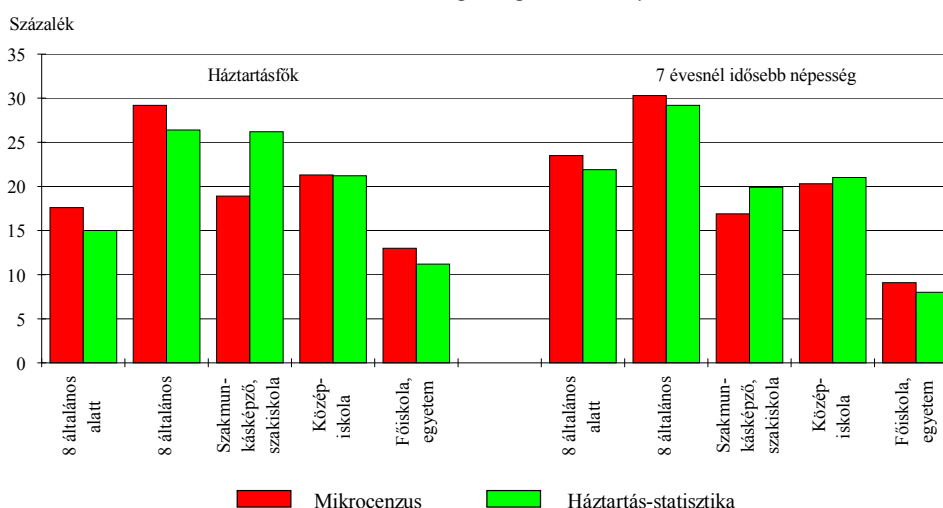
A háztartások száma és megoszlása a háztartásfő korcsoportja szerint

Korcsoport (éves)	A háztartások mikrocenzus szerinti		A háztartások háztartás-statisztika szerinti	
	száma	megoszlása	száma	megoszlása
30-nál fiatalabb	429 089	11,1	326 407	8,6
30–59	2 191 782	56,6	2 192 725	57,5
60–69	618 986	16,0	653 798	17,1
70 és idősebb	629 623	16,3	642 094	16,8
<i>Összesen</i>	<i>3 869 480</i>	<i>100,0</i>	<i>3 815 024</i>	<i>100,0</i>

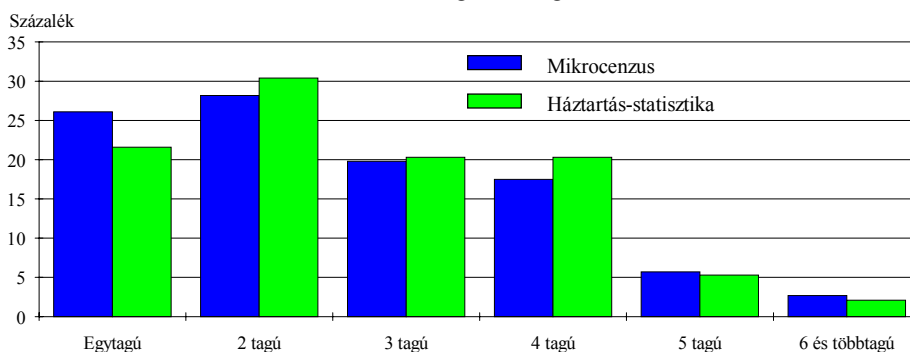
A mai magyar társadalomban az *iskolai végzettség* az életszínvonal, a társadalmi egyenlőtlenségek szempontjából meghatározó szereppel bír. Ezért a mintabeli eltérések e tekintetben különösen fontosak. Ugyanakkor a felvételen való együttműködés elutasítása tekintetében is az iskolai végzettség a legerősebb magyarázó változó. Minél magasabb a háztartásfő iskolai végzettsége, annál nagyobb valószínűséggel hártja el a háztartás a lakossági felvételen való közreműködést.

A háztartási költségvetési felvételen az iskolázatlan rétegek értelemszerűen alulreprezentáltak (lásd a 2. ábrát), hiszen a háztartási napló vezetéséhez minimális iskolázottságra az összeírói segítség mellett is szükség van. Nem könnyű ugyanis kimerítően számot adni a háztartás minden tagjának minden egyes kiadási és bevételi tételéről. A főiskolai, és még inkább az egyetemi végzettségűek szintén alulreprezentáltak, mivel állampolgári szabadságukkal élve, jóval nagyobb arányban tagadják meg a lakossági felvételen való közreműködést. Ha a magas iskolázottság kiemelkedő pozícióval is párosul, akkor még kisebb az esély arra, hogy a háztartás együttműködik a kérdezőbiztossal.

2. ábra. Az iskolai végzettség szerinti arányok

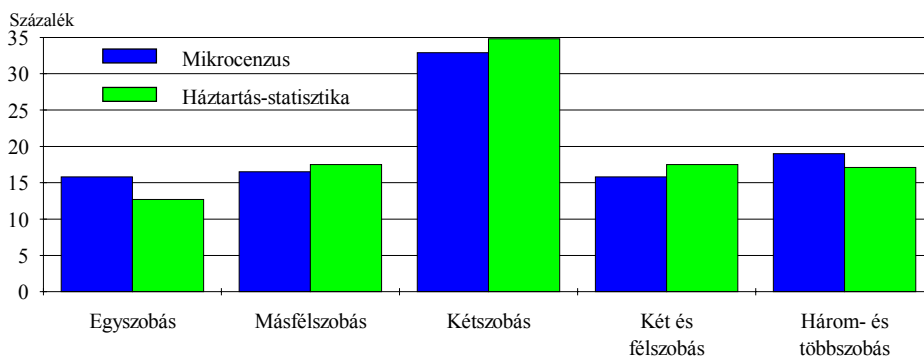
3. ábra. A háztartások megoszlása taglétszámuk szerint

A háztartások taglétszámát vizsgálva azt látjuk a 3. ábrán, hogy az egyszemélyes háztartások a mikrocenzusban – az eltérő fogalomhasználat miatt – nagyobb arányban szerepelnek, mint a háztartás-statisztikában. A nagylétszámú háztartások egy része viszont ténylegesen is kimarad a mintából, részben magasabb megtagadási arányuk, részben pedig a nagylétszámú cigánycsaládok nehezebb elérhetősége miatt.

A háztartások lakásjellemzőiben a „tipikus” felé történő eltolódás jellemzi a háztartás-statisztikát, de az eltérés nem számottevő. Kevesebb a kicsi és az átlagosnál nagyobb szobaszámú lakás, és túlreprezentált a többi. A háztartás-statisztikai minta kisebb elemszáma miatt az ún. egyéb tulajdoni jellegű lakás nem képviselteti magát megfelelő arányban, és a főbérleti lakások megfelelő aránya mellett a tulajdonosi lakások kissé túlreprezentáltak.

4. ábra. A háztartások lakásjellemzői

A gazdasági aktivitás főbb típusait tekintve, a munkanélküliek kivételével, a háztartás-statisztika viszonylag hűen tükrözi az országos arányokat. Nem lehet éles határvonalat húzni az „egyéb inaktívak” és a munkanélküliek közé. A mikrocenzus a munkanélküliek számbavételénél a munkaerő-felmérésnél is felhasznált ún. ILO-definíciót alkalmazta, a háztartás-statisztika viszont munkanélkülinek tekinti mindazon személyeket, akik munkanélkülinek vallják magukat. Ez az osztályozás közelebb áll a valóságos helyzethez, mint a hivatalos besorolás, de az eltérés tény, és megmutatkozik a mintabeli különbségekben is.

3. tábla

A háztartások száma és megoszlása a háztartásfő gazdasági aktivitása szerint

Gazdasági aktivitás	A háztartások mikrocenzus szerinti		A háztartások háztartás-statisztika szerinti	
	száma	megoszlása	száma	megoszlása
Aktív kereső	2 199 335	56,8	2 193 439	57,5
Munkanélküli	194 323	5,0	227 323	6,0
Inaktív kereső	1 423 611	36,8	1 337 462	35,1
Eltartott	52 211	1,3	56 800	1,5
Összesen	3 869 480	100,0	3 815 024	100,0

A nagy különbségeket nem a gazdasági aktivitás típusai között, hanem az aktív keresők csoportján belül találjuk. A vállalkozói szféra csak periferiálisan képviselteti magát a háztartás-statisztikában. A vállalkozói jövedelemmel rendelkezők száma a mikrocenzus adatai szerint megközelíti az 500 ezer főt, a háztartás-statisztikában ennek mindössze 60 százaléka jelenik meg. (Lásd a 4. táblát.) A vállalkozók ugyanis az önkéntes lakossági felvételeket az átlagost messze meghaladó mértékben utasítják el. A vállalkozók csoportján belül az is megfigyelhető volt, hogy együttműködési készségük vállalkozásuk nagyságával arányosan csökkent.

4. tábla

A vállalkozói jövedelemmel rendelkező személyek száma és aránya

Vállalkozói típus	A személyek mikrocenzus szerinti		A személyek háztartás-statisztika szerinti	
	száma	megoszlása	száma	megoszlása
Egyéni vállalkozók	347 990	71,5	206 162	63,7
Ebből:				
alkalmazott nélkül	258 207	53,1	177 504	54,8
alkalmazottal	89 783	18,4	28 658	8,9
Társas vállalkozók	138 685	28,5	117 657	36,3
<i>Vállalkozók összesen</i>	<i>486 675</i>	<i>100,0</i>	<i>323 819</i>	<i>100,0</i>

A háztartás-statisztikai minta a demográfiai korrekció segítségével elfogadható pontossággal tükrözi a mai magyar háztartások legfontosabb sajátosságait. Általánosságban leszögezhető, hogy a többi önkéntes felvételhez hasonlóan, a háztartásjellemzők alapján „tipikusnak” tekinthető háztartások valamelyest túlréprezentáltak a szélsőségek rovására. Az adatok érvényességére is kisugárzó hatású a budapestiek, az egyetemet végzettek és a vállalkozók alacsonyabb részvételi aránya az önkéntes lakossági felvételekben.

A háztartás-statisztikai felvétel jövedelemadatainak megbízhatósága

A hatvanas évek végén az „új gazdasági reform” bevezetésével meginduló, a hetvenes évek második felétől már részben intézményesült piaci szocializmus a nyolcvanas években a háztartások jövedelmi viszonyaiban is strukturális változásokat hozott. A főállású munkahelyi keresetek mellett szinte minden háztartásban megjelentek a legkülönbözőbb „mellékkeresetből származó jövedelmek”. Ezek nagy része még legális és a statisztika számára is követhető volt. 1988-ban a személyi jövedelemadó bevezetésével azonban az addig legálisan vállalt munkavégzés hamarosan rejtetté vált. Ettől kezdve a jövedelemadatok is egyre bizonytalanabbakká váltak.

1989-ben a politikai rendszerváltással az állami szektor uralma is megszűnt. A vállalkozók számának növekedésével, a magánszféra erősödésével a valóságos jövedelmek megismerése egyre nehezebbé vált. A vállalkozók nagy része eleve elutasítja a lakossági felvételekben való közreműködést, s ha részt is vesznek a felvételben, rendszerint csak adózott jövedelmeikről nyilatkoznak. Ugyanakkor az adószabályok adta lehetőséggel élve ebben a rétegben a magánkiadások egy részét is vállalkozói jövedelmet csökkentő költségként számolták el. Azaz a háztartás által elfogyasztott jövedelem költségként és

nem jövedelemként jelentkezik a vállalkozó háztartásában. A vállalkozói jövedelem kezelése, számítása sem a mikro-, sem pedig a makrostatisztika esetében nem egyértelmű és megbízható.

A háztartás-statisztika jövedelemadatainak megbízhatóságát részben a nemzetgazdasági számlákban kimutatott makrojövedelmekkel, részben az adóbevallásokban megjelenő jövedelmekkel összehasonlítva vizsgáljuk. Az összehasonlítás nem problémamentes, részben a definíciós különbségek miatt, részben pedig azért, mert a makroadatokat és kisebb mértékben ugyan, de a jövedelmi felvétel is tartalmaz becsült jövedelmeket. A vállalkozók esetében például a makroelszámolásoknál alkalmazott becslés az APEH-nek bevallott jövedelmeknek közel tízszerese. A háztartás-statisztikai adatok viszont a lakosság bevallásait tükrözik mindenféle korrekció nélkül. Világosan kell látni azt is, hogy a makroszinten kimutatott személyi jövedelmek jelentős hányada a háztartások szintjén nem jelenik meg jövedelemként. Az imputált lakbér, a kedvezményes és a piaci kamat közötti különbség – és még hosszasan folytathatnánk – a lakosságnál nem jelentik meg jövedelemként, ugyanakkor a makroelszámolások rendszerében ezek személyi jövedelmet növelő tételek.

A háztartások jövedelmének, jövedelemfajtáinak legátfogóbb forrása a háztartások nemzeti számlái. A következőkben egybevetjük a hasonló tartalommal rendelkező, illetve hasonló tartalmúvá tehető főbb munkavégzéssel kapcsolatos és társadalmi-jövedelmi tételeket. A legnagyobb problémát az imputált és a korrigált jövedelmek jelentik, mivel ezek szinte teljesen összehasonlíthatatlanok. A jövedelmi tételek közül kiemelt hangsúllyal kezeljük a gyermekes családok speciális jövedelmi tételeit.¹

A *munkavégzéshez kapcsolódó jövedelmek* teszik ki a háztartási jövedelmek nagyobbik részét, s ugyanakkor a makro- és a mikroadatokat között abszolút és relatív értelemben is e tételek esetében a legnagyobb a különbség.

A makrojövedelmek számbavétele a gazdálkodók által jelentett bértömeg-adatakból indul ki, s ehhez a számbavételből hiányzó kört (a 10 fő alatti vállalkozások, az egyéni vállalkozók alkalmazottai) hozzábecsülik. Ugyancsak becslést alkalmaz a makroelszámolás a kereseten felüli elemek számbavételénél is, amelyet a munkavállalói juttatás (kölségtérítések) fogalom csak részben fed le.

A makro- és a mikrobérek és -keresetek között 1995-ben az eltérés 30 százalék volt, ennyivel alacsonyabb a háztartás-statisztikából származó kereseti tömeg a makro kereseti tömegnél. [7] 1989-ben a különbség 9, 1991-ben 14 és 1995-ben 30 százalék volt. Ebből a módszertani különbség – a részben eltérő keresetfogalom – mintegy 10-12 százalékpontot magyaráz, a vállalkozók alkalmazottai keresetének túlbecslése – véleményünk szerint – mintegy 2-3 százalékpontot eredményez. Legalább 10-12 százalékpont különbség abból ered, hogy a háztartás-statisztikában a bruttó keresetre vonatkozóan megadott adatok – részben felejtésből adódóan – alacsonyabbak a ténylegesnél. Ezt támasztja alá, hogy az intézményi statisztikából kiinduló, de a háztartás-statisztikai sokaságra vonatkozó becslés szerint 1995-ben 1400 milliárd forint keresettömeg volt. A fennmaradó 2-8 százalékpontos eltéréstől további 1-2 százalékpontot az időpontok különbözősége is magyarázhat: a háztartás-statisztika ugyanis az adott évben kézhez kapott, a makrostatisztika az

¹ Ezzel részletesebben foglalkozik Havasi Éva – Keszthelyiné dr. Rédei Mária: A háztartás-statisztikai minta reprezentativitása és jövedelemadatainak érvényessége c. kézirat anyagában.

adott évre vonatkozóan kifizetett munkajövedelmeket veszi számba. Tekintettel a viszonylag magas (bér)inflációra, a különbség nem elhanyagolható.

5. tábla

A jövedelmek főbb összetevői a makro- és a háztartás-statisztikában

Jövedelemfajta	Makrostatistika szerint	Háztartás-statisztika szerint
	milliárd forint	
Bérek és keresetek	1826,8	1271,6
Vállalkozásból származó jövedelem	616,0	115,0
Mezőgazdaságból származó jövedelem	144,6	182,8

A háztartás-statisztikai adatokban béerbe, fizetésbe tartoznak: a fő- és másodállásból származó jövedelem 1214,3; költségtérítések 30,2; alkalmi munkából, megbízásból származó jövedelem 18,4; borralaló, hálapénz, más jogcímen kapott jövedelem 6,2; szellemi alkotásból származó jövedelem (50%) 2,5, összesen 1271,6 milliárd forint.

A vállalkozási jövedelmek esetében – a költségelszámolás miatt – a „jövedelem” fogalma nehezen ragadható meg, ráadásul az alacsony válaszadási hajlandóság miatt a vállalkozók száma is alulreprezentált. A becsléssel készülő makroadatoknál a háztartás-statisztika vállalkozásból származó jövedelemtömege jelentősen alacsonyabb. Ugyanakkor, mint a 6. táblából látható, mind az egyéni, mind a társas vállalkozók jövedelme a háztartás-statisztikában lényegesen magasabb, mint az adóbevallásban.

6. tábla

Az egyéni és társas vállalkozók száma és jövedelme

Vállalkozói típus	Létszám (fő)		Jövedelem (milliárd forint)	
	az adóbevallás szerint	a háztartás-statisztika szerint	az adóbevallás szerint	a háztartás-statisztika szerint
Egyéni vállalkozók	219 455	206 162	33,2	62,6
Társas vállalkozók	96 146	117 657	17,7	37,0
Nem vállalkozók vállalkozói jövedelme	–	–	–	15,4

A mezőgazdasági termelésből származó jövedelem a háztartás-statisztikában a mezőgazdasági eladásból származó pénzbevétel és a saját termelésű javak fogyasztásának összege, csökkentve a mezőgazdasági termelés pénzbeni ráfordításával. A háztartás-statisztikai adat e tétel esetében 26 százalékkal magasabb, mint a makroelszámolásban szereplő (ezen belül a mezőgazdasági termék-eladásból származó magasabb, az önfogyasztásból származó lényegesen alacsonyabb a makroelszámolásban, mint a háztartás-statisztikában), a saját termelésű fogyasztást ugyanis a makroelszámolásokban termelői áron, a háztartás-statisztikában pedig piaci áron számolják el.

A *társadalmi juttatások* közül a gyermekneveléssel kapcsolatos juttatások mellett a nyugdíjat, a táppénzt, az ösztöndíjat és a munkanélküliek juttatásait hasonlítottuk össze.

7. tábla

A társadalmi jövedelmek főbb összetevői a makro- és a háztartás-statisztikában

Jövedelemfajta	Makrostatisztika szerint	Háztartás-statisztika szerint
	milliárd forint	
Nyugdíj és egyéb járadék	582,2	529,4
Táppénz	51,7	14,7
Árvaellátás	13,0	.
Gyermekgondozási díj (gyed)	20,4	15,7
Gyermekgondozási segély (gyes)	11,3	17,5*
Gyermeknevelési támogatás (gyet)	4,3	.
Családi pótlék	100,2	107,7**
Várandóssági pótlék	2,1	.
Ösztöndíj	8,2	3,6
Munkanélküli járadék	32,7	24,9
Munkanélküliek jövedelempótló támogatása	17,4	15,4

* A gyetet is tartalmazza.

** Az árvaellátást és a várandóssági pótlékot is tartalmazza.

A jövedelemcsoporton belül a legnagyobb tételt jelentő nyugdíjak és járadékok háztartás-statisztika szerinti összege a makrostatisztika szerinti összegtől 9 százalékkal elmarad. Ennek oka részben az, hogy a makroelszámolás valamennyi járadéktípusú elemet ide sorolja, olyanokat is, amelyeket a közgondolkodás nem tart idetartozónak (például a megváltozott munkaképességűek keresetkiegészítése stb.).

A táppénzt illetően a háztartás-statisztikában csak az az összeg jelenik meg, amely a főállású munkaviszonyból származó bruttó jövedelemből – a táppénzen töltött napok száma alapján – vélelmezhető. Ha az egy betegnapra jutó táppénz összegét nézzük, akkor a makro- és a háztartás-statisztika közötti eltérés lényegesen kisebb, mintegy 20 százalékos.

A munkanélküliek részére fizetett különböző típusú juttatások összege a háztartás-statisztikában 20 százalékkal marad el a makroadattól. A hiány 1995-ben azonban kisebb, mint korábban volt, részben mert a munkanélküliség ténye ma társadalmilag jobban elfogadott, részben pedig azért, mert csökkent a munkanélküli juttatás igénybevétele mellett dolgozók – s így az e juttatás be nem vallásában érdekeltek – száma.

A családi juttatások megbontása a makro- és mikroelszámolásokban különböző. A háztartás-statisztikában 1995-ben a családi pótlék elvileg tartalmazta az ún. várandóssági pótlékot (ez a terhesség 3. hónapjától járt, és a gyakorlatban a még meg nem született gyermek után is családi pótlék megállapítását és kifizetését jelentette), valamint az árvaellátást. E két utóbbi tétel a makroelszámolásokban külön kategóriaként jelenik meg. A három tétel a makroelszámolásban együttesen 115,3 milliárd forintot, a háztartás-statisztikában 107,7 milliárd forintot tett ki. Mivel a háztartás-statisztika csak a nem intézeti háztartásokat figyeli meg, az állami gondoskodásban levő gyermekek részére fizetett mintegy 1,5 milliárd forint családi pótlék, illetve az árvaellátás rájuk eső része értelemszerűen hiányzik. A gyed, gyes, gyet együttes összegének nagysága a makroelszámolásban 1995-ben 36 milliárd forint volt, a háztartás-statisztikában mintegy

7,8 százalékkal kevesebb. Ha a családi pótlékot és az anyasági ellátást együtt nézzük, az intézeti ellátottak miatti korrekció elvégzése után az eltérés 2,1 millió forint a makroelszámolás javára, ami 1,5 százalékpontos eltérést jelent.

Az anyasági juttatások szerkezete ugyanakkor a makro- és a mikroelszámolásban jelentősen eltér. Ennek oka, hogy a második és további gyermek megszületésekor az anyasági juttatások megismétlődnek (terhességi/gyermekágyi segély, gyed, gyes), de ezek még az igénybe vevő számára sem mindig különülnek el, s a köznapi szóhasználat az egész időszakot gyesnek hívja. A gyes a háztartás-statisztikában együtt szerepel a gyetel, forrását tekintve viszont a gyet rendszeres szociális segély, tehát itt a többi segélytípussal történő „összemosásának” is fennáll a lehetősége.

Összefoglalva elmondható, hogy a gyermekes családok speciális jövedelemtétellei szempontjától a háztartás-statisztika elég megbízható, kellően reprezentatív ahhoz, hogy a mikroszimulációs munkához kiinduló állományként felhasználható legyen.

A hazai háztartás-statisztika részletes és alapvetően megbízható információt nyújt a háztartások társadalmi–gazdasági sajátosságairól, s több mint negyvenéves tradíciója révén egyedüli összehasonlítási lehetőségeket szolgáltat a háztartások gazdasági–szociális helyzetére vonatkozóan. A megközelítően 10 ezer háztartást felölelő minta a demográfiai korrekció segítségével megfelelően reprezentatív, s a jövedelemadatok kisebb-nagyobb megszorításokkal érvényesnek tekinthetők.

8. tábla

A főbb háztartás-statisztikai jövedelmek és a makrojövedelmek aránya

Jövedelemfajta	Háztartás-statisztikai összeg / Makroösszeg		
	1989. év	1991. év	1995. év
Kereset (pénzbeni bérek)	0,9	0,9	0,7
Mezőgazdasági kistermelés jövedelme	1,1	1,3	1,3
Táppénz	0,6	0,5	0,3
Nyugdíj, járadékok	1,0	1,0	0,9
Munkanélküli járadék	2,0	0,7	0,8
Ösztöndíj	0,7	0,6	0,4
Családi pótlék	1,1	1,1	1,0
Gyed, gyes és (gyet)	1,0	0,8	0,9

Megjegyzés. Az 1989 és 1991-es összehasonlító adatok Révész Tamás tanulmányából származnak. [7]

A jövőbeli legfontosabb feladat – a háztartás-statisztikai felvételt elutasítók egyre nagyobb száma és meghatározott társadalmi–szociológiai sajátosságai miatt – olyan korszerű pótlási eljárás kidolgozása, amely lehetővé teszi az adatok megbízhatóságának, érvényességének javítását.

AZ 1995. ÉVI ADATOK TOVÁBBVEZETÉSE 1996-RA

A PHARE–ACE együttműködési program előkészítése során felmerült az az igény, hogy a vizsgálatok alapja az 1995-ről 1997-re továbbvezetett jövedelmeket tartalmazó adatállomány legyen. Ezt azonban el kellett vetni a szükséges információk hiánya, illetve

nagyfokú megbízhatatlansága miatt. Ezzel szemben 1997 nyarára, a mikroszimulációs számítások idejére már megfelelően megbízható adatok álltak rendelkezésre a különböző jövedelmek 1995-ről 1996-ra változása tekintetében részben makrostatisztikai forrásokból, részben pedig az 1996. évi Háztartási költségvetési felvétel adatai alapján.

Az 1996-ra továbbvezetést az is indokolta, hogy a családi pótlék és a gyermekneveléssel kapcsolatos más támogatások rendszerében a változások nagy része 1996-ban következett be. Így az 1995. évi háztartás-statisztikai felmérésben közreműködő személyek és háztartások jövedelmeinek 1996-ra történő módosítása azt eredményezte, hogy a különböző szimulációs változatok eredményei közvetlenül összehasonlíthatók lettek a háztartások 1996. évi tényleges jövedelmi helyzetét leíró, a továbbiakban 0 variánsnak tekintett szimuláció eredményeivel.

A bruttó jövedelmek továbbvezetésére szolgáló algoritmusok

A jövedelmek 1996-ra történő továbbvezetési algoritmusainak kidolgozásánál két alapkövetelményt tartottunk szem előtt:

- az 1995. évi háztartási költségvetési felvétel adatállománya a bruttó és a nettó jövedelmektől eltekintve maradjon változatlan, ami megfelel annak feltételezésével, hogy az 1995. évi Háztartási költségvetési felvétel mintája ugyanolyan jól reprezentálja a magánháztartásokban élő népességet 1996-ban, mint tette 1995-ben;
- a törvények vagy rendeletek által előidézett változásokat pontosan kövesse a módosítási algoritmus.

A módosítási eljárás az alkalmazott módszertől, illetve attól függően, hogy milyen jövedelmi tételekre vonatkozott, három részből állt:

1. az alkalmazásban álló keresők keresetének továbbvezetése,
2. bizonyos szociális jövedelmek, elsődlegesen a nyugdíjak és a gyermektámogatások továbbvezetése,
3. egyéb jövedelmi tételek továbbvezetése.

1. Az alkalmazásban álló keresők fő munkahelyről származó 1996. évi bruttó keresetére vonatkozólag megbízható és elég részletes makrostatisztikai adatok álltak rendelkezésre már 1997 elején. Így az 1996/1995 kereseti indexeket ki lehetett számítani 14 gazdasági ágazat, ezeken belül férfi–nő és fizikai–szellemi bontásban. Ezekkel az indexekkel lehetett felszorozni az 1995. évi felvételben szereplő alkalmazásban álló keresők 1995. évi bruttó keresetei.

2. 1996-ban minden nyugdíjat, járadékot 13,5 százalékkal emeltek. Ugyanez vonatkozik az árszállítási ellátásokra is. Ez utóbbi azonban az 1995. évi felvételben együtt szerepelt a családi pótlékkal és az akkor még létező várandósági pótlékkal, ezért e háromfajta ellátást szét kellett választani s külön tételként kezelni. A szétválasztást, ahol ez szükségesnek látszott, többé-kevésbé megbízhatóan el lehetett végezni a tételben szereplő összeg és a család összetétele alapján.

A családi pótlék összege nem változott 1995-ről 1996-ra, de hogy egy háztartás kapott-e családi pótlékot, az a törvény előírása szerint az 1995. évi (a fizetett gyermektartással, a gyás összegével és a saját termelésű fogyasztás értékével csökkentett) egy főre jutó nettó jövedelem alapján képzett jövedelemhatároktól függött. A három és több

gyermeket nevelő háztartások esetén nem kellett a jövedelemhatárokat figyelembe venni, az egy- és kétgyermekes családok esetén pedig három jövedelemhatár volt megadva, az ezek közé eső jövedelmű családok csökkentett családi pótlékban részesültek. Egyszülős családok esetén a törvény valamivel magasabb jövedelemhatárokat állapított meg.

Több ok miatt is számos nehézség merült fel az 1996-ban gyesen és gyeden lévő anyák számának, illetve a kétféle juttatás összegének meghatározásánál. Először is a gyed csak azoknak az anyáknak járt továbbra is, akiknek gyermeke 1996. április 16. előtt született, a később született gyermekek esetén a gyed megszűnt. A felvétel adatállománya azonban nem tartalmaz információt a születés hónapjára vonatkozóan, csak az évre. Következésképpen a törvény előírását nem lehetett a mintán pontosan szimulálni, csak közelítőleg. Továbbá, bár a makrostatisztikai adatok szerint a gyeden lévő anyák száma jelentősen csökkent 1996-ban 1995-höz viszonyítva, a kifizetett gyermekgondozási díj növekedett a nominál bérek előző években mutatkozó növekedése következtében. Végül az 1995. évi felvételben közreműködők nem mindig válaszoltak helyesen, hogy gyeden vagy gyesen vannak-e, különösen, ha év közben változott a státusuk. Így e tekintetben az 1995. évi adatok nem eléggé megbízhatók. Következésképpen a makrostatisztikai adatokat is figyelembe kellett vennünk az 1995. évi felvételben gyeden lévőnek regisztrált anyák egy része státusának gyésre történő változtatásánál, illetve a gyed összegének meghatározásánál azok esetében, akik továbbra is gyeden maradtak.

A gyes összegét a törvény előírása szerint állapítottuk meg (9024 forint havonta), és itt a 18 000 forint egy főre jutó nettó jövedelemhatárt alkalmaztuk.

A várandóssági pótlék helyére az *anyasági pótlék* (egyszeri 14 400 forint) került.

3. A kereseteken és az előbb említett jövedelmeken felüli egyéb jövedelmek tekintetében nem állt más információ rendelkezésre, csak az 1995., illetve 1996. évi felvételben szereplő adatok. Ezért az egyes jövedelmi tételekre alkalmazandó indexeket az 1995. és az 1996. évi felvételi adatok alapján számoltuk, és általában ezeket az indexeket alkalmaztuk az 1996. évi jövedelmeknek a háztartások szintjén történő számításánál. Annak eldöntésénél, hogy mely jövedelmi tételekre számítsunk külön 1996/1995 indexeket, részben a mintában jelentkező abszolút gyakoriságokat, részben pedig a szignifikáns különbségekre vonatkozó múltbeli tapasztalatokat vettük figyelembe. Ennek eredményeképpen a személyi jövedelmeket 23 tételbe aggregáltuk, ezek közül négyenél az érintett személyeket nem és tevékenység típus, illetve iskolai végzettség szerint 6 csoportba soroltuk, így végeredményben 43 különböző indexet határoztunk meg. A háztartás egészét érintő jövedelmeket 13 tételbe aggregáltuk és ugyanennyi indexet számítottunk ki. A 9. tábla részletesen mutatja a másodállásból és a költségtérítésből származó jövedelmek továbbvezetését.

9. tábla

Az 1996/1995 indexek a másodállásból, költségtérítésből származó jövedelmek továbbvezetésére

Jövedelem-forrás	Férfiak			Nők		
	fizikaiak	vezetők	egyéb szellemiek	fizikaiak	vezetők	egyéb szellemiek
Másodállás	1,66	0,82	1,26	1,13	1,95	1,21
Költségtérítés	1,19	1,26	1,17	1,17	0,46	0,92

A 10. tábla az alkalmi munkából származó jövedelmek módosítása során alkalmazott aggregált jövedelmi tételeket mutatja.

10. tábla

A 1996/1995 indexek az alkalmi munkából származó és más jogcímen kapott jövedelmek továbbvezetésére

Jövedelemforrás	Férfiak			Nők		
	alapfokú	középfokú	felsőfokú	alapfokú	középfokú	felsőfokú
	iskolai végzettséggel					
Alkalmi munkából származó	1,63	1,04	0,95	0,59	1,78	0,63
Más jogcímen	1,61	1,24	3,87	2,27	0,92	1,22

A jövedelmi tételenkénti 1996/1995 indexek az egyéb jövedelmek továbbvezetésére a következők voltak:

A. Személyhez kapcsolódó jövedelmek

Végkielégítés	0,930
Egyéni vállalkozás jövedelme	1,615
Társas vállalkozásból (jogi személy) bér	0,580
Társas vállalkozásból (jogi személy) osztalék	4,545
Társas vállalkozásból (nem jogi személy) bér	1,045
Társas vállalkozásból (nem jogi személy) osztalék	1,014
Szellemi tevékenységből eredő jövedelem	1,440
Borravaló, hálapénz	3,053
Ingó, ingatlan hasznosítás	2,997
Személyre szóló rendszeres szociális támogatás	0,761
Nem rendszeres segély, támogatás	0,803
Ösztöndíj	0,992
Munkanélküli járadék	1,135
Munkanélküliek jövedelempótló támogatása	1,380
Kárpótlási jegyért kapott életjáradék	0,631
Ápolási díj	1,350
Külföldről származó munkabér	1,110
Külföldről származó társadalmi juttatás	1,110
Külföldről származó egyéb jövedelem	1,110

B. Háztartási jövedelmek

Gyermektartás, feleségtartás	0,955
Lakásfenntartási támogatás	1,861
Nevelési segély	1,415
Felvett kamat	0,929
Felvett osztalék	1,685
Biztosítási összeg	0,709
Háztáji illetmény pénzbeli megváltása	1,268
Egyéb pénzjövedelem	1,255
Kapott életjáradék	3,152
Más háztartástól kapott transzfer	1,029
Természetben kapott étkeztetés	2,009
Bevétel mezőgazdasági eladásból	1,320
Mezőgazdasági termelési kiadás	1,320

A nettó jövedelem számítása a módosított bruttó jövedelmekből

Elemzési és gyakorlati intézkedési célokra a különböző szimulációs variánsoknak a rendelkezésre álló jövedelemre (azaz a közvetlen adókkal és a társadalombiztosítási járulékokkal csökkentett jövedelemre) gyakorolt hatása az elsődleges fontosságú. Ez azt jelenti, hogy az 1995. évi felvételben közreműködő háztartások 1996-ra módosított bruttó jövedelmeiből háztartási szinten nettó jövedelmet kellett számítani az 1996. évi személyi jövedelemadó törvény rendelkezései szerint.

Ez nem volt könnyű feladat, mivel az 1996. évi törvény a jövedelemadó 1988. évi bevezetése óta a legbonyolultabb volt. A törvény rendelkezéseinek az egyes háztartásokra alkalmazása során természetesen nem lehetett a törvény valamennyi apró finomságát figyelembe venni, elsősorban azért, mert az adatbázis nem tartalmazta a szükséges információkat. A lényeges elemeket azonban megfelelő módon alkalmaztuk a bruttó jövedelmeket terhelő adók számítása során. Az adószámítási algoritmus az alábbi lépéseket tartalmazta:

- először a nem adózó, illetve forrásnál már adózott jövedelmi tételeket (például a családi pótlék) határozták meg;
- a következő lépésben minden jövedelemmel rendelkezőkre megállapítottuk az aggregált adóalapot, beszámítva ebbe a felnőtt adófizetőkre egyenlően elosztott adóköteles családi jövedelmeket is;
- ezután minden adózóra megállapítást nyert az adó elsődleges összege, figyelembe véve, hogy 1996-ban mind a sávok, mind az adókulcsok különböztek aszerint, hogy az illetőnek csak bérjövedelme volt-e, vagy csak egyéb jövedelme, vagy mindkettő volt;
- az egyes adózók által fizetendő adó meghatározása során az elsődleges adó összegéből le kellett vonni a lehetséges adókedvezményeket (például a nyugdíjra jutó adót);
- az egyes adózók nettó jövedelme úgy adódott, hogy az adóköteles bruttó jövedelmekből levontuk a fizetendő adót és társadalombiztosítási hozzájárulásokat, majd ehhez hozzáadtuk a nem adóköteles személyes jövedelmeket;
- az utolsó lépésben az egyes háztartások nettó jövedelmét lehetett meghatározni az egyes adózó háztartás-tagok nettó jövedelmének összegzése, majd ehhez az előzőekben a felnőtt adózókra szét nem osztott háztartási jövedelmek (főleg kisgazdasági tevékenységből eredők) hozzáadása révén.

A körvonalazott algoritmusok után rendelkezésünkre állt az 1996-ra módosított jövedelmeket tartalmazó és így a mikroszimulációs eljárásokra alkalmas új adatbázis.

SZIMULÁCIÓS VÁLTOZATOK ÉS AZ ALKALMAZOTT MIKROMODULOK

Mint említettük, a jövedelmek tekintetében 1996-ra átírt 1995. évi felvétel adatállományát tekintettük a további szimulációs változatok alapjának, ezért ezt neveztük 0 változatnak. A PHARE–ACE program szerint a mikroszimulációk végrehajtása ún. mikromodulok, ezek szintjének és hívási sorrendjének megadása segítségével történik. A mikromodulok szintje lehet személyi (SZ) vagy háztartási (H).

A 0 változat kialakítása során használt modulok nevei (érvényessége), tartalmi leírása a hívási sorrend szerint a következő volt:

FIRST – (SZ) – Személyi szintű egyéb jövedelmek továbbvezetését végzi 1996/1995 indexekkel. (Lásd az oszlopos szedés *A*. pontját. a 336. oldalon.)

SECTOR – (SZ) – A 14 ágazat kódjainak meghatározása az EARNING modulhoz.

EARNING – (SZ) – Az alkalmazásban állók főállásból származó bruttó keresetét szorozza fel az earntab paramétertáblában megadott értékekkel.

SECINC – (SZ) – Másodállásból, alkalmi munkából származó jövedelmek, költségtérítések továbbvezetését számolja a costtab, sacintab, creditab, sejitab paramétertáblákban megadott szorzószámok szerint. (Lásd 9. és 10. táblát.)

LAST – (H) – Háztartási szintű egyéb jövedelmek (oszlopos szedés *B.* pontja) továbbvezetését számolja.

SUPPORT – (H) – Az árvaellátás és a várandósági pótléknak a családi pótlékról való leválasztását, illetve átírását végzi. A szimulált állományban a tételek külön mezőben szerepelnek. A leválasztás a háztartásban lévő gyermekek száma, kora és a szülő(k) családi állapota, illetve a regisztrált összeg nagysága alapján történt megadott szabályok szerint. Az árvaellátásnál figyelembe vettük a nyugdíjakra is alkalmazott 13,5 százalékos éves növekedést. Háztartási szinten az árvaellátásra évi 45 000 forintos minimálértéket állítottunk be. A várandósági pótlék helyébe az új rendelkezéseknek megfelelően a fix összegű (14 400 Ft) anyasági pótlék került.

CHALLOW – (H) – A mikromodul a gyés, gyed, gyet értékek továbbvezetését végzi. A gyet értékét le kellett választani a gyés értékéből, ezek a továbbiakban külön tételként szerepeltek. A leválasztás a háztartásban lévő gyermekek száma és kora alapján történt. Az 1995-ben gyest kapó háztartások 1996-ra évi 94 752 (10,5x9024) forintot kaptak, de csak akkor, ha egyébként járt a háztartásnak családi pótlék. Néhány esetben e feltétel nem állt fenn, ilyenkor háztartásbeli lett az 1995-ben gyesen lévő nő státusa. Az 1995. évi gyed összegét 45 százalékkal növeltük azoknál, ahol maradt a gyed. A gyedben részesülőket a gyermek születési éve alapján sorsolással határoztuk meg. Ahol volt 1993-ban született gyermek, ott az anyák fele maradt gyeden, 1994-ben született gyermek esetén mindegyik, míg azoknál, ahol 1995-ben született gyermek volt, a háztartásoknak csak kétharmada kapott gyedet 1996-ban, a többiek gyest kaptak. A leírt eljárás biztosította, hogy a gyés, gyed összegére a makrostatistikában kimutatotthoz hasonló dinamikát kaptunk.

BOUNTY – (H) – A mikromodul a családi pótlékokat számolja az 1996-ra érvényes rendelkezéseknek megfelelően, figyelembe véve a háztartásban élő gyermekek számát és korát, a szülő(k) családi állapotát (házas vagy egyedülálló) és a törvényben meghatározott korlátok szerinti egy főre jutó jövedelmet.

TAX – (H) – A mikromodul az 1996. évre vonatkozó adótörvény szabályai szerint számítja a személyek jövedelemadóit. Számítja továbbá a háztartás egészére és egy főre a bruttó és a nettó jövedelmet. A szimulált állományban ezek az értékek önálló változóként szerepelnek.

A további változatok jellemzői a következők:

1. *változat.* A létszámösszetétel és a gyermektámogatások rendszere megegyezik az 1995. évvel, de a bruttó jövedelmek dinamikája, az adózási szabályok és a gyermektámogatások összege az 1996. évvel azonosak. Csak két mikromodul, a SUPP 10 és a CHALL 10 tartalma különbözik a 0 változatban leírt tartalomtól.

2. *változat.* Abban különbözik a 0 változattól, hogy feltevésszerűen minden 6 éven aluli gyermek kap 3500 forint családi pótlékokat. Ennek megfelelően csak a családi pótlékokat számoló BOUNTY mikromodul tartalma változik.

3. *változat.* Itt is csak a családi pótlék rendszere változik, így a BOUNTY 3 mikromodul azzal számol, hogy minden 3 éven aluli gyermek kap 3000 forint családi pótlékokat. A 3 éven felüli gyermekekre az 1996. évi jövedelemsávok és értékek szerint történik a családi pótlék számítása.

4. *változat.* Az 1996-os szabályozóknak megfelelő családi pótlék kétszeresével számol.

5. *változat.* A BOUNTY 5 mikromodul az 1996-os szabályozóknak megfelelő családi pótlékokat gyermekszám szerint differenciáltan számítja, mégpedig

- 1 gyermek esetén változatlan,
- 2 gyermek esetén 1,2-szeres,
- 3 és több gyermek esetén 1,3-szeres összeggel.

6. *változat.* A BOUNTY 6 mikromodul annyiban módosítja az 1996-os szabályozóknak megfelelő családi pótlék számítását, hogy a gyermeküket egyedül nevelő szülőkre nem vonatkozik a jövedelemkorlát, azaz nekik minden gyermek után alanyi jogon jár a havi 3750 forint összegű családi pótlék.

7. *változat.* A változat azonos a 0 változattal, kivéve a TAX modult. E változatban a TAX 7 modul gyermekkedvezményel számol az adó számításánál, mégpedig

- 1 gyermek esetén havi 1000 forint,
- 2 gyermek esetén havi 1500 forint,
- 3 és több gyermek esetén havi 2000 forint gyermekenkénti összeggel,

és ezek az összegek két szülő esetén feleződnek az egyes szülőknél.

8. változat. E változatban a családi pótlékot az 1997-es szabályzóknak megfelelő összegben számolja a BOUNTY modul, de az 1996-ban érvényes jövedelemhatárokkal.

A MIKROSZIMULÁCIÓS VÁLTOZATOK EREDMÉNYEINEK ÉRTÉKELÉSÉRE SZOLGÁLÓ TÁBLÁK ÉS MUTATÓK

A különböző mikroszimulációs variánsok elemzése és értékelése a szimulált adatállományok feldolgozásából nyert táblák adatain és a mutatókon alapszik. E táblák adatai és a számított mutatók átfogóan és tömören jelzik a különböző mikroszimulációs variánsok hatását a jövedelemeloszlásra, az állami költségvetésre és az érintett háztartáscsoportok relatív jövedelmi helyzetére. Ez utóbbit tükrözik a 11. tábla adatai. (Egy másik, hasonló összefoglaló táblában a gyermekszám helyett a háztartás nagysága (1, 2, 3, 4, 5 és többtagú) szerinti bontás szerepel.)

11. tábla

A szimuláció eredményének összefoglalása

A 19 éven aluli eltartott gyermek szám	\bar{x}	$\frac{\bar{x}_i}{\bar{x}}100$	\bar{y}	$\frac{\bar{y}_i}{\bar{y}}100$	A háztartások	
					száma a mintában	felszorozott száma
0	\bar{x}_0		\bar{y}_0		n_0	N_0
1	\bar{x}_1		\bar{y}_1		n_1	N_1
2	\bar{x}_2		\bar{y}_2		n_2	N_2
3 és több	\bar{x}_3		\bar{y}_3		n_3	N_3
Aktív háztartások	\bar{x}_A		\bar{y}_A		n_A	N_A

Megjegyzés:

\bar{x} – átlagos egy főre jutó rendelkezésre álló jövedelem,

\bar{y} – átlagos egy fogyasztási egységre jutó rendelkezésre álló jövedelem.

A fogyasztási egység számításánál alkalmazott együtthatók:

első felnőtt	1,00
további felnőttek és 14 évesnél idősebb gyermekek	0,75
első 0–14 éves gyermek	0,65
második 0–14 éves gyermek	0,50
további 0–14 éves gyermekek	0,40

Minden mikroszimulációs változat esetén két típusú mutatókat számítottunk:

1. jövedelemegyenlőtlenségi mérőszámokat,
2. szegénységi mutatókat.

Az elemzés elősegítése céljából számított egyenlőtlenségi mérőszámok az alábbiak:

a) átlagos kiegyenlítési hányad (Robin Hood-index), ami a 10 százaléknál nagyobb részesedésű tizedek részesedése 10 százalékot meghaladó részének összege;

b) Gini-indexek: G_x , G_y ;

c) a felső és az alsó jövedelmi tizedek, illetve ötödök átlagjövedelmének aránya.

A többé-kevésbé szokásos szegénységi mutatók számításához a k szegénységi küszöböt az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem mediánjának feleként határoztuk meg.

A következő szegénységi mutatókat számítottuk:

m – a szegények, azaz azok száma, ahol $Y_i \leq k$,

$p = m/n$ – a szegények aránya,

$g = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m W_i g_i = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (k - Y_i) W_i$ – az átlagos szegénységi rés,

$i = g/k$ – relatív szegénységi rés,

$i.p.$ – normalizált szegénységi rés a szegények aránya a különböző gyermekszámú háztartások népességén belül.

IRODALOM

- [1] Családi költségvetés, 1995. Adattár. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996.
 [2] *Éltető Ödön*: A magyar mikroszimulációs modell kialakításánál alkalmazott módszertan. (Kézirat.)
 [3] *Havasi Éva – Schnell Lászlóné*: Az 1996-os jövedelmi felvételekre nem válaszoló háztartások - A megtagadások természetét, a megtagadók sajátosságait. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 38 old.
 [4] *Havasi Éva – Keszthelyiné dr. Rédei Mária*: A háztartástatisztikai minta reprezentativitása és jövedelemadatainak érvényessége. (Kézirat.)
 [5] *Papp Péterné – Jarabek Lajosné*: A magyar mikroszimulációs modell technikai leírása. (Kézirat.)
 [6] *R. Gerry*: POLIMOD – The calculation of VAT and excise duties on household expenditure. Cambridge. 1995. 27 old.
 [7] *Révész Tamás*: Háztartás-statisztika – érvényességvizsgálat. *Statisztikai Szemle*. 1995. évi 1. sz. 31–49. old.
 [8] *Csicsman József – Papp Péterné*: A családtámogatási rendszerek hatásvizsgálata mikroszimulációval. *Statisztikai Szemle*. 1998. évi 3. sz. 238–249. old.

TÁRGYSZÓ: Háztartás-statisztika. Mikroszimuláció.

SUMMARY

The household budget surveys provide detailed information of the most important socio-economic characteristics of the households. They supply data both on the incomes and on the structural features of the consumption expenditures of the population. By using them the effects of the socio-economic measures of major importance on the whole population and on certain social strata can be estimated.

The authors make an attempt on the one hand to test the reliability of household statistical data to be applied as the first step of the microsimulated analysis. By means the latter the effect of the recent measures including social restrictions on the incomes of the population are analyzed on the other.

AZ IFJÚSÁG DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI ÉS MUNKAERŐ-PIACI HELYZETE

KAPITÁNY GABRIELLA – ZÁHONYI MÁRTA

A magyarországi népesség korösszetételének alakulását határozott, egyre erősödő örege-
dési folyamat jellemzi. Az évszázad elején Magyarország lakóinak még háromötöde, az
1940-es évek elején már csak a fele volt 30 évesnél fiatalabb. A második világháború utáni
időszakban hasonló mértékű aránycsökkenés következett be, és napjainkban csupán a népes-
ség kétötödét teszi ki a fiatal korosztályok aránya, 10 százalékponttal alacsonyabb, mint az
1940-es évtizedben.

1. tábla

A népesség korösszetétele, 1900–1996

Év	Összesen	0–14	15–29	30–59	60 és több
		éves (százalék)			
1900	100,0	34,9	25,8	31,8	7,5
1910	100,0	34,8	26,0	31,3	8,0
1920	100,0	30,6	27,9	32,5	9,0
1930	100,0	27,5	27,9	34,8	9,8
1941	100,0	26,0	24,2	39,1	10,7
1949	100,0	24,9	25,3	38,1	11,7
1960	100,0	25,4	21,6	39,2	13,8
1970	100,0	21,1	23,6	38,3	17,0
1980	100,0	21,9	22,0	39,1	17,1
1990	100,0	20,5	19,9	40,7	18,9
1996*	100,0	17,9	22,7	39,9	19,4

* Az 1996. évi mikrocenzus adatai alapján.

A középső korosztályok – a 30–59 évesek – hányada, ami a század elején még az
egyharmadot sem érte el, az 1940-es évtized elejére jelentősen megnövekedett, és azóta
kisebb-nagyobb ingadozásokkal ezen a kétötödöt közelítő szinten van. Ugyanakkor fo-
lyamatosan és egyre gyorsuló ütemben növekszik az időskorúak aránya, jelenlegi hánya-
duk több mint két és félszerese az 1900. évinek és több mint másfélszerese az 1949. évi-
nek.

Demográfiai jellemzők

Életkor. A 30 éven aluli népesség száma az 1970-es évtizedben növekedett utoljára. (Lásd a 2. táblát.) Ebben az időszakban léptek szülőképes korba az 1950-es évek elején született nagy létszámú évjáratok, és a születések számát az 1970-es évek elején hozott népese-
déspolitikai intézkedések is kedvezően befolyásolták. Ez a létszámnövekedés kizárólag a 0–14 éves korosztályban jelentkezett. Az 1980-as évektől a 0–14 éves népesség száma már folyamatosan csökkent, így az ifjúkorúak létszámának 1990 és 1996 közötti 12 százalékos növekedése csak átmenetileg érezhető hatását a népesség korösszetételének alakulásában. Az 1996 folyamán az ifjúkorba került 1981-ben születettek létszáma még magasabb, mint az ifjúkorból a felnőttkorba ugyanekkor átlépő 1966-ban születetteké. A következő, 1982-ben és később született évjáratok azonban mind jóval kisebb létszámúak, mint azok a náluk 15 évvel idősebb évjáratok, amelyeket a gyermekkorból kilépve az ifjúkorúak soraiban majd felváltanak. A következő évtizedekben tehát a 15–29 évesek létszámának jelentős fogyásával kell számolni.

2. tábla

A 30 éven aluli népesség létszámának alakulása korcsoportonként, 1960–1996

Év	Összesen	Gyermekkorú				Ifjúkorú			
		együtt	0–4	5–9	10–14	együtt	15–19	20–24	25–29
			évesek				évesek		
az előző népszámlálás százalékában									
1960	101,3	110,5	103,5	121,2	107,0	92,4	97,0	86,7	93,5
1970	98,5	86,0	84,9	71,0	104,7	113,1	121,7	114,8	102,5
1980	101,8	107,6	123,1	119,0	85,3	96,7	70,9	104,4	120,3
1990	89,3	91,0	71,3	84,9	122,0	87,7	117,9	83,4	69,6
1996	98,8	85,8	94,1	93,5	74,0	112,1	104,2	120,6	112,7

Az 1970-es években született nemzedékből a legidősebbek jelenleg a 15–29 éves korosztály legfelső öt éves korcsoportját, a 25–29 évesek létszámát gyarapítják, többségük viszont még a 20–24 éves korcsoporthoz tartozik. Ennek megfelelően az ifjúkorúak 1990 és 1996 közötti 12 százalékos létszámnövekedése a középső öt éves korcsoportban jelentkezett a legerőteljesebben, és ez a több mint 20 százalékos számbeli gyarapodás az 1990. évi 7 százalékról 1996-ra 8 százalékra növelte a 20–24 évesek össznépességen belüli arányát. Csaknem egy százalékponttal lett magasabb a 25–29 évesek aránya is, a legalsó öt éves korcsoport hányada viszont mindössze 0,4 százalékponttal nőtt. A 15–29 éves ifjúság napjainkban összességében csaknem 3 százalékponttal nagyobb hányadát teszi ki a népességnek, mint az 1990. évi népszámlálás időpontjában.

Az ifjúság *nemek* szerinti megoszlása lényegében nem változott. Az ifjúság körében hagyományosan mutatózó férfítöbblet az 1980-as évtizedre jellemző stagnálás után a korábbi tendenciának megfelelően ismét kissé nőtt, napjainkban ezer 15–29 éves férfira 956 ugyanilyen korú nő jut. (Lásd a 3. táblát.)

Lakóhely. 1980 és 1990 között a községekben élő 15–29 évesek létszáma csökkent a legerőteljesebben (18 százalékkal), ennél kissé mérsékeltebben fogyott a nem megyeszékhely rangú városokban élők (12 százalékkal), míg a főváros és a megyeszékhelyek ifjúságát az

átlagosnál kevésbé (7, illetve 8 százalékkal) érintette a létszámcsökkenés. 1990 óta a korábbi-tól gyökeresen eltérő folyamat ment végbe. Az átlagosnál jobban (16 százalékkal) növekedett a községek, az átlagnak megfelelően a főváros és a többi (nem megyeszékhely) város ifjúkorú népessége, a legmérsékeltőbb növekedés pedig a megyeszékhelyeken figyelhető meg. A településtípusonkénti különbségek kisebb-nagyobb eltérésekkel az ország minden vidékére jellemzők. Kivétel talán Közép-Magyarország, ahol teljesen azonos mértékű a városi és a falusi fiatalság létszámának növekedése, illetve a Nyugat-Dunántúl, ahol viszont a községekben a létszámnövekedés mérsékeltőbb volt, mint a városokban. (Lásd a 4. táblát.)

3. tábla

A nemek aránya korcsoport szerint, 1949–1996

Korcsoport (éves)	1949.	1960.	1970.	1980.	1990.	1996.
	évben ezer férfira jutó nők száma					
15–19	994	991	953	943	949	955
20–24	1043	1060	968	960	957	952
25–29	1113	1037	993	972	978	961
<i>Összesen</i>	<i>1049</i>	<i>1028</i>	<i>970</i>	<i>960</i>	<i>960</i>	<i>956</i>

4. tábla

A 15–29 éves népesség létszámának alakulása és népességen belüli aránya régió és településtípus szerint, 1980–1996

Régió, településtípus	1990.	1996.		1980.	1990.	1996.
	évi létszám az					
	1980.	1990.		évi létszám a népesség százalékában		
	évi létszám százalékában					
Közép-Magyarország	91,3	104,9	114,9	21,1	19,7	23,3
főváros	93,2	104,0	111,6	20,5	19,6	23,2
többi város	91,3	111,0	121,6	23,0	20,7	24,3
község	85,5	104,2	121,9	22,1	19,8	23,1
Közép-Dunántúl	87,0	99,0	113,8	23,3	20,4	23,3
megyeszékhely	92,2	103,2	112,0	25,1	21,9	24,8
többi város	88,2	99,7	113,1	24,1	21,0	24,0
község	83,3	96,3	115,6	21,9	19,3	21,9
Nyugat-Dunántúl	86,8	98,1	113,1	22,3	19,8	22,7
megyeszékhely	97,4	106,4	109,3	23,9	22,1	24,6
többi város	89,0	102,7	115,5	22,9	20,2	23,6
község	79,0	90,3	114,3	21,1	18,2	21,0
Dél-Dunántúl	85,0	93,5	110,0	22,3	19,8	22,2
megyeszékhely	90,7	92,0	101,4	24,8	22,3	23,7
többi város	88,3	98,6	111,7	22,9	19,7	22,5
község	79,5	91,5	115,1	20,7	18,3	21,2
Észak-Magyarország	83,6	90,6	108,5	22,2	19,6	21,8
megyeszékhely	83,9	84,4	100,1	24,3	21,2	23,0
többi város	85,8	91,6	106,7	23,5	20,7	22,6
község	82,1	93,4	113,7	20,6	18,3	20,8

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Régió, településtípus	1990.	1996.		1980.	1990.	1996.
	évi létszám az					
	1980.	1990.		évi létszám a népesség százalékában		
	évi létszám százalékában					
Észak-Alföld	88,3	97,7	110,7	22,8	20,7	23,0
megyeszékhely	95,0	102,6	108,1	25,8	23,1	25,2
többi város	87,9	95,7	108,9	23,0	20,6	22,7
község	84,0	96,1	114,4	21,0	19,2	21,9
Dél-Alföld	86,9	96,5	111,0	21,3	19,4	22,0
megyeszékhely	93,6	97,8	104,4	24,5	22,4	23,9
többi város	86,9	96,9	111,4	21,0	19,2	22,0
község	81,7	95,0	116,3	19,5	17,5	20,6
<i>Összesen</i>	87,7	98,3	112,1	22,0	19,9	22,7
<i>megyeszékhely</i>	92,1	97,6	105,9	24,7	22,2	24,2
<i>többi város</i>	88,0	98,8	112,3	22,8	20,3	23,0
<i>község</i>	82,4	95,6	116,0	21,0	18,7	21,6

Az erőteljesebb számbeli növekedés ellenére a 15–29 évesek csak 22 százalékát teszik ki a községekben élő népességnek, ennél mind a fővárosban, mind a megyeszékhelyeken, mind a többi városban magasabb a fiatalok aránya. Ennek elsősorban az az oka, hogy a községeket a fiatalok közül igen sokan – átmenetileg vagy a végleges letelepedés szándékával – elhagyják. Ebbe a korosztályba tartoznak például a középfokú és a felsőfokú iskolák nappali tagozatos tanulói, akik közül a községek sok esetben nem tudják napi beutazással megoldani az iskolába járást, hanem beköltöznek a nem községekben működő intézmények településére. A gyermekkorú népesség aránya valamennyi településtípus között a községekben a legmagasabb (19%), így a községek korösszetétele jóval kedvezőbben alakulna, ha nem lenne rá hatással az ifjúkorúak elvándorlása. Ezt alátámasztja, hogy a községek állandó népessége körében a 0–14 évesek hányada azonos (19%) a lakónépességnél tapasztalttal, viszont a 15–29 éves korúak aránya több mint egy százalékponttal magasabb annál (23%).

Családi állapot. Az elmúlt évtizedek során jelentősen átalakult a fiatalok családalapítással kapcsolatos magatartása. Már az 1980-as években növekedni kezdett a 15–29 évesek körében a nőtlenek és hajadonok aránya. 1980-ban az ilyen korú férfiak csaknem háromötöde, a nőknek 38 százaléka még soha nem kötött házasságot. (Lásd a 5. táblát.) 1990-re a fiatal férfiak körében 71 százalékra emelkedett a nőtlenek aránya, a nőknek pedig több mint a fele tartozott a hajadonok közé. Napjainkban a 15–29 éves férfiak több mint háromnegyede, az ugyanilyen korú nőknek pedig több mint háromötöde még egyszer sem kötött házasságot.

A korcsoportonkénti adatok azt mutatják, hogy az első házasságkötés időpontja kitolódott, a fiatalok elég későn szánják rá magukat a családalapításra. A 20–24 éves férfiak közül 1990-ben 74 százalék volt nőtlen, 1996-ban 84 százalék, és a 25–29 éves korcsoportban is hasonló mértékben növekedett a házasságot még nem kötötték aránya. A hajadonok hányada a 15–19 éves nők körében 93 százalékról 97 százalékra, a 20–24 éves korcsoportban 43 százalékról 61 százalékra nőtt, és a 25–29 éves korúak körén belül is 10 százalékpontnyi az emelkedés.

Az első házasságkötés időpontjának a kitolódása részben azzal magyarázható, hogy a 90-es évek elejétől a fiatalok közül egyre többen szereznek magasabb végzettséget, hosszabb ideig tanulnak, későbbi életkorban fejezik be tanulmányaikat, tehát egyre magasabb életkorban – és egyre nehezebben – válnak szüleiktől, családjuktól anyagilag olyan mértékben függetlenné, hogy önálló család alapítására gondolhatnak. A különböző szintű iskolákból kikerülve szembesülnek azzal, hogy kevés a betölthető álláshely, és ha találnak is munkát, a kezdő fizetés általában alacsony.

A 15–19 évesek túlnyomó többsége (82%) mint gyermek a szüleivel együtt él, önálló családja mindössze 4 százalékuknak van. A 20–24 éves korúaknak már 34 százaléka férjként, feleségként, esetleg gyermekét egyedül nevelő szülőként „saját családban” él, azonban az ilyen korúak több mint fele (54%) még mindig gyermek családi állású. A 25–29 évesek héttizede már önálló családot tudhat maga körül, egyötödük viszont még a felnőttkorhoz közeledve is gyermeki minőségben él szülei családjában anélkül, hogy valaha is házasságot kötött volna. A 126 ezer intézeti lakó túlnyomó többsége nappali tagozaton tanuló iskolás, aki szüleivel élő gyermeknek minősül, annak ellenére, hogy mint kollégiumi lakót statisztikailag egyedülálló intézeti lakónak tekintjük. Egyedülállóként, tehát önállóan, a szülői háztól, családi kötelekektől teljesen függetlenül él a 15–19 éveseknek 1, a 20–24 éveseknek 5, a 25–29 éveseknek pedig 6 százaléka.

Az első házasságkötés időpontjának a kitolódásával hozható összefüggésbe, hogy 1990 óta a fiatal férfiak és nők körében egyaránt mintegy harmadával esett vissza az elváltak aránya.

5. tábla

A 15–29 évesek nem, családi állapot és korcsoport szerint, 1980–1996

Korcsoport (éves)	Nőtlen	Házás	Özvegy	Elvált	Hajadon	Házás	Özvegy	Elvált
	férfi				nő			
a megfelelő korú és nemű népesség százalékában								
1980-ban								
15-19	97,8	2,1	0,0	0,0	83,9	15,7	0,0	0,3
20-24	64,0	35,0	0,0	0,0	29,8	67,2	0,2	2,8
25-29	25,1	71,6	0,1	3,2	11,2	82,9	0,5	5,4
Összesen	58,8	39,6	0,0	1,6	37,5	59,1	0,3	3,1
1990-ben								
15-19	98,9	1,1	0,0	0,0	92,9	6,9	0,0	0,1
20-24	73,7	25,5	0,0	0,8	43,4	53,7	0,2	2,7
25-29	32,7	62,5	0,1	4,7	13,9	77,5	0,6	8,1
Összesen	70,9	27,4	0,0	1,7	52,7	43,6	0,2	3,4
1996-ban								
15-19	99,4	0,6	–	–	96,5	3,5	–	0,0
20-24	83,6	16,0	–	0,4	61,2	37,3	0,1	1,4
25-29	42,5	53,9	0,1	3,5	23,6	70,0	0,3	6,1
Összesen	76,7	22,1	0,0	1,2	62,0	35,5	0,1	2,3

Az, hogy napjainkban a fiatal nők általában később kötnek először házasságot, kedvezőtlenül hat a női termékenységre. Azokat a nőket ugyanis, akik magasabb életkorban

mennek férjhez, és viszonylag későn szülik meg első gyermeküket, a további gyermek vagy gyermekek vállalásában feltétlenül befolyásolja a saját életkoruk, hiszen a gyermek felnevelése szempontjából nem közömbös, hogy mennyi idős az, aki gyermeket akar világra hozni.

1980-ban a 15–29 éves házas nők egyötöde volt gyermektelen, 39 százalékuk egy gyermeket, 35 százalékuk pedig két gyermeket hozott a világra. (Lásd a 6. táblát.) A 15–29 éves házas nők gyermekszám szerinti megoszlása jelenleg kedvezőtlenebb. A még nem szültek és az egy gyermeket szültek aránya megnőtt, és kisebb hányaduk hozott a világra két gyermeket. A kettőnél több gyermeket szült nők részesedése változatlanul alacsony.

1980-ban a 20–24 évesek valamivel több mint egynegyede volt gyermektelen, 1996-ban már 30 százalékuk. A 25–29 éves korcsoportban is nőtt a gyermektelenek hányada, de a növekedés kisebb mértékű, mint a fiatalabbaknál. Míg 1980-ban 106 élve született gyermek jutott száz 20–24 éves házas nőre, addig napjainkban csupán 96. A 25–29 éves korcsoportban hasonló mértékű a visszaesés, itt a termékenységi mutató 158-ról 148-ra csökkent.

6. tábla

A 15 éves és idősebb házas nők az élveszületett gyermekek száma szerint, 1980–1996

Korcsoport (éves)	Összesen	0	1	2	3	4 és több	A száz nőre jutó élve született gyermek
		élve született gyermekkel (százalék)					
1980-ban							
15–19	100,0	49,7	42,5	7,1	0,6	0,0	59
20–24	100,0	26,2	45,6	24,6	3,0	0,6	106
25–29	100,0	11,2	32,8	46,0	8,0	2,1	158
<i>Együtt</i>	100,0	19,9	38,5	34,7	5,5	1,4	131
30–X	100,0	9,3	24,6	40,6	14,5	11,1	208
<i>Összesen</i>	100,0	11,9	27,9	39,1	12,3	8,8	189
1990-ben							
15–19	100,0	51,0	42,4	6,0	0,6	0,1	56
20–24	100,0	30,4	47,2	19,3	2,6	0,5	96
25–29	100,0	10,5	34,5	44,9	8,0	2,0	157
<i>Együtt</i>	100,0	20,9	40,1	32,3	5,4	1,3	127
30–X	100,0	6,2	23,2	48,8	14,5	7,3	201
<i>Összesen</i>	100,0	8,8	26,2	45,9	12,9	6,3	188
1996-ban							
15–19	100,0	46,6	46,5	5,6	1,4	–	62
20–24	100,0	30,0	48,2	18,2	2,9	0,6	96
25–29	100,0	13,5	37,5	39,7	7,4	1,9	148
<i>Együtt</i>	100,0	20,8	41,7	30,6	5,5	1,4	126
30–X	100,0	5,8	22,4	51,3	14,4	6,1	198
<i>Összesen</i>	100,0	8,3	25,7	47,8	12,9	5,3	186

A fiatal házaspáros családok 25 százalékában nem nevelnek gyermeket. A gyermek nélkül élő családok aránya a házastársak életkora szerint nagy szóródást mutat. Azokban a házaspáros családokban, ahol a házastársak mindketten 25 éven aluliak, még igen ma-

gas a gyermek nélkül élők aránya (43%). Ennél alacsonyabb, de elég jelentős (35%) ez az arány azokban a családokban is, ahol a férj 25–29 éves, a feleség pedig 25 éven aluli. Ott, ahol a feleség 25–29 éves és a férj is e korcsoportba tartozik, illetve ahol a férj ki is lépett a 30 éven aluliak köréből, a házaspáros családoknak már csak 19, illetve 14 százalékában nem nevelkedik gyermek. A fiatal házaspáros családok közel kétötödében egy, kisebb hányadában (29%) két, 7 százalékában pedig három vagy több gyermek él. Az e családokban élő gyermekek többsége – a szülők életkorával összefüggésben – 14 éven aluli.

Iskolai végzettség. Az ifjúsághoz tartozók iskolázottsági mutatói az 1970-es évekig látványosan javultak, ezután a javulás üteme kissé lelassult. A nyolcvanas években már csak igen kis mértékű változás következett be a fiatalok iskolázottságában, és ez is szinte kizárólag a magasabb szintű iskolákban (főiskolán és egyetemen) továbbtanulók és ott bizonyítványt, oklevelet, diplomát szerzők számának és arányának a növekedéséből adódott. (Lásd a 7. táblát.) Az 1990 és 1996 közötti években sem módosultak különösebben az iskolai végzettség szerinti arányok.

A fiatalok iskolai végzettségének a vizsgálatok nem lehet eltekinteni attól, hogy jelentős hányaduk még nem fejezte be iskolai tanulmányait. Teljesen más megítélés alá kell esnie például az általános iskola 8. osztályánál magasabb végzettséget nem szerzett 15–19 évesek, mint az ugyanilyen végzettségű 20 éves és idősebb fiatalok, hiszen az előbbieket közül igen sokan még középfokú iskolákban tanulnak, az utóbbiaknak viszont nagy valószínűséggel az általános iskola 8. osztálya marad a legmagasabb befejezett végzettségük.

A 18 éven aluli ifjúkorúak – a 15–17 évesek – 92 százaléka végezte el az általános iskola 8. osztályát. A nemenkénti különbségek elég jelentősek, az ilyen korú férfiak 9 százalékának, a nők 6 százalékának nincs meg az alapfokú végzettsége, ugyanakkor az e korcsoportba tartozó férfiaknak 4 százaléka, a nőknek 5 százaléka már középfokú végzettségű. A középfokú végzettség a férfiak esetében szinte kizárólag szakmunkás-bizonyítványt jelent, az ilyen végzettségű nők közül viszont minden harmadiknak szakiskolai bizonyítványa van. A 15–17 évesek 88 százaléka jelenleg is tanul. Az iskolába járók 7 százaléka még az általános iskolát végzi, 29 százaléka szakmunkásképző iskolai, 2 százaléka szakiskolai tanuló. A szakmunkásképző iskolások több mint háromötöde férfi. A középiskolába – gimnáziumba vagy szak-középiskolába – járók között viszont a nők vannak többségben.

A 18–19 évesek körében már csupán 2 százalék azoknak az aránya, akik nem végezték el az általános iskolát, viszont 58 százalékuk a 8. osztály befejezése után már középfokú szakmunkásképző iskolai vagy szakiskolai bizonyítványt, 26 százalékuk pedig középiskolai érettségit is szerzett. Ennek az évjáratnak több mint a fele jelenleg is tanul, a még iskolába járók egytizede szakmunkásképző iskolás, 3 százaléka szakiskolás, 65 százaléka pedig középiskolás. Az érettségizetteknek több mint egyharmada tanul tovább, a jelenleg is tanuló 18–19 évesek egyötöde már főiskolai vagy egyetemi tanulmányait folytatja.

A 20–24 éves korcsoportba tartozóknak ugyanakkora hányada nem végezte el az általános iskolát, mint a 18–19 éveseknek. Ebben a magasabb korcsoportban az általános iskolát befejezettek kétötöde a középiskolát is elvégezte, és csaknem ugyanennyien (38%) szereztek más középfokú végzettséget. A 20–24 évesek 4 százaléka már valamilyen főiskolát vagy egyetemet is elvégzett. A diplomások aránya a férfiak körében 3, a nőknél 5 százalék. Az ebbe a korcsoportba tartozók 16 százaléka vesz részt – nappali vagy esti tagozaton – iskola-rendszerű képzésben, a jelenleg is tanulók héttizede valamelyik felsőfokú oktatási intézmény hallgatója.

A 25–29 éves korcsoportba tartozók közül a legtöbben már befejezték tanulmányaikat, a jelenleg is tanulók aránya körükben – a munka mellett tanulókat is számolva – mindössze 5 százalék. Főleg egyetemistákat, főiskolásokat találunk közöttük. A felvétel idején is tanulók egynolcadánál alig többet kitevő középiskolásokból minden tizedik, a szakmunkásképző iskolába vagy szakiskolába járóknak pedig a többsége már szerzett érettségit. A 25–29 éves férfiak közel egyötödének az általános iskola 8. osztálya a legmagasabb befejezett végzettsége, 41 százalék középfokú szakmunkásképző iskolai, 0,5 százalék szakiskolai végzettségű, több mint egynegyedük érettségizett, és közel egynolcaduk diplomás. A nőknél az általános iskolai végzettségűek hányada 20, a szakmunkásbizonyítvánnyal rendelkezőké 22, a szakiskolát végzetteké 3 százalék. Közel kétötödük érettségizett, 16 százalékuk pedig diplomás.

7. tábla

Az ifjúság és az idősebbek iskolai végzettsége a megfelelő korúak százalékában

Korcsoport (éves)	1980.	1990.	1996.
	évben		
	0 osztály		
15–19	0,7	0,6	0,2
20–24	0,6	0,7	0,3
25–29	0,5	0,8	0,4
<i>Együtt</i>	<i>0,6</i>	<i>0,7</i>	<i>0,3</i>
30–X	1,4	1,3	1,0
<i>Összesen</i>	<i>1,1</i>	<i>1,2</i>	<i>0,8</i>
	Legalább az általános iskola 8. osztálya		
15–19	93,6	94,0	94,6
20–24	95,1	96,8	97,8
25–29	95,7	96,5	98,2
<i>Együtt</i>	<i>94,9</i>	<i>95,7</i>	<i>96,8</i>
30–X	54,8	72,2	80,8
<i>Összesen</i>	<i>66,1</i>	<i>78,1</i>	<i>85,2</i>
	Legalább befejezett középiskola		
18–19	30,5	30,4	25,7
20–24	36,1	40,2	40,6
25–29	37,0	40,7	45,3
<i>Együtt</i>	<i>35,7</i>	<i>38,6</i>	<i>39,7</i>
30–X	19,3	26,8	33,2
<i>Összesen</i>	<i>23,4</i>	<i>29,2</i>	<i>29,3</i>
	Felsőfokú iskola		
25–29	9,8	13,4	13,6
30–X	6,0	9,8	11,9
<i>Összesen</i>	<i>6,5</i>	<i>10,1</i>	<i>12,1</i>

A fiatalok munkaerő-piaci helyzete

A rendszerváltozás folyamatát kísérő, a foglalkoztatottság alakulásában bekövetkezett változások során az ifjúság (15–29 évesek) súlyos problémákkal került szembe. Az 1990-es

évtized első felére a gazdasági aktivitás visszaesése és a munkanélküliség drámainak mondható növekedése nyomta rá bélyegét.

Az 1990. évi népszámlálás szerinti helyzet lényegében az átalakulás kezdeti stádiumát jelzi, bár már előzőleg is jelentkeztek a korábbi évtizedek fejlődésének fő irányától eltérő tendenciák. A népességben belül az aktív keresők aránya 1980 és 1990 között mérsékelten, nem egészen 4 százalékponttal csökkent. A csökkenés folyamata 1990 után jelentős mértékben felgyorsult: 1989 és 1993 között egymillió aktív kereső állása szűnt meg. Jelentős részük (elsősorban az idősebb korcsoportokba tartozók) nyugdíjba vonult. 1996-ban a gazdasági aktivitás szintje több mint 9 százalékponttal volt alacsonyabb, mint hat évvel korábban. (Lásd a 8. táblát.) A munkaerő-piaci kereslet erőteljes csökkenése másokat munkanélküli státusba juttatott. A munkanélküliség tömegessé vált, és 1996-ban a gazdaságilag aktív népesség 12 százalékát érintette közvetlenül.

Az aktív keresők aránya a 15–19 évesek csoportjában 1980 és 1990 között mérsékelten, 1990 óta jelentősen visszaesett: 1990-ben még az e korcsoportba tartozóknak egyharmada, 1996-ban nem sokkal több mint egynyolcada folytatott aktív keresőtevékenységet. A csökkenés mind a férfiaknál, mind a nőknél végbement.

A mutatók a 20–24 évesek körében szintén az aktivitás csökkenését jelzik. Az e korcsoportba tartozóknak 1980-ban még több mint háromnegyede aktív kereső volt. 1980 és 1990 között csak mérsékelt (4 százalékpontos) visszaesés következett be; 1990 után viszont az aktív keresők hányada több mint 17 százalékponttal lett kisebb (72 százalékról 55 százalékra változott).

A 25–29 éves korcsoportban is jelentősen visszaesett az aktív keresők aránya.

8. tábla

Az összes aktív keresők aránya korcsoport és nemek szerint, 1980–1996

Korcsoport (éves)	Az összes			A férfi			A nő		
	aktív keresők aránya (százalék)								
	1980	1990	1996	1980	1990	1996	1980	1990	1996
14	2,5	1,1	0,0	1,4	0,8	0,1	3,6	1,6	–
15–19	43,0	33,3	13,6	45,5	34,9	12,8	40,4	31,5	14,4
20–24	76,2	72,2	54,7	91,9	84,5	61,7	59,9	59,3	47,4
25–29	84,2	78,3	62,6	98,2	93,3	76,2	69,8	62,9	48,4
30–39	90,5	87,7	70,0	98,1	93,8	77,6	83,0	81,5	62,3
40–49	87,1	87,6	71,6	94,4	90,6	73,0	80,2	84,6	70,3
50–54	76,4	73,7	52,5	86,2	80,5	61,4	67,4	67,8	44,5
55–59	43,3	31,0	18,3	72,2	60,3	34,3	18,8	5,9	5,2
60–64	10,7	2,7	2,0	13,2	4,0	3,5	8,7	1,7	0,9
65–69	5,2	1,1	0,7	5,3	1,7	1,0	5,1	0,7	0,4
70–X	2,5	0,3	0,2	3,0	0,6	0,3	2,1	0,2	0,1
Összesen	47,3	43,6	34,2	55,3	50,4	39,7	39,9	37,4	29,1
Ebből: 15–29	70,1	59,6	42,9	81,4	68,6	49,1	58,3	50,1	36,3

A gazdasági aktivitás visszaesése mellett a fiatalokat a munkanélküliség is az átlagnál nagyobb mértékben sújtotta. Jól szemléltetik ezt a korcsoportonkénti munkanélküliségi ráták.

9. tábla

*A munkanélküliségi ráta korcsoportonként és nemenként, 1996**

Nem	15–19	20–24	25–29	15–29 együtt	30–39	40–59
	éves				éves	
Férfi	38,6	18,8	14,6	19,3	12,9	9,9
Nő	25,4	12,3	13,3	14,7	10,5	6,9
<i>Összesen</i>	<i>32,4</i>	<i>16,2</i>	<i>14,1</i>	<i>17,4</i>	<i>11,9</i>	<i>8,5</i>

* A fiatal korcsoportok kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetét mutatják a Munkaerő-felmérés adatai is. (Lakatos Judit: Az ifjúság munkaerő-piaci helyzete a 90-es évek közepén. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 94. old.; A gyermekek és az ifjúság helyzete. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet kutatási jelentései. Budapest. 1997/3. 261. old.)

A munkahelyekért folytatott versenyben a legkedvezőtlenebb helyzetben a legfiatalabb korcsoport, a 15–19 évesek vannak; munkanélküliségi rátájuk 32 százalék, mely az életkor és ezzel párhuzamosan az iskolai végzettség növekedésével, a szakmai tapasztalatok bővülésével folyamatosan csökken. A magasan kvalifikált fiatalok munkaerő-piaci pozíciói kedvezőnek mondhatók. Különösen a multinacionális cégek keresik a jól képzett fiatal munkaerőt. Így főleg a korszerűtlenebb ismeretekkel rendelkező, illetve alacsony iskolai végzettségű fiatalok vannak igazán nehéz helyzetben.

Korábban az állam igyekezett biztosítani az iskolából kikerülő fiatalok elhelyezkedését, ma viszont a pályakezdes nehézségeivel maguknak kell megbirkózniuk. Az Országos Munkaügyi Központ képzési programokkal, különböző támogatási formákkal segít ugyan az indulásnál, de ezeket az elhelyezkedési gondokkal küzdő fiataloknak csak töredéke veszi igénybe.¹ A biztos állami munkahelyek tömeges megszűnése, egyes iparágak leépítése vagy szinte teljes felszámolása, a korábban biztos megélhetést nyújtó foglalkozások iránti kereslet csökkenése okozta konfliktusok kezelésének módja és lehetősége korosztályonként és korcsoportonként változó. Azok a tökefeleségek, melyek valamely munkahely megszerzésénél vagy önálló vállalkozás indítása és működtetése esetén előnyt jelentenek, az életkor előrehaladtával gyarapodnak, bővülnek. A fiatalok a felhalmozási fázisban vannak, a megszerzett vagyon kamatoztatására csak a későbbiekben lesz lehetőségük.

A kulturális tőke, az iskolai végzettség és egyéb képességek, készségek egyre nagyobb jelentőséggel bírnak a munkaerőpiacon. A munkanélküliség szintje és az iskolai végzettség között szoros az összefüggés. A korábbi munkahelyeken szerzett tapasztalat is fontos szempont a munkavállaló kiválasztásánál, s ugyancsak a korral előrehaladva bővül az a társadalmi kapcsolathálózat is, mely információkkal vagy konkrét támogatással hozzásegíthet egy állás vagy munka megszerzéséhez. Ezek az anyagi eszközökkel kiegészülve fontos és elengedhetetlen szerepet játszanak egy vállalkozás beindításánál és sikeres működtetésénél. A munkanélküliség problémájának az önfoglalkoztatással való megoldása a fiatalok esetében nagyobb nehézségekbe ütközik, mint az idősebbeknél, hiszen az anyagi eszközök, a tudás, a szakmai tapasztalatok és az erőforrásként mozgósítható kapcsolatrendszer felhalmozása hosszú folyamat.²

¹ A fiataloknak az OMK képzési programjaiban való részvételét, valamint a támogatási rendszer változásait és annak hatásait bővebben tárgyalja Varga Anna: A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. *Statisztikai Szemle*. 1997. évi 11. sz. 940–953. old.

² A kisvállalkozói felvétel eredményei is arra utalnak, hogy a fiatalok önfoglalkoztatóvá válásának esélyei jóval kedvezőtlenebbek, mint az idősebb, elsősorban a középgenerációba tartozóké. (Lásd: Vajda Ágnes: Fiatal vállalkozók. A gyermekek és az ifjúság helyzete. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 121–129. old.)

A munkanélküliség különbözőképpen érinti a férfiakat, illetve a nőket. Ez a megállapítás a fiatalokra is igaz; a 15–29 éves férfiak körében a munkanélküliségi ráta jóval magasabb, mint az ugyanebbe a korosztályba tartozó nőké. A legszembetűnőbb különbség a legfiatalabb korcsoportban mutatkozik, később a nők helyzete már kevésbé kedvező, és a 25–29 éves nők munkanélküliségi szintje már majdnem eléri a férfiakét. A fiatal férfiak kedvezőtlenebb helyzetének elemzésekor több tényezőt kell figyelembe vennünk.

A 15–29 éves férfiak 61 százaléka, az ugyanilyen korú nőknek csupán 43 százaléka tartozik a gazdaságilag aktívak közé. Ennek egyik oka, hogy ezekben a korcsoportokban igen magas a gyermekgondozási ellátásban részesülő nők aránya, akik a gazdaságilag nem aktívak táborát gyarapítják. Esetükben nem lehet pontosan tudni, hogy milyen esélyeik lennének a munkaerőpiacon. A családtervezést, a gyermekvállalás időzítését befolyásolhatják az elhelyezkedési problémák, és szélsőséges esetben a gyermekvállalás – különböző gyermeknevelési támogatások igénybevétele mellett – a munkanélküli státusból való kikerülés eszközévé válhat.³

Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy még él az a hagyományos felfogás, amely szerint elsősorban a férfinak kell biztosítania a család megélhetését, megteremtenie a szükséges anyagi eszközöket, a nőnek pedig a háztartási teendőket kell ellátnia. A társadalmi elvárások alapján tehát egy férfinak kevesebb lehetősége van arra, hogy kivonuljon a munkaerőpiacról, akár mint eltartott, tanuló vagy mint főfoglalkozású családapa és férj.

10. tábla

A fiatal házaspárok a férj és a feleség korcsoportja, gazdasági aktivitása szerint

Családösszetétel	Összesen (fő)	A férj és a feleség is aktív ke- reső	Csak a férj aktív kereső			Csak a feleség aktív kereső		A férj és a feleség sem aktív ke- reső
			együtt	a feleség		együtt	a férj mun- kanélküli	
				munka- nélküli	gyesen, gyeden levő			
az összesen százalékában								
A férj 25 éven aluli	91 485	31,5	41,8	3,2	30,1	5,6	3,2	21,2
Ebből a feleség is 25 éven aluli	78 504	30,7	41,7	2,9	30,0	5,4	3,1	22,1
A férj 25–29 éves, a feleség								
25 éven aluli	89 255	30,9	47,1	2,6	34,2	5,3	3,0	16,8
25–29 éves	102 222	35,5	47,7	4,9	35,5	5,0	2,7	11,8
30 éves és idősebb	16 522	35,3	43,2	3,0	32,0	5,7	4,4	15,8
Együtt	207 999	33,5	47,1	3,8	34,7	5,2	3,0	14,3
A férj 30 éves és idősebb, a feleség								
25 éven aluli	27 512	25,9	46,8	3,4	29,4	4,8	2,9	22,5
25–29 éves	134 153	36,1	45,6	6,0	29,8	5,9	3,0	12,3
Együtt	161 665	34,4	45,8	5,5	29,7	5,7	3,0	14,1
Összesen	461 149	33,4	45,6	4,3	32,0	5,4	3,0	15,6
Ebből:								
Házaspár gyermek nélkül	115 803	64,8	16,1	4,9	0,7	8,5	4,6	10,6
Házaspár gyermekkel	345 346	22,9	55,5	4,1	42,5	4,4	2,5	17,2

³ A gyermekgondozási ellátás, illetve a gyermekvállalás és a munkaerő-piaci pozíció összefüggéseit elemzi dr. Lakatos Judit: Munkaerő-piaci pozíció és gyermekvállalás. *Statistikai Szemle*. 1997. 11. sz. 954–959. old.

A fiatal házaspáros családok egyharmadában a férj és a feleség is, további 46 százalékában csak a férj aktív kereső (lásd a 10. táblát), ugyanakkor alacsony (5%) azoknak a családoknak az aránya, ahol csak a feleség dolgozik. Jelentősnek mondható azoknak a házaspároknak az aránya (16%), ahol sem a férj, sem a feleség nem tartozik az aktív keresők közé (például a férj és a feleség egyaránt munkanélküli vagy eltartott, illetve a feleség gyesen, gyeden van és a férjnek nincs munkája).

Abban, hogy a fiatal férfiak kevesebb sikerrel szerepelnek a munkaerőpiacon, szerepet játszik az a körülmény is, hogy az elmúlt években azok a gazdasági ágak (a kereskedelmi, vendéglátási, pénzügyi, oktatási, szolgáltatások) fejlődtek a legdinamikusabban, ahol kiemelkedő szerepe van a vásárlóval, ügyféllel való közvetlen kapcsolatteremtésnek és kapcsolattartásnak, ami a fiatal nők elhelyezkedési esélyének kedvez. Ugyanakkor az elsősorban férfi munkaerőre támaszkodó iparágak (például a bányászat, a kohászat) háttérbe szorultak.

Ha az iskolázottsági adatokat is bevonjuk az elemzésbe, azt látjuk, hogy – csakúgy, mint a többi korosztályban – a két nem közötti különbség csak az alacsonyabb képzettségi szinteken jelentkezik. Az általános iskolai, a szakmunkás bizonyítvánnyal és szakiskolai végzettséggel rendelkező nők munkanélkülisége a férfiakénál alacsonyabb, míg az érettségizett és diplomás férfiak és nők munkanélküliségének mértéke nem tért el lényegesen egymástól.

A fiatalok munkaerő-piaci helyzetének és lehetőségeinek tekintetében jelentős területi különbségek mutatkoznak. (Lásd a 11. táblát.) A munkanélküliségi ráta a kedvezőtlen adottságú régiókban (mint a nehézipar leépülése által érintett észak-magyarországi vagy a gazdaságilag kevésbé fejlett észak-alföldi régióban) 27 százalék körül mozgott, szemben a nyugat-dunántúli és a közép-magyarországi régió 12–14 százalék közötti rátájával. Elmondhatjuk, hogy a hátrányos helyzetű térségekben mintegy kétszer akkora munkanélküliséggel kell számolni, mint a földrajzi adottságaiknál és hagyományaiknál fogva előnyösebb helyzetű országrészekben.

11. tábla

A gazdaságilag aktív és a gazdaságilag nem aktív népesség régióként, településtípusonként, 1996

Régió, településtípus	Összes népesség				A 15–29 évesek			
	gazdaságilag aktív		gazdaságilag nem aktív	munkanélküliségi ráta	gazdaságilag aktív		gazdaságilag nem aktív	munkanélküliségi ráta
	együtt	ebből aktív kereső			együtt	ebből aktív kereső		
			a népesség százalékában				az ifjú népesség százalékában	
Közép-Magyarország	41,6	36,9	58,4	8,6	48,3	42,1	51,7	12,4
Közép-Dunántúl	41,3	35,9	58,7	11,5	51,3	43,8	48,7	14,3
Nyugat-Dunántúl	44,0	39,7	56,0	8,3	54,2	47,8	45,8	11,5
Dél-Dunántúl	38,1	32,7	61,9	12,6	48,7	39,5	51,3	18,5
Észak-Magyarország	36,7	29,3	63,3	18,2	47,9	34,8	52,1	27,0
Észak-Alföld	36,0	29,2	64,0	17,5	47,5	34,9	52,5	26,3
Dél-Alföld	39,4	34,1	60,6	11,2	50,5	41,8	49,5	16,6
<i>Magyarország összesen</i>	<i>39,7</i>	<i>34,2</i>	<i>60,3</i>	<i>12,0</i>	<i>49,4</i>	<i>40,6</i>	<i>50,6</i>	<i>17,5</i>
Ebből:								
Budapest	42,0	37,3	58,0	8,0	46,8	41,1	53,2	11,5
megyeszékhelyek	42,4	37,5	57,6	9,5	46,5	39,3	53,5	15,1
többi város	40,7	35,0	59,3	12,0	50,0	40,5	50,0	18,5
községek	36,6	30,4	63,4	15,5	51,9	41,0	48,1	20,7

A munkaerő-piaci pozíciókat településtípusonként vizsgálva azt mondhatjuk, hogy a többi korcsoporthoz hasonlóan, a községekben élő fiatalok helyzete a legrosszabb. A régiók között ebben a tekintetben nincs különbség. Az észak-alföldi régióba tartozó községekben például a gazdaságilag aktív ifjú népességnek közel egyharmada munkanélküli. Az átlagos munkanélküliségi rátában kimutatható regionális különbségek azonban a községek vonatkozásában bizonyultak a legnagyobbaknak: az átlagok 14 és 32 százalék között szóródtak. A legrosszabb helyzetben tehát a fiatal, alacsony iskolai végzettségű, községben élő férfiak vannak.

Mint korábban jeleztük, a fiatalok gazdasági aktivitását befolyásolja a továbbtanulás a korábbinál valamivel nagyobb mértéke, melyet az eltartott tanulók arányának alakulása is jól szemléltet. Az eltartott tanuló fiatalok aránya 1980-ban 16,0, 1990-ben 24,4, 1996-ban 27,5 százalékot tett ki, a fiatalok csoportján belül pedig a 15–19 éveseknél 49,6, 57,6, 67,2 százalék, a 20–24 éveseknél 6,0, 8,6, 10,9 százalék, a 25–29 éveseknél pedig 0,5, 0,6, 1,5 százalék volt.

Köztudott, hogy az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők esélyei a munkaerőpiacon jóval kedvezőtlenebbek; ez a fiatalokat tanulmányaik meghosszabbítására, tudásuk, ismereteik bővítésére ösztönzi. Az összehasonlító adatok szerint a fiatalok mind nagyobb számban és arányban kapcsolódnak be a közép- és felsőoktatásba, bár az arány növekedési üteme csökken. 1980-ban a 15–29 éves népesség 16 százaléka, 1990-ben 24 százaléka, 1996-ban pedig közel 28 százaléka volt eltartott tanuló. A továbbtanulás egyrészt a munkanélküliség elkerülését vagy kiváltását célozza, másrészt a fiatalok későbbi munkavállalási pozícióját erősíti.

A szakképzett munkaerő iránti igények növekedésével párhuzamosan bővült a közép- és felsőoktatási intézmények köre, magasabbak lettek a felvételi keretszámok (ebben természetesen szerepet játszott az is, hogy a hetvenes évek közepe táján született nagy létszámú generációk a 90-es években kapcsolódtak be a felsőoktatásba) és a megfelelő anyagi háttérrel rendelkezők számára egyre inkább lehetőség nyílik arra, hogy az oktatás teljes költségének térítése mellett igénybe vegyék az oktatási intézmények szolgáltatásait. Ezen túlmenően egyre elterjedtebbé válnak azok az oktatási formák (nyelvtanfolyamok, szaktanfolyamok), amelyek rövid idő alatt, intenzív képzéssel adnak a munkaerőpiacon jól értékesíthető ismereteket. E tanfolyami végzettségek többsége ugyan nem jelenik meg a népszámlálási statisztikákban mint iskolai oklevél, bizonyítvány, mégis, a fiatalok munkaerő-piaci esélyeit mindenképpen növelik, segítik előrejutásukat.

A fiatalok gazdasági aktivitásának áttekintése után bemutatjuk az aktív kereső fiatalok néhány főbb foglalkoztatottsági jellemzőjét. (Lásd a 12. táblát.)

A rendszerváltozást követően fejlődésnek indult a magánszféra, amely a fiatalok helyzetére is hatással volt.

Az aktív keresők túlnyomó többsége (83%) 1996-ban is alkalmazottként dolgozott, és a fiatalok körében ez az arány még magasabb, 87 százalék volt. Adataink azt mutatják, hogy elsősorban a szakmai tapasztalatokkal és anyagi erőforrással rendelkező középgeneráció tagjai vállalkoznak, nagyobb részüket mint önfoglalkoztató, aki munkahelyének megszűnése vagy elbizonytalanodása miatt kényszerült ezt az utat választani. Az energikus és rugalmas, de az anyagi eszközöket, tudást, szakmai tapasztalatokat és az erőforrásként mozgósítható kapcsolati tőkét többnyire nélkülöző fiatalok közül csak kevesen tudnak a vállalkozói szférában szerencsét próbálni, túlnyomó többségük számára csak az alkalmazotti létforma elérhető.

12. tábla

Az aktív keresők foglalkozási viszony és korcsoport szerint, 1996

Foglalkozási viszony	Összesen	éves (százalék)			
		15–29	30–39	40–49	50 és több
Alkalmazásban álló	83,2	87,2	81,8	81,3	82,2
Egyéni vállalkozó	11,1	8,5	12,6	12,2	10,7
alkalmazott nélkül*	7,7	5,8	8,9	8,4	7,6
alkalmazottal**	3,4	2,7	3,7	3,8	3,1
Szövetkezeti tag	1,7	0,8	1,6	2,2	3,0
Társas vállalkozás tagja	4,0	3,5	4,1	4,3	4,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* A szellemi szabadfoglalkozásúakkal együtt.

** A segítő családtagokkal együtt.

Az alkalmazottak helyzete azonban az elmúlt években jelentősen megváltozott, hiszen ma már az állami vállalatokon és intézményeken kívül belföldi, vegyes vagy külföldi érdekeltségű magánvállalkozásokkal vagy magánszemélyekkel is létesíthetnek munkaviszonyt. Így bizonyos esetekben választhatnak a köztudottan biztonságosabb, de alacsonyabb jövedelmet biztosító állami munkahelyek és a sokszor magasabb fizetséget nyújtó, de bizonytalanabb magánszféra között.

A különböző tulajdoni jellegű munkáltatóknál alkalmazottként dolgozók korösszetételében jelentős eltérések tapasztalhatók, melyeket a 13. tábla mutat be.

13. tábla

Az alkalmazottként dolgozó aktív keresők a munkáltató tulajdoni jellege és korcsoport szerint, 1996

A munkáltató tulajdoni jellege	Összesen	éves (százalék)			
		15–29	30–39	40–49	50–X
Állami, egyéb közületi	42,6	33,2	43,9	46,4	52,4
Szövetkezeti	4,5	4,1	4,2	5,0	4,7
Magán	32,9	42,6	32,2	28,0	23,4
Vegyes	15,7	14,8	15,4	16,6	16,0
Nem tudja	4,4	5,3	4,2	4,0	3,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Ebből:					
külföldi és belföldi	12,0	13,1	11,6	11,5	11,2
csak külföldi	3,7	4,6	3,6	3,5	2,4

Az alkalmazottként dolgozó 15–29 évesek egyharmada, a 30–39 és 40–49 évesek 44–46 százaléka, az 50 évesek és idősebbek több mint fele dolgozott az állami szférában. Valószínű, hogy a középső és ennél idősebb korosztályokhoz tartozók kevésbé érznek készletét elért pozíciójuk, rangjuk, jövedelmük feladására, egy esetleg bizonytalan kiemelésű pályamódosításra, mint fiatalabb pályatársaik. A kialakult képet természetesen a munkáltatók magatartása is befolyásolja: a magánmunkáltatók az alacsonyabb kereset-

tel foglalkoztatható, energikusabb, rugalmasabb, nagyobb munkabírású fiatalokat részesítik előnyben. Ezenkívül a magánszféra által preferált területeken számos olyan munka-lehetőség kínálkozik (például a kereskedelemben), amelyek alacsonyabb iskolai végzettséggel, az általános vagy középfokú iskolából kikerülő, továbbtanulni nem szándékozó, sok esetben alacsonyabb bérért foglalkoztatható pályakezdőkkel is betölthetők.

1980 és 1996 között a foglalkoztatottak nemzetgazdasági ágak szerinti struktúrájában jelentős változások következtek be: a mezőgazdaság és a bányászat súlya csökkent, és – bár a fiatalok foglalkoztatásában még mindig jelentős a szerepe – a feldolgozóipar és az építőipar is veszített jelentőségéből. (Lásd a 14. táblát.) Ezzel párhuzamosan a kereskedelmi és szolgáltatási szférához kapcsolódó nemzetgazdasági ágak súlya növekedett.

14. tábla

Az aktív keresők nemzetgazdasági ág szerinti, 1980–1996

Nemzetgazdasági ág	Az aktív keresők aránya (százalék)					
	1980-ban		1990-ben		1996-ban	
	összesen	ebből 15–29 éves	összesen	ebből 15–29 éves	összesen	ebből 15–29 éves
Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás, halászat	18,9	15,2	15,5	13,3	8,0	6,1
Bányászat	2,5	2,0	2,0	1,9	0,8	0,7
Feldolgozóipar	29,4	32,0	26,4	27,5	23,3	25,4
Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás	1,3	1,3	2,5	2,2	2,7	1,9
Építőipar	7,9	9,6	7,0	7,6	5,9	6,1
Kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikk javítása, karbantartása	8,9	10,2	10,3	11,9	13,4	16,9
Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás	2,2	2,3	2,4	3,0	3,2	4,7
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	8,3	8,8	8,8	9,6	9,1	9,0
Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai	0,6	0,5	1,0	1,0	2,3	2,6
Ingyenértékesítési tevékenységek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás	2,8	2,7	3,4	2,8	3,9	3,9
Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás	3,9	3,2	5,5	4,8	7,5	6,4
Oktatás	4,9	4,2	6,0	5,1	8,7	5,1
Egészségügyi és szociális ellátás	3,7	3,6	5,2	5,3	6,4	6,0
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás	4,6	4,3	4,0	4,0	5,0	5,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A kereskedelem, a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás fejlődése elsősorban a fiataloknak nyújtott több lehetőséget, közülük is a 20–24 éves korcsoport tagjai és főként a lányok kerültek kedvező helyzetbe. Ez érthető, hiszen a fiatal, dekoratív munkaerő emeli a szolgáltatás színvonalát és eladhatóságát. A fiatal férfiak foglalkoztatásában a szállítás és a raktározás is jelentős részt képviselnek. Az oktatás, az egészségügy és a közigazgatás szerepe értelemszerűen a korról előrehaladva növekszik, hiszen e tevékenységek jellegükönél fogva túlnyomórészt magasan képzett munkaerőt igényelnek, ezért ezek az ágak a 25–29 éves fiatalok esetében nagyobb jelentőségűek.

Az aktív kereső fiatalok foglalkozási főcsoport szerinti megoszlása – mint a 15. tábla adatai is mutatják – az átlagostól eltérően alakult.

15. tábla

Az aktív keresők foglalkozási főcsoport szerint, 1980–1996

Foglalkozási főcsoport	Az aktív keresők aránya (százalék)					
	1980-ban		1990-ben		1996-ban	
	összesen	ebből 15–29 éves	összesen	ebből 15–29 éves	összesen	ebből 15–29 éves
Törvényhozók, igazgatási, érdekképviselői vezetők, gazdasági vezetők	6,8	3,1	7,6	2,4	6,2	2,2
Egyetemi, főiskolai képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásúak	7,6	7,2	8,5	6,9	11,6	7,6
Egyéb, felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozásúak	9,4	10,0	10,9	11,0	14,0	13,7
Irodai és ügyviteli (ügyműködési) jellegű foglalkozásúak	6,8	8,0	6,1	6,5	6,2	6,0
Szolgáltatási jellegű foglalkozásúak	7,7	8,3	8,6	11,6	15,1	21,3
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozásúak	5,4	3,1	4,0	3,2	3,5	2,9
Ipari és építőipari foglalkozásúak	28,1	35,7	27,1	33,4	22,5	26,4
Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők	13,3	13,9	13,0	12,8	10,9	10,5
Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozásúak	14,9	10,7	11,5	9,6	8,4	7,2
Fegyveres erők, fegyveres testületek foglalkozásaiban dolgozók	0,0	0,0	2,5	2,7	1,6	2,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az aktív kereső 15–29 éves fiatalok körében a többi korcsoporthoz viszonyítva magasabb a szolgáltatási foglalkozásúak, valamint az ipari és építőipari foglalkozásúak aránya, viszont életkoruknál fogva kisebb arányban képviseltetik magukat a vezetők, az egyetemi, főiskolai képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozást folytatók között. Néhány kiemelt foglalkozási csoportot vizsgálva még árnyaltabb képet kapunk arról, hogy a fiatalok mely foglalkozásokban vannak jelen jelentősebb mértékben. Ilyenek például a számítástechnikai, a kereskedelmi, pénzügyi, szolgáltatási, a vendéglátóipari, közlekedési, hírközlési, személyi (védelmi) szolgáltatási, az élelmiszeripari és a könnyűipari foglalkozások.

*

Az 1996. évi mikrocenzus eredményei szerint a rendszerváltozás első éveit különösen nehéz helyzetet teremtettek a fiatalok számára. A munkahelyi tapasztalatok, kapcsolatok és ismeretek hiányát, egyelőre nem tudja ellensúlyozni a magasabb iskolai végzettség, a fiatalos lendület és rugalmasság. A munkanélküliségi ráta a fiatal korcsoportokban éri el a legmagasabb szintet, ugyanakkor, a sok esetben a túlélést biztosító önálló vállalkozás éppen ebben a korosztályban ütközik a legtöbb akadályba.

A fiatalok helyzetét vizsgáló más felmérések és kutatások, valamint saját eredményeink ismeretében nyilvánvaló tehát, hogy a 90-es évek fiataljainak munkaerő-piaci helyzete s ebből adódóan életesélyei jóval kedvezőtlenebbek, mint a megelőző generációké. A problémák, az átmenet okozta konfliktusok és bizonytalanságok enyhülése a piacgazdasági intézmények megerősödésétől és megszilárdulásától remélhető, mindazonáltal a kormánynak és más társadalmi szervezeteknek is részt kell vállalnia az ifjúság munkaerő-piaci helyzetének javításában.

TÁRGYSZÓ: Munkaerőpiac. Ifjúság.

SUMMARY

In the course of employment changes parallel to the changing process of the regime, youth had to face heavy problems. The early 90s were characterized by a considerable recession in economic activity and a drastic growth of unemployment. That is, in the period of 1990-1996 the share of economically active population declined by 9 percentage points and in 1996 unemployment directly affected 12 per cent of the economically active population. While the problem of unemployment is a major problem of the whole society, it constitutes a particularly unfavourable situation for young people.

The study provides the most important information on the demographic and educational characteristics, occupational conditions and family circumstances of young people aged 15-29 on the basis of the 1996 microcensus.

AZ INFLÁCIÓ OKAI MAGYARORSZÁGON

DR. ÉKES ILDIKÓ

Az 1980-as évektől állandó közgazdasági vitatéma, hogy mi okozza Magyarországon az inflációt. A nemzetközi szakirodalomból tudható, hogy az inflációt, annak növekedését számos tényező kiválthatja: a nagyobb vásárlóerő-kiáramlás, az áruhiány, a kamatlábak emelése, a rossz hitelezési politika, az exportösztönzési szándékú valutaleértékelés éppen úgy, mint az adók növekedése, az állam túlköltekezése, eladósodása, a bankóprés beindítása. Az infláció mérésére többféle mutatót is alkalmaznak. Jelen tanulmányban az infláció jelzőszámaként a fogyasztói árszínvonal emelkedését, a fogyasztói árindex változását használom. Bár az elmúlt közel két évtized gazdaságpolitikai gyakorlatában a felsorolt elemek mindegyike megjelent, mégis makacsul tartja magát az az érv, hogy a hazai infláció fő oka a túlzott bérfolyamlás, azaz a túlfogyasztás. Az időközbeni jelentős változások miatt nem kívánok foglalkozni az 1980-as évek folyamataival, a probléma megközelítését csak az 1990-es évekre vonatkozó adatok alapján végzem el.

A bérek és az infláció

Az 1990-es évek ár- és bérfolyamatait vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy – 1994-et leszámítva – a fogyasztói árak éves átlagos növekedése minden évben meghaladta a bérek növekedési ütemét.

1. tábla

Megnevezés	<i>A fogyasztói árak és a nettó bérek változásai</i>					
	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben (Index: előző év = 100,0)					
Fogyasztói árak	135,0	123,0	122,5	118,8	128,2	123,6
Nettó bérek	125,5	121,3	117,7	127,3	112,6	117,4

Forrás. Magyar statisztikai évkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 82. és 315. old.

A tábla adatainak értelmezéséhez egy módszertani megjegyzés is kívánkozik.

A magyar statisztika – eltérően más, nálunk jobb anyagi körülmények között lévő országoktól – az átlagbér számításánál a felsőszintű vezetők béreit és juttatásait is figyelembe veszi. A legtöbb fejlett országban nem

számítanak országos átlagbért, hanem szakmákra, illetve munkásokra, valamint értelmiségi dolgozókra számítások átlagokat. Az ún. fehérgalléros bérek számításakor a menedzseri fizetéseket azért hagyják ki, mert a magasabb vállalati beosztásokban dolgozók keresetei torzítanak az átlagot. Az 1980-as évek közepéig Magyarországon a vezetők különféle nem fizetett szolgáltatások, juttatások formájában kapták meg a vezetéssel járó felelősségért, a kvalifikáltabb munkáért járó, magasabb életszínvonalat biztosító ún. jövedelem-kiegészítést. Ezért akkoriban nem okozott túl nagy torzítást az átlagban a vezetői bérek beszámítása. Ennek ellenére az 1980-as években még voltak olyan közzétett statisztikák, amelyek a különböző vezetési szintekre besorolt személyek béreire kimutatták. Ezek nem voltak sokkal magasabbak, mint az átlagok, nem pusztán az említett nem pénzbeni kiegészítések, valamint a korábbi nivellációs jellegű bérpolitika miatt, hanem azért sem, mert az egyes kategóriákon belüli besorolás széles skálán mozgott. A vezetők közé kerültek a művezetők, csoportvezetők stb., akik valójában csak jobb szakmunkás vagy szakalkalmazotti bért kaptak. Az emiatt is nyomott átlagokat tovább húzták le a közalkalmazotti (egészségügyi, oktatási, könyvtári, múzeumi stb.) vezetői bérek. A szolgáltatásban – egyfajta félreértelmezett felfogás jegyében – a szándékosan alacsonyan tartott bérek, alacsony vezetői bért is jelentettek még a magasabb vezetői státusokban is. Az 1980-as években a kórházvezető főorvosi fizetés általában nem érte el egy minisztériumi vagy nagyvállalati osztályvezető bérét, akiknek ráadásul a prémiumaik, jutalmaik is nagyobbak voltak. A magasabb beosztású orvosok kiegészítő jövedelmei pedig akkor sem jelentek meg a statisztikákban.

Az 1980-as évek vége felé a vezetői béreknek ez a nagyon sok torzító elemet tartalmazó statisztikája is megszűnt, pedig éppen akkor kezdtek az igazi jövedelmi különbségek kialakulni a szervezeteken belül és az ország egészét tekintve is. A különbségek egyrészt arra voltak visszavezethetők, hogy a korábbi ingyenes vagy nagyon kedvezményes vezetői juttatások egy része pénzfórmát öltött. Másrészt a makrogazdasági feltételek nagyarányú változása erőteljesen befolyásolta az ágazatok, vállalatok (például a banki szféra és a bányászat) jövedelmi pozícióit, ezáltal a vezetői béreket is. A statisztikai számbavételt viszont ezzel egy időben számos tényező megnehezítette: a szervezetek mérete csökkent, felbomlottak a nagy, statisztikai adatközlésre kötelezhető állami szervezetek; a kis szervezetek pedig könnyebben titkolják el jövedelmeiket, illetve bérkifizéseiket. Ebben érdekeltek is. A tb-járadékok kikerülése céljából már évek óta a bérek egy részét költségtérítésként fizetik, mégpedig nemcsak a kis szervezetek, hanem a nagyok is. A magánszervezetek gyarapodásával az adatszolgáltatási kötelezettség is megszűnt. Az adatszolgáltatásra képes személyek száma is csökkent.

A magasabb vezetői státusokban immár szokásosnak mondható milliós vezetői prémiumok erősen torzítják a kereseti átlagokat, illetve a bérnövekedést. Ha egy 50 fős szervezetnél – amely ma már a nagyobbak közé tartozik – a három legfelső szintű vezető csupán 1-1 millió forint prémiumot kap (ez jelenleg nem számít kiemelkedően magas összegnek), ez éves szinten az adott gazdasági egységben az átlagkereseteket 60 ezer forinttal emeli meg. A jelenlegi havi 53 200 forintos országos átlagkeresetnél így 10 százalékkal magasabb bérnövekedés mutatható ki. Mivel a vezetők nem csupán prémiumokat, hanem fizetést is kapnak, amelyek úgyszintén magasabbak és emelésük is nagyobb, mint az átlag, csupán egyetlen szervezetnél is jelentősen növelheti az átlagbéreket a vezetői bérek beszámítása, és minél alacsonyabb a szervezetnél dolgozók bére, annál nagyobb az átlagok eltérése a valóságtól. Amint szó volt róla, a szervezetek száma is megnőtt. Ezért az ilyen torzítások nemzetgazdasági szinten összeadódva összességükben jelentősek lehetnek. Számításaim szerint az 1996-os átlagkeresetek 4 százalékkal lettek volna alacsonyabbak, ha a legfelső vezetők bérét a számításokban nem veszik figyelembe.

Az 1. tábla adatai szerint az egyes években minimum kettő, de akár 16 százalékpontos különbség is volt az árindex és a nettó bérek emelkedésének mértéke között. Ez a tendencia annak ellenére fennmaradt, hogy a lakossági fogyasztás 1990 és 1996 között összehasonlítható áron csaknem 15 százalékkal, a kiskereskedelmi forgalom pedig 26 százalékkal esett vissza. Tehát a lakossági kereslet növekedése nem emelhette az árakat. Ez a megállapítás annak ellenére igaz, hogy számolni kell a rejtett gazdaságból, a feketepiacokról, illetve a lakosság egymás közötti áruértékesítéséből, áru- és a szolgáltatások cseréjéből származó fogyasztással is. Ezek ugyanis már az 1960-as, 1970-es években is léteztek. Nem vitatható, hogy az utóbbi években mértékük nőtt. (1992-ben felmérésem [2] szerint az 1980-as évek közepe óta a szürke- és feketepiacok forgalma körülbelül 6-7-szeresére, 4,5 milliárdról 25-30 milliárd forintra emelkedett.) A növekedés oka azonban éppen az volt, hogy ezeken a másodlagos piacokon beszerezhető áruk, szolgáltatások ol-

csöbbsak, és az árak is kisebb mértékben emelkednek itt, mint a legális áruforgalomban. Természetesen sokszor a minőség is silányabb. A kérdés szempontjából azonban az a lényeges, hogy a legális piacokon annak ellenére emelkedtek folyamatosan a fogyasztói árak, hogy a kereslet visszaesett, jóllehet klasszikus közgazdasági tétel szerint, a csökkenő kereslet az árak csökkenését vonja maga után.

A bérinfláció kiemelt fontossága ellen szól az is, hogy a lakossági jövedelmeken belül a bérek részesedése folyamatosan csökken. Az 1980-as évek végén még a lakossági jövedelmeknek több mint felét jelenleg már alig több mint 40 százalékát teszik ki a bérek. A bér a lakossági vásárlóerőnek egyre kevésbé meghatározó eleme. Az is említést érdemel, hogy 1995-ben a reálbérek jelentős (12,2 százalékos) csökkenése, a GDP növekedése közben játszódott le. (1994-ben 2,9 százalékkal, 1995-ben pedig 1,5 százalékkal emelkedett). Igaz, hogy 1991 és 1995 között a GDP volumene mindössze csak 0,5 százalékkal emelkedett, ám eközben az aktív keresők száma 22 százalékkal csökkent. Tehát miközben a GDP egy főre számított nominális értéke 2,2-szeresére, azaz 120 százalékkal, addig a bértömeg nettó nominális értéke csupán 50 százalékkal emelkedett.

A problémát a termelési költségek oldaláról is közelíthetjük. A nagy szervezetek éves beszámolójelentésein alapuló KSH-kimutatások szerint nemzetgazdasági szinten a bér- és egyéb személyi jellegű kifizetések aránya a termelési költségeken belül 19 százalék. Ehhez még hozzá kell számítani a társadalombiztosítási járulékot mint az élömunka járulékos költségét, ami nemzetgazdasági szinten 7,4 százalék. A kettő együtt 26,4 százalékot tesz ki, azaz alig többet, mint a teljes termelési költség egynegyedét. Így egyszázalékos bérnövekedés 0,26 százalékos költségnövekedést idéz elő összgazdasági szinten.

Az országos szinthez képest a bérköltségek aránya ágazatonként eltérő. A feldolgozóiparban a tb-járuulékkal együtt nem éri el a 20 százalékot, pedig itt dolgozik a foglalkoztatottnak csaknem egynegyede. Az ágazati bérköltségekben mutatkozó különbségek bemutatása előtt szólni kell arról is, hogy az anyagok és anyagi jellegű szolgáltatások költsége viszont az összes termelési költségen belül 55,5 százalék. Így, ha az anyagok, energiahordozók árai 1 százalékkal emelkednek, akkor azok a termelési költségeket 0,56 százalékkal emelik, szemben a bérköltség 0,26 százalékos hatásával.

Sokan képviselik azt a nézetet, hogy a bér azért az infláció fő oka, mert minden egyéb költség (anyag, energia stb.) növekedésében a bérek korábbi vertikumban bekövetkezett emelése jelenik meg, azaz a gazdaságban előforduló mindenfajta áremelkedést a korábbi béremelések váltották ki. Ha tehát például a vendéglátóipari árak emelkedéséről beszélünk, akkor a bérek inflációgerjesztő hatását nem szabad csupán a pincérek és egyéb vendéglátóipari dolgozók bérenek emelkedésével kapcsolatba hozni. Az elemzésnél figyelembe kell venni az élelmiszeripari dolgozók béremelését, amely a felhasznált élelmiszerek árának emelkedésében, a mezőgazdasági dolgozók béremelését, amely az élelmiszeripari nyersanyagok árának emelkedésében jelentkezik, továbbá a mezőgazdasági termeléshez felhasznált növényvédőszer, szerszámok stb. termelési költségeiben felmerülő béreket, e termékek előállításához szükséges vegyipari, kohászati, bányászati stb. munkák költségeit stb. Ebben a szemléletben nem nagyon van más termelésiköltség-elem (anyag, energia, stb.), mint bér. Ám, ha ez így van, akkor nincs adó, csak a közszféra (államigazgatás, honvédség, rendőrség stb.) bére, továbbá nincs hitelkamat, csak a pénzügy területén dolgozók bére stb. Így viszont nem érdemes közgazdaságtanról beszélni, hiszen csak bértan létezik. Feleslegessé válik a közgazdaságtani kifejezések túlnyomó része.

Statisztikai megközelítésben ez a nézet pedig azért okoz problémát, mert a statisztika bizonyos időegység alatt lezajló folyamatok számszerű közelítésére létrehozott rendszer. Ha statisztikát csinálunk, akkor az adott időszakban a bér bér; az anyag anyag; az adó adó; a kamat kamat és a pénz is csak pénz, nem pedig a bankjegy előállításához, továbbá e munkához szükséges papír, festék stb. előállításához felhasznált munka bére. Annak értéke nem ezen bérek alakulásától függ, hanem például a kormány vagy a jegybank vezetőjének a pénz le- vagy felértékelésére vonatkozó döntésétől. Éppen így, adott időszakban az anyagárok emelésére vonatkozó termelői döntésben sem feltétlenül a szférában dolgozók korábbi béremelése a meghatározó, hanem éppen azok a tényezők (adók, vá-mok, támogatások leépítése stb.), amelyek a béreknél nagyobb arányban megnövelhetik a termelési költségeket.

A bérek, illetve az élőköltségek és az infláció összefüggését vizsgálhatjuk úgy, hogy az egyes fogyasztási cikkek árának emelkedését összehasonlítjuk az adott termékeket, szolgáltatásokat létrehozó ágazatokban dolgozók béreinek emelkedésével, illetve megvizsgáljuk, hogy az ágazatban a bérnövekedés miatt milyen mértékű költségnövekedés következett be.

2. tábla

A fogyasztási cikkek árváltozása, az élőköltség súlya az ágazatban, valamint a foglalkoztatottak bruttó és nettó béreinek változása, 1992–1995*

Ágazat, termék	A termelt áruk fogyasztóiár-változása (Index: előző év = 100,0)	Élőköltségek aránya (százalék)	Bruttóbér-	Nettóbér-
			változás (Index: előző év = 100,0)	
1993-ban				
Élelmiszerek	129,2	}	127,7	121,8
Italok és dohánytermékek gyártása	118,6			
Textíliák, ruházati; bőr- szőrme-termékek gyártása	116,7	38,0	117,7	114,7
Gépipar	111,0		125,9	12,6
Villamosenergia-, gáz-, hő- és víz-szolgáltatás	120,3	20,6	124,7	119,9
Szálláshely-szolgáltatás és vendég-látás	120,5**	50,8	121,6	117,6
Szállítás, raktározás, posta- és távközlés	123,7	44,4	123,2	118,5
Közlekedés	129,8	44,6		
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatás	126,2	30,2	123,3	118,9
1994-ben				
Élelmiszerek	123,4	}	119,4	114,5
Italok és dohánytermékek gyártása	116,4			
Textíliák, ruházati; bőr- szőrme-termékek gyártása	116,1	35,6	121,2	118,4
Gépipar	111,8	26,9	120,9	115,6
Villamosenergia-, gáz-, hő- és víz-szolgáltatás	111,7	23,7	120,8	114,7

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Termék, ágazat	A termelt árak fogyasztóiár- változása (Index: előző év = 100,0)	Élőmunka- költségek aránya (százalék)	Bruttóbér-	Nettóbér-
			változás (Index: előző év = 100,0)	
Szálláshely-szolgáltatás és vendég- látás	121,7**	46,3	113,2	111,1
Szállítás, raktározás, posta- és táv- közlés	137,0	39,5	120,1	114,6
Közlekedés	126,3	41,7	117,4	112,6
Egyéb közösségi, társadalmi és sze- mélyi szolgáltatás	135,6	30,5	117,1	112,7
1995-ben				
Élelmiszerek	131,1	} 12,9	119,4	114,5
Italok és dohánytermékek gyártása	120,1			
Textiliák, ruházati; bőr- szőrme- termékek gyártása	120,2	36,3	121,2	118,4
Gépipar	124,0	27,5	120,9	115,6
Villamosenergia-, gáz-, hő- és víz- szolgáltatás	150,0	21,8	120,8	114,7
Szálláshely-szolgáltatás és vendég- látás	124,7**	44,4	113,2	111,1
Szállítás, raktározás, posta- és táv- közlés	134,8	37,4	117,4	112,6
Közlekedés	127,5	39,6	117,4	112,6
Egyéb közösségi, társadalmi és sze- mélyi szolgáltatás	125,8	28,4	117,1	112,7

* Élőmunkaköltség a bérköltség, a személyi jellelű egyéb kifizetés és a társadalombiztosítási járulék együttes összege.

** Üdülési szolgáltatás.

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 59., 91–93. old.; Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. 1997. 159. old.

Látható a 2. tábla adataiból, hogy az árak növekedése minden terméknél jóval meghaladta az adott terméket előállító szektorban, ágazatban dolgozók bruttó béreinek növekedését. A nettó bérek növekedése még a bruttó bérekénél is alacsonyabb volt. A bruttó bérek növekedése a termelési költségeken belüli arányuk alapján 2,5–7,6 százalékos árnövekedést idézett volna elő. Ehhez képest az ágazat által gyártott termékek, adott szolgáltatások fogyasztói árának emelkedése 20 és 50 százalék között mozgott. Külön figyelmet érdemel, hogy két alapvető fogyasztási cikknél a bérek inflációgerjesztő hatása mennyire elmaradt a tényleges árnövekedés mértékétől. Az élelmiszereknél a bérek 31 százalékkal, a bruttó bérek csupán mintegy 19 százalékkal emelkedtek. Az ágazatban a termelési költségeken belül a bérköltség aránya (társadalombiztosítási járulékkal együtt) alig 13 százalék. A 31 százalékos fogyasztóiár-növekedésből így a béremelkedés mindössze 2,5 százalékot magyaráz. A többi 28 százaléknál más oka volt. Hasonló a helyzet az energiaáraknál. 1995-ben a háztartási energia ára 50 százalékkal nőtt. A szektorban dolgozók bruttó bére viszont csak mintegy 21 százalékkal emelkedett. A bérköltség aránya a szektoron belül alacsonyabb az országos átlagnál, a társadalombiztosítási járulékkal együtt sem éri el a 22 százalékot. Így ez a költségnövekedés csupán 4,5 százalékos

áremelkedést idézett elő az 50 százalékkal szemben. A magas élőlétszámú textiliparban és a szolgáltatási szférában csupán a bérnövekedés mindössze 5–8 százalékos inflációt eredményezett volna, szemben a tényleges 20–35 százalékkal.

A vásárlóerő-kiáramlásnak még kisebb volt az árfelhajtó hatása. Amint az a 2. táblából is látható, a nettó bérek növekedése mindenhol elég jelentősen, többnyire mintegy 5 százalékponttal elmaradt a bruttó bérekétől. Így a bérköltségek emelkedésének csak egy része jelenik meg a lakossági vásárlóerő növekedésében, a másik rész a költségvetés bevételeit növeli. A nettó bérnövekedés okozta költségnövelő hatás csak 2 és 5 százalék között mozgott a vizsgált években az említett ágazatokban. Az élelmiszereknél csak alig 2 százalékos, az energiánál 3,2 százalékos magyaráz a béremelkedés. Mindebből az szűrhető le, hogy a bérek közel sem játszanak olyan központi szerepet a fogyasztói árak, az infláció növekedésében, mint amekkora jelentőséget tulajdonítanak nekik. Ezért más magyarázatot kell keresni az infláció fő okára.

Az infláció béren kívüli okai

A hazai infláció okainak kutatásakor, két fontos körülményt – az állam jövedelemelosztó szerepének fontosságát és az árak liberalizálását – nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Az országban megtermelt jövedelem elosztásában az állam szerepe még mindig nagy. A központi költségvetés súlyának csökkenése sok tekintetben látszólagos, ennek megfelelően a jövedelmek átcsoportosításában mind a mai napig meghatározó tényező. Az állami eszközök tárháza jelentős. Annak ellenére, hogy 1993-ban létrejöttek az ún. tb-alapok és az ezeket irányító önkormányzatok, az alapok gazdálkodásába a kormány mindvégig meghatározó módon szól bele. Az utóbbi időszakban az Országos Egészségbiztosítási Pénztár és a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság által készített költségvetés már nem is került a parlament elé. A parlamenti vitában csupán a Pénzügyminisztérium által készített változat szerepelt. Ettől eltekintve a kormány egymás után hozott olyan döntéseket, amelyek erőteljesen hatottak az alapokkal való gazdálkodásra. Példaként említem a fogászati kezelésekre fizetendő térítési díjak bevezetését, majd részbeni visszavonását, illetve az 1997-ben bevezetett havi 1800 forintos egészségügyi hozzájárulás előírását és néhány hónappal később ennek visszavonását a mellékfoglalkozású vállalkozóknál.

Az árszabályozás megszűnése, az árak liberalizálása ellenére (a közvetlen kormányzati irányítás csaknem teljesen az energiaárra korlátozódott) a kormánynak számos eszköze maradt az árnyövekedés, az infláció befolyásolására. Mindenfajta adórendszerbeli változtatásnak, a különféle illetékek bevezetésének vagy eltörlésének, a Magyar Nemzeti Bank kamat- és árfolyam-politikájának, a támogatási rendszerek változtatásának, a különféle kormányzati kötelezettségek vállalásának stb. hatása megjelenik az árakban.

Amint a bevezetőben írtam, a szakirodalom a béreken kívül sok más inflációs tényezőt ismer, és ezeknek szinte mindegyike jelen volt nálunk az elmúlt években.

Energiaárak

A bérköltségek kapcsán már említettem, hogy az anyag- és energiaköltségeknek az összes termelési költségen belüli aránya közel kétszer akkora, mint a béreké. Ezért az

energiaárak emelkedése miatt szükségszerűen nagyobb árnyomás keletkezik, mint a béremelésnél.

3. tábla

Az energiaárak és a fogyasztói árindex alakulása

Megnevezés	1990.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben (Index: előző év = 100,0)					
Energiaárak	127,6	143,2	120,3	111,7	150,0	143,0
Fogyasztói árindex	128,9	123,0	122,5	118,8	128,2	123,6

Forrás. Magyar statisztikai évkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 315. old.

Az energiaárak 1994-et leszámítva minden évben nagyobb mértékben emelkedtek, mint az átlagbérek. 1994-ben, amikor a bérek nőttek jobban, az infláció mértéke kisebb volt, mint azokban az években, amikor az energia ára emelkedett jobban. Ez volt az egyetlen év, amikor a fogyasztói árak emelkedése 20 százalék alatt maradt. Tehát a bérekénél nagyobb hatású, közvetlen kapcsolat érzékelhető az energiaárak és a fogyasztói árindex növekedése között. Az energiaár-emelés ugyanis a gazdaságon végiggyűrűzik, a termelés minden szintjén jelentkezik. A béremelések hatása sokkal korlátozottabb.

Az energiaszektor privatizálásakor vállalt kormányzati profitgarancia a következő években is rontani fogja a helyzetet. A kérdésnek azonban nemzetközi összefüggése is van. A globalizáció következtében már jelenleg is az energiakészletek túlzott felhasználásától és az ezzel járó környezetrombolás kedvezőtlen hatásaitól lehet félni [8], éppen az iparszerű termelésbe vont régiók kiterjedése, valamint a termelési vertikumok növekedése miatt. Eközben a bérköltségek leszorítása, az alacsonyabb bérek és szociális kiadások érdekében a tőke hajlandó több szállítást, nagyobb gépi beruházást, tehát több energiafelhasználást vállalni. Világméretben elterjedt az a hiedelem, hogy a bérköltségek leszorítása csökkenti a termelési költségeket. A nyugati világ bérszínvonala lényegesen magasabb, mint a hazai, így ott valószínűleg megállja a helyét ez az érvelés.

4. tábla

A fogyasztói áruösszoportonkénti árindex 1996-ban

Áruösszoport	Fogyasztói áruösszoporti árindex	
	Index: 1990. év = 100,0	a fogyasztói árindex százalékában
Élelmiszer	365,9	95,5
Szeszes ital, dohányáru	314,1	82,1
Ruházkodási cikkek	332,3	86,8
Tartós fogyasztási cikkek	276,1	72,1
Háztartási energia	692,3	180,9
Egyéb cikkek	422,2	110,3
Szolgáltatás	425,2	111,1
<i>Összesen</i>	<i>382,8</i>	<i>100,0</i>

Forrás. Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 159. old.

További – statisztikailag is bizonyítható – magyarázatát annak, hogy az utóbbi évtized inflációját Magyarországon sokkal inkább az energiaárak, mint a bérek határozzák meg, a fogyasztói árindexnek és az egyes árucsoportok árindexének összehasonlítása adja. (Lásd a 4. táblát.)

Az energiaárak indexeinek növekedése a vizsgált időszakban csaknem kétszerese volt a fogyasztói árindex növekedésének. *Simon András* [14] szerint a termelői árindexben az energia és a valutaárfolyam súlya nagy, a fogyasztói árindexben kisebb. A fogyasztói árindex szempontjából azonban az ipari termelői ár eléggé meghatározó elem. A valutaleértékelés hatásáról később még szó lesz.

Adók

A személyi jövedelemadó és az általános forgalmi adó bevezetését megelőző vitákban a kormány azt állította, hogy a két új adónem a bevezetés évében magasabb inflációt fog ugyan eredményezni, ám az átállás után az inflációs ráta ismét egyszámjegyűvé válik. Ennek biztosítékeként azt ígérte, hogy az adótáblákat az infláció ütemének megfelelően változtatni fogja. Ezzel szemben, míg 1988-ban a fogyasztói árindex 15,5 százalék volt, azóta az infláció mindenkor meghaladta az 1988. évit. Az árnövekedésnek megfelelő adótábla-korrekció az első években még úgy ahogy megtörtént, ebben az évtizedben azonban már háttérbe szorult. Ráadásul időközben számos kedvezmény (például a gyermekek utáni, az alkalmazotti, a szellemi, a mezőgazdasági tevékenységek után járó stb.) megszűnt, vagy aránya jelentősen mérséklődött.

Az adóelvonás növekedését mutatja, hogy 1990-től a bruttó bérek átlagos emelkedése rendre magasabb volt, mint a nettó béreké. A bérkifizetések mind nagyobb hányada a költségvetés bevételeit növelte.

5. tábla

Az alkalmazásban állók havi átlagkeresetének alakulása

Megnevezés	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben (Index: előző év = 100,0)					
Bruttó keresetek	130,0	125,1	121,9	124,9	116,8	117,4
Nettó keresetek	125,5	121,3	117,7	127,3	112,6	116,4

Forrás. Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 45. old.
Megjegyzés. A teljes munkaidőben foglalkoztatottak adatai.

Az adótörvények változásainak eredményeként 1988 és 1996 között az átlagkeresetre jutó adóteher mintegy megkétszereződött, aránya ez idő alatt 10,3 százalékról 23 százalékra emelkedett.

A másik két adónem, amely az árak növekedésére jelentősen hatott az általános forgalmi adó (ÁFA) és a fogyasztási adó. Az ÁFA-kulcsok emelése, a visszatérítés korlátozása, a 0 kulcsos ÁFA eltörlése következtében a fogyasztáshoz kapcsolt adók aránya a központi költségvetésen belül 29,5 százalékról 40 százalék fölé emelkedett. Ez az adónövekedés – a számítások szerint – az árakban többszörösen jelent meg.

6. tábla

Az alkalmazotti bruttó és nettó átlagkereset és az adóteher

Év	Bruttó	Nettó	Adóteher (százalék)
	havi átlagkereset (forint)		
1988	8 968	7 147	10,3
1989	10571	8 226	12,2
1990	13 446	10 180	14,3
1991	17 934	13 040	16,8
1992	22 294	15 867	17,8
1993	27 173	18 542	19,8
1994	33 289	23 441	18,1
1995	38 900	25 891	20,3
1996	50 480	33 812	23,0

Megjegyzés. Az adóteher számítása a KSH által publikált átlagkeresetnél az adott évben érvényes adótábla szerinti adóteher emelkedést mutatja.

Forrás. Magyar statisztikai évkönyv, 1988. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1989. 52. old.; Magyar statisztikai évkönyv, 1989. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1990. 52. old.; Magyar statisztikai évkönyv, 1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1991. 52. old.; Magyar statisztikai évkönyv, 1995. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 75. old.; KSH Tájékoztató. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. december. 39. old.

Külön érdemes foglalkozni az üzemanyagok árába beépített fogyasztási adóval. A MOL Rt. közleményei szerint a benzin és a gázolaj tényleges ára jelenleg sem sokkal több, mint 40 forint. Romániai kútjaiknál azért tudják 60 forint körüli áron adni a benzint, mert ott nem rakódik rá akkora ÁFA, út- és fogyasztási adó, mint nálunk. Ezek miatt csak 150 forint körüli árnál válik jövedelmezővé a MOL Rt. gazdálkodása. A százalékos meghatározott adók miatt minden üzemanyagár-emelés a költségvetés bevételeit annak többszörösével emeli. Az üzemanyagok árának emelkedése – az energiaárakhoz hasonlóan – a szállításokon átgyűrűzve az egész gazdaságban gerjeszti az inflációt.

Vámok

Az elmúlt időszakban időről időre felerősödtek azok a hangok, amelyek a belső piac védelmét hangoztatva vámemeléseket, védővámokat követeltek. A vámemeléseknek azonban éppen olyan a hatásuk az árak szempontjából, mint az adóknak. Ezek is többlet-költségként jelennek meg a termelőnél, amit valami módon ki kell gazdálkodnia, tehát emeli az árait. Emellett a belső piac védelmét sem oldja meg. A külföldi beruházók tőkebefektetéseiket kedvezményekhez köthetik. Mivel Magyarországon a tőkebevonást fokozni kívánták a kormányok, ezeket a kedvezményeket általában meg is kapták a külföldi befektetők.

Szólni kell a spekulációs célú tőkebeáramlásról is. A spekulációs célú tőkebeáramlás olyan pénzkínálati többletet teremt, amely antiinflációs politika esetén probléma lehet. [8] A magyar politikusok az elmúlt években kifejezetten büszkék voltak arra, hogy a régió országai közül a külföldi tőkét leginkább Magyarország vonzotta. Kérdés, valóban így van-e. Hiszen a külföldi befektetőknek a kedvezmények miatt – szabad valutavásárlás mellett – a magyar vállalkozóknak már évek óta érdemes és lehetséges volt egy külföldi személy nevének bevonásával látszólagos vegyes vállalatokat létrehozni. A beáram-

lott tőke nagysága miatt azonban nyilvánvaló, hogy nem pusztán ilyen tranzakciókról van szó. Arról azonban aligha van képünk, hogy a külföldi tőke mekkora hányada az ún. karvaly, spekulatív tőke. Minisztersége előtt *Bokros Lajos* elég jelentősnek ítélte ezt az arányt. Az azonban tény, hogy a Magyar Nemzeti Bank adatai szerint a folyó fizetési mérlegben 1994-ben 1403, 1995-ben 1793, 1996-ban 1454 millió dollár hiány keletkezett a tőkebefektetések után kivont jövedelmek miatt. Tehát 1994-ben a GDP-nek mintegy 5, 1995-ben közel 6, 1996-ban ismét mintegy 5 százalékát vonták ki az országból a befektetők. Így, az alacsony szintre visszaesett GDP-ből még évről-évre további elvonások is akadályozzák a gazdasági növekedés, a beruházások és az életszínvonal javulásának beindulását.

Támogatások

Az elmúlt években a fogyasztói árak növekedésére a támogatások csökkentése is hatott. Az 1990-es évtizedben a fogyasztói ártámogatások szinte teljes körű megszüntetésének voltunk tanúi. A fogyasztói ártámogatásoknak a GDP-hez viszonyított aránya évről-évre jelentősen csökkent a 80-as évek végétől. A Világbank szakértőjének számításai szerint [6] 1989-ben még a GDP 6,6, 1992-ben már csupán 1,0, 1995-ben pedig 0,7 százalékát tették ki a fogyasztói ártámogatások. Emiatt növelték az árakat azok a termelők, amelyek megelőzően a támogatásokat élvezték, mert így tudtak a korábbi jövedelmeikhez hozzájutni.

A támogatások másik formája az iparvállalatok támogatása, amelyet az 1980-as években az inflációt gerjesztő egyik tényezőként tartották számon.[11] Az 1990-es években a piaccgazdasági viszonyokra áttérés során a vállalati ártámogatások is csökkenni látszottak. Úgy tűnt, a korábbi szocialista nagyvállalati rendszer összeomlásához az ún. piacosítás, a nagyvállalatok által kiharcolt állami – termelési – támogatások megszüntetése is hozzájárult. Az államháztartás költségvetésében ez a rovat lassan eltűnt, 1995-től alig 3-4 százalék volt. Megjelentek viszont más indirekt támogatási módszerek, például a Kelet-Európát segítő, külföldről jövő segélyprogramok (PHARE és hasonló). E programok finanszírozásához azonban az államnak, a központi költségvetésnek is hozzá kellett járulnia. Így viszont az állami támogatás burkoltabbá vált. Az állam paternalista magatartásának újraéledése – látványosan – a kereskedelmi bankok ún. konszolidálásánál jelent meg 1994-ben. Ez végső soron a még megmaradt nagyvállalatok támogatását is jelentette, hiszen a konszolidáció részben az általuk vissza nem fizetett hitelek – amelyek a kereskedelmi bankok alapításakor a törzstőke egy részét jelentették – kompenzálását szolgálta.

Az 1990-es évek közepe felé a vállalatok közvetlen támogatása is újrakezdődött, bár ezek formái kevésbé látványosak és kevésbé számszerűsíthetők, mint korábban. A központi költségvetés beszámolóiból nehéz összeállítani, ki mennyit kapott.[17] A bankok immár kevésbé látványos támogatása tovább folytatódik. Ennek egyik eszköze az utóbbi időben az állami adósságkezelésen belül a nem kamatozó hitelek kamatozó hitellé változtatása volt. Ide lehet sorolni az ÁPV Rt. és a Postabank közötti portfóliócsereét és néhány más ügyletet (például a Budapest Banknál a privatizálás előtti tőkeemelés stb.) is. E támogatások pedig csak az adóbevételek növelésével, illetve a költségvetési deficit növekedésével oldhatók meg.

Valutaleértékelés

A valuta leértékelése egyszerre következménye és oka az inflációnak. Ezzel az eszközzel az utóbbi időszakban folyamatosan élt a kormány. 1993-ban 8, 1994-ben további 9 százalékkal, majd attól kezdve a csúszó leértékelésnek megfelelően, 1995. június végéig napi 0,06 százalékkal, azt követően napi 0,042 százalékkal értékelték le a forintot. A szakemberek számára közismert, hogy 1 százalékpontnyi forintleértékelés a termelőnél mintegy 0,3-0,5 százalékos költségnövekedést eredményez. Mivel a magyar gazdaság mind a mai napig nagyon importigényes, a forint leértékelése nálunk sokkal közvetlenebb és nagyobb hatást gyakorol az árakra, mint sok más gazdaságban.

A helyzet ellentmondása az, hogy a leértékelő pénzpolitika a belföldi árak növekedése mellett még a külkereskedelemben is további veszteségeket okozott. Az export ösztönzését szolgáló leértékelés ugyanis az exportárakat sokkal kevésbé emelte, mint az importárakat.

7. tábla

Árvesztés 1990 és 1996 között

Megnevezés	Import	Export	Egyenleg
1996. évi forgalom folyó áron (milliárd forint)	2468,1	2001,7	-466,4
1996. évi árszint az 1990. évi százalékában (százalék)	323,6	298,4	–
1996. évi forgalom 1990. évi áron (milliárd forint)	762,6	670,8	-91,8
Árhatás (milliárd forint)	1705,5	1330,9	-374,6

Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997. 146. és 148. old.

A leértékelések miatti árfolyamvesztés összegében mintegy 375 milliárd forintot vont ki a magyar gazdaságból, amit azután a termelők a belföldi árakban háritottak tovább a gazdasági élet más hazai szereplőire. Az importárak növekedésében a transzferárak néven ismertté vált probléma is meghúzódott. Az exportáló–importáló vállalatok a külföldi partnerek segítségével úgy vontak ki nyereséget a vállalatból – amely azután privát számlákon csapódott le –, hogy az importot indokolatlanul magas áron vették, a cég termékét pedig irreálisan olcsón adták. Az árvesztés pedig a bérek növekedésének visszafogásával igyekeztek pótolni. A reálbér csökkenését tehát az elmúlt években a munkavállalóktól – a minden eszközzel támogatott – exportáló vállalkozókhoz történt jövedelem-átcsoportosítás is fokozta, esetenként segítve az utóbbiak ügyeskedésből származó meggazdagodását.

Az árfolyam-leértékelés eközben növeli a költségvetési deficitet. Dráguló importárakat a költségvetés is kénytelen vásárolni, így, miközben az államháztartási reform során a költségvetés mind több tehertől igyekszik szabadulni, kiadásai növekednek, szolgáltatásait egyre drágábban tudja biztosítani. Külön fejezetet érdemelne az is, hogy a leértékelés a külföldi adósságállományt forintban növeli, akkor is, ha az összegében nem emelkedik. A Magyar Nemzeti Banknál forintban nyilvántartott és immár kamatozóvá vált külföldi államadósság leértékelés miatti növekedése további kamatterheket ró a költségvetésre. A kamatok fizetése az elmúlt években a központi költségvetési deficit növekedésének egyik fontos oka volt. [9]

Tovagyűrűző hatások

Az előzőekben olyan hatásokról volt szó, amelyeket az állam közvetlenül irányít. Ezeknek azonban vannak mellékhatásaik, melyek között az egyik legfontosabb, a valuta-leértékelés. Abból ugyanis, hogy a termelők költségei az importanyagok miatt növekednek és ezért emelik áraikat, az is következik, hogy a költségvetés kiadásai nemcsak az import, hanem a belföldi termelőktől vett áruk és szolgáltatások árának emelkedése következtében is növekednek. A költségvetés is fogyasztja azokat a javakat és szolgáltatásokat, amelyek termelési költségei a forintleértékelés hatására emelkednek. A kiadások növekedését a költségvetés három módon kompenzálhatja. Az egyik, hogy az általa nyújtott szolgáltatások körét szűkíti és/vagy minőségét csökkenti, a szolgáltatás állami támogatását mérsékli, az „ingyenesség” részlegesen, illetve teljeskörűen megszűnik. A másik eszköz – részben az előző intézkedések másik oldala – az a fajta takarékoság, amikor az állam által nyújtott pénzbeli juttatások értékét rontják, időnként nominális összegét is lecsorítják. A harmadik módszer a bevételek növelése, tehát az adókulcsok emelése, az adózó jövedelmek körének szélesítése, új adók bevezetése.

A magyar kormányok az elmúlt közel egy évtizedben (némelyikkel már sokkal korábban is) valamennyi eszközzel éltek. Az állam által nyújtott szolgáltatások körének szűkítése már akkor megkezdődött, amikor az ún. magánérs lakásépítést elkezdték ösztönözni, és állami lakáshoz csak nagyon kevesen juthattak hozzá. Az 1980-as évek végén a fogyasztói ártámogatások leépítése során a gyermekruházat, a játékok, a tankönyvek árai „váltak piacivá”. Az 1990-es években a lakásépítési hitelek kedvezményes kamatozása megszűnt; a Nemzeti Üdültetési Alapítvány létrejöttével csökkent az olcsó üdülés lehetősége; a gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök támogatásának mértéke, az ingyenes vagy csekély térítéssel kapható gyógyszerek köre folyamatosan csökkent. Az utóbbi években a szanatóriumi beutalások, utókezelések állami támogatásának mérséklése, a fogászati szolgáltatásoknál bevezetett, illetve megemelt térítések érintették érzékenyen a lakosság költségvetését. A másik oldalon az állam úgy próbált takarékoskodni, hogy a családi pótlék összegét nem valorizálta; a nyugdíjknál a jövedelmet egy határ felett degresszíven számította be, hogy kevesebb nyugdíjat kelljen fizetni; a munkélküli segélyek folyósításának időtartamát, a segélynél alapul vett jövedelmeket, a jogosultak körét időről időre úgy változtatták, hogy minél kisebb legyen a segély összege.

Ezek a lépések a monetarista elmélet szerint csökkentik az inflációt. Az állam takarékoskodása éppen úgy, mint a lakosság kényszerű fogyasztáscsökkentése (a reálbérek csökkenése és a munkanélküliség okozta jövedelemcsökkenés miatt) visszafogja a keresletet. Az elmélet szerint, ha kevesebb pénz forog a gazdaságban és a kereslet mérséklődik – ami szükségszerű velejárója az előbb említett folyamatoknak –, akkor az árak nem emelkedhetnek, sőt mérséklődniük kell. Ezt a tételt az elmúlt évek tapasztalatai nem igazolták. A kormány folyamatosan igyekezett kiadásait csökkenteni. A kiskereskedelmi statisztikákból pedig az is kitűnik, hogy a lakosság fogyasztása visszaesett. Eközben a fogyasztói árak évente több mint 10 százalékkal, de többnyire inkább 20 százalék feletti mértékben emelkedtek.

A jelenség magyarázatához szükségesnek látszik a közgazdaságtan klasszikusához fordulni. *D. Ricardo* azt írta: „Nem mondhatjuk, hogy a kereslet valamely áru iránt nő, ha nem vásárolnak vagy nem fogyasztanak belőle többet, mint megelőzően. És mégis,

pénzbeli értéke ilyen körülmények között is emelkedhet. Így például minden áru ára emelkedik, amikor a pénz értékének az esése várható, mert a versenytársak többet hajlandók fizetni értük, mint azelőtt.” [12] Ma ezt a jelenséget inflációs várakozás címszóval illetik, és sok közgazdász, közöttük *Kornai János* [7] jelenlegi inflációnk egyik fő okozójának tartja.

Ricardo szerint azonban az áruk, szolgáltatások ára akkor is nőhet, ha nem emelkedik irántuk a kereslet. Ha a költségvetés korlátozza kiadásait, akkor bizonyos javak és szolgáltatások iránt csökken a kereslet. A költségvetés kiadáscsökkentése a lakossági jövedelmek mérséklődését is maga után vonja. Egyrészt a költségvetési megrendelésektől el-eső cégek – a kereslet visszaesése miatt – elbocsátanak dolgozókat. Másrészt a költségvetési intézményeknél csökkenthetik a létszámot, illetve visszafoghatják az ott dolgozók bérét. A közelmúltban a közalkalmazotti elbocsátások és a Költségvetési Intézmények Érdekegyeztető Tanácsa (KIÉT) bérfejlesztési igényeinek az Érdekegyeztető Tanács (ÉT) tárgyalásain történt lefaragása jelezte az állam ilyen irányú magatartását. Továbbá a költségvetés visszafogja a pénzbeli juttatásait, akár nominálisan is. Mindegyik esetben a globális kereslet csökken. E folyamatok közben Magyarországon az infláció mégis nőtt. Ennek magyarázata bizonyára az, hogy a vállalkozók, vállalkozások éppen úgy viselkednek itthon is mint a transzferáraknál említett esetben. A vállalkozás méretétől függetlenül érdekeltek a bevételeik, profitjuk eltitkolásában. Ezért nem csupán elfogadják, hanem kérik is a magas számlákat a beszállítóktól, alvállalkozóktól. Mivel az adóhivatal nem vizsgálja a termelési költségek, a vállalati mérlegek, a vállalkozói jövedelmek realitását, a vállalkozók (kicsik és nagyok) hajlandók egymást támogatni a jövedelmek eltitkolásában. Lényegében ennek a jelenségnek a közgazdasági fedőneve az inflációs várakozás. A közös megállapodással emelt beszállítói árakra hivatkozva lehet árat emelni. A költségvetés bevételei eközben csökkennek, mert a profit eltűnik, adót nem fizetnek utána. A kiadások nőnek, mert a költségvetésnek meg kell fizetnie a magasabb árakat. A költségvetés és a fogyasztók rovására – az infláció révén – a vállalkozók egy csoportja folyamatosan növeli személyes jövedelmét, mégpedig úgy, hogy az után sem fizet adót. Mindez újabb érvet szolgáltat a kormányoknak – az inflációt fékező magatartás jegyében – a bérek visszafogására.

Az sem vitatható, hogy a magasabb jövedelmű réteg mint fogyasztó – különösen az, amelyik maga is rendelkezik az emelkedő árak továbbításának lehetőségével – mindenfajta áremelést el tud fogadni. Emiatt nem kell fogyasztását csökkentenie. Ez, akárcsak az előző (a vállalkozók között folyó árfelhajtó mechanizmus), utat enged a termékek ár-emelésének. Nem véletlen, hogy már évek óta szinte valamennyi a lakossággal kapcsolatban levő kereskedelmi és szolgáltató szervezet (bankok, idegenforgalmi irodák, áruházak, szakkereskedők stb.) alapvetően a magas jövedelműeket kívánja megnyerni mint fogyasztót, szolgáltatást igénybe vevő csoportot. E „rugalmas fogyasztói költségvetési korlátnak” az árakra gyakorolt hatása azonban a kevésbé rugalmas költségvetéssel rendelkező többi háztartást is érinti, végső fokon ők finanszírozzák az inflációt, miközben annak gerjesztésében nincs szerepük, jöllehet a bérek emelkedése miatt mindig rájuk próbálják e szerepet kiosztani.

Inter duos litigantes tertius gaudet (két vitatkozó fél között a harmadik örül, jár jól), mondja a latin közmondás. Nálunk ennek a fordítottja érvényes. Az állam, a költségvetés a csekély adóbefizetésekre hivatkozik, és ezért növeli az adókat. A vállalkozók a kor-

mányt hibáztatják, mondván a magas adók, tb-befizetések kényszerítik őket jövedelmeik, alkalmazotti létszámuk eltitkolására. Eközben a harmadik fél, a lakosság nem magas jövedelmű (akár még valóban szerény jövedelmekkel rendelkező vállalkozói) rétege lesz a vesztes. Az állam visszafogja a közalkalmazotti béreket, az állami tulajdonban levő vállalatoknál kieszközli a béremelés mérsékelt ütemű növelését, a nyugdíjak emelését korlátozza, csökkenti a munkanélküli-járadékokat és a különféle szociális juttatásokat. A vállalkozó vagy tb-járulékfizetés nélkül foglalkoztat, vagy szintén lenyomja a béreket, mondván, hogy az állami vállalatok bérszintjéhez igazodik. A jövedelmében erősen korlátozott réteg pedig kénytelen a növekvő árakat megfizetni.

A harmadik módszerről, az adóemelésről már volt szó. Ez egy eddig nem említett kedvezőtlen hatást is megnövel: gyarapodik az adófizetés alól kibújni szándékozók és az azt meg is valósítók száma. Közismert, hogy szoros összefüggés van az adóteher mértéke és az adóeltitkolási hajlam között. Minden újabb adóbevételt növelő államigazgatási törekvés emeli az adóeltitkolás mértékét. A közvetlen jövedelemtulajdonosok ugyanis nem hajlandók az általuk elfogadhatónál nagyobb terhet vállalni. Ezek a folyamatok növelték az utóbbi években – többek között – a rejtett és feketegazdaság méretét Magyarországon. Ennek viszont további romboló hatása van. Nem pusztán a társadalomra, hanem a gazdaságra nézve is.

Az adót elkerülni kívánó vállalkozóknak el kell rejteniük termelésüket. Ennek egyik kézenfekvő megoldása, ha feketén alkalmaznak munkásokat, illetve így értékesítik a termékeiket. Feketemunkára – a munkavállalási engedély nélküli külföldi munkavállalókat leszámítva – legalkalmasabbak a regisztrált munkanélküliek, hiszen ők sok szabadidővel, kevés jövedelemmel rendelkeznek, viszont még hozzájuthatnak a társadalombiztosítás szolgáltatásaihoz. Ebből az is következik, hogy a munkavállalók egy része – azok, akik biztosan tudják, hogy a rejtett gazdaságból kiegészítő jövedelemhez juthatnak – törekszik arra, hogy munkanélküli legyen. A munkanélküli járadék és az adózatlanul megkeresett jövedelem együttesen több lehet, mint amit foglalkoztatottként megszerezhetne. Ez azt is jelenti, hogy növekednek a szociális kiadások, anélkül, hogy az állam bevételei emelkednének. Hiszen a munkanélküli miközben a látható szféra számára nem termel – a munkája után nem folyik be a költségvetésbe bevétel –, a költségvetéstől az igényelhető juttatásokat kéri. Ezt a kiadást a költségvetés a megfogható jövedelemmel rendelkezőktől történő újabb elvonásokkal finanszírozza.

Kamatok

Az inflációt többé-kevésbé követő kamatlábak szintén az infláció gerjesztői lehetnek. Érdemes itt a nagy betétekre külön megállapodás alapján fizetett kamatokról szólni. Miközben az átlagos kamat már évek óta az inflációhoz képest inkább negatív hozamot biztosít, a több milliós betétekre a bankok egyedi megállapodások révén az inflációt nem kis mértékben meghaladó kamatlábakat fizetnek. Erről a többség nem is tud és nem érti, ha a betéti kamatok olyan nagy mértékben csökkennek, miért maradnak a hitelkamatok mégis magasak. Az elmúlt években az üzleti szektor (és a lakosság) által igénybe vehető hitelek kamatai általában meghaladták a fogyasztói árindexet. Az üzleti élet által felvett hitelek aránya mindezek ellenére a GDP 20 százaléka körül mozgott. Ez a termelői és a fogyasztói áraknak is az egyik meghatározó eleme volt.

8. tábla

Az üzleti szektor átlagos kamatlábai és az árindexek
(százalék)

Év (december)	A fogyasztói árindex növekedése	Hitelkamat		Betéti kamat		A termelői árindex növekedése
		éven belüli	éven túli	éven belüli	éven túli	
		lejárat esetén		lekötés esetén		
1991	35,0	35,5	34,3	31,1	33,0	32,6
1992	23,0	28,8	25,4	17,6	19,5	11,5
1993	22,5	25,6	25,2	17,2	18,7	10,8
1994	18,8	29,7	26,7	23,6	22,3	11,3
1995	28,2	32,2	31,6	26,1	25,9	28,9
1996	23,6	24,0	25,6	20,1	20,6	21,8

Forrás. Magyar statisztikai zsebkönyv, 1996. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. 170. old

A bankköltség a termelési költség része. Ha ez magas és nem lehet nagy profitot hozó beruházást megvalósítani, akkor a termelő a kamatokat – éppen úgy, mint az adókat – ár-emelésből igyekszik fedezni.

További fejezet a kamatok szempontjából az államkötvények kamata. Az állam mind ez ideig úgy tette saját értékpapírjait más értékpapírokkal szemben versenyképpessé, hogy azok után magasabb kamatot fizet. Ezzel megemeli az átlagos kamatszintet és vele a termelés, a pénzkölcsönzés költségeit.

Költségvetési deficit

Az inflációt követő kamatoknak további mellékhatásai mutatkoznak az állami költségvetés deficitjében. Az állami adósságok piaci kamatozásúvá változtatása egyfajta burkolt támogatást jelentett a bankoknak és fokozódó kiadási terhet a költségvetésnek.

A belső államadósságot államkötvény-kibocsátással finanszírozó politika elvileg inflációt fékező hatású, mert pénzt von el, megtakarításra kényszeríti a jövedelemtulajdonosokat, a gazdálkodói szférát és a lakosságot. Azonban, mivel ezek az államháztartás hiányát finanszírozzák, tehát már elköltött pénzt pótolnak, ráadásul a fizetendő kamatokkal az államadósságot növelik, ezért az inflációt gerjesztik.

Már a századelőn élő neves magyar gazdaságtudós, *Heller Farkas* [3] megállapította, az infláció legveszedelmesebb alakja az, amelyet az államháztartás hiányai okoznak. Ennek indokaként azt hozta fel, hogy a pénzszaporítás üteme elszakad a gazdasági élet, a reálszféra eseményeitől és az állam pénzszükségletéhez igazodik. A megnövekedett pénzmennyiség többé nem forrása a javak szaporításának. Bekövetkezik a kincstári infláció. Ha pedig az állam maga bocsátja ki az értékpapírokat, akkor ez külsőleg is kifejezésre jut. Mivel ezek a pénzek már nem a termelést, hanem más célokat támogatnak, így a gazdasági egyensúly megbomlik, az infláció felgyorsul.

Az egész monetáris inflációelmélet arra az alaptételre épül, hogy a pénzmennyiséget szabályozni kell. Nem vitatható, hogy az állam – amióta papírpénz van – a bankóprés beindításával, a gazdaságba nyomott több pénzzel (hitelezés során, állami deficit finanszírozásánál stb.) a vásárlóerőt bővíteni tudja és ezzel fokozhatja az inflációt. Az elmúlt

évek magyar gazdaságpolitikájának egyik saroktétele volt – az alkalmazott monetarista elméletnek megfelelően – a forgalomban levő pénz mennyiségének csökkentése. Ez lett volna az infláció visszafogásának fő eszköze, de a statisztikai adatok nem mutatnak különösebb kapcsolatot a forgalomban levő pénzmennyiség növekedése és a fogyasztói árak, illetve a bérek emelkedése között.

9. tábla

Pénzmennyiség, fogyasztói ár és bruttó bér
(Index: előző év = 100,0)

Év	Fogyasztói ár	Pénzmennyiség	Bruttó bér
1989	117,0	.	107,6
1990	128,9	130,0	131,2
1991	135,0	135,0	126,7
1992	123,0	123,0	127,8
1993	122,5	122,5	118,3
1994	118,8	118,8	112,8

Az adatok azt mutatják, hogy a három tényező növekedési üteme egymástól meglehetősen függetlenül alakult. A pénzmennyiség alakulása nem hozható közvetlen kapcsolatba sem a végső fogyasztással, sem a bériáramással. Viszont nem is hatott igazából az infláció csökkentésére sem.

*

Összefoglalóan az mondható, a hazai infláció gerjesztésében sok tényező működik közre. Nehezen hihető, hogy a fő gond a munkabér növekedése lenne. Az árszínvonal-emelkedésnek mintegy kétharmadát kormányzati intézkedések idézték elő. Ezt a termelési költségárányokból lehet látni: az anyagköltség aránya 1993 és 1995 között 56 és 58,4 százalék között mozgott. Ezen belül az energiaárak kormányzati döntés alapján változnak, ám számos más anyagi jellegű szolgáltatás árai feletti döntésben is (hírközlés stb.) a kormánynak szintén fontos szerepe van. Ezeken túl az említett eszközök (forintleértékelés, adórendszeri változtatások, vámemelések stb.) mind növelik az árakat. A társadalombiztosítási járulék a költségek 6,6–7,4 százalékát, az amortizáció 7,2–8 százalékát, az adók illetékek stb. 10–10,9 százalékát tették ki a termelési költségeknek. Ezek felett a döntés a kormány, illetve a parlament kezében van. Ám, még a 16,9–19 százalékot kitevő bérköltség alakulására is jelentős a kormány befolyása a minimálbérekre és az országos szintű bérajánlásra vonatkozó megállapodások, valamint a különböző foglalkoztatási döntések (például létszámleépítés) révén. A munkaügyi befolyásolás közvetlenül jelenik meg a költségvetési szférában. Ám, mivel a makroszintű bértárgyalásokon a verseny és a költségvetési szféra egymáshoz való viszonya is téma, így ennek közvetett hatása a versenyszférában is jelentkezik. Az említett eszközökkel a kormány a termelési költségek és az árak alakulását erőteljesen befolyásolja. A béreknek tulajdonított szerep tehát eltűnt. A másik gyakran emlegetett elem, az inflációs várakozás pedig véleményem szerint olyan jelenséget fed, amit közgazdasági eszközökkel aligha lehet feloldani.

Mindebből az következik, hogy egyfajta tudatos jövedelemkivonásról, -átcsoportosításról van szó. Az infláció egyik káros mellékhatása, hogy a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségeit felerősíti. A jövedelmeket a regisztrált jövedelmekkel rendelkezőktől, a bérből és keresetből élőkől csoportosítja át azokhoz, akik jó érdekérvényesítési lehetőséggel, magas pozícióval és megfoghatatlan jövedelmekkel rendelkeznek. Mára a látható jövedelmeknél is jelentős különbségek alakultak ki: 1994-ben az adózók legfelső 10 százaléka a jövedelmek 40 százalékaival rendelkezett. Ezen belül is a legmagasabb jövedelmű mintegy 10 ezer adózó (az összes adózó 0,2 százaléka) a jövedelmek 4,5 százalékát birtokolta. Erre nagyrészt az infláció adott módot. Kérdés, hogy a kormány hajlamos és képes lesz-e ezt a jövedelem-újraelosztási folyamatot leállítani és ennek érdekében azokat az eszközöket használni (például a vállalkozások költségeinek fokozottabb ellenőrzése, az energiaárak kézbe tartása, az adóterhek növelése helyett a valóban nagy jövedelmű, vagyonos réteg adóztatása stb.), amelyekkel az infláció kiszorítható lenne.

IRODALOM

- [1] *Csermely Ágnes*: Az inflációs célkitűzés rendszere. *Közgazdasági Szemle*. 1997. évi 3. sz. 233–253. old.
- [2] *Ékes Ildikó*: Rejtett gazdaság – láthatatlan jövedelmek tegnap és ma. (Kézirat.)
- [3] *Heller Farkas*: *Közgazdaságtan*. Mérnöki Továbbképző Intézet. Budapest. 1947. 165 + 333 old.
- [4] *Husztai Ernő*: Antiinflációs útkeresés – monetáris politika és gyakorlat Magyarországon. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1987. 223 old.
- [5] *Infláció és pénzügyek Magyarországon*. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1987. 285 old.
- [6] *Kopits György*: Állami pénzügyek Magyarországon: a fokozatos reform esete. *Közgazdasági Szemle*. 1993. évi 10. sz. 848–863. old.
- [7] *Kornai János*: Mit jelent és mit nem jelent a rendszerváltás. *Kritika*. 1997. évi 8. sz. 20–21. old.
- [8] *David C. Korten*: A tőkés társaságok világalma. *Kapu Kiadó*. 1996. évi 436 old.
- [9] A magyar gazdaság helyzetének és a lehetséges gazdaságpolitikai alternatíváknak a vizsgálata, különös tekintettel a munkáltatók és a munkavállalók helyzetének alakulására. (1.–2. köt.) *Kopint–Datorg*. Budapest. 1995. 60, 130 old.
- [10] *Nyilas András*: Első számú közellenség az infláció. *Gazdaság és Társadalom*. 1990. évi 6. sz. 5–23. old.
- [11] *Okok és gyógymódok*. *Társadalmi Szemle*. 1988. évi 7. sz. 652–603. old.
- [12] *D. Ricardo*: A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1991. 298 old.
- [13] *Radnóti Éva*: A növekedés és az infláció problémái piaccgazdaságunkban. *MTA Közgazdaság-tudományi Intézet*. Budapest. 1992. 55 old.
- [14] *Simon András*: Az infláció tényezői 1990-95-ben. *MNB Füzetek*. 1. Budapest. 1996. 10 old.
- [15] *Simon György*: Inflációs mechanizmus a modern piaccgazdaságban. *MTA Közgazdaság-tudományi Intézet* Budapest. 1992. 90 old.
- [16] *Simon György*: Infláció a modern piaccgazdaságban. *MTA Közgazdaság-tudományi Intézet*. Budapest. 1991. 101 old.
- [17] *Voszka Éva*: A jövedelmek gazdaságon belüli újraelosztása az 1990-es években. *Gazdasági átmenet: jövedelemelosztás és rejtett gazdaság*. (Kézirat.)
- [18] *Wiesel Iván*: Harc az infláció ellen. *Pénzpiac*. 1997. 4. sz. 5–6. old.

TÁRGYSZÓ: Infláció. Gazdaságstatisztika.

SUMMARY

The author deals with the much discussed question whether the wage might be the main cause of the inflation. The author observes the problem from several points of view and comes to the conclusion that the role of the wage in generating inflation is exaggerated. A number of other factors (taxes, interests, subvention system, budget deficit etc.) have contributed to the inflation of the recent years by a larger extent than the wage. These other factors, however, have run up prices on the basis of government's decisions. The final conclusion of the author is that the concept according to which the wage is considered as the leading motive of inflation isn't acceptable.

FÖLDHASZNÁLATI ÉS FÖLDBIRTOK-POLITIKA AZ EURÓPAI UNIÓ ORSZÁGAIBAN (I.)*

BURGERNÉ GIMES ANNA

Az Európai Unió (EU) korábban (1993. november 1-jéig) Európai Közösség (EK) közös mezőgazdasági politikája két pillérre, a piacsabályozási és a strukturális politikára támaszkodott. A két pillér közül kezdettől fogva a piacsabályozás volt erősebb. Az Európai Közösség Római Európai Egységokmány 39. cikkelye szerint a közös agrárpolitika fő céljai között a mezőgazdasági termelékenység növelése, a mezőgazdasági termelők életszínvonalának emelése, a piac stabilizálása és a megfelelő kínálat biztosítása szerepel.

A KÖZÖS POLITIKA

A kitűzött célok szolgálatába állított támogatási rendszer várakozáson felüli eredményre vezetett: már a 70-es évekre mezőgazdasági túltermelés következett be. Ennek ellenére tovább növekedett a támogatás, egyre jobban megterhelve a közös költségvetést. A világszerte mind nagyobb figyelmet keltő környezetszennyezés is növekedett, mivel a termelés növelésében érdekelt gazdálkodók egyre több műtrágyát és növényvédőt szert használtak fel. Ezekkel a nem kívánt következményekkel függött össze, hogy a Közösség földhasználati kérdésekkel is foglalkozni kezdett, holott korábban ezeket az egyes tagországok belső szabályozási körébe utalta.

Az EK már korábban is hozott olyan intézkedéseket, főként a piacpolitika részeként, amelyek közvetlenül hatottak a földhasználatra. Így például megtiltotta, hogy a szántóterületeket szőlőtermelésre és komlótermelésre használjanak; a tejtermelő gazdálkodást csak azokon a területeken engedélyezte, amelyeken már 1983 előtt is volt tejtermelés, vagy amelyeket az EK-szabályozásnak megfelelően arra a célra lehetett átalakítani. Az európai közösségbeli törvénykezés már korábban is foglalkozott a gazdálkodásba lépés jogi kérdéseivel, a birtokjoggal, a bérlettel és a gazdaság (farm) intézményével. A földre vonatkozó jogszabályok a strukturális politikában nyertek nagyobb teret, így a parlagra programban, a külterjesítési és a mezőgazdaság átalakítási programban. A strukturális politika a déli országok belépése után nyert különösebb jelentőséget. Ebben a politikai koncepcióban az EK, majd az EU a mezőgazdaságot a széles értelemben vett vidékfej-

* A kutatás az OKTK A.1433/1 és az FKFP 0004/1997 támogatásával készült.

lesztési politika és a környezetvédelmi politika részeként kezeli, és megkísérelti kiterjeszteni illetékességét a mezőgazdaság népgazdasági fontosságának viszonylagos csökkentésére. [20]

A strukturális politika

Az EK Mezőgazdasági Bizottsága már 1968-ban felvázolta a strukturális politika kereteit. A Mezőgazdasági Bizottság vezetőjéről elnevezett Mansholt Terv a termelés csökkentésére és hatékonyságának növelésére törekedett. Előírta többek között, hogy 1970 és 1980 között minimum 5 millió hektárt kell kivonni a mezőgazdasági termelésből. A Tanács azonban nem fogadta el a Tervnek ezt az előirányzatát, bár más tervek – mint a korai nyugdíjaztatási séma bevezetése, állami földvásárlás és földeladás a koncentráció előmozdítása érdekében – megvalósultak. 1972-ben a Tanács három szerkezetpolitikai irányelvet adott ki:

- a 72/159. sz. irányelvet a mezőgazdasági vállalatok modernizálására;
- a 72/160. sz. irányelvet, amely a gazdálkodás megszüntetésére vonatkozott, és a szántóföldek művelésének felszámolásával a mezőgazdasági struktúra javítására ösztönzött;
- a 72/161. sz. irányelvet, amely a mezőgazdaságban foglalkoztatottak informálásáról és képzéséről intézkedett.

A tagországok sokáig kevésbé alkalmazták a közös strukturális politika intézkedéseit. A 797/85. sz. szabályban a Tanács újrafogalmazta a strukturális politikára vonatkozó irányelveit, különös tekintettel a struktúra hatékonyságának javítására, majd 1987-ben ezt kiegészítette az 1760/87. sz. szabállyal, amely a termelés átalakítására és extenzifikálására vonatkozott.

1991-ben a korábbi szabályokat és kiegészítéseket új, a 2328/91. sz. szabályozásban meghirdetett irányelvekkel helyettesítette a Tanács. Ennek első bekezdésében megfogalmazta a fő célkitűzést: olyan közös intézkedéseket hozni, amelyek helyreállítják az egyensúlyt a termelés és a piaci felvevőképesség között; hozzájárulnak a gazdaságok hatékonyságának növeléséhez struktúrájuk fejlesztése és átalakítása révén, valamint az életképes mezőgazdasági közösségek fenntartásához, beleértve a hegyi, dombvidéki és kedvezőtlen adottságú területeket; segítik a környezetvédelmet és a mezőgazdasági természeti erőforrások tartós fenntartását. A tagországokkal szemben kívánalommal vált továbbá, hogy intézkedéseket hozzanak a gazdálkodás megszüntetésére és a gazdálkodásból kivont területeknek strukturális fejlesztési célokra történő felhasználására. A modernizációs irányelv szerint támogatni kell az olyan beruházásokat, amelyek jövedelmezőbbé teszik a termelést és javítják az életkörülményeket, továbbá a termelési körülményeket. Az irányelvek szerint a beruházási támogatások nem nyújthatók olyan termelési célokra, amelyek számára nincsenek megfelelő értékesítési lehetőségek. Ezzel szemben korlátlanul támogatható a gazdasági épületek építése, az épületek átalakítása közcélokra, a talajjavítás és a környezet védelme és javítása.

A parlagprogram. A strukturális politikával foglalkozó irányelvek 1988-ban kiegészültek a parlagprogrammal. A 2328/91. sz. szabály a parlagprogram célkitűzéseiként jelölte meg egyrészt a talaj termékenyebbé tételét, másrészt a túltermelési nyomás csökkentését a közösség mezőgazdasági piacán.

A szabály előírta, hogy a tagországoknak kötelező támogatási programot kell bevezetniük a mezőgazdasági területek parlagon hagyásának előmozdítására. A támogatás az egész szántóterületre vonatkozhat, függetlenül a termesztett növényektől, feltéve, ha a gazdaságok a tagország által meghatározott korábbi „referencia”-időszakban művelték a területet. Azt a területet, amelyen olyan növényeket termeltek, amelyek nem tartoznak a közös piaci irányításba, kizárták a támogatásból. A termelésből kivont területnek legalább 20 százalékát kell kitennie a farmok szántóterületének. A szabály kimondja továbbá, hogy a kivont földnek legalább 5 évig kell parlagon maradnia, de 3 év után lehetséges az újra termelésbe állítása bizonyos körülmények között. Vetésforgót lehet alkalmazni a kivont földet erdősítve vagy nem mezőgazdasági célokra hasznosítva. A földnek jó mezőgazdasági állapotban kell maradnia a kivonás ideje alatt is, úgy hogy a környezet és a természeti erőforrások ne károsodjanak. A tagországok 100-606 ECU között állapíthatják meg a kivont föld hektáronkénti támogatását, de a támogatás rendkívüli esetben 700 ECU-t is elérhet.

A parlagprogram irányelveit később kiegészítették olyan szabállyal, mely szerint a tagországok olyan növények termelésére felhasználhatják a kivont földet, amelyek nem szolgálnak emberi és állati élelemül. Ahhoz, hogy a gazdák a földet ilyen célokra használhassák, a szántóföldüknek legalább 30 százalékát kell kivonniuk a termelésből. Nem étkezési célokra szolgáló gabona termelése esetében a gazdaság területének maximum 50 százaléka hasznosítható.

1992-ben az olajosnövények garantált árának csökkenését ellensúlyozták területi prémiummal, és azt szintén meghatározott terület parlagon hagyásához kötötték. 1992-ben lépett életbe a Mezőgazdasági Bizottság akkori vezetőjéről elnevezett MacSharry-reform, amely a gabonafélék, az olajosnövények és a fehérjenövények ártámogatásának csökkentését irányozta elő, és ezt területi prémiummal kívánta kompenzálni. A nagyobb gazdaságoknak területüknek legalább 15 százalékát kellett parlagon hagyniuk ahhoz, hogy a területi támogatásra jogosultak legyenek. A területi támogatást a farmok meghatározott nagyságú engedélyezett termelési területre kapják.

Szintén földhasználati kapcsolódásai vannak az irányelvek állattenyésztési vonatkozásainak. A szarvasmarha-, a tehén-, a juh- és a kecsketartás támogatásának csökkentését az egy állatra jutó prémiumokkal kompenzálják, kikötve az egyes farmok állattartásra fordítható területének nagyságát és az egy hektárra jutó maximális állatlétszámot. ([12], [21])

A termelés külterjesebbé tétele. A tagországoknak olyan támogatási rendszert is be kell vezetniük, amely a piaci szükségletnél nagyobb mértékben termelt termékek termelésének külterjesebbé tételét segíti elő. Túltermelésben lévők tekinthetők az olyan termékek, amelyek számára közösségi szinten nincsen állandó megfelelő, támogatás nélküli felvevőpiac. E termékek termelését legalább 5 éves időtartamra 20 százalékkal kell csökkenteni, más termék termelésének növelése nélkül. A külterjesebbé tétellel kapcsolatos támogatások feltételeinek, összegének, időtartamának és annak a meghatározása, hogy milyen bizonyítékokat fogadnak el a termelés csökkentésére, a tagállamok feladata.

A termelési szerkezet átalakítása. A 2328/91. sz. szabály kötelezi a tagországokat, hogy olyan támogatási rendszert vezessenek be, amely előmozdítja a nem túltermelésben lévő termékek termelését. Azoknak a termékeknek a listáját, amelyek javára a termelés átalakítható, a Tanács állítja össze, és meghatározza a támogatás feltételeit és módját.

A kedvezőtlen adottságú területeken gazdálkodók támogatása. A szabályozás célja, hogy megfelelő jövedelmezőséget érjenek el a kedvezőtlen adottságú területeken gazdálkodók. A 2328/91. sz. szabály felhatalmazza a tagországokat, hogy olyan speciális támogatási rendszert vezessenek be, amely növeli a kedvezőtlen adottságú területeken a gazdaságok jövedelmezőségét, figyelembe véve az egyes régiók helyzetét és fejlesztési céljait. A kedvezőtlen adottságú területekhez tartoznak azok a hegyvidéki területek, amelyek a vidék fennmaradása (például az erózió elleni védelem miatt vagy a pihenési igények kielégítése, illetőleg a minimális népesség fenntartása) érdekében szükséges gazdálkodni. Ezek a területeken megfelelő utakat, áram- és ivóvíz-ellátást kell biztosítani, és a turista- vagy pihenőterületeken a szemét eltávolításáról is gondoskodni kell. E támogatás csak azoknak a farmereknek adható, akik legalább 3 hektár művelt területtel rendelkeznek, kivétel Spanyolország, Portugália, Görögország, a Mezzogiorno terület, a francia tengerentúli területek és az olasz szigetek, ahol 2 hektár a gazdálkodási minimum. A támogatás elnyeréséhez a farmereknek olyan gazdálkodásra kell áttérniük, amely minimum 5 év alatt növeli jövedelmüket. Kivétel, ha a farmer megszünteti a gazdálkodást az ilyen területen vagy nyugdíjba vonul vagy force majeure (elháríthatatlan akadály) esetén. A tagországok egyéb (például környezetvédelmi, illetőleg tájfenntartási) feltételeket is kiköthetnek a támogatás elnyeréséhez. Támogatás nyújtható továbbá takarmánytermelést szolgáló (a legelők feljavítására és felszerelésére, hegyvidéki vízkivételi közös gazdálkodásra, a legelőket bekötő kisebb utak építésére, állatszállások építésére) közös beruházásokra. Kisméretű öntözőművek létesítésére akkor nyújtható támogatás, ha az megfelel a környezetvédelmi követelményeknek.

Környezetvédelmi rendszabályok. A 2328/91. sz. szabály lehetővé teszi a tagországok számára, hogy olyan speciális támogatásokat kezdeményezzenek, illetőleg tartsanak fenn legalább 5 évig, amelyek előmozdítják a környezetvédelmi követelményeknek megfelelő, továbbá a természeti erőforrások, a táj és a vidék fenntartási követelményeinek megfelelő gazdálkodást. A támogatás a gazdálkodók illetően gazdálkodásából származó veszteségének kompenzálására hivatott.

A tagországok támogatást nyújthatnak a gazdaságoknak erdősítésre is. Ez összekapcsolható a parlagprogramokra vagy a termelés megszüntetésére vonatkozó támogatásokkal. Támogatás adható az erdő javítására, gépesítésére és erdei utak építésére. Mindezekre a közös költségvetésből kapnak támogatást a tagországok bizonyos meghatározott maximális összegig.

Egyéb speciális programok. Ilyen program például az olasz Mezzogiorno öntözésének támogatása közös forrásokból, egyes mediterrán területek erdősítésének közös támogatása, Nyugat-Írország nehéz helyzetű mezőgazdasági területeinek, Portugália mezőgazdaságának fejlesztése. E programok célja többek között a talajminőség javítása, az erózió elleni küzdelem erdősítéssel és a birtokrendezés ösztönzése. A Bizottság a tagországok egyes szegényebb régiói számára is megítélt közösségi támogatást.

Az elmaradott régiók integrált fejlődésének támogatása a 2052/88. sz. szabály alapján a tagországok és a Közösség közös programjának keretén belül történik. A 2328/91. sz. szabály a strukturális politikát a vidékfejlesztési program részeként kezeli.

Az elmaradott régiók vidékfejlesztése egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a közös agrárpolitikában. Fontossága a mezőgazdasági, és főként az ártámogatások csökkentésének arányában nő. Nagy a valószínűsége annak, hogy az újonnan belépő országok, így

Magyarország is, elsősorban a vidékfejlesztés integrált politikájára szolgáló támogatásokból kaphatnak. [9]

A birtokszabályozás. Az EK-Egységokmány 48. cikkelye kimondja, hogy a munkavállalók Közösségen belüli szabad mozgása feltételezi, hogy minden nemzetiségi megkülönböztetésnek meg kell szűnnie a foglalkoztatás, a bérezés és az egyéb munkaviszony tekintetében. Az EK-Egységokmány 52. cikkelye pedig kimondja a vállalkozás szabadságára vonatkozó minden nemzetiségi megkülönböztetés és korlátozás feloldását.

Több irányelv érinti a földtulajdon kérdését. A 63/261. sz. farm-menedzser-irányelv kimondja, hogy minden mezőgazdasági munkás, aki legalább két évig dolgozott bármely tagországban, független gazdálkodóvá válhat ott. Idegeneknek szükségük lehet speciális engedélyre, de azt jogszerűen meg kell adni. A 63/262. sz. irányelv szerint nem kell speciális gazdálkodási engedély azokon a birtokokon, amelyeket legalább két éve elhagytak és nem műveltek. A 67/530. sz. irányelv kimondja, hogy a legalább két éve gazdálkodók tevékenységüket bármely más gazdaságban folytathatják. A 67/531. sz. irányelv szerint a mezőgazdasági bérletek diszkriminatív jellegű korlátozását meg kell szüntetni. A közöség országaiból bárki bármilyen birtokot bérelhet.

Az EK-Egységokmány 54(3) (e) cikkelye kimondja, hogy a Tanácsnak és a Bizottságnak el kell érnie a vállalkozás szabadságának teljes érvényesítését, többek között azt, hogy a tagországok bármely állampolgára bármely más tagországban földet és épületet szerezhessen, amennyiben ez nem ütközik a közös mezőgazdasági politika elveibe. A 63/261. sz. és a 63/282. sz. irányelvek kimondják bármely birtok szerzésének, elfoglalásának és használatának jogát is.¹

A TAGORSZÁGOK FÖLDBIRTOK-POLITIKÁJA

A legtöbb tagország földhasználatának állami szabályozása régebbi történelmi gyökerekből ered. Nyugat Európában a XVIII. sz. elejétől egészen a XIX. sz. végéig és a XX. sz. elejéig (skandináv államok és a két Írország) sorozatos birtok- és agrárreformokat hajtottak végre a feudalizmus maradványainak felszámolása érdekében. Ezekben az országokban a kis családi gazdálkodás vált az ideállá és a kisbirtok megőrzése a birtokszabályozások legfőbb célkitűzésévé. A szabályozás kettős célt szolgált: egyrészt, hogy birtokszerzéssel, adásvétellel, bérlettel stb. ne rendeződhessenek vissza a nagybirtokos viszonyok; másrészt, hogy a kisbirtokok életképesek maradjanak, ne menjenek tönkre, csak a visszarendeződés veszélyét hordozva. Az első célt a birtokforgalomra és a bérletre vonatkozó állami szabályozások, a másodikat a birtokok szétparcellázódását, egészségtelenül kicsinnyé válását megakadályozó mezőgazdasági örökösödési törvények és az elapródást megakadályozó rendelkezések és intézkedések voltak hivatottak elősegíteni.

Az első célt szolgálják a megszerzhető birtokmaximumok törvényes előírásai, az egy gazdálkodó által birtokolható gazdaságok számának korlátozása, az olyan új birtoktestek

¹ A mezőgazdasági vállalkozás szabadságának érvényesítését különböző határozatok és bírósági ítéletek is alátámasztották. Így a 67/530. sz. irányelv 3(2) cikkelye felszólította Dániát, hogy helyezze hatályaon kívül azt a dán törvényt, mely szerint azoknak a személyeknek, akik nem dán lakosok és azoknak a vállalatoknak, amelyek nincsenek Dániában bejegyezve, ingatlanszerzéshez minisztériumi engedélyt kell kérnük. A Robert Fearon & Co. Ltd. versus Ir Földbizottság perben az Európai Bíróság 1985-ben úgy határozott, hogy ellentétben az ír törvényekkel, az Ir Földbizottság előzetes engedélye nélkül is birtokba vehet egy ír társaság tulajdonában lévő ír farmot három olyan egyesült királyságbeli állampolgár, akik közül egy sem lakott a farm 3 kilométeres körzetében. 1976-ban egy francia bíróság határozott úgy az EK-Egységokmány 52. cikkelyére hivatkozva, hogy érvényteleníteni kell azt a törvényt, amely szerint hatósági engedély kell valamely gazdaság megszerzéséhez.

szerzésének tilalma, amelyek valamely meghatározott távolságnál távolabb esnek a gazdaság központjától, a nem mezőgazdasági foglalkozásúak és a tőkés társaságok mezőgazdasági birtokszerzésének és letelepedésének gátlása, illetve megtiltása, a birtokvásárlás és -bérlés csak olyan személyeknek engedélyezése, akik vállalják, hogy a gazdaság területén laknak stb.

A második célt, az életképesség megőrzését szolgálják az örökösödési törvényeken kívül azok az előírások, amelyek az eladással, bérbeadással történő birtokfelosztás esetére meghatározzák a minimálisan egybetartandó birtokméretet, amelyek a kötelező birtokrendezésre – parcellaegyesítésre – és annak állami támogatására vonatkoznak, a mezőgazdasági struktúra javítását és az intenzív gazdálkodást kívánják előmozdítani. A szabályok előírják a zonális tervezést, amely egyes területeknek kizárólag mezőgazdasági és erdősítési vagy erdőfenntartási célokra történő hasznosítását mondja ki. Biztosítani kívánják annak a feltételeit, hogy a gazdaságok elegendő élelmiszert termeljenek és elegendő jövedelmet szerezzenek. Többnyire előírják, hogy a farmok gazdálkodása hatékony, maximális hozamra törekvő legyen. Tiltják vagy korlátozzák a mezőgazdasági üzemek földterületének nem mezőgazdasági célokra felhasználását. Előírják, hogy a gazdálkodóknak a földet a lehető legjobb termékenységi állapotban kell tartaniok.

A nemzeti szabályok jelentős része ellentmond az EK, illetve az EU utóbbi időszakra jellemző, a túltermelést csökkenteni kívánó, a mezőgazdasági termelést visszaszorító, a külterjesítést, a parlagolást előmozdító, környezetvédő, a vidéki térségek nem mezőgazdasági funkcióit előtérbe helyező, a birtokkoncentrációt ösztönző politikájának. A nemzeti szabályozások így számos esetben a Közösség részben ellentétes szabályaival egészülnek ki, illetőleg a tagországok hoznak olyan szabályokat (például műtrágya-, növényvédőszer-felhasználás korlátozása, Hollandiában a természetes trágya-felhasználásának korlátozása, a biotermelésre való áttérés ösztönzése, a mezőgazdasági termelésből földkivonás előmozdítása, a birtokszerzési és gazdálkodási szabályok liberalizálása), amelyek az intenzív gazdálkodással, a kis családi gazdaságok előnyben részesítésével ellentétesek. A 80-as évek vége óta több országban hoztak liberalizálási intézkedéseket, és enyhítettek a korábbi szigorú gazdálkodási és birtokszerzési szabályokon is.

Az EU-országok mintegy egyharmadának szabályozása a kistulajdoni gazdálkodást védi, sok esetben a bérlővel szemben is. Ide tartozik például Dánia, Finnország és mindkét Írország. Más országok törvényhozása viszont, ahol a bérleti viszonyok már korábban is elterjedtek, inkább a bérlők védelmét szolgálja. Előírják a bérleti időt, ezen belül a minimális időt, korlátozzák a bérlő felmondási jogát, szabályozzák a bérleti díjat, kimondják a bérlő jogát a kártalanításra, ha a birtokon beruházásokat végzett, illetőleg azok kivonási jogát a birtokról, biztosítják a bérlő elővásárlási jogát stb. Legszigorúbbak a bérleti előírások Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában és az 1995-ös bérleti reformig Angliában. A harmadik csoportba az olyan országok tartoznak, amelyekben kevéssé szigorúak a birtokszerzésre, bérletre, gazdálkodásra vonatkozó előírások. Ilyenek például Anglia, Görögország és Luxemburg. [25]

AZ ÖRÖKÖSÖDÉS JOGI SZABÁLYOZÁSA

A legtöbb jogrendszer – élén a napóleonnal – az örökrésznek a közvetlen egyenes ági rokonok közötti egyenlő felosztásából indul ki. Ennek követése a mezőgazdaságban a

birtokok végletes szétaprózódásához vezetne. A szokásjog ezért több országban már a XIX. században igyekezett megkerülni az írott jogot. A birtok egybetartása érdekében többnyire egy gyermek vette át a birtokot, a többi örökrészét pénzzel vagy másképpen váltva meg. Gyakori volt, hogy a tovább gazdálkodó örökös már az öreg szülő életében átvette a gazdaságot, a szülőt és a testvéreket kártalanítva vagy bérelve tőlük a földet. A XIX. századtól kezdve, de még inkább a XX. században a jogszabályokban is megjelentek a mezőgazdasági birtokra vonatkozó különleges rendelkezések.

Az Európai Unió országaiban négy polgári jogrendszer különböztethető meg [23]: a római, a brit, a skandináv és a német.

A *római jogrendszerben* vagy teljes mértékben az 1804. évi francia Polgári Törvénykönyv (Code Civil) érvényesül, vagy több-kevesebb hatást gyakorol az ország törvényhozására. A következő országok tartoznak ebbe a jogrendszerbe: Franciaország, Belgium, Luxemburg, Hollandia, Olaszország, Spanyolország és Portugália. E jogrendszerben az örökösök közötti egyenlő vagyonmegosztás elve valósul meg, eredetileg tehát a földbirtoké is. Elsődleges örökösök a gyermekek, akik között egyenlő arányban kell megosztani a vagyont. A házastárs általában nem örököl, csak haszonélvezeti jogot kap.

A XX. században a mezőgazdasági vagyonmegosztás jellegén a birtokelaprózódás megakadályozására törvényileg változtattak, lehetővé vagy kötelezővé téve a tovább gazdálkodó egyedüli örökösnek valamely örököstárs vagy az örökhagyó házastársa által kért bírósági határozattal történő kijelölését és a többi örökös pénzbeni kártalanítását. A birtok eladása esetén a többi örökös általában elővásárlási jogot élvez. Lehetséges a birtok bérlete is a többi örököstől, de a tovább gazdálkodó társaságot is létesíthet a többi örökössel.

A holland törvények értelmében az örökhagyó is kijelölheti tovább gazdálkodó örökösét. Sőt életében is átadhatja megváltással vagy megváltás nélkül a birtokát a kijelölt örökösnek vagy bérbe adhatja azt neki.

Ugyancsak kijelölheti az örökhagyó továbbgazdálkodó örökösét az olasz Dél-Tirolban.

Észak-Spanyolországban szokás a gazdaság egyedüli örökösnek történő átadása még az örökhagyó életében.

Portugáliában felosztható ugyan a birtok az örökösök között, de egy örökös nem örökökölhet az egyes régiókban megállapított minimális nagyságú birtoknál kisebb területet.

A *brit jogrendszernek* nincs egységes kodifikációja. Részben a Common Law-n – a középkor óta a bíróságok által kialakított szokásjogon – részben a bírósági határozatokon (precedens), részben egyes törvényeken nyugszik. Ebbe a körbe tartozik Nagy-Britannia – angliai, walesi, skóciai és észak-írországi különbségekkel – és az Ír Köztársaság.

Az angol jogrendszerben az örökhagyó végrendelettel jelöli ki vagy elégíti ki a törvényben meghatározott örökösöket. Az örökösök között a fel- és a lemenő rokonok mellett – eltérően a francia jogtól – a túlélő házastársnak is joga van az örökségre. A mezőgazdaságra vonatkozóan ma már nem érvényesül külön örökösödési jog. 1925-ig a legidősebb fiú örökölte a földbirtokot.

A skóciai jog hasonló az angliaihoz. 1964-ig a legidősebb fiú örökös örökölte a földbirtokot. 1964 óta azonos végrendelezési szabályok érvényesek a földbirtokra és az egyéb örökségre.

Észak-Írországban szintén az angliaihoz hasonló az örökösödési jog, de az agrárreform által juttatott üzemekre a vételi ár törlesztési ideje alatt megosztási korlátozások érvényesek.

Az Ír Köztársaságban ugyancsak az örökhagyó jelöli ki örököseit, csak a házastárs részesül kötelező örökrészben. Kivételt képeznek a földbirtokok, amelyek csak korlátozásokkal oszthatók meg. 1923-ig a korlátozások csak az agrárreform során juttatott farmokra vonatkoztak, 1923-tól 1984-ig azonban a városi agglomerációk kivételével minden földbirtokra.

A skandináv jogrendszerben szintén nincs egységes kodifikáció. Dániában a végrendelezési szabadságot a házastárs és a leszármazottak kötelező örökrésze korlátozza. A mezőgazdasági birtokról rendelkező örökhagyó a birtok elaprózódásának megakadályozására egy örökösre hagyhatja azt, végrendeletében a többi örökös forgalmi áron történő kártalanításáról rendelkezve. Az örökhagyó életében is átadhatja birtokát, magának haszonélvezetet vagy életjáradékot és a testvéreknek kártalanítást kikötve. Az élő örökhagyó gyakran bérbe is adja birtokát örökösének.

Norvégiában kötelező örökrészük csak a leszármazottaknak van. A mezőgazdasági örökhagyó nem jelölheti ki egyedüli örökösét, a birtokot a legidősebb gyermek öröklí. Ha ő méltatlannak bizonyul, akkor másik olyan örökös örökölheti, aki hivatásos mezőgazda, hosszabb ideje a gazdaságban dolgozik, illetőleg mezőgazdasági szakképzése van. A gazdaságot öröklőnek a gazdaság területén kell lagnia és legalább öt évig gazdálkodni. Köteles alacsony hozamértéken kielégíteni a többi örököst. Az örökhagyó még életében vagy halála után hatósági engedéllyel a birtok felosztásáról is rendelkezhet.

Svédországban a leszármazottak örökösödési joga érvényesül, és nincs külön mezőgazdasági örökösödési jog. A gazdaság bármilyen módon – akár örökösödéssel is – történő megszerzése azonban 1979 óta engedélyhez van kötve, és az engedély megtagadható, ha valamely jövedelmező és fejlődőképes üzem felosztása a gazdálkodást károsítaná. Ez esetben az örökösöknek egybe kell tartaniuk az üzemet, vagy bérbe kell adniuk azt. Ez is magyarázza a svédországi magas (40%), bérelt mezőgazdasági területi arányt.

Finnszországban a svédországihoz hasonló az örökösödési jog. 1982 óta azonban külön a mezőgazdasági öröklési törvény biztosítja, hogy az örökösödés bíróság által kinevezett végrehajtója jelölje ki az egyedüli örököst. Több pályázó esetén a bíróság dönt, nagy valószínűséggel annak a javára, aki eddig is a birtokon élt és részt vett a mezőgazdasági munkában. A tovább gazdálkodó örökös köteles a többi örököst kártalanítani. Ha a birtok felosztható, akkor felosztás is lehetséges a különböző pályázók között.

A német jogrendszer Németországban, Ausztriában, Svájcban és Görögországban él. (Utóbbi 1940-es polgári törvénykönyvében többé-kevésbé átvette a német jogot.)

A német polgári jogrendben végrendelezési szabadság van, azt azonban a leszármazottak, a szülők és a túlélő házastárs kötelező örökrésze korlátozza. A gazdaság általában csak egy örökösre szállhat, a többi örökös kártalanításban részesül. Az örököst vagy végrendelettel jelöli ki az örökhagyó, vagy a törvényes örökösödési sorrend dönt, és a bíróság jelöli ki az örököst. Korábban a törvény a férfiörököst részesítette előnyben, mára azonban a képzettség és a gazdálkodásra való alkalmasság lépett ennek helyébe. Emellett helyenként a legidősebb, illetve a legfiatalabb örökös örökösödési joga is érvényesül.

Ausztria különböző tartományaiban eltérő mezőgazdasági örökösödési törvények vannak. Közös vonásuk azonban, hogy az örökölt birtok először az összes örökösre száll.

Ha az örökösök nem tudnak megegyezni az egyedül tovább gazdálkodó személyében, akkor a bíróság jelöli azt ki különböző örökösödési kritériumok alapján. Végző soron – helyenként változóan – a legidősebb vagy a legfiatalabb örökös javára dönt a bíróság. Az 1989-es jogreformban eltörölték a férfiági örökösödési előnyt.

Görögországban, szintén külön szabályozzák az egyedüli mezőgazdasági örökös kijelölését. Ha többen pályáznak az örökösök közül a birtokra, akkor a legalkalmasabbat jelöli ki a bíróság. (1968-ban valamennyi nem mezőgazdasági üzemre is kiterjesztették ezt a gyakorlatot.)

A bérleti jogot – ott ahol a bérlet örökölhető – a bérlők örökösei az egyes jogrendszernek megfelelően öröklik. Az országok többségében több örökös esetén szintén egy bérlő örököst kell kiválasztani. A kiválasztásban rendszerint a gazdálkodásra való alkalmasság a legfőbb kritérium.

A BIRTOKFORGALOM SZABÁLYOZÁSA

Az Európai Unió országaiban jelenleg is viszonylag kicsi az átlagos birtoknagyság. Az utóbbi évtizedekben, különösen a 80-as évek eleje – közepe óta végbement ugyan bizonyos birtokkoncentráció, de még a legnagyobb átlagos birtokokkal rendelkező északi országok is messze elmaradnak az Egyesült Államok körülbelül 200 hektár (a kukorica-övezetben körülbelül 500 hektáros) átlagos birtokméreteitől. Csak a keletnémet államok átlagos birtokméretei haladják meg az európai átlagot az átalakult termelősövetkezetek nagyobb utódszervezetei és a nagyobb méretű új magángazdaságok miatt.

Az egy hektárosnál nagyobb gazdaságok átlagos területe

Ország	1987	1993
	évben (hektár)	
EU 15*	–	16,4
Belgium	17,3	17,6
Dánia	32,5	37,1
Német Szövetségi Köztársaság**	17,6	28,1
Görögország	5,3	4,3
Spanyolország	16,0	17,9
Franciaország	30,7	35,1
Írország	22,7	26,8
Olaszország	7,7	5,9
Luxemburg	33,2	37,4
Hollandia	17,2	16,8
Ausztria	–	12,9
Portugália	8,3	8,1
Finnország	13,2	14,0
Svédország	33,5	36,7
Egyesült Királyság	68,9	67,3

* A 15 tagország: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Olaszország (az EGK alapító országai), Dánia, Egyesült Királyság, Írország (1973-tól), Görögország (1981-től), Portugália, Spanyolország (1986-tól), Ausztria, Finnország és Svédország (1995-től).

** 1996-ban egész Németország átlagos birtoknagysága 32 hektár, a régi államoké 23 hektár, az újaké 180 hektár volt. (Materialband zum Agrarbericht.) [13]

Forrás: [4] 308. old.

Megjegyzendő, hogy az átlagok jelentős különbségeket takarnak. Igen nagy a különbség például az egész- és a részidős gazdálkodók birtokméretei között. Így Németország nyugati felén 1995-ben a főfoglalkozású magángazdaságok területe átlag 39 hektár volt, a mellékfoglalkozásúaké 9 hektár. [1] Dániában 1996/97-ben a teljes idejű gazdaságok 72 hektárosak voltak átlagosan, a részidejűek 18 hektárosak. [10]

A birtokforgalom szabályozása a legtöbb országban szintén a családi kisbirtokrendszer fenntartását és életképességének megóvását szolgálja. A szabályozás a mezőgazdasági örökösödés törvényi szabályozáshoz hasonlóan az államilag kívánatosnak tartott irányba kívánja befolyásolni, előmozdítani, illetőleg korlátozni a földbirtok tulajdoni és gazdasági megoszlását. Az állam rendszerint mind a tulajdonszerzést és a tulajdon megszűnését, mind a gazdálkodáshoz való jog megszerzését és megszűnését ellenőrzi. A birtokforgalom szabályozásához sorolható a birtokrendezés szabályozása is, amely a parcellák egyesítésével a birtokstruktúrát befolyásolja és a kisbirtokok életképességét mozditja elő. [22]

Franciaországban a törvény a gazdálkodó személyének változását vonja ellenőrzése alá, akár tulajdonos, akár bérlő az illető.

1990-ben és 1995-ben, a mezőgazdaság modernizációs törvényével összefüggésben a központi szabályozás helyébe a regionális lépett és a regionális hivataloknak olyan iránymutató minimális birtoknagyságot írtak elő, amely alatt nem szükséges a birtokszerzéshez engedélyezési eljárás. Az 1990-ben megállapított minimális nemzeti üzemnagyság 25 hektár, amely a helyi adottságok és a termelési irány (például a nizzai üvegházi szegfűtermelés számára 0,5 hektár, az alpesi legelők számára 250 hektár) szerint változtatható. A minimális üzemnagyság 2-3-szorosra növelése, illetve megosztással történő csökkentése engedélyhez kötött. [11] Engedélyhez kötött a birtokszerzés, ha a mezőgazdasági üzem területe koncentráció vagy üzemek egyesülése révén meghaladja a megállapított felső határt; ha valamely társaság létesítésekor a hivatásos gazdálkodók száma meghaladja a megállapított felső határt; ha olyan természetes személyek létesítenek, növelnek vagy egyesítenek üzemet, akiknek nincs megfelelő szaktudásuk vagy gazdálkodási tapasztalatuk; ha a változások (üzemlétesítés, birtoknagyobbítás, illetve -egyesítés) következtében minimális területnagyságú életképes üzemek szűnnek meg vagy válnak kisebbé; ha a birtokszerzéssel az üzem elveszíti valamely, a gazdálkodáshoz szükséges épületét, illetőleg a gazdaság központjától távol eső tábla válik az üzem részévé. Minden esetben megadandó az engedély, ha a gazdálkodó egymástól távoli vagy szétszórt táblákat egyesít a jobb üzemi struktúra kialakítása érdekében. Több esetben a törvény csak bejelentési kötelezettséget ír elő, így például a mellékfoglalkozású gazdálkodók számára bizonyos esetekben; rokonok közötti öröklés, illetőleg üzemátadás esetén; a települési szövetkezetek bizonyos tranzakciói esetén; házastársaknak történő átadás esetén stb.

A francia jog kedvezményezi a hivatásos gazdálkodókat a gazdaság létesítésénél. A birtokszerzési engedélyt többnyire ezek kapják. Hivatásos gazdálkodóknak azok számítanak, akik minimum 5 éves mezőgazdasági gyakorlattal rendelkeznek, illetőleg 3 évessel, amennyiben mezőgazdasági képzettségük van. A mellékfoglalkozású gazdálkodóknak egyes esetekben csak bejelentési kötelezettségük van, amennyiben jövedelmük, illetőleg gazdaságnagyságuk az agrárstruktúrára vonatkozó irányelvekben megállapított felső határt nem lépi túl.

Az engedélyhez kötött cselekmények engedély nélküli végrehajtása szankciókat von maga után. Ilyenek lehetnek többek között a birtok kényszerbérletbe adása, pénzbüntetés, kizárás a társadalombiztosításból, az állami agrárszubszenció megvonása.

Svédországban és Finnországban csak a tulajdonváltás engedélyköteles, amennyiben a birtok nem kerül ki a mezőgazdasági használatból.

Svédországban ellenőrzik a vételár jogosságát, továbbá azt, hogy a birtok vétele nem csupán tőkebefektetés érdekében történik-e, hogy nem egyesítenek-e önmagukban is életképes üzemeket, vagy nem osztják-e fel azokat és, hogy a megszerzendő terület nem szerepel-e a tervekben más célú igénybevételre, például a mező- és erdőgazdaság racionalizálására. Jogi személyek csak kivételes esetben kapnak engedélyt birtok vásárlására, és olyan természetes személyek sem kapnak, akik nem kívánnak a birtokon lakni, illetőleg nem művelik azt megfelelően, és nem rendelkeznek mezőgazdasági ismeretekkel. Megtagadható az engedély akkor is, ha a megszerzendő üzem nem látszik életképesnek, és más helyi gazdálkodó számára fontos lenne a megvétele.

Finnországban a birtokvásárlási engedély akkor tagadható meg, ha az érintett birtokra más birtok nagyobbitására van szükség, vagy ha az állam kívánja megvásárolni a birtokot. Nem tagadható meg azonban az engedély, ha a birtokvásárlás engedélyezését olyan személy vagy személyek kérik, akiknek a jövedelme részben vagy egészben a mező- vagy erdőgazdaságból származik, vagy ha az engedélyt kérők maguk kívánnak fő- vagy mellékfoglalkozásuként gazdálkodni. Bizonyos előírások érvényesek a megvásárlandó földterületnek a gazdasági központtól való távolságára és a birtok maximális nagyságára is. A vásárlónak a birtokon kell lagnia, és képesnek kell lennie a gazdálkodásra. Amennyiben a szerződéses vételár jelentősen meghaladja a piaci árat vagy kisebb annál, az állam átveheti a birtokot a szokásos vételáron.

Két országban, Olaszországban és Portugáliában csak a birtokmegosztást kötik engedélyhez annak érdekében, hogy a birtok meghatározott minimális területnél kisebbé és a gazdálkodás gazdaságtalanná ne váljék. Az ellenőrzés kiterjed arra az esetre is, ha a birtokmegosztás nem jár tulajdonváltással.

Az olasz tulajdoni és bérleti szabályozásra az 1950-es agrárreform vívmányainak megőrzése nyomja rá a bélyegét. [15] Ekkor 600 ezer hektár extenzíven művelt nagybirtokot sajátítottak ki kompenzáció ellenében, főként Calabriában és Sziciliában, és osztottak szét családi gazdálkodásra. A juttatottaknak 30 év alatt kellett kifizetniük a birtokvásárlási részletet, és ezután válhattak tulajdonossá (1976-ban a tulajdonossá válás határát 15 évre csökkentették). 30 évig kötelező volt a szövetkezeti tagság. Az agrárreform keretében főként délen infrastrukturális fejlesztést is végzett az állam (utak, öntözőművek, talajmelioráció, iskolák fejlesztése stb.). A juttatott birtokok nagy része igen kis méretű. Egyébként is kicsi az átlagos olaszországi birtokméret, ezért is kötik engedélyhez a birtokok felparcellázását. Egy-egy új parcella nem lehet kisebb a minimális birtokméretnél. Minimális nagyságú mezőgazdasági birtoknak azt tekintik, amely egy parasztcsalád munkateljesítményéhez elégséges, és elegendő arra, hogy a birtokon a megélhetést biztosító gazdálkodást folytasson. A meghatározott minimális birtoknagyság a termelési ágazattól és a helyi demográfiai viszonyoktól függően zónánként különböző. Felparcellázás esetén a gazdaságban dolgozó családtagoknak elővásárlási joguk van. A birtok eladása esetén a szomszéd birtokosoknak, a bérlőknek és részes bérlőknek szintén elővásárlási joguk van.

Birtokvásárláshoz 30 éves kedvezményes hitelt adnak, olyan életképes üzemenagyságú birtokra, amelyen a farmer családtagjaival legalább a munka egyharmadát elvégzi.

Portugáliában az 1974-es agrárreform alapvetően megváltoztatta az agrárstruktúrát. Korábban északon kisüzemi, délen pedig nagybirtokrendszer volt uralkodó, a reform óta az egész országban a kisüzemi gazdálkodás vált túlnyomóvá. Az 1988-as agrárreformtörvény maximális birtoknagyságokat határozott meg az ún. intervenció területen mind a földtulajdonra, mind a bérelt földre. Zónánként meghatározták azt a minimális birtoknagyságot, amelyet a tulajdonosváltásnál vagy haszonélvezet létesítésénél be kell tartani. A birtoknak olyan megosztását is tiltják, amely valamely parcellának más birtoktestbe való beékelődéséhez vezet.

Spanyolországban – hasonlóan Olaszországhoz és Portugáliához – a birtokszabályozás elsősorban a birtokok szétaprózódását korlátozza. A mezőgazdaság modernizálásával foglalkozó 1995. július 4-i törvény minimális gazdálkodási terület egységeket határoz meg öntözött és nem öntözött területekre autonóm régióként, zónánként és községenként. A meghatározott minimális területnagyságnál kisebb területre való felosztást nem engedélyezik még örökség esetében sem. Azoknak a szomszédos tulajdonosoknak, akiknek a területe kisebb a minimális terület kétszeresénél, eladás esetén elővásárlási joguk van.

Norvégiában, Németországban, Ausztriában és Dániában mind a tulajdonváltást, mind pedig a bérletet ellenőrzi az állam.

A norvég mezőgazdasági tulajdoni és bérleti jog mindenekelőtt a föld védelmét és az élelmiszer-termelés növelését tűzi ki célul. Norvégia területének 70 százaléka hegy, gleccser és tó, 25 erdő és csak 3 százalék mezőgazdasági terület. Az élelmiszer-önellátás foka alig 50 százalékos. [2]

A tulajdon- és a gazdálkodási jog szerzését szigorúan ellenőrzik. Nem csak a birtok adásvétele engedélyköteles, hanem az ajándékozás, az örökösödés és a kényszerárverés is. Ugyancsak engedélyhez kötik a hosszú távú bérleti szerződéseket, illetőleg a haszonélvezetet, továbbá valamely mezőgazdasági részvénytársaság részvényei több mint egytizedének megszerzését. Kivétel, ha a birtokot (mezőgazdaságot vagy erdőt) a házastárs vagy közeli rokon kívánja megszerezni, aki a birtokon lakik, és legalább 5 évig üzemelteti azt; ha valamely birtokot lakás vagy szabadidő céljára kívánják megszerezni; ha kis beépített területről van szó; ha a megszerzés célja az üzem racionalizálása stb. Az engedélyt általában megtagadják, hogyha feltételezhető, hogy a birtokot tőkefelhalmozás céljára vagy egyéb profitszerzési céllal kívánják megszerezni. Ugyancsak megtagadható az engedély, ha a birtokot nyereség céljából történő továbbadás érdekében kívánják megvenni. Az engedély megadásánál elsősorban a következő szempontokat veszik figyelembe: megfelel-e az új birtokos a gazdálkodási követelményeknek; a birtokos a birtokon kíván-e lakni annak érdekében, hogy maga gazdálkodhasson; a birtokszerzéssel olyan racionális nagyságú birtok jön-e létre, amely önmagában vagy más foglalkozással együtt a birtokot megszerzőnek megfelelő családi jövedelmet biztosít; a birtokszerzés megfelelően egyesített földterülettel rendelkező gazdaság kialakulásához vezet-e. Az engedélyköteles birtokszerzés esetében az államnak vagy a községnek többnyire elővásárlási joga van. Az így kisajátított földet a megélhetéshez túl kicsiny birtokkal rendelkezők birtokának kiegészítésére használhatják. Ha a birtokeladás engedélyezése során úgy találják, hogy a vételár túl magas, az árat csökkentheti a hatóság.

A norvég szabályozás korlátozza a tulajdonváltozás esetén a birtokmegosztást, továbbá a bérlettel történőt is, ha a bérlet 10 évnél hosszabb lejáratú. A 10 évnél rövidebb idejű bérletek nem engedélykötelesek, és a bérleti díjban is szabadon állapodhatnak meg a felek, de ha nem tudnak megegyezni, akkor a helyi mezőgazdasági tanács (Land Board) dönt. E tanácsok ellenőrzik a gazdaságok hatékony működését, és évente jelentést küldenek a megyei mezőgazdasági tanácsoknak. Ha a gazdaságok – a tanácsok gazdálkodási javaslatai ellenére – nem érnek el megfelelő hozamokat, minimum 5 éves kényszerbérletet rendelhetnek el. Nem megfelelő gazdálkodás esetén ki is sajátíthatják a birtokot. Ha a bérbeadók és a bérlők nem tudnak megegyezni a gazdaság feljavításához szükséges intézkedésekben, akkor a megyei mezőgazdasági tanács dönt.

Németországban a mezőgazdasági birtokok tulajdonváltozása engedélyhez kötött, a bérbeadásnál egyetértési, illetőleg kifogásolási eljárás van érvényben. A birtokeladás vagy -átruházás engedélyezése akkor tagadható meg, ha a kisebbé vagy megosztottá válással a gazdaság gazdaságtalanná válik, vagy ha az ár nyilvánvalóan irreális. Megtagadható a birtokszerzés, ha az nem segíti az agrárstruktúra javítását. Az engedélyezésnél előnyben részesítik a gazdálkodókat a nem gazdálkodókkal szemben, ha a birtokot gazdálkodó is igényli és meg tudja fizetni a helyileg szokásos árat. 1990-ig a főfoglalkozású gazdálkodóknak is elővásárlási joguk volt a mellékfoglalkozásúakkal szemben, ez azonban már megszűnt. Nem engedélyköteles a kisparcellák forgalma, az építési célra történő birtokszerzés, az állami vagy helyi adminisztráció földvásárlása, a rokonok közötti birtokátadás stb.

A hatékony gazdálkodás követelményét 1961-ben eltörölték a mezőgazdasági üzemek tulajdonosaira és bérlőire nézve, és az csak az erdészetet, illetve a természet megőrzését érintően maradt meg. [24] Támogatják a legalább 55 évet elért, biztosított gazdálkodók korai nyugdíjba vonulását, amennyiben azok vagy másik birtokosnak adják el gazdaságukat vagy parlagoltatják (erdősítéssel vagy a mezőgazdasági termelés megszüntetésével) azt.

Ausztriában nincs egységes szövetségi szabályozás a mezőgazdasági birtokok tulajdonváltozására. Az egyes szövetségi tartományok szabályozása különböző. Ezekben a föld tulajdonváltozásán kívül a gazdasági épületek tulajdonváltozását és a külföldiek tulajdonszerzését is szabályozzák. Általában a tulajdonátadás, a haszonélvezet és a bérbeadás is engedélyköteles. Engedélyköteles lehet a birtokok felosztása is. A birtokszerzés engedélyezésénél előnyt élveznek az aktív gazdálkodók, előtérben áll az üzem működőképességének fenntartása, illetőleg a nem működőképes gazdaságok felosztásával működőképes üzemek létesítése vagy területüknek működőképes üzemekhez csatolása. Az egyes tartományokban megtagadható az engedélyezés, ha a birtok területét nyomós ok nélkül akarják kivonni a mezőgazdasági hasznosításból; ha a birtokszerzés spekulációs célokból, nyereségvágyból történik; ha a birtokot nem gazdálkodónak kívánják átadni vagy olyanoknak, akik nem kívánnak gazdálkodni, ha valamely birtok növeléséhez kívánják megszerezni a birtokot; ha irreális az ár; ha a tulajdonváltozás működőképes üzem szétdarabolásához vezet, illetőleg megsemmisíti valamely parcellaegyesítés vagy egyéb mezőgazdasági strukturális intézkedés eredményét.

Dániában egységes szabályozás érvényes mind a tulajdonváltozásra, mind a bérbeadásra. A szabályozás célja az, hogy megtartsák a XVIII. és XIX. századi radikális agrárreformok vívmányait, amelyek földosztásból, a bérletek tulajdonná alakításából, a falusi

közös földek felparcellázásából és a parcelláknak a családi épületek körüli egyesítéséből, továbbá a saját és bérelt föld nagyságának korlátozásából álltak, és lehetőleg minél több kis- és középparaszti gazdaságot őrizzenek meg. [27] Korábban erősen korlátozták mind a földeladást, mind pedig a bérbeadást a birtoknagyság korlátozása érdekében. Később a technikai és gazdasági fejlődéssel szükségessé vált a megszerezhető és bérelhető föld felső határának emelése.

Az 1989. július 17-i mezőgazdasági törvény minden olyan 2 hektárnál nagyobb üzemre vonatkozik, amelynek adatai szerepelnek a kataszteri nyilvántartásban. Eszerint a mezőgazdasági birtokosoknak – akár tulajdonosok, akár bérlők – a birtokon kell lakniuk és gazdálkodniuk kell. Sem a tulajdonosok, sem a bérlők nem birtokolhatnak többet 5 önálló üzemszélnél egy vállalatban belül. Ha a meglévő gazdaság meghaladja a 30 hektárt, akkor újabb gazdaság megszerzését csak rendkívüli esetekben engedélyezik. Az engedélyt rendszerint akkor kapja meg a vásárló, ha bizonyítja, hogy a trágya elhelyezéséhez van rá szüksége, illetve ha nincs olyan szomszédja, aki igényt tart a földre. Ha valamely birtokhoz földet vásárolnak vagy bérelnek, akkor az összes üzemi terület nem haladhatja meg a 125 hektárt. Ha a birtoknagyság növelése következtében a birtok 70 hektárnál nagyobbá válik, akkor megtagadható a többletterület megszerzésének engedélyezése, ha a szomszédos gazdálkodók, akik az előírt követelményeknek megfelelnek, igényt tartanak a területre és arra a trágya elhelyezéséhez van szükségük.

Több önálló üzemszél esetén az üzemszél nem lehetnek 10 kilométernél, területvásárlás vagy új bérelt esetén pedig 2 kilométernél messzebb az üzemszélközponttól. Általában új birtok szerzése esetén a vásárlónak legalább 8 évig a birtok területén kell laknia, akár saját maga gazdálkodik rajta, akár nem. Ha birtoka 30 hektárnál nagyobb, akkor mezőgazdasági képesítéssel kell rendelkeznie.

A területszerzés általában megtagadható, ha az tőkefelhalmozás céljából történik, vagy ha az ár irreális, illetőleg, ha egészségtelen birtokstruktúra vagy tulajdonmegosztás kialakulásához vezet. Szomszédos földterület vásárlását csak akkor engedélyezik, ha a szomszédos üzem megmaradó földterülete elegendő gazdálkodója egzisztenciájának biztosítására.

Valamely üzem felosztása örökösödés esetén is a mezőgazdasági miniszter engedélyéhez van kötve. Az örökösödéssel és a családtagok birtokszerzésével történő birtokhoz jutás esetében az engedélyezés egyszerűbb, mint egyébként.

Korábban tiltották, és jelenleg is erősen korlátozzák a jogi személyek földvásárlását, illetőleg -bérlését. Általában csak természetes személy vásárolhat mezőgazdasági területet. Tőkés társaságok csak abban az esetben szerezhettek mezőgazdasági üzemet, ha a társaság egy tagja a részvények vagy a részjegyek többsége felett rendelkezik, és teljesíti a törvény által meghatározott személyi követelményeket.

Az Ír Köztársaságban és Észak-Írországban birtokmegosztási és -bérelti ellenőrzés van érvényben. Az Ír Köztársaságban csakúgy, mint Észak-Írországban, a XIX. század végén és a XX. század elején olyan birtokreformokat hajtottak végre, amelyeknek egyik alapvető feladata a földbérlők tulajdonossá tétele volt. Az állami agrárpolitikák célja a tulajdonosi gazdálkodás megőrzése.

A földbirtokosoktól történő földvásárlás először önkéntes volt, de az 1923-as írországi és az 1925-ös észak-írországi földtörvények (Land Acts) előírták a kötelező földeladást. A megvásárolt föld részletekben történő kifizetése körülbelül 2000-ben jár le, és

addig a tulajdonra vonatkozó forgalmi korlátozások érvényesek: ezek a birtokok nem adhatók el és nem adhatók bérbe, ezeknél a birtokoknál a birtokmegosztást is engedélyhez kötik.

Az Ír Köztársaságban 1923-ban a korábban csak agrárreform során juttatott birtokokra vonatkozó megosztási és bérleti korlátozásokat valamennyi üzemre kiterjesztették, kivéve a városi agglomeráción belüliekre. A korlátozások jelentős részét csak 1984-ben oldották fel.

Hollandiában 1963-ig volt engedélyköteles a mezőgazdasági birtokok tulajdonváltása. Ezt hatályon kívül helyezték, de újabban kilátásba helyeztek egy olyan rendelkezést, amely a mezőgazdasági birtokok és az ökológiailag jelentős, nem művelt természetvédelmi területek tulajdonváltását, illetőleg használati jogát szabályozza.

Nincsen általános szabályozás a mezőgazdasági földtulajdonra, szerzésére, nagyságára, fenntartására vonatkozóan Nagy-Britanniában, Belgiumban, Luxemburgban és Görögországban, habár egyes szabályok ezekben az országokban is fellelhetők.

(A tanulmány II., befejező részét a *Sztatisztikai Szemle* következő száma közli.)

A KÜLFÖLDI TŐKEBERUHÁZÁSOK A VILÁGGAZDASÁGBAN

NÉMEDI-VARGA SZILVIA

A közvetlen tőkeberuházások egyre inkább vezető szerepet töltenek be abban a globalizációs folyamatban, amely a modern világgazdaságot jellemzi. A napjainkban lezajló közvetlen tőkeberuházási hullám – amely párosítható az egyre növekvő közvetett beruházások gazdasági szerepével – megerősíti a transznacionális vállalatok fontosságának felismerését, mind a fejlett, mind a fejlődő világban. Ezt támasztja alá a tőkeberuházási politikák elmúlt évtizedben lezajlott liberalizációja, ami részét képezi az országok gazdaságpolitikájában általánosan jelentkező, nyitottabb piacbarát politikák felé való elmozdulásnak.

A külföldi tőkeberuházások liberalizációja magába foglalja a szabályozó rendszer enyhítését, a transznacionális vállalatok működési feltételeinek kedvezőbbé tételét, a tőkeberuházásokat védő törvények és a versenyképes piaci feltételek kialakítását az áruk és a szolgáltatások, a tőke és a technológia szabadabb áramlása mellett. A piacok globalizálódnak, ami tágabb teret enged a vállalkozásoknak működési feltételeik kialakításában.

A külföldi tőkeberuházások fontosak a gazdaság modernizációs folyamatainak megvalósításához. A tőkevonzásnak előfeltétele a kiegyensúlyozott politikai és a stabil makroökonómiai környezet, a hatékony privatizációs mechanizmus, valamint a szabályozott jogi és intézményi háttér. Következésményei elsősorban attól függenek, hogy az érintett ország mennyire tudja kompatibilissá tenni azt saját hosszú távú gazdasági céljaival. Világgazdaságra gyakorolt hatása vitathatatlan. Szerepének jobb megértését e tanulmány többek között az általános és regionális tendenciáknak, valamint a közvetlen beruházásoknak és a közvetett beruházások kapcsolatának feltárásával kívánja segíteni.

A külföldi tőkeberuházások általános trendje

A világgazdaságban 1996-ban a külföldi tőkeberuházások 10 százalékos, azaz mintegy 350 milliárd dolláros növekedéssel új rekordot értek el, a transznacionális vállalatok folyamatos terjeszkedéseinek köszönhetően jelentős gazdasági növekedést segítve ezáltal elő. A külföldi közvetlen beruházás (Foreign Direct Investment – FDI) beáramlása 54, kiáramlása 20 ország esetében mutatott jelentős kedvező változást. Néhány fejlett országban a nagymértékű beáramlással párhuzamosan a kiáramlás is figyelemreméltó. Ez a

jelenség arra utal, hogy azok a környezeti tényezők, amelyek egy országot vonzóvá tesznek a külföldi tőke számára, serkentőleg hatnak a hazai vállalkozások külföldi beruházásaira is. Az is jellemző, hogy egyes országok fontos fogadó és/vagy utaló országokká válnak, mások pedig marginalizálódnak ebben a versenyben.

A külföldi tőkeberuházások állományi értéke 1996-ban 3200 milliárd dollár volt, tehát növekedett az 1987. és 1993. évi 1000, illetve 2000 milliárd dollárhoz képest. A transznacionális vállalatok száma már elérte a 44 ezret, a leányvállalatok száma a 280 ezret, a forgalmi és állományi adataik pedig a világ GDP-növekedését meghaladó ütemről tanúskodnak, viszont a jövedelmek visszaforgatása – ami egyébként az összes FDI-beáramlásnak 10 százalékát teszi ki – az 1990-es évek eleji világgazdasági visszaesés hatására nemcsak csökkent, hanem még negatívvá is vált, amely folyamat csak lassan fordul meg, ugyanis mind a visszaforgatott jövedelem, mind a tőke érzékenyen reagál a gazdasági környezet változásaira.

A világ minden régiójában, de különösen az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában a felvásárlások és az összeolvadások fontos szerepet játszanak a külföldi beruházásokban. Az elmúlt évek során ez a folyamat egyre erősödik, és 1996-ra 275 milliárd dollárt ért el, ami megközelítőleg 16 százalékos növekedést jelent 1995-höz viszonyítva.

Az 1950-es és 1960-as években még a zöldmezős beruházások voltak a piacra lépés legnépszerűbb formái, az 1980-as évek közepétől kezdve a különböző országok vállalatai közötti felvásárlás és összeolvadás vált a külföldi piacra jutás legfontosabb eszközévé. Példaként megemlíthető az Egyesült Államok, ahol a zöldmezős beruházások aránya az 1950-es évekbeli 62 százalékról az 1990-es évekre 55 százalékra csökkent.

A külföldi tőkeberuházások regionális megoszlása

A fejlett országok külföldi beruházásai 1996-ban 295 milliárd dollárt értek el, és ugyanakkor ezekbe az országokba 208 milliárd dollár értékben érkezett beruházás. Az Egyesült Államok fogadta a fejlett országokba áramló idegen tőkének közel negyedét, és kihelyezései is a legkiemelkedőbb országgá tették. Ezen a régióon belül az Európai Unió a legnagyobb fogadó és utaló országcsoporthoz tartozik, mivel az FDI-mozgások fele e térségre jut.

1996-ban az Egyesült Államok volt a legnagyobb FDI-fogadó és -kihelyező ország. Az országba beáramló 42 milliárd dollár kétszer akkora, mint a Kínába, a második legnagyobb fogadó országba beáramló. A 31 milliárd dolláros kihelyezések is messze felülmúlják a rangsorban soron következő országét, Nagy-Britanniáét. Az amerikai tőkeberuházási kedv fellendülésének oka részben az Egyesült Államok számára fontos célországok folyamatosan fenntartható gazdasági fejlődésének kedvező kilátásai és ezzel párhuzamosan a fogyasztói piacokon erősödő kereslet. Az Európai Unió lanyha gazdasági teljesítménye és a fejlődő világ iránti növekvő érdeklődés a tőkeáramlás irányának változását vonja maga után. Ezt a folyamatot csak megerősíti, hogy az Unió saját belső piacainak egységesítésével foglalkozik, és harmonizációs törekvései a tengeren túli beruházókra vonatkozó eddigi szabályozási rendszerre is kiterjed. Az Egyesült Államokba beáramló tőke a néhány év óta tartó gazdasági fellendülés hatására szintén felfelé ível, de a beruházók országcsoporthoz tartozó eltérő módját választják az amerikai beruházásoknak. A japánok leginkább alaptőkeemelését hajtanak végre, az európai beruházók a csökkenő

kamatlábak miatt a vállalatcsoporton belüli hiteleket kedvelik, a kanadai befektetők pedig a jövedelem visszaforgatását részesítik előnyben.

Az Európai Unió tagországai tőketranszfereik nagy részét (több, mint felét) egymás között bonyolítják le. Külső partnereik közül említésre méltók az Egyesült Államok és az Európai Unión kívüli fejlett országok 10–10 százalékos körüli részesedéssel. Kelet- Közép-Európa ehhez képest csekély, 4 százalékos részesedést mondhat magáénak. Az Unióba áramló tőke szerkezeti összetételéről hasonló kép adódik. A japán tőke lassan kivonul a térségből, egyedül Nagy-Britanniában nem csökken a japán tőke nagysága. Az Európai Unió külföldi közvetlen tőkebeáramlásai és -kiáramlásai felvásárlásokhoz, összeolvadásokhoz köthetők.

A japán tőke újult erővel ostromolja a piacokat, elsősorban Ázsiára és az Egyesült Államokra koncentrálva, de tőkeberuházásainak e két kedvelt térsége sorrendileg helyet cserélt: az 1980-as években a japán tőke teljes erővel az amerikai piacokra összpontosított, az elmúlt öt évben viszont a délkelet-ázsiai régióba vándorol át a tőke. Ennek az átcsoportosulásnak az az oka, hogy a japán transznacionális vállalatok stratégiát változtattak, mivel az amerikai piacon beruházásaik nem hozták meg a várt eredményt, néhány közülük csődbe ment és eladni kényszerült vállalkozását. A termelés maximális hatékonyságát, jövedelmezőségét célzó stratégiájuk, keleti munkamódszereik más kultúráról tanuskodnak, amelyet csak a hasonló kulturális múlttal rendelkező országokban tudnak meghonosítani, illetve kihasználni. Latin-Amerika vonzerejének egyetlen hibája és a beruházási folyamatokat lassító tényezője, hogy a tőke szempontjából is jelentősebb országokban (Brazília, Argentína vagy Chile) a gazdasági kilátások nehezen ítélték meg, így magas a kockázat. Kelet-Közép-Európa marginális a japán tőke szempontjából. Japánba kevés tőke áramlik be, és az is elsődlegesen az Európai Unióból.

Az 1970-es években a fejlett országok között Ausztrália és Új-Zéland rendelkezett a legszigorúbb protekcionista és korlátozó FDI-szabályozórendszerrel. Az 1980-as években ezért egy sor liberalizációs törvény született. Az ausztrál tőke áramlása a világtendenciának megfelelően alakult. Az ország külfölditőke-forrásai sorrendben: az Egyesült Államok és Európa (összesen 62 százalék), valamint Japán. Érdekességként megjegyezhető, hogy 1948-ban Nagy-Britannia tőkeberuházásai még 95 százalékát tették ki az Ausztráliába beáramló tőkének. Ez mára csökkent a történelmi viszonyok megváltozása miatt, de jelentősége azért megmaradt, és Ausztrália tőkebefektetései számára ma is az első számú célország Nagy-Britannia, míg az Egyesült Államok csak a második. Annak ellenére, hogy Ausztrália a dinamikusan fejlődő Délkelet-Ázsia térségében helyezkedik el, tőkeberuházásainak célpontjává mégsem ez a térség vált, ami több okra vezethető vissza. A legmegfoghatóbb magyarázatot az adja, hogy a térség első számú beruházója Japán, és az általa elért magas minőségi színvonallal szemben Ausztrália –, többnyire technológiaátvevő, -követő és nem -fejlesztő iparával – még nem versenyképes, így egyelőre kiszorul a piacról. A másik hátránya a vállalati struktúrában található, amelyet a kevés nagyvállalat és sok kis- és középvállalkozás jellemez. Ez utóbbiak viszont még nem elég érettek a külföldi piac meghódítására, ezért a kevés versenyképes vállalat is inkább a biztosabb, kisebb kockázatú piacokat keresi. Előfordul, hogy az anyavállalat korlátozza leányvállalatának a távol-keleti piacokon való megjelenését, mert inkább az anyavállalat tör be egyenesen az adott piacra. A szolgáltatás az a szektor, amelyben Ausztrália versenyképes lenne, viszont ezt a délkelet-ázsiai térségben a hazai

vállalkozások érdekében szigorú szabályokkal védik a külföldi transznacionális vállalatokkal szemben.

A *fejlődő országok* 51 milliárd dollárt fektettek be külföldön, és hozzájuk 129 milliárd dollár érkezett 1996-ban, ami nemcsak a megelőző évben regisztrált 47, illetve 96 milliárd dollárhoz képest jelent előrelépést, hanem az elmúlt öt év folyamatosan emelkedő értékeihez képest is. Elsősorban Délkelet-Ázsia és Latin-Amerika a kiemelt két térség, melyek közül az előbbi Nyugat-Európa után a legjelentősebb régió, és az előrejelzések szerint az elkövetkező 5 évben át is veszi a vezető helyet. Világviszonylatban az FDI-kihelyezések 15 százaléka és a beáramlások 37 százaléka jut a fejlődő világra. Kína a legnagyobb fogadó, Hong-Kong a legnagyobb kihelyező a fejlődő országok közül. Kína mint fogadó ország szerepe világviszonylatban sem elhanyagolható, hiszen az Egyesült Államok után a második helyet mondhatja a magáénak.

Latin-Amerika rekord értékű FDI-beáramlást ért el 1996-ban, amit e térség országai jobb gazdasági eredményeiknek, valamint a folyamatos liberalizációs folyamatoknak köszönhetnek. A latin-amerikai FDI kiáramlásból az ázsiai térségre 80 milliárd dollár (elsősorban Kínába, Szingapúrba, Indonéziába és Malajziába), Latin-Amerikába pedig 39 milliárd dollár (Brazília, Mexikó, Peruba és Chilébe) jutott. (Durva számítások szerint, az egy főre jutó FDI-beáramlás Ázsiában mintegy 24 dollár, de ha csak az említett országokat vesszük figyelembe, akkor ez az érték megkétszerezhető; Latin-Amerikára körülbelül 126 dollár, de a szűkebb csoportot figyelembe véve itt is mintegy kétszeres értékkel számolhatunk. Ezek az adatok néhány ország nagy piacait jelzik, és a hosszú távú lehetőségek kiaknázásának célpontjait jelenthetik.)

Legfontosabb jellemző, hogy az Egyesült Államok a legjelentősebb partnere e térségnek; a kanadai tőke a bányászatra koncentrálódik; az EU-tagországok a szolgáltatási szektorban jelennek meg, és a természeti erőforrások kiaknázásának lehetőségét keresik; a régióon belül is felgyorsultak a privatizációs folyamatok; megkezdődtek a beruházási folyamatok is.

Dél-, Kelet- és Délkelet-Ázsia 66 százalékban részesedik a fejlődő világ tőkebeáramlásaiból. Annak ellenére, hogy jelenlegi gazdasági teljesítményük némi ingadozást mutat a korábbi megtörhetetlennek látszó fejlődéshez képest, mégis a beruházók hosszú távon megbízható piacnak tekintik ezeket az országokat. Kína jelentős adottságai a korábbi évtizedek zárt gazdaságpolitikája következtében még csaknem kiaknázatlanok, és most kedvező feltételeket kínál a beruházások számára. A fokozatos liberalizációval elérték, hogy a legújabb beruházási hullám célpontja lett az ország, és az Egyesült Államok után Kína vonzza a legtöbb külföldi tőkét. Az új iparosodott országok (Korea, Tajvan, Szingapúr) szintén vonzóak. A Délnyugat-Ázsiai Országok Szövetsége (Association of South East Asian Nations – ASEAN) országaiba irányuló tőkeáramlás lelassult, mert az olcsó munkaerőből származó előnyük elvesztette jelentőségét.

Afrikában a külföldi tőkeberuházások alacsony szinten állnak. Ennek okai a kedvezőtlen gazdasági körülmények mellett abban keresendők, hogy Kína konkurenciája jelentős (elvonja a korábban Afrikába áramló tőkét), az afrikai piacok kisméretűek és fejletlenek, a tőkebeáramlás csupán néhány országra koncentrálódik, és Afrikában az ágazatok között még mindig a primer szektoré a főszerep. A kontinensen a legjelentősebb beruházók – a korábbi gyarmattartói kapcsolatokból eredően – a franciák és az angolok. Az afrikai országok helyzetének közeli megváltozása egyelőre valószínűtlennek tűnik,

mivel ehhez a gazdasági élet felpettségére, jelentős liberalizációra és a privatizáció felgyorsítására lenne szükség.

Közel-Kelet az 1995. évi hatalmas (763 milliárd dollár) szaúd-arábiai tőkekivonás után újból feljövöben van, és 1996-ban a térség FDI-egyenlege ismét pozitívvá vált. Ez a térség az olaj révén emelkedett ki a fejlődő országok közül, az első beruházási hullám idején még profitálhatott is belőle, viszont az egyoldalúság (azaz a gazdaság fejlődésében a kőolaj-kitermelés és -exportálás száz százalékos prioritása) politikája rövidlátásra vall. Ahogy vesztett az olaj fontosságából, úgy kerültek ki ezek az országok is a figyelem középpontjából, egyre kevesebb tőkét vonzottak a térségbe. Azok az országok, amelyek nem rendelkeznek olajjal, most néhány iparág fejlesztésével próbálnak idegen tőkét az országba csalogatni, de egyelőre ez még nem hozott jelentős eredményeket.

Kelet-Közép-Európa szempontjából Magyarország, Lengyelország és Csehország a külföldi működő tőke legfontosabb célpontja, 1996 végéig ezekbe az országokba áramlott a külföldi tőke 60-70 százaléka elsősorban az Európai Unióból. A térségben Oroszország és Ukrajna hatalmas piacaiban rejlő lehetőségek a politikai és gazdasági bizonytalanságok miatt egyelőre kiaknázatlanok maradtak. Az elmúlt tíz év reformfolyamata eredményeinek hatására kezdődött el a külföldi tőke beáramlása a térségbe. A legnagyobb transznacionális vállalatok (TNC) igyekeztek elsők lenni ezeken a piacokon is, sok esetben azonban az érdeklődés csak a minimális képviselési szintig terjedt. Úgy tűnik, expanzióra nem számíthat a térség ezektől a multiktól, mert az egyszerű beruházásokat nem követi folyamatos terjeszkedés. Amíg a kelet-közép-európai régió nem tud erőteljes fejlődést elérni, addig nem bízhat abban, hogy a dinamikusabban fejlődő régiókkal szemben elsődleges tőkeberuházási célponttá válik. Csehországba a beáramló tőke elsősorban a távközlést, a járműgyártást, a vegyipart és a dohányipart kereste. A privatizációban található annak a magyarázata, hogy a pénzügyi szektor csupán 8 százalékban részesül a külföldi befektetésekből. Szlovákia nem vonzó környezet a tőke számára. Magyarország ezzel szemben a térség egyik legvonzóbb országának számít: a külföldi cégek adják az ország exportjának 70 százalékát, ami egyértelműen mutatja, hogy az ország gazdasági fejlődésében meghatározó szerepet töltenek be. Az ipar mellett jelentős a pénzügyi és más szolgáltatási szektorokba áramló tőke nagysága is. Lengyelország is a vonzó országok közé sorolható, elsősorban élelmiszeripara, műszeripara és bankszektora számít befektetési célpontnak. Előnye Magyarországgal szemben, hogy több ipari centruma van, és nem egyetlen városra koncentrált, mint Magyarország, így a külföldi tőkét nem kell a térségek felfejlesztésére használni. 1996-ban a Kelet-Közép-Európába beáramló tőke 46 milliárd dollár volt, ami kevesebb, mint az Indonéziába beáramlott tőke! Mivel a térség piaci viszonyai még elég fejletlenek, a külföldi beruházások versenyt kialakító és növelő hatásait nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezek sok esetben kedvezők, sok esetben kedvezőtlenek. Kedvezők, ha a betelepülő vállalatok demonopolizáló hatást tudnak gyakorolni az adott iparágra, és ha a nyugat-európai fejlett vállalati struktúra és vállalkozási szemléletmód meghonosodását segítik elő. Ugyanakkor kedvezőtlen hatást váltanak ki, ha a külföldi beruházók egész piacokat szereznek meg, kiszorítva ezzel a hazai vállalatokat a versenyből.

A *legkevésbé fejlett országokba* a világ FDI-beáramlásából csupán 0,5 százalék jutott 1996-ban. Ennek okai többek között a térség politikai bizonytalanságai és konfliktusai, a gazdasági hanyatlás, az intézményi háttér kiépítetlensége, az információ-szolgáltatás

hiányossága. Az ázsiai térség gazdaságilag legelmaradottabb országainak esélye a környezetükben feltörő gazdaságok intraregionális beruházásaiban rejlenek, míg az afrikai kontinens elmaradott országai csak a történelmi hagyományok alapján számíthatnak csekély angol vagy francia érdekeltségre. Jelentős előrelépés ezekben az országokban addig nem történik, amíg a környezeti feltételekben javulás nem következik be.

A KÜLFÖLDI TŐKEBERUHÁZÁSI CIKLUSOK JELLEMZŐI

A külföldi tőkeberuházások elmúlt években elért szintje arra enged következtetni, hogy a világ ismét egy FDI-felfutás közepén van, melynek jegyei azonban eltérnek az előzőkétől. Összehasonlítva a két előző periódussal az alábbiak állapíthatók meg.

1. Az 1979-1981-es rövid ideig tartó felfutás az 1970-es évek végén bekövetkezett második olajválság egyenes következményének tekinthető, és a tőkeberuházások célja kizárólag az olajszerzés volt. Ennek az időszaknak legfontosabb célországai az olajexportáló országok voltak, ezek között is Szaúd-Arábiát fontos megemlíteni, amely az Egyesült Államok után a második legnagyobb tőkefogadó orszaggá vált. A beruházásokban pedig Hollandia, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok, a világ legnagyobb petrokémiai transznacionális társaságainak otthont adó országok játszottak vezető szerepet. Az 1979–1981. évi felfutás csekélynek mondható az 1995-től kezdődő újabb fellendüléshez viszonyítva, amely hatását tekintve kétszerese az előzőnek.

2. Az 1986-1990-es FDI-hullám idejére már jó néhány ország (például Japán) is jelentős tőkeforrással rendelkező orszaggá vált. Erre az időszakra a beruházási környezetre a súlyos protekcionizmus, egyes fejlődő országok robbanásszerű előretörése, az információs technológia egyre magasabb szintű elterjedése volt a jellemző. A technológiai fejlődés következtében a transznacionális vállalatok számára mindinkább lehetővé vált a nemzetközi események nyomán követése, az abban való szélesebb körű részvétellel együtt. Megkezdődött a leányvállalat-alapítási, valamint a vállalat-összeolvadási és -felvásárlási hullám, ami ebben az időszakban főleg a fejlett világra koncentrált.

3. Az 1995-ben kezdődött és napjainkban is tartó felfutás, úgy tűnik, más piacok és célok felé tart. Annak ellenére, hogy számos ország tud minden eddiginél magasabb FDI-beáramlásról adatot szolgáltatni, alapvetően két piacra koncentrálnak az idegen tőke: az Egyesült Államok és Kína piacára. 1995-1996 során az összes FDI harmada ment erre a két piacra. Mielőtt ennek a hullámnak vége lenne, a helyzet bizonyos fókig kiegyenlítődik, mert a jelek már most is arra utalnak, hogy néhány latin-amerikai ország jelentős fogadó orszaggá léphet elő.

A fejlődő országok megítélése az idegentőke-beruházások ciklusában eltérő módon alakult, a világgazdaság vérkeringésében betöltött szerepük hol felértékelődött, hol leértékelődött. Az 1980-as és az 1990-es években az FDI közel azonos, 35-40 százalékos szinten alakult a térségben, lényegi különbség a minőségbeli átrendeződésben van. Az első felfutás idején az olaj volt a kizárólagos szempont a külföldi tőke számára, ezzel szemben a most lezajló felfutás már nem az olaj alapján választja célországát. Ha nyomon követjük az FDI-recesszió és -felfutás mértékét, valamint a fejlődő országok részeseését, nem mindenhol állapítható meg párhuzam:

1. az 1970-es években bekövetkezett recesszió idején a vállalatok beruházásait a fejlett országokra koncentrálták, a biztos megtérülést csak abban a térségben látták, és a fejlődő világban nem is látták fantáziát;

2. az ezt követő olajárrobbanás új helyzetet teremtett, és az 1970-es, 1980-as évek fordulóján a fejlett országok azért fordultak a fejlődő országok felé, mert az olaj megszerzésével látták biztosítottnak továbbra is a versenyben maradásuk esélyeit;

3. az ezt követő recessziós hullám megint csökkentette a fejlődő világ érdeklődését, amin az 1980-as évek végi fellendülés sem változtatott, mivel az olajválság megszűnt, és az új törekvés a vállalat-összeolvadás és -felvásárlás lett, de ebben a fejlődő világ a felvásárlás szempontjából megfelelő vállalatok hiánya miatt nem lehetett partner, ezért ez a hullám megint a fejlett világra korlátozódott;

4. az 1990-es évek fordulóján, amikor újabb tőkeberuházási visszaesés következett, és a fejlett világ is recesszióba került, az FDI ismét felfedezte a fejlődő világot, ezen belül a dinamikus fejlődő országokat, amelyek már nem az olaj miatt voltak fontosak (az olajexportőr országok vesztek presztízsükből, és részesedésük a térségbe beáramló tőkéből 20 százalékra esett vissza a 70-es évekből 50 százalékra).

A közvetett és a közvetlen tőkeberuházások kapcsolata

A liberalizáció és a globalizáció nagymértékben segítette a fejlett és az átalakuló gazdaságok pénzügyi kapcsolatainak szorosabbá válását. A külföldi közvetlen tőkeberuházások mellett az 1980-as évektől fontos tőkeszerzési forrássá váltak a külföldi közvetett beruházások (FPEI), azaz a külföldi értékpapír-befektetések, amelyek a tőkemozgási korlátozások feloldásával kezdtek el terjedni. A kétfajta befektetési forma között az alapvető különbséget a menedzsment feletti ellenőrzés mélysége adja. Az értékpapír-befektetés általában pusztán pénzügyi kapcsolatot jelent, tehát a vállalat részvényeinek bizonyos részét vásárolja meg a befektető, aki a vállalat irányításába nem kíván beleszólni, és tőkéjét sem szándékozik hosszú időre csak néhány hétre vagy hónapra ugyanabban a vállalkozásban hagyni. Az értékpapír-befektetők körét is inkább pénzintézetek, intézményi befektetők vagy magánszemélyek alkotják, akik csak a hozamok alakulásában érdekeltek. A közvetett tőkebefektetés tehát pusztán pénzbefektetés. Ezzel szemben a közvetlen tőkebefektetés esetén a beruházók (legtöbbször termelő vállalatok) a menedzsment irányításában is részt vesznek, és a beruházás hosszú távra szól. A vállalkozói tőkebefektetők nemcsak tőkével segítik az induló vállalkozásokat, hanem szakmai tanácsadással is.

Bár természetesen ezeknek a befektetőknek is fontos a nagyobb hozam elérése, mégis hosszú távon kísérik figyelemmel a vállalkozás útját. A közvetlen tőkebefektetést ezért szakmai befektetésnek is nevezik.

A két fogalom közötti különbség a gyakorlatban nem mindig jól megfogalmazható, és csak a befektetések minősítése alapján lehet kimondani, melyik kategóriáról van tulajdonképpen szó. Kicsit önkényesnek tűnik a tulajdonrész nagysága, például 10 százalékos küszöbérték alapján történő kategorizálás, vagyis az ennél nagyobb tőkebevonással járó tranzakciót közvetlen tőkeberuházásnak, az ennél kisebb tőkebevonással járó értékpapír-befektetésnek nevezni.

Az FPEI elsősorban az értéktőzsdéken bevezetett részvények tranzakciójával kapcsolatos. Helyi vállalkozások finanszírozásában legközvetlenebbül akkor játszik szerepet, ha elsődleges piaci befektetésre kerül sor. A másodlagos piacokon a hatás közvetett módon tovagűrűzve jelentkezik, ugyanis megemelkedik a részvények árfolyama, kisebb lesz a tőkeemelés költsége, ami ösztönzőleg hat a további részvénykibocsátásra. A helyi értéktőzsde likviditásának növekedése a tőkepiac más részlegeire (kötvénypiac) is pezsdítőleg hat. A pénzügyi infrastruktúra ilyen irányú fejlődése kedvezően befolyásolja a transznacionális vállalatok működését, és további közvetlen tőkeberuházásokra ösztönöz.

A két befektetési forma között részleges átfedések találhatók:

- mindkét esetben fontos szempont a politikai stabilitás;
- a fogadó ország gazdasági stabilitása is meghatározó döntési tényező lehet, de természetesen vannak olyan tőkeberuházások, amelyek termelésracionizálási vagy exportbázis-kiépítési céllal jönnek létre, és ilyenkor a helyi költségek, a munkaerő szakképzettségi színvonala, az infrastrukturális ellátottság sokkal nagyobb súllyal esik latba, mint az adott gazdasági növekedés üteme, ami viszont piacfeltáró beruházásnál fontos szempont, mivel a jövőbeli lehetőségekre ebből lehet következtetni;
- az árfolyam stabilitása egyaránt érinti mindkét befektetési formát;
- a szakmai befektetők számára kevésbé elsődleges, de a pénzbefektetők számára mindenképpen fontosak a tőke repatriálási lehetőségek és a pénzmozgásokat érintő egyéb szabályok.

Az értékpapír-befektetés az 1990-es évek kezdetén viszonylag új jelenség volt az átalakuló gazdaságokban. 1993 vízvonalató évnek számított, amikor 1992-höz képest értékben megháromszorozódtak a pénzbefektetések. Az 1994-es mexikói válság hatására két évig visszaesés következett be, de 1996-ban újabb fellendülés vette kezdetét a nemzetközi tőkepiacokon. 1986 és 1995 között az átalakuló gazdaságok értéktőzsdéin tízszeres feltőkésítés következett be, több mint 17 ezer vállalatot jegyeztek be ezen országok tőzsdéin, ami nem rossz arány, 90 százaléka a fejlett országok tőzsdéin bevezetett új vállalatoknak.

Az értékpapír-befektetések növekedése mögött az átalakuló gazdaságok pénzügyi rendszerében bekövetkezett liberalizáció és globalizáció, valamint az intézményi befektetőknel koncentrálódó pénzügyi források állnak. A pénzpiacok globalizációja azt jelenti, hogy a pénz szabadabban és alacsonyabb költségvonzattal áramolhat két régió között, a piac liberalizáltsága gyorsabb információáramlást tesz lehetővé. Az átalakuló gazdaságokban magasabb a kockázat, de a megtérülés is magasabb, és ezért a befektetők hajlandók a kockázatot vállalni. Az 1990-es évek FPEI-áramlása úgy tűnik, hosszabb távú, strukturális és nem ciklikus jelenség. Ezt igazolja, hogy az átalakuló gazdaságokba áramló pénztőke folyamatosan felülmúlja a fejlett országokba irányulót. Ezt a tényét az sem gyengíti, hogy 1996-ban ismét megemelkedett a fejlett világba – különösen az Egyesült Államokba – áramló pénztőke. Az átalakuló gazdaságokba áramló részvénytőke 35 százalékban az Egyesült Államokból, 15 százalékban Japánból és 11 százalékban Nagy-Britanniából származott. A legkedveltebb célpontok Ázsiában Kína, Indonézia, Dél-Korea és Malajzia; Latin-Amerikában Argentína, Chile, Mexikó; Afrikában a Dél-afrikai Köztársaság. Az európai és közép-ázsiai átalakuló gazdaságok kis piacúak, ezért ebbe a térségbe nagyságrendekkel kisebb a beáramlás.

Nem meglepő, hogy ma a pénztőke a magas és a közepes jövedelmű gazdaságok mellett az alacsony jövedelmű, de nagymértékű fejlődési lehetőségekkel rendelkező országokba áramlik. Ezek a dinamikusan fejlődő tőkepiacok hatalmas lehetőségeket rejtenek számára.

A közvetett tőkeberuházások kapcsán felmerül néhány kérdés. Annak ellenére, hogy szerepük egyre nő, újkeletű dologról lévén szó, egyértelmű hatásuk még nem tisztázott. A hazai vállalkozásoknak nem szabad megfélemleni a „meddig is”-kérdésről, azaz arról, hogy a pénztőke ritka kivételektől eltekintve rövid időre rendezkedik be egy vállalkozásnál, és a gazdaságra közvetlen hatást csak akkor gyakorol, ha az elsődleges értékpapírpiacokon jelenik meg.

Ha a pénztőke csak a másodlagos piacokon van jelen, akkor hatása is csak áttételes lesz, ezért fontos, hogy

1. az átalakuló gazdaságok pénzügyiain végrehajtott liberalizáció nem okoz-e túl nagy részvényárfolyam-ingadozást, nem vonz-e túl sok spekulánst, ami megzavarhatja a piac zavartalan fejlődését;
2. milyen az a szabályozórendszer, amely képes védelmet nyújtani;
3. a tőzsdéi sebezhetőség tulajdonképpen belső vagy külső okokra vezethető vissza, és a hazai befektetők erősítése megoldást jelenthet-e;
4. a befektetők tőkeéhsége miatti nyomás mekkora torzulásokat okoz a befektetési döntések meghozatalakor.

A különböző országok vállalatai közötti kapcsolatok és a stratégiai K+F-szerződések

A hagyományos idegentőke-beruházási tevékenység mellett egyre nő a jelentősége a különböző országokban alapított cégek között létrejövő szerződéseknek. Az ilyen kapcsolatok magukban foglalják a vegyes vállalatokat, a alvállalkozásokat, a franchise rendszereket, a gyártási folyamatokra szóló szerződéseket is. Ezek a szerződések nem feltétlenül tőkealapú kapcsolatok, tehát nem igényelnek minden esetben a beszálló partnertől tőke-hozzájárulást (franchise). A transznacionális vállalatok tőkeberuházási terveiben kedvelt ez a nemzetközi piacokon való megjelenési forma. A legtöbb ilyen típusú szerződéses kapcsolat az 1990-es évek elején jött létre és elsősorban az ún. Triád (Egyesült Államok, Európai Unió, Japán) országaiban. A fejlődő országok csak később váltak résztvevőkké és akkor is inkább csak a tőkealapú szerződésekben. Kelet-Közép-Európában ez a forma rövid felfutás után hanyatlásnak indult. Párhuzamosan, de időbeli eltolódással egy másik típusú vállalatok közötti kapcsolat is megjelent a változó világ-gazdasági kihívásokra reagálva. A magányos vállalkozások piacon maradási feltételei számos iparágban nehezedtek, a megfelelő szintű K+F- vagy marketing-tevékenységhez ugyanis nincs elég forrásuk. A vállalkozásoknak pedig egyre nagyobb tőkeigényű projektekért kell harcba szállniuk. Az immateriális javak – know-how, innovációs kapacitás – kritikus tényezőt jelentenek az új termékek kifejlesztésekor. A piacok, a termelési rendszerek és a vállalatok közötti verseny is globalizálódott.

A vállalati összefonódások tehát szükségképpen következtek be. Hosszú távon mégsem ezekben rejlik a megoldás. A hagyományos összeolvadások vagy felvásárlások nem eléggé hatékonyak ahhoz, hogy rugalmasan reagáljanak és lépést tartsanak a változó kihívásokkal (az erőteljesebb technológiai innováció és a rövidebb termékfejlesztési időszak miatt a termékéletgörbék lerövidültek, és a termelési eljárások is rugalmasabbakká váltak). Ezért a szerződéses kapcsolatok új módszerét kellett kidolgozni. Így alakult ki a stratégiai K+F partnerkapcsolati forma, amelyben egy-egy vállalat olyan előnyre tehet szert, amelyet kizárólagosan a korábbi értelemben vett tőkeberuházással nem érhetett volna el. Ez a módszer megtartja az eredeti tulajdonosi struktúrát, segít a helyi piacok előnyeinek kihasználásában, komplementer technológiák megszerzésére van lehetőség, a költségek és a kutatással járó kockázatok csökkennek. A technológiaigényes iparágakban az ilyen típusú szerződések célja a gyorsabb innováció, az anyagi és szellemi javakhoz való hozzáférés megkönnyítése. A fejlődő országoknak lehetőséget ad a technológiai felzárkózáshoz és magasabb hozzáadott értékű termékek gyártásához. A kis- és közép-vállalkozásokat ez a szerződés segíti a kis méretükből eredő versenyhátrányok leküzdésében (K+F-kiadások csökkentése, piacbővítés).

A stratégiai K+F-szerződést három alapvető tényező különbözteti meg a különböző országokban alapított vállalatok közötti egyszerű szerződésektől. A stratégiai K+F-szerződés legfontosabb ismérvei:

- kétirányú kapcsolat, amely mellérendelésen alapul, és célja a szaktudás széles körű alkalmazása az új technológia, a termelési és elosztási technikák kifejlesztésében;
- formailag szerződészerű kapcsolatot jelent, és a résztvevőktől nem vagy csak kismértékű tőkebevonást igényel;
- a vállalkozásoknak hosszú távú elkötelezettséget jelent, amelyet a tervezési folyamatokba a résztvevők beépítenek.

Ezzel szemben a hagyományos vállalatok közötti kapcsolatok egyoldalú alárendelésen alapulnak, és a partner bármikor helyettesíthető, mihelyt olcsóbb beszállító lép a piacra.

A stratégiai partnerkapcsolatok felfutása 1995-ben megtorpant. Ennek oka egyelőre tisztázatlan, de adódhatott a konszolidációból, vagy a telítődésnek olyan fokából, amely csak ideiglenes, ugyanis vannak olyan működő vállalkozások, amelyek alanyai lehetnek ilyen szerződésnek, de jelenlegi kapcsolataikat kielégítőnek tartják, vagy pedig még nem döntöttek beszállítói hálózatuk magasabb szintre fejlesztése mellett. Az 1990-es évek közepén a stratégiai K+F-partnerkapcsolaton alapuló szerződések egyik szereplője az esetek 86 százalékában az Egyesült Államok, 42 százalékában az Európai Unió, 31 százalékában Japán volt. A fejlődő országok 13 százalékos részesedése figyelemreméltó, és azt jelzi, hogy a térség jó néhány országa már eljutott a gazdasági fejlettség olyan szintjére, hogy egyenrangú partnere lehet a fejlett országok valamely vállalatának. Elképzelhető, hogy a stratégiai K+F-partnerkapcsolat hosszú távon a piacokat átszelő tudásalapú hálózattá fejlődhet. Ahhoz azonban, hogy elfoglalhassa a korábban stabil piaci pozícióval rendelkező, hagyományos alapon szerveződő transznacionális vállalatok helyét, piaci átforgalmódásra, új belépési feltételekre van szükség.

*

Az idegentőke-beruházások növekedése megköveteli, hogy tiszta és érthető kép rajzolódjon ki a fogadó és az utaló országokban egyaránt, lehetőségeik ki- vagy esetleg átértékelése céljából. Középtávon a külföldi tőkeberuházások hatásaként az anyavállalatok külföldi értékesítéseinek növekedési üteme lelassul, ugyanis egyre több multinacionális vállalat telepít leányvállalatokat a különböző régiókba, megteremtve ezáltal a helyi piacra termelés lehetőségét. Ezzel összefügg az a tény is, hogy az egyes régiókban az exporttevékenység motorjai lesznek ezek a leányvállalatok. A vállalati funkciók nemzetközivé válnak, ami megkönnyíti a vállalat hálózatának kiépítését és működtetését. A transznacionális vállalkozások új piacnyitási törekvései és a nemzetközi beruházási folyamatok céljai egyé válnak.

A világgazdaságban a fejlődő térségek – különös tekintettel a latin-amerikai és az ázsiai térségekre – egyre inkább előtérbe kerülnek. Az egyre kedvezőbb körülmények, a csökkenő kockázat hatására az érdeklődés színterévé válnak, elhódítva a tőkét a korábbi működése helyszínéről.

A helyi piacra termelésben rejlő lehetőségek felértékelődtek és körülbelül kétszer olyan súllyal esnek latba, mint korábban, amikor a munkaerő költsége számított elsődle-

gesen. Különösen a szolgáltató szektorban az olcsó munkaerő nem számít különösen fontos tényezőnek, viszont a helyi piac olyan lehetőségei, mint a piac telítettsége vagy a keresleti oldalon a jövedelmi viszonyok, illetve azok növekedése adhat képet a fogyasztói körről. Épp ilyen fontos a piac infrastrukturális ellátottsága is.

FÜGGELÉK

A régiókénti külföldi tőkebeáramlások
(millió dollárban)

Régió	1985–1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben						
Világ összes	141 930	158 936	173 761	218 094	238 738	316 524	349 227
Fejlett országok	116 744	114 792	119 692	138 762	142 395	205 876	208 226
Nyugat-Európa	55 625	81 627	85 861	83 979	77 121	115 589	105 379
Európai Unio	52 685	78 777	83 793	81 029	72 395	110 884	99 416
Egyéb Nyugat-Európa	2 940	2 850	2 068	2 950	4 725	4 705	5 963
Észak-Amerika	53 858	25 539	23 402	48 531	57 202	71 634	91 310
Egyéb fejlett országok	7 261	7 626	10 429	6 252	8 073	18 653	11 536
Fejlődő országok	24 736	41 696	49 625	73 045	90 462	96 330	128 741
Afrika	2 869	2 752	3 151	3 691	5 496	4 699	4 949
Észak-Afrika	1 285	886	1 582	1 679	2 364	1 265	1 633
Egyéb Afrika	1 584	1 866	1 569	2 012	3 132	3 434	3 316
Latin-Amerika	8 145	15 356	16 204	18 072	26 974	25 424	38 563
Dél-Amerika	3 764	6 782	7 391	8 411	11 874	14 432	26 237
Karibi térség	4 381	8 574	8 814	9 661	15 100	10 991	12 326
Ázsia	13 492	23 129	29 632	50 924	57 507	65 249	84 283
Közép-Kelet	1 135	1 900	1 823	3 452	1 396	-763	1 893
Közép-Ázsia	–	–	140	195	393	836	1 149
Kelet-, Délkelet-Ázsia	12 357	21 228	27 668	47 278	55 718	65 175	81 241
Csendes-Óceán	181	264	407	89	116	590	375
Kelet-Közép-Európa	449	2 448	444	6 287	5 882	14 317	12 261
<i>Magyarország</i>	<i>345</i>	<i>1 462</i>	<i>1 479</i>	<i>2 350</i>	<i>1 144</i>	<i>4 519</i>	<i>1 982</i>
Dél-Európa	49	195	231	269	369	369	571

Forrás. World investment report 1997. UNCTAD. New-York – Geneva. Az 1996. évi adatok becslések.

A régiókénti tőkekiáramlás
(millió dollárban)

Régió	1985–1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben						
Világ összes	155 578	198 143	201 465	239 090	251 117	338 729	346 824
Fejlett országok	145 005	189 782	179 671	204 818	209 726	291 271	294 732
Nyugat-Európa	86 589	114 690	116 609	106 239	125 306	163 822	176 181
Európai Unio	80 285	106 362	110 521	96 596	112 836	149 118	160 372
Egyéb Nyugat-Európa	6 304	8 328	6 088	9 643	12 470	14 704	15 809
Észak-Amerika	26 442	39 111	42 613	80 662	58 454	98 690	92 445
Egyéb fejlett országok	31 975	35 981	20 449	17 917	25 966	28 759	26 106

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Régió	1985–1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
	évben						
Fejlődő országok	10 554	8 324	21 695	34 067	40 711	47 034	51 469
Afrika	1 081	962	441	750	627	647	786
Észak-Afrika	71	138	41	23	73	110	115
Egyéb Afrika	1 010	824	400	727	554	537	671
Latin-Amerika	1 354	-453	2 561	2 264	4 171	3 919	3 850
Dél-Amerika	546	1 313	685	2 108	2 919	2 822	3 022
Karibi térség	808	-1 766	1 876	156	1 252	1 097	828
Ázsia	8 109	7 819	18 695	31 042	35 913	42 437	46 816
Nyugat-Ázsia	731	-332	1 315	762	1 109	809	1 141
Kelet-, Délkelet-Ázsia	7 378	8 151	17 380	30 280	34 804	41 627	45 675
Csendes-Óceán	10	-4	2	6	4	9	6
Kelet-Közép-Európa	18	37	99	205	679	424	623
Magyarország	-	-	2	6	2	3	40
Dél-Európa	-	-	-4	4	-4	22	11

Tőkebeáramlás és -kiáramlás az Egyesült Államok és legfontosabb partnerei között

Régió	Beáramlás (százalék)		Kiáramlás (százalék)	
	1995-ben*	1996-ban	1995-ben	1996-ban
Fejlődő országok	-1,9	0,1	27,4	29,1
Ebből:				
Afrika	-	-0,5	0,7	1,0
Latin-Amerika	-3,6	0,2	15,7	19,7
Délkelet-Ázsia	2,3	-0,5	8,8	7,5
Közel-Kelet	-0,5	1,0	1,1	0,7
Fejlett országok	102,0	99,9	72,4	66,5
Ebből:				
Kanada	7,4	8,5	8,3	9,4
Európai Unió	71,6	67,6	49,6	43,0
Japán	8,6	16,2	1,7	3,9
Kelet-Közép-Európa	-	-	1,4	1,9
Összes (millió dollár)	60,8	84,6	93,3	85,4

*A negatív adatok a latin-amerikai és a karibi térség adómentes övezetei miatt adódnak.

A japán tőke áramlása legfontosabb partnere régióiba*
(százalék)

Régió	1989–1991 (fellendülés)	1994–1996 (recesszió)	Régió	1989–1991 (fellendülés)	1994–1996 (recesszió)
Összesen (millió dollár)	41,0	21,0	Fejlődő országok	17,0	42,0
Fejlett országok	83,0	58,0	Ebből:		
Ebből:			Dél-Kelet-Ázsia	11,0	34,0
Egyesült Államok	51,0	37,0	Kína	1,1	12,0
Európai Unió	23,0	13,0	Kelet-Közép-Európa	0,1	-

* Az adatok pontatlansága a kerekítésekből és tábla részlegességéből adódik.

*A kelet-közép-európai országok,
valamint a jugoszláv és a szovjet utódállamok rangsora
a közvetlen külföldi tőkeberuházások szerint*

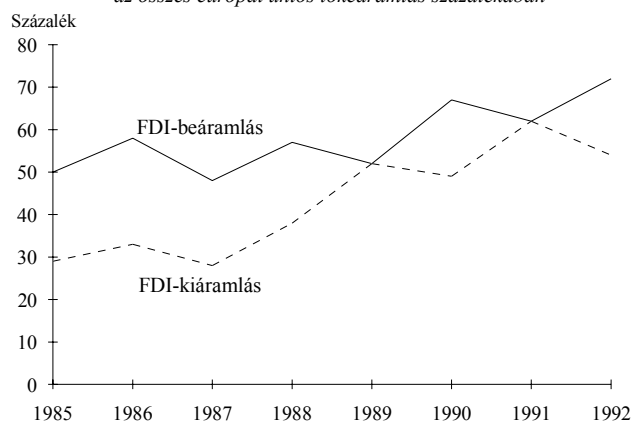
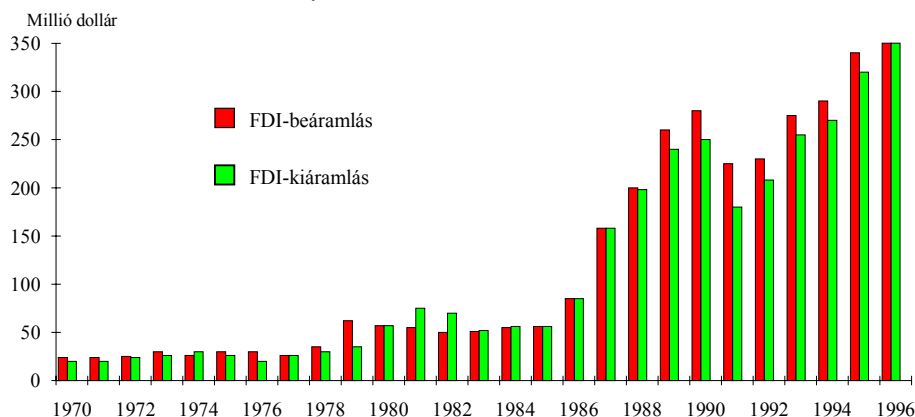
Rangsor	1995.	1996.
	évben	
1	Lengyelország	Magyarország
2	Magyarország	Lengyelország
3	Oroszország	Cseh Köztársaság
4	Cseh Köztársaság	Oroszország
5	Románia	Románia
6	Azerbajdzsán	Azerbajdzsán
7	Ukrajna	Ukrajna
8	Kazahsztán	Kazahsztán
9	Horvátország	Lettország
10	Lettország	Szlovénia
11	Szlovénia	Észtország
12	Litvánia	Szlovákia
13	Szlovákia	Üzbegisztán
14	Bulgária	Türkmenisztán
15	Észtország	Bulgária
16	Türkmenisztán	Horvátország
17	Albánia	Litvánia
18	Üzbegisztán	Albánia
19	Moldávia	Moldávia
20	Grúzia	Grúzia

A külföldi leányvállalatok bruttó kibocsátása és hozzájárulása a régió GDP-jéhez

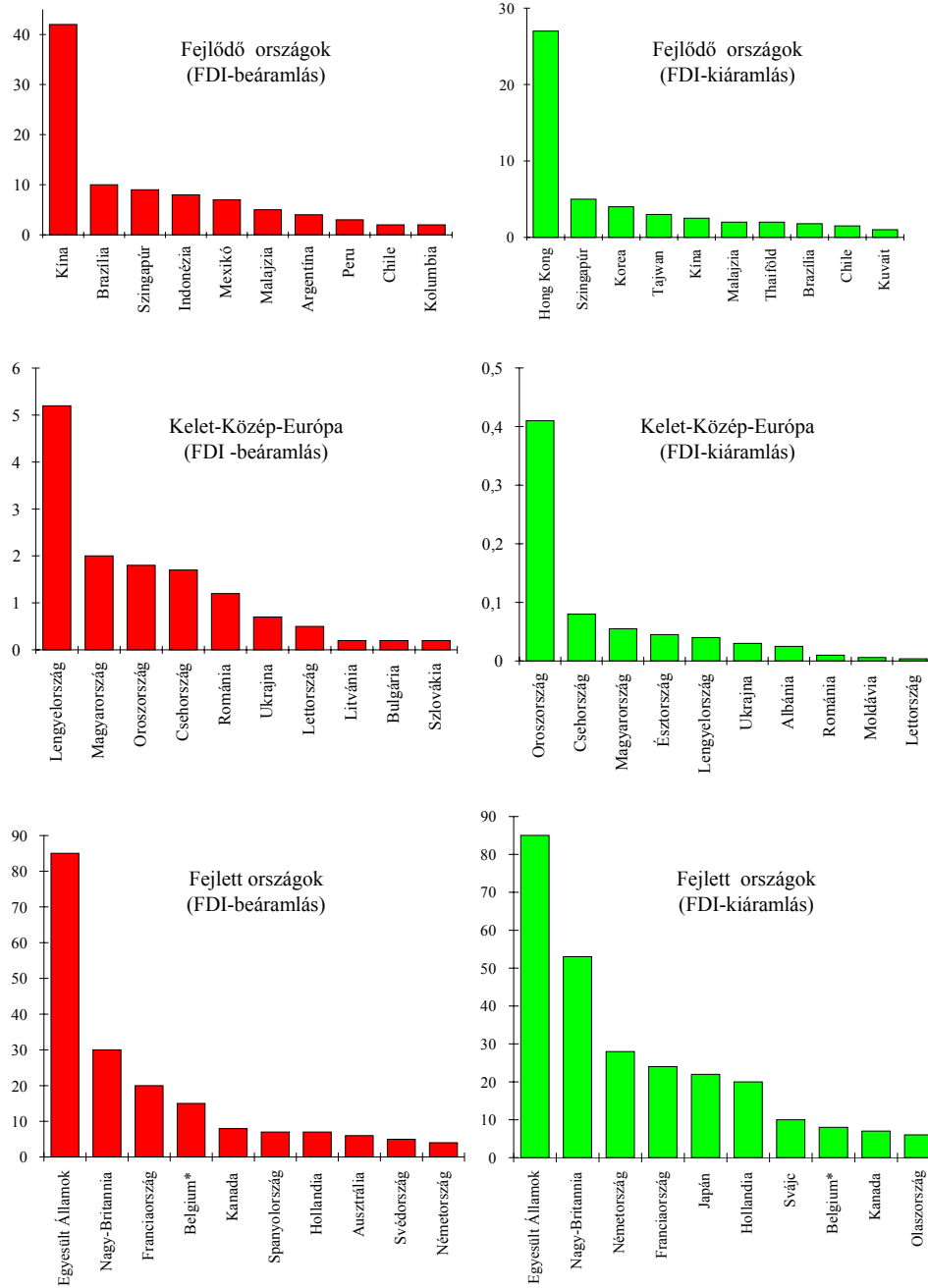
Régió	Bruttó kibocsátás (millió dollár)			Hozzájárulás a GDP-hez (százalék)		
	1982	1990	1994	1982	1990	1994
Fejlett országok	403	1098	1099	5,1	6,7	5,4
Ebből:						
Európai Unió	164	570	568	5,7	8,6	7,7
Egyéb Nyugat-Európa	15	37	43	9,9	10,7	11,0
Észak-Amerika	177	407	392	5,1	6,7	5,2
Egyéb fejlett országok	47	84	97	3,4	2,4	1,9
Fejlődő országok	150	283	445	6,0	7,0	9,1
Ebből:						
Afrika	15	28	32	4,4	7,4	8,8
Latin-Amerika	59	101	162	7,6	9,3	10,3
Nyugat-Ázsia	30	39	36	6,7	4,0	6,7
Délkelet-Ázsia	44	112	211	5,0	7,0	9,0
Óceánia	1,1	1,7	1,9	27,5	32,3	24,9
Kelet-Közép-Európa	0,1	2,3	12,6	0,1	1,1	2,3
<i>Világ</i>	<i>553</i>	<i>1383</i>	<i>1557</i>	<i>5,2</i>	<i>6,7</i>	<i>6,0</i>

Régiókénti külföldi tőkebeáramlás és GDP növekedési ráta

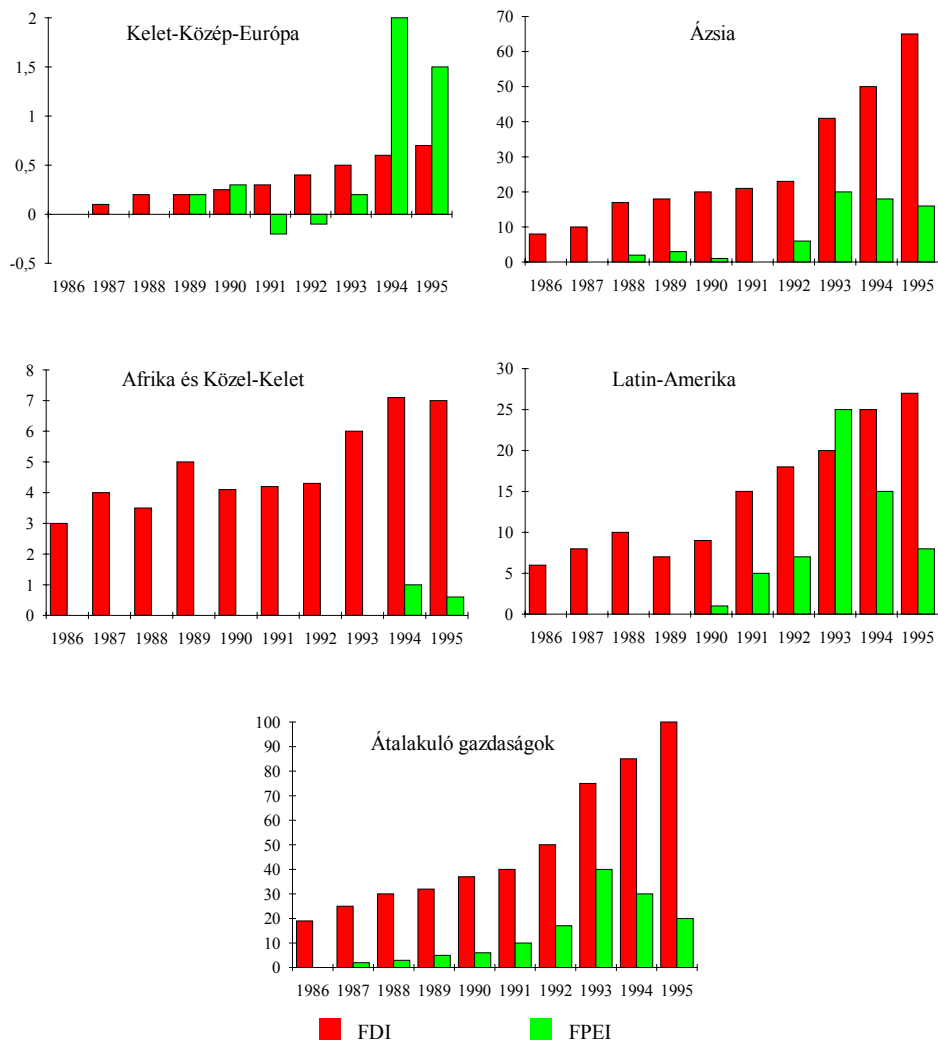
Megnevezés	1991–1992. években (FDI-recesszió)	1995–1996. években (FDI-fellendülés)
FDI-beáramlás (éves átlag, millió dollár)		
Világ	166	333
Fejlett országok	117	207
Fejlődő országok	46	113
Kelet-Közép-Európa	3	13
GDP növekedési ráta (százalék)		
Világ	2,0	3,6
Fejlett országok	1,3	2,2
Fejlődő országok	5,8	6,1
Kelet-Közép-Európa	-10,4	1,4

*Az Európai Unió régió belüli tőkeáramlásai
az összes európai uniós tőkeáramlás százalékában**A külföldi közvetlen tőkeáramlások alakulása*

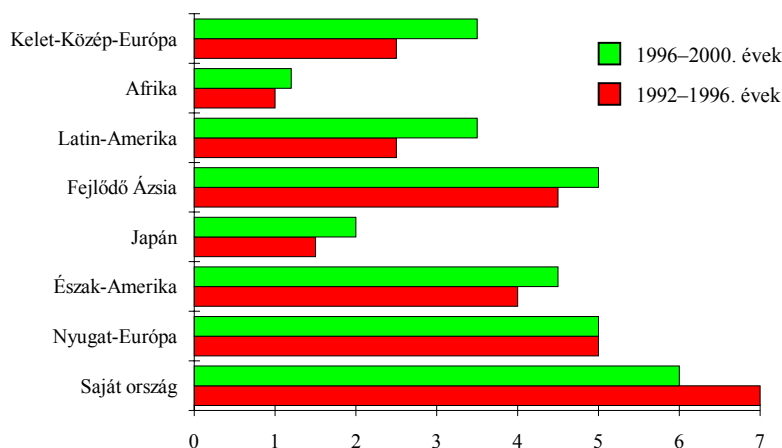
A külföldi tőkebeáramlások 1996-ban régióként milliárd dollárban

* Belgium–Luxemburg.

A közvetlen és a közvetett külföldi beruházások régióként milliárd dollárban

Az egyes régiók beruházási preferenciái
(hétfokozatú skálát feltételezve, ahol 7-től 1 felé haladva csökken a régió preferáltsága)

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Richard N. Cooper: Trade growth in transition economies (Export impediments for Central and Eastern Europe). IIASA. Edward Elgar Publishing Ltd. Cheltenham. 1997. 363 old.

Tizen a mérlegen. (Külföldi tőkebefektetések Kelet-Közép-Európában.) *Privát Profit*. 1997. szeptember. Melléklet. 15. old.

World investment report 1992. Transnational corporations as engines of growth. UNCTAD. New York – Geneva. 1992. 30 old.

World investment report 1997. UNCTAD. New York – Geneva. 1997. 381 old.

The role of FDI in globalization and economic development. OECD Publications. Mexico City. 1997.

The role of FDI in regional integration in East and South-East Asia. OECD Publications. Mexico City. 1997.

The role of FDI in regional integration in Latin America. OECD Publications. Mexico City. 1997.

TÁRGYSZÓ: Külföldi tőke. Tőkeberuházás.

SUMMARY

Foreign direct investment (FDI) continues to be a driving force of the globalization process that characterizes the modern world economy. The current boom in FDI flows, which has been accompanied by increasing flows of foreign portfolio equity investments (FPEI), underscores the increasingly important role played by transnational corporations (TNC's) in both developed and developing countries. This role has been facilitated by the liberalization of FDI policies that has taken place in many countries in recent years as a part of an overall movements towards a more market friendly policies. Liberalization and globalization have stimulated the development of closer financial relations between developed and emerging markets. FDI has become an important source of capital inflows for emerging markets since the late 1980s. Another is FPEI, which has spread to emerging markets as regulatory barriers to capital movements have fallen. By contributing or participating in the equity capital of firms, both FDI and FPEI can enhance the development of the enterprise sector in host countries.

A VÁROS ÉS A VIDÉK KÖZÖTTI SZAKADÉK ÉS A BELSŐ MIGRÁCIÓ KÍNÁBAN

JORDÁN GYULA

Négy évtized után a kínai parasztok ismét megostromolják a városokat, de ezek most nem Mao partizánhadseregének katonái, hanem a munkahelyek és a jobb keresetek reményében városokba özönlő tömegek. A szocialista időszakban Kína azzal dicsekedhetett, hogy elkerülte az iparosodó országok fejlődésének velejáróját, az ellenőrizetlen urbanizációt, hatalmas vidéki tömegek városokba áramlását, nagy nyomornegyedek kialakulását és ezzel a kezelhetetlen problémák tömegét. E közben kevesebb szó esett ennek áráról, egy duális társadalom kialakulásáról, amely a kínai népeiséget mereven, szinte kasztszerűen két részre választotta, városiakra és falusiakra osztotta, keveset emlegették kedvezőtlen hatását a társadalmi mobilitásra, kevés figyelmet szenteltek az alkalmazott módszerek által okozott egyéni tragédiákra. A központi tervgazdálkodás időszakában a gazdasági, társadalmi folyamatok alakulásában az ideológia által is erősen befolyásolt politikai akarat játszott a meghatározó szerepet, a természetes gazdasági, társadalmi törvényszerűségek csak másodlagosan és esetenként érvényesülhettek.

Mindez rányomta bélyegét az urbanizáció folyamatára is, számos nehezen megválaszolható kérdést vetve fel. Az urbanizáció tanulmányozásának nehézségei többek között az adatok hiányából, a városokra, a városi népeiségre vonatkozó adatok bizonytalanságaiból és kétértelműségeiből fakadnak. Emögött részben a város fogalma hivatalos meghatározásának változásai húzódnak meg.

A „város” fogalma

Mindenekelőtt azt kell tisztázni, amit a témával foglalkozók közül többen megfejthetetlen rejtélynek neveznek, nevezetesen a kínai város, a városi népeiség meghatározásának, méretének problémáját. Előjáróban nem lehet említés nélkül hagyni azt a kétértelműséget, ami a kínaiak felfogását jellemezte a városokkal kapcsolatban.

A kommunistákon kívül sok kínai gondolkodását befolyásolta, hogy a tengerparti városok fejlődésének főleg a külföldi gyarmatosítók adtak lökést, és jórészt a nemzeti megalázást és szégyent jelentő gyarmatosítás teremtette meg a modern ipari városokat, amelyek így sokak szemében a gyarmatosítás szimbólumává váltak. A városi fejlődést nemzetidegenként elítélték. Az antikolonialisták és Mao marxistái a „városellenes” politikát támogatták, amit csak felerősített az, hogy a kínai forradalom évtizedekig elmara-

dott paraszti bázison fejlődött, míg a gyűlölt ellenfél, a Kuomintang fő háttérét és modernizációs stratégiájának alapját a városok képezték. Mindezek miatt, 1949-et követően, a városokról, a városi népességről igen ellentmondásos volt a párt szemlélete: egyrészt a városokat változatlanul az imperializmussal és a Kuomintanggal társították, a városi népesség jelentős részét pedig a társadalom „fogyasztó” és a nem „termelő” részével azonosították; másrészt – összhangban a marxista felfogás városi és proletár orientációjával (és nem utolsósorban a szovjet tervezőkével) – egy városközpontú fejlesztési stratégiát tettek magukévá, amit már az első ötéves terv hangsúlyai is egyértelműen tükröztek.

A város fogalmának meghatározásánál mindig több olyan tényezőt vettek figyelembe, amelyeknek változása mutatta a jelzett bizonytalanságot. A kritériumok között szerepet játszott a települések fizikai és adminisztratív határainak változó kijelölése és a háztartási nyilvántartási rendszer. Méret alapján a statisztikák két várostípust különböztetnek meg Kínában, a nagyvárosokat (shi-city) és a többi kisebb várost (zhen-town). Adminisztratív besorolás szerint 1997 óta négy nagyváros van közvetlen központi irányítás alatt, tartományi rangban (Peking, Tiencsin, Sanghaj, Csungking), alattuk helyezkednek el a tartományi adminisztráció keretében a prefektúraszintű városok (e két típusnak a jellemzője, hogy területük kerületekre oszlik), majd a következő szintet a megyei városok képviselik.

Az ötvenes évek végén a zöldségellátási problémák hatására, az akkor még három nagyvároshoz és számos prefektúraszintű városhoz több városkörnyéki körzetet is hozzásatoltak. A nyolcvanas években ezt a gyakorlatot felújították, és az ilyen megyéknek a száma az 1981. évi 173-ról 1988-ra 689-re, az összes megye mintegy egyharmadára növekedett. [1] A városi népesség számának meghatározásánál jelentős hibaforrás, hogy ezeknek a nagyrészt mezőgazdasági jellegű, de városi igazgatás alatt lévő megyéknek a lakosságát teljes egészében beleszámítják a városi népességbe. Tovább bonyolítja a képet, hogy egy 1986-os kormányrendelet értelmében a mintegy félmillió lakosú megyék, amennyiben rendelkeznek olyan várossal, amelyben legalább százezer fő nem mezőgazdasági foglalkozású, és legalább évi 300 millió jüan értéket hoznak létre, városi minősítést kaphatnak. Ebben az esetben tehát a teljes megye kapja meg a városi minősítést, a rendszerint nagy létszámú falusi népessége ellenére. Ez már önmagában is előidézte a városi népesség létszámának gyors növekedését, néhány év alatti megkétszereződését (az 1982. évi 211 millióról 1989-re 578 millióra).

Az 1949 óta tartott négy népszámlálás alkalmával többnyire minden alkalommal sor került a város meghatározásának módosítására. [9] Az 1953-as első census a következő kritériumokat alkalmazta: megyei vagy magasabb szintű népi gyűlés székhelye, legalább kétezer lakosa van, amelyből legalább 50 százalék nem mezőgazdasági népesség, vagy ha a lakossága ezer és kétezer fő között van, de legalább 75 százaléka nem mezőgazdasági népesség és egyidejűleg kereskedelmi vagy ipari központ. Ezen kritériumok szerint az első népszámláláskor 5568 város volt, melyből 166 nagyváros (city) – legalább 20 ezer lakos és megyei vagy magasabb szintű népi gyűlés székhelye – volt és 5402 egyéb város (town). A következő, az 1964-es népszámlálásra két változtatást hajtottak végre: a nagyvárosok lélekszámát 100 ezer föben minimalizálták, miközben a külvárosi területeken a mezőgazdasági népesség aránya nem haladhatja meg a 20 százalékot. A kisvárosok esetében pedig 3000 állandó lakos volt az alsó határ, és ebből 70 százaléknak kellett

nem mezőgazdasági foglalkozásúnak lenni (vagy 2500 fő és 85 százalék). Ezek alapján a censzuskor csak 3046 város volt, ebből 169 nagyváros és 2895 kisváros, vagyis az utóbbiak száma jelentősen, 2507-tel csökkent. [9] Az 1982-es harmadik népszámlálás nem változtatott az 1964. évi kritériumokon, ennek ellenére a városok száma a kisebb városok rovására tovább csökkent (2900-ra), de 236 volt a nagyváros (mintegy 40 százalékos növekedés), míg a kisebbek száma 2664-re nőtt. A kritériumok bírálatának hatására, de még inkább a reformok következményeire tekintettel – megnőtt a népességmobilitás és vidéken rendkívüli ütemben fejlődött az ipari termelés, így a vidék és a város megkülönböztetése már gyakran kevésbé volt világos – az 1990-es népszámlálás a városi népesség meghatározásánál nemzetközileg összehasonlíthatóbb kritériumokat alkalmazott. A városok száma azonban a megelőző census óta folyamatosan nőtt. A városok számát 12 391-ben adták meg, ebből 456 nagy- és 11 935 kisváros (utóbbiak száma 1989-ben 9088 volt, így egy év alatt 2847-tel nőtt a számuk). [1]

A kisebb városok számának ugrásszerű növekedése 1984-ben indult el, amikor a nem mezőgazdasági népesség arányára vonatkozó követelményeket tovább csökkentették, így egyetlen év alatt a kisebb városok száma 3430-cal, az 1983 végi 2781-ről 1984 végére 6211-re, népességük pedig 62 millióról 135 millióra nőtt, a nem mezőgazdasági népesség részesedése ugyanakkor 72 százalékról 39 százalékra csökkent. [9] 1986-ban a nagyvárosokra vonatkozó kritériumok változtak: egy várost akkor minősíthettek át nagyvárossá, ha legalább 60 ezer lakosa foglalkozott nem mezőgazdasági tevékenységgel és évi GDP-je meghaladta a 200 millió jüant. Ennek következtében míg a nagyvárosok száma 1984-ben még csak 24-gyel, 1985–1987-ben évente átlag 29-cel nőtt, addig 1988-ban már 52-vel. A nagyvárosokban a nem mezőgazdasági népesség aránya 59-ről 46 százalékra esett vissza.

A város kritériumai a központi vezetés elhatározásától függően változtak, amit bizonyos mértékig a helyi erők is befolyásoltak, mivel az előre sorolással nagyobb autonómiához, több pénzügyi forráshoz és sok vonatkozásban kedvezőbb alkupozícióhoz jutottak (a városok hagyományosan kedvezőbb kezelése következtében). Emiatt azonban a foglalkozást, az életkörülményeket és az életmódot tekintve sok, nem igazán városi elem került a városi kategóriákba, előidézve a városok „elvidékiesedését”. A városi népesség területi, foglalkozási stb. kritériumokon alapuló meghatározását más kritériumok egyidejű használata bonyolítja.

A háztartási nyilvántartó (hukou-) rendszer

A háztartási nyilvántartó rendszert (lásd: [3], [8], [9], [10]) Kínában az ötvenes években hozták létre a népességmozgás ellenőrzésére, ami nemcsak a város–vidék viszony esetében vált döntővé, hanem az egyes emberek mindennapi életének szinte minden területét befolyásolja. Alapvetően ez rögzítette a város és a vidék merev elválasztását, foglalta rendszerbe a kínai társadalom kettős jellegét. A hukou-rendszer bevezetése a kínai vezetés válasza volt olyan dilemmákra, mint a nagy munkaerő-felesleg, a tőkehiány, a túlnyomóan agrártársadalom körülményei között végrehajtott gazdasági–fejlesztési stratégia.

A Kínai Népköztársaság megalakulásakor az alkotmány szerepét betöltő Általános program az egyének számára kinyilvánította a szabad mozgás és letelepedés jogát, vagyis

azt, amit sem a Csing dinasztia, sem a Köztársaság nem akadályozott: például az éhínség előli menekülést más vidékekre (e tekintetben a Csingek alatt kivételt képezett Mandzsuria). Az új, kommunista vezetés kezdettől fogva kiemelt problémaként kezelte a városi munkanélküliséget: ellátásukra Mao utasítására gabonát tartalékoltak, segítették őket, valamint a háborús menekültek százazreit a megélhetésüket biztosító vidéken letelepedni. (Az „osztályharc” szempontja csak a földesurak és a gazdag parasztok esetében volt motiváló tényező.) Ez a népmozgás az „osztályellenségek” kivételével lényegében önkéntes volt, amit segített egyrészt a földosztással és bizonyos állami szubvenciókkal való összekapcsolás, másrészt az, hogy nem volt akadálya a városokba visszatérésüknek. A kínai vezetők felfogását már ekkor jellemezte az a feltevés (Mao esetében ez a későbbiekben csak erősödött), hogy a vidék lényegében korlátlan mennyiségű munkaerő felszívására képes. Ezt kiegészítette az, hogy a falusi népesség ellátásáról és jólétéről való gondoskodás elsősorban és túlnyomóan a helyi vezetők feladata és felelőssége.

A Népköztársaság Közbiztonsági Minisztériuma által 1951 júliusában kiadott rendelkezések már jelezték a népességmozgás ellenőrzésének kezdetét, és az néhány év alatt teljessé vált. A lakóhely típusa szerinti kategóriákba sorolták a városi népességet, előírták minden helyváltoztatás bejelentését, illetve előzetes engedélyhez kötötték a lakóhely megváltoztatását, és erre a feladatra országos mechanizmust is létrehoztak. A megindult „szocialista” építés, a gyors iparosítás nagy lendületet adott a városok fejlődésének. A parasztok nem kívánt városokba áramlását a kormány 1953 áprilisában rendeletben próbálta fékezni, és az 1953. évi népszámlálást a városokban részletesebb és pontosabb egyéni igazolványok kiadásával kötötték össze. Mivel a rendelkezések nem bizonyultak elég hatékonyaknak, 1954 márciusában határozottabban tiltották meg a parasztok beáramlását a városokba, és szigorú korlátok közé szorították a vidéki munkaerő-toborzást. Ugyanazon évben a kisebb városokban is közbiztonsági irodákat létesítettek, a városi kerületekben pedig utcairodák felállításáról rendelkeztek. A hukou 1955 júniusában vált teljessé, amikor a háztartási nyilvántartás állandó rendszeréről adtak ki kormányrendeletet, amely minden egyén mozgásának ellenőrzését lehetővé tette nemcsak a vidék és a városok vonatkozásában, hanem a vidéken és a városokon belül is. Két hónappal később pedig gabona jegyrendszert vezettek be a városokban, amit azután hamarosan más élelmiszerekre, de a ruhafélékre is kiterjesztettek.

A nyilvántartási rendszer egyrészt a gabonafogyasztás ellenőrzésének és az egyenlőségek eszköze volt, másrészt megteremtette a legalapvetőbb különbséget a városi és a vidéki népesség között: a városiak létfenntartását garantálta az állam, míg a falusi népességgel szemben ilyen kötelezettségvállalásról nem volt szó (nem számítva a természeti csapások esetét), az ott élőknek kollektív önerőre kellett támaszkodniuk. A különbség csak hangsúlyosabbá vált azáltal, hogy a városokban az állami, munkahelyi szociális ellátás kiterjedt a nyugdíj-, az egészségügyi, lakás-, és az oktatási rendszerekre, míg falun ez sem volt meg. Az így kialakult hierarchia élén a nagyvárosok álltak, a végén pedig a népesség túlnyomó többségét magukba foglaló falvak. Ebben a rendszerben felfelé irányuló mobilitásra csak a felsőoktatás, a káderré válás, esetleg a hadsereg révén, tehát szűk csatornákon keresztül volt lehetőség, lefelé viszont teljesen szabad volt a mozgás mindazon ritka esetben, ha valaki a nagyvárosból állandó lakosként például vidékre kívánt távozni. Egy hagyományosan patriarchális társadalomban különösen feltűnő, hogy a gyerekek a hukou szempontjából az anyjuk besorolását örökölték, így ha egy állami al-

kalmazott felesége falusi hukouhoz tartozott, akkor a gyermekek is. (Ennek gyakorlati magyarázata, hogy a városi hukouhoz tartozó állami alkalmazottak nagy része férfi volt, így ez az öröklési rend az állam terheit tovább csökkentette.) Az előző eset egyébként a feleséget és a gyermekeket vidéken maradásra kényszerítette, mivel nem csak a városi el-látásra, de még a városi iskolára sem voltak jogosultak. A nyilvántartási rendszer így a városi és a falusi fiatalok összeházasodásának is akadályává vált, aminek ugyan nem vol-tak jogi korlátai, de annál több az együttélést lehetetlenné tevő akadálya. Emiatt például a nemek eltérő arányai az egyes területeken természetes módon nem egyenlítődhettek ki, ennek egyik következménye a nők elrablása és eladása vidéken.

A kormány 1958. január 9-én életbe léptette Szabályozások a tartózkodási nyilvántar-tásra a Kínai Népköztársaságban című dokumentumát, amely jelenleg is érvényben van. Ez szigorú feltételekhez kötötte a helyváltogatást. A polgároknak nem engedélyezik a vidékről a nagy- és kisvárosokba vándorlást, kivéve ha foglalkoztatási igazolásuk van az érintett város munkaügyi osztályától, vagy ha felvételi igazolásuk van egy iskolától vagy egyetemtől, vagy engedélyező igazolásuk, a városi tartózkodást nyilvántartó szervtől. Bármely állampolgár csak e feltételekkel folyamodhat elvándorlásért állandó tartózkodá-si helye nyilvántartási hivatalához. [10] Az csak a helyzet iróniája volt, és a politikai aka-rat meghatározó szerepét jelzi, hogy éppen ekkor, 1958 és 1960 között a „nagy ugrással” összefüggésben drámai módon megnőtt a népesség városokba áramlása, az első három évtized leggyorsabb urbanizációs ütemét eredményezve, amikor három év alatt a városi népesség aránya az összlakosság 15 százalékáról 20 százalékára emelkedett. (A „nagy ugrás” csődje után ezt mintegy 30 millió főnek a városokból a falvakba visszairányítása követte.)

A nyilvántartási rendszer mesterséges gátat emelt a természetes urbanizációs folya-matok elé, elválasztva a városi és a vidéki népességet, és így Kínában egy duális jellegű társadalom jött létre.

A városi–vidéki társadalom duális jellege

A nyilvántartási rendszer adminisztratív tükröződése – de egyúttal rögzítője is – annak a különbségnek, pontosabban inkább szakadéknak, amely szinte figyelemmel nem kísérhető módon és számos területen elválasztja a városi és a falusi társadalmat. Az 1978 óta tartó reformidőszakban a helyzet egyes jellemzői módosultak, de alapvető változás nem következett be. A továbbiakban a kialakult helyzet csupán néhány vonásá-nak említésére van lehetőség.

A városi és a vidéki jövedelmi átlagok különbsége változott, de a városi jövedelmek fölénye sohasem változott. A kínai Statisztikai Hivatal 1964-es mintavételes felvétele szerint a városokban az egy főre eső jövedelem 2,2-szerese volt a parasztokénak, és ez a különbség 1978-ra 2,4-szeresre növekedett. A reformok első éveinek eredményeként 1985-re ez az arány 1:1,7-re változott, majd a különbség ismét növekedni kezdett. Az 1996. évi statisztikai jelentés szerint a városokban az egy főre eső átlagos jövedelem 4839 jüan volt, míg a falusi háztartásoknál csak 1926 jüant tett ki, vagyis az arány 1:2,5-hez, de a központi alárendeltségű és tartományi fővárosokhoz viszonyított jövedelem-arány sokkal nagyobb különbséget mutat: 1:3,2. A megfigyelők és szakértők véleménye szerint azonban, ha figyelembe vesszük a városiak által élvezett különböző szubvenció-

kat, illetve a paraszti jövedelmeket csökkentő terheket is, a tényleges arány inkább 1:4 (sőt egyesek számításai szerint 1:6).

Már említettem, a városi lakos a munkahellyel szinte teljes körű társadalombiztosításhoz jut, és bár ennek a rendszernek most induló reformlépései ezt egyes részleteiben bizonytalanná teszik, mégis hatalmas az eltérés a parasztnak helyzetéhez képest, akik semmi ilyennel nem rendelkeznek. A kommunarendszer felbomlásával az egyedülálló öregek és a teljesen elesettek részére juttatott ún. öt biztosíték (élelem, ruházat, fűtés, orvosi ellátás, temetési segély) is bizonytalanná vált, emellett a parasztnak kell támogatni bizonyos típusú családokat (a katonák és a forradalmi mártírok, a káderek stb.) családrait. 1991-ben a városi munkások esetében az egy főre jutó jóléti biztosítási juttatás (nem számolva minden szubvenciót) 413 jüant tett ki, míg falun az ilyen célú segélyek mindössze 12 jüant, így ebben a vonatkozásban az arány 1:34. [7] (Ez teljes mértékben valószínűsíti az említett becslést a városi és a falusi népesség valódi jövedelemarányáról.) A városokban a lakást az állam építette, a lakbért és a rezsiköltségeket az állam szubvencionálja, így az ilyen jellegű kiadások még ma sem haladják meg a városiak jövedelmének 4-5 százalékát. Ezzel szemben a parasztnak maguk építik házaikat, amelyek különösen a reformot megelőző évtizedekben többnyire sokkal rosszabb minőségűek és lényegesen gyengébben felszereltek voltak, mint a városiak.

Az állam által oktatási, egészségügyi, kulturális célokra fordított költségvetési összegek többségét is a városokban használják fel. Az iskolákat vidéken nagyrészt a helyi közösségek tartják fenn. Nagy a különbség az elemi iskolások beiratkozási arányaiban: míg a városokban gyakorlatilag 100 százalék, vidéken csak 80 százalék körüli, és még nagyobb a különbség az elemi iskola öt osztályát elvégzők arányát tekintve, természetesen itt is a városiak javára. Az 1987-es reprezentatív felvétel szerint vidéken körülbelül 30 millió 6-14 éves gyermek nem járt iskolába, és ezeknek 40 százalékát soha be sem írták. Az 1990-es népszámlálás szerint a falusi munkaerő 22,7 százaléka írástudatlan, 180 millió írástudatlan volt a falusi 15 éven felüli népességben. [7] Míg a városiak túlnyomó többsége ingyenes orvosi ellátásban részesül, a parasztnak mindezért fizetniük kell. Hatalmas vidéki területek vannak orvosi, egészségügyi ellátás nélkül, közel harmadannyi orvos és kórházi ágy jut vidéken ezer főre, mint a városokban. Vidéken a kulturális létesítmények hiányosak vagy leromlottak, az élet egyhangú, de hosszan lehetne sorolni a különbségeket az információkhoz való hozzájutás lehetőségeitől a foglalkoztatási, tehetőség-gondozási problémáktól a társadalmi, politikai életben való részvételig.

A hatalmas szakadék, amely a vidékieket másodosztályú állampolgárrá tette saját házájukban, további súlyos problémákkal is együtt jár. Az egyik legnyomasztóbb gond a szegénység, amely természetesen a városokban is megtalálható, de sokkal inkább jellemző a távoli, elmaradott vidékeken. Kínai körülmények között azokat sorolják a szegények közé, akiknek még elegendő élelem és ruházat sem jut. Ezek számát évente 5-6 millióval csökkentve adják meg, de még 1997 elején is hivatalosan 58 millió emberről volt szó. (Emellett ma vidéken is mélyül a szakadék a gazdagodó réteg és a leszakadó szegények között.) Részben a korábbi évtizedek gazdaságpolitikája, és részben a vidék és a város szétválasztása következtében, vidéken hatalmas arányú rejtett munkanélküliség alakult ki. A városiak évtizedekig nem szembesültek a foglalkoztatási versennyel, ami nemcsak a társadalmi igazságosság megsértését jelentette, hanem sok egyéb mellett hatással volt a városi munkaerő minőségére és az egész gazdaságra is.

A reformidőszakban lényeges változások következtek be a vidék helyzetében, a parasztok megnövekedett termelési kedve és jövedelme, de különösen a falusi, mezővárosi ipari, kereskedelmi és szolgáltató vállalatok százezreinek megjelenése következtében, amelyek jelenleg már több mint 130 millió embert foglalkoztatnak. A nyilvántartási rendszerben is végrehajtottak kisebb, a lényegét azonban alig érintő módosítást: 1985-ben engedélyezték az iparban, a kereskedelemben és a szolgáltatásban dolgozó parasztoznak, hogy mezővárosokban telepedjenek le, feltéve ha a gabonából továbbra is önellátók maradnak. A kínai parasztság napjainkra megszűnt egységes foglalkoztatási kategória lenni. Többé már nem a kommuna-tagok uniformizált tömege, hanem számos rétegre oszlik a földet szerződéses formában művelőktől a falusi kollektív vállalatokban munkásként (is) dolgozókon át az egyéni vállalkozókig. [4] A hivatalos adminisztratív besorolás, a hukou merev rendszere erről gyakorlatilag nem vesz tudomást, de egyébként is nehéz lenne kijelenteni, hogy a kínai társadalom duális jellege alapvetően megváltozott volna.

A falu és a város közötti szakadék fennmaradásának fontos tényezője, hogy sok szempontból tovább él a korábbi évtizedek politikája. Változatlanul nagy összegeket vonnak ki a mezőgazdaságból, miközben az állami beruházások az agrárszférába a reform előttihez képest jelentősen csökkentek. A szélesre nyílt árolló, és az adók révén nőttek a mezőgazdaság terhei (csak az árolló miatti veszteség az 1978 előtti évi 10-30 milliárd jüanról az utóbbi években 60-80 milliárdra nőtt), miközben a központi költségvetés beruházásai a reform előtti 11-12 százalékról a költségvetési kiadások 3,1 százalékára estek 1986-1987-re. 1987-ben az összesen 5,6 milliárd jüan költségvetési beruházás a mezőgazdaságba nagyjából egyenlő volt a közpénzekből személyautókra költött összeggel (5,4 milliárd). [7] A kilencvenes években nőttek az állam mezőgazdasági beruházásai, de ez még messze elmarad a szükségéstől. Ezért is elmaradt a mezőgazdaság modernizációja, és termelékenysége alacsony maradt.

Kína stratégiai célkitűzése a (szocialista) piacgazdaság létrehozása, amely többek között az egységes nemzeti piac kialakulását, a termelési tényezők – köztük a munkaerő – ésszerű és hatékony felhasználását igényli, ami ellentmondásban van a város és a vidék merev szétválasztásával, sokszor eltérő elvek szerinti kezelésével. A gazdasági, társadalmi folyamatok nemegyszer áttörnek ezeket a korlátokat, de ezek – így a vidékről a városokba vándorlás – jórészt szabályozatlan, spontán folyamatok maradnak.

A vidékről a városba tartó migráció

Az elmúlt évtizedek urbanizációs folyamatának méretét és azon belül a városokba vándorlók arányát tekintve erősen megoszlanak a vélemények. Egyesek az említett korlátozásokra, a vidék és a város eltérő kezelésére utalva általában az urbanizáció lassú ütemét hangsúlyozzák, idézve azt a természetellenes helyzetet tükröző és a világon egyedülálló adatot, hogy a mezőgazdasági népesség aránya Kínában 1957-től 1978-ig 83,5 százalékról 84,2 százalékra növekedett. [7] (Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor, hogy az urbanizáció szintje lassúbb növekedést mutathat, mint a városi népesség gyarapodása, ha az össznépesség gyorsabban nő.) Mások viszont egyenesen mítosznak nevezik, hogy a Teng Hsziao-Ping reformjai előtti időszakban Kínában nem volt tömeges vidékről városba áramlás. [5] Az ellentmondás azonban nem feloldhatatlan, mert az

utóbbi véleményt képviselők is elismerik, hogy állításuk az ötvenes évekre vonatkozik, amikor a népességnek valóban igen magas aránya, évente mintegy 5 százaléka vándorolt városi területekre. A hatvanas évektől a népesség falura irányítása miatt a városok gyors növekedése megállt, sőt erőteljes visszaesés következett be.

A vidékről városba áramlás értékelését nehezíti, hogy a különböző szervek eltérő alapon számolnak. A Statisztikai Hivatal a város vagy megye határain keresztüli mozgásokat tekinti migrációnak, míg a Közbiztonsági Minisztérium a megyén vagy városon belüli helyváltoztatást is. A statisztikai osztályok az eredeti tartózkodási helyükről eltávozottakat, akik az új helyen nem vétetik magukat nyilvántartásba, csak bizonyos idő eltelté után tekinti migránsoknak. (Például az 1987. évi mintavételkor ez 6 hónap, az 1990. évi népszámláláskor egy év volt.) Meg kell különböztetni a de jure és a de facto, az állandó és az ideiglenes migrációt is. [6] A de jure migrációra, vagyis amikor az egyént új tartózkodási helyén regisztrálják, rendszerint foglalkozási áthelyezés, oktatás, katonák átvezénylése esetén kerül sor. Az elmúlt négy évtizedben a kilencvenes évek elejéig ez a tervszerű, a politikailag elhatározott városokba vándorlás az összes városokba áramlásnak több mint 51 százalékát, a családtagokat is számításba véve közel 75 százalékát tette ki. [2]

A rövid tartózkodásra a városokba érkezők (turisták, látogatók, üzleti ügyben utazók, ingázók) nem minősülnek migránsoknak, ugyanakkor egyrészt ma jelentősen hozzájárulnak a nagyvárosok ellátási és egyéb gondjaihoz, másrészt sokan válnak közülük valódi migránsokká. Nehéz kiszűrni a statisztikákból azt is, hogy a városi népesség növekedéséből pontosan mennyi írható a városi határok megváltoztatásának számlájára, és mennyi tekinthető valódi bevándorlásnak (nem szólva a természetes szaporulatról).

A reformidőszakban a hukou érvényben tartása mellett új urbanizációs stratégiát fogalmaztak meg: szigorúan ellenőrizni és korlátozni a nagyvárosok fejlődését, ésszerűen fejleszteni a közepes méretűeket és erőteljesen ösztönözni a kisvárosok, mezővárosok fejlődését. Ezeket a célkitűzéseket különösen a kilencvenes években egyre kevésbé tudják megvalósítani, mivel éppen a nagyvárosokba (valamint az ipari körzetekbe és a különleges gazdasági övezetekbe) indult meg a falusi tömegek valóságos áradata. A nyolcvanas évek végén a meglehetősen bizonytalan becslések 70 millióra tették a városi területekre áramlók számát. Felmérések szerint a vándorló népességnek mintegy 60 százaléka vidékről jött (a többiek városok között vándoroltak), vagyis körülbelül 42 millió, de az 1990-es kritérium (az egy évnél hosszabb tartózkodás) alapján csak egyharmaduk volt migránsoknak tekinthető, azaz mintegy 14 millió. Ezek az 1990-es népszámlálás szerinti városi népességet (296,5 millió) mintegy 5 százalékkal növelték. [1]

Jelenleg a vándorló népesség számát a legóvatosabb becslések is 100 millióban adják meg, de vannak 120, sőt 150 milliós állítások is. Ráadásul ezek aránytalanul nagy része a nagyvárosokba özőnlük: egy 1994. évi felmérés a Pekingbe áramló, vándorló népességet 3,3 millióra (szemben az 1988-as 1,3 millióval), Sanghajban 3,31 millióra (2,09 millió) becsülte. Ezek a két város 1990. évi népszámlálás szerinti lélekszámának 31, illetve 25 százalékát képviselték. [8] Ha ezeket az arányokat kivetítjük az 1990. évi teljes városi népességre, akkor a vándorló népesség száma 75-90 millió közötti, szemben az akkori hivatalos 80 millió körüli becsléssel. A reformok előtt a nettó migráció hozzájárulását a városi népesség növekedéséhez körülbelül évi 18 százalékra tették, a reformok alatt ez évi 78 százalékra nőtt. Így a reformidőszak éveinek átlagos 8,8 milliós városi népesség-

növekedéséből 6,9 millió származott migrációból, vagyis a 114 milliós növekedésből körülbelül 90 millió. [9]

A kínai parasztek mindig is törekedtek többféle jövedelemforrás biztosítására, amire a művelt földterület szűkössége, a nagy létszámú felesleges munkaerő is ösztönözte őket. Ugyanakkor megélhetési biztonságra is törekedtek, ami leginkább a földhöz való ragaszkodásukban nyilvánul meg. A falusi migránsok jelentős része emiatt is ideiglenes, áramló jellegű. A föld biztonságot nyújt munkanélküliség, betegség esetére, az öregkorra, ezen házat építhet, biztosíthatja étel-miszer-ellátását.

A többféle jövedelem biztosítására irányuló törekvésnek van még egy másik fontos szempontja is: a parasztek változatlanul tartanak az esetleges politikai fordulattól a mezőgazdaságon kívüli foglalkoztatási lehetőségeket és a migrációt tekintve is. A föld ebből a szempontból egyfajta „visszavonulási útvonalat” jelent. (Bár az is igaz, hogy a föld szerződéses művelése hasonló bizonytalanságot rejt.) A parasztek félelmét csak megerősítette az 1988-1990-es gazdasági megszorítások hatása, amikor a tömegesen bezáró magán- és kollektív üzemekből milliószámra váltak munkanélkülivé, és kényszerültek falujukba hazatérni a vándormunkások.

A vándorlók túlnyomó többsége figyelmen kívül hagyja a nyilvántartási rendelkezéseket, nem kér engedélyt a helyi igazgatástól más területen való munkavégzésre és az új helyen sem véteti magát nyilvántartásba. Az ilyenfajta illegalitás rendkívül kiszolgáltatottakká teszi őket a munkaadókkal, a rendőrséggel szemben (alacsonyabb bérek, korlátlan túlóráztatás, embertelen bánásmód és munkakörülmények, kitoloncolás stb.). Egyes helyeken a rendőrség az elnéző magatartásért rendszeres havi díjat szed tőlük, és nagyon sok hivatalnok is visszaél helyzetükkel. Ennek azonban ma már legális változata is van: a korábban csak a kisvárosok által követett gyakorlatot Peking és más nagyvárosok is átvették, és a vándorlótól és munkáltatójától bizonyos összeget követelnek a legális foglalkoztatásért.

A vándormunkásokat legnagyobb számban az építőiparban, a szolgáltatásban és a feldolgozóiparban alkalmazzák. Ők adják a háztartási alkalmazottak nagy részét is, szállítják a zöldséget, húst a piacokra, tartják tisztán a városokat. Túlnyomó többségük, mintegy 80 százalékuk férfi, többnyire 18 és 40 év közöttiek, kivételt képeznek az exportra dolgozó üzemek, ahol nagy számban alkalmaznak fiatal nőket (sőt esetenként gyermekeket).

A munkáltatók nem csak azért veszik fel őket szívesebben, mint a helybelieket, mert nekik jóval kevesebbet fizetnek. Igazán olcsóvá az teszi a vándormunkásokat, hogy nekik szinte semmilyen szociális biztosítást, juttatást nem nyújtanak. A migránsok szemszögéből nézve viszont előnyös, hogy az így megszerzett jövedelem többszöröse annak, amit otthon megkereshetnek. Különböző felmérések szerint a parasztek a nyolcvanas években a rizstermelésben napi 2,8 júant kerestek évente 44 napon át. Ezzel szemben 1994-ben a vándormunkások Kuangtung tartományban az építőiparban napi 11 júant kerestek, a feldolgozóiparban a lakáson és ellátáson kívül pedig napi 7,7 júant, ráadásul évente átlagosan 200 napon át dolgozhattak. [8] Érthető, hogy ezek a rendkívül magasnak számító jövedelmek nagy vonzerőt gyakorolnak az otthon munkanélküli vagy csak részben foglalkoztatott falusiakra. A megkeresett jövedelem minél nagyobb részét igyekeznek hazaküldeni, de annak ellenére, hogy megtartják földjüket, az így megtakarított összeget nem a mezőgazdaságba fektetik, hanem főleg házépítésre, lakáskörülményeik

javítására fordították, amelynél nem elhanyagolható szempont, hogy a falusi lakástulajdont, eltérően a magánvagyon más formáitól, a megelőző évtizedek politikai kampányai sohasem érintették.

A migránsok társadalmi, gazdasági helyzete, megítélése tükrözi félig illegális státusukat. Az állam fenntartja a nyilvántartási rendszert, de egyrészt kénytelen tudomásul venni, hogy az sokat veszített hatékonyságából, másrészt egyre inkább tisztában van azal, hogy a gazdaság egészének hasznos a vándorlók munkája. A városi hatóságok és a közvélemény azonban nem mindig toleráns a migránsokkal szemben. Bár naponta tapasztalják hasznosságukat (amikor a Tavaszünnepre tömegesen hazautazhatnak, egyes szolgáltatások szinte megbénulnak a városokban), de neheztelnek rájuk a városi közművek, közlekedési eszközök megterheléséért, zsúfoltságáért, és őket teszik felelőssé – nem teljesen alaptalanul – a bűnözés növekedéséért, továbbá ők okozzák a „terven kívüli” születések igen magas arányát stb. Ezek mellett gyakran a nyelvi nehézségek, képzettségük hiányosságai, eltérő ruházatuk, étkezési szokásaik stb. is nehezítik integrációjukat. Ha elszigeteltségük fennmarad, tartózkodásukat nem legalizálják, a csírájában már jelentkező önszerveződésük, öntevékenységük erősödni fog, és még jobban függetlenedhetnek az állami ellenőrzéstől.

*

Kínában gyors ütemű, részben tudatosan irányított, részben spontán alakuló urbanizációs folyamat zajlik, ami azt eredményezheti, hogy a következő évszázad első vagy második évtizedében a városi népesség aránya eléri az összlakosság 50 százalékát. Vagyis átalakulhat elsődlegesen urbanizált társadalommá, ennek számos velejárójával a foglalkoztatástól az életmódig, de ez nem jelenti majd a társadalom duális jellegének felszámolását. Ez várhatóan sokkal hosszabb folyamat lesz, különösen hogy a jelenlegi vezetés nem mutat nagyobb határozottságot és eltökéltséget ennek kezelésében.

IRODALOM

- [1] *Kam Wing Chan*: Urbanization and rural-urban migration in China since 1982: a new baseline. *Modern China*. 1994. évi 3. sz. 243–281. old.
- [2] *Chaoze Cheng*: Internal migration in mainland China: the impact of government policies. *Issues and Studies*. 1991. évi 8. sz. 47–70. old.
- [3] *Tiejun Cheng – Mark Selden*: The origins and social consequences of China's hukou system. *The China Quarterly*. 1994. 139. sz. 644–668. old.
- [4] *Wang Hansheng – Cheng Weimin – Yan Xiaofeng – Yang Weimin*: Industrialization and social differentiation: changes in rural social structure in China since reform. *Chinese Law and Government*. 1995. évi 1. sz. 9–37. old.
- [5] *Wen Lang Li*: Migration, urbanization, and regional development: toward a state theory of urban growth in mainland China. *Issues and Studies*. 1992. évi 2. sz. 84–102. old.
- [6] *Si-ming Li*: Population mobility and urban and rural development in mainland China. *Issues and Studies*. 1995. évi 9. sz. 37–54. old.
- [7] *Zhu Qingfang*: The urban-rural gap and social problems in the countryside. *Chinese Law and Government*. 1995. évi 1. sz. 81–101. old.
- [8] *Kenneth D. Roberts*: China's „tidal wave” of migrant labor: what can we learn from Mexican undocumented migration to the United States? *International Migration Review*. 1997. évi 2. sz. 249–293. old.
- [9] *Harry Xiaoying Wu*: Rural to urban migration in the People's Republic of China. *The China Quarterly*. 1994. 139. sz. 669–698. old.
- [10] *Li Yingsheng*: An investigation of the dualistic nature of urban-rural society in China. *Social Sciences in China*. 1994. évi 3. sz. 161–170. old.

TÁRGYSZÓ: Migráció. Kína.

SUMMARY

The author investigates the differences between town and the countryside and internal migration connected with it. He analyses the changes in China and the reasons of the changes in the meanings of the concepts used in China for town and countryside as well as for town population and countryside population.

The study shows the close connection of these concepts with the measures taken by the ruling political regime.

While describing the household registration system the author mainly deals with the problem how it has hindered the natural urbanization processes.

Finally, the directions of migration and the difficulties of their follow-up are set forth in the study.

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

SZÁZÉVES A MAGYAR STATISZTIKA HÁZA

VISI LAKATOS MÁRIA

A nehezen megszülető, ám az idő múlásával annál életképesebbnek bizonyuló Deák Ferenc-i mű, a 67-es kiegészítés 1896-ban alig harminc esztendősen. Ekkorra már egyértelműen igazolódott, hogy a kiegészítést követő társadalmi–gazdasági átalakulás nélkül Közép-Európának ebben a régiójában nem jöhetett volna létre az a polgári államszervezet, melynek a hivatalos statisztika intézménye is szerves része lett. A fejlődésben előttünk járó nyugat-európai államokban már korábban lejátszódik ez a folyamat. A hazai, negyvennyolc utáni nemzedéknek pedig nem egy tagja megfordul Nyugat-Európában, vagy az emigráció kényszerében, vagy tanulmányok folytatása céljából és hangya szorgalommal készül fel egy remélt jövőre, hogy majd európai műveltséggel, modern szakszerűséggel vegye kezébe az állami, a gazdasági és a társadalmi élet egy-egy területének irányítását. (Gondoljunk *Eötvös Józsefre, Trefort Ágostonra, Baross Gáborra, Keleti Károlyra, Csengery Antalra, Hunfalvy Jánosra, Pulszky Ferencre* stb.). Közülük néhányan éppen a korszak egyik legdinamikusabban fejlődő szakterületével (-tudományával), a statisztikával jegyzi el magát.

A magyar hivatalos statisztikát hosszú időre meghatározza az alapítók kimagasló szakmai igényessége. Pedig akkor sem volt könnyű elfogadtatni ezt a szakmát a hazai közvéleménnyel, és olykor még a kormányzattal is hadakozni kellett a létéért. Az 1870-es években, 1878-ig, az ország rendkívül nehéz pénzügyi viszonyai miatt a Hivatal eredeti költségvetését erősen csökkentették, és tíz évvel a lendületes kezdetek után, 1877-ben, mintha a Hivatal fennmaradása is kétségessé vált volna. Mindenekelőtt Keleti legendás „keménysége”,¹ majd Trefort Ágost hathatós közbenjárása kellett ahhoz, hogy az intézmény megerősödve megújuljon. *Mike Gyula* így értékelte ezt az időszakot.² „Ennek

¹ Lásd: *Ágai Adolf (Porzó)*: Utazás Pestről Budapestre (Rajzok és emlékek a magyar főváros utolsó 65 esztendejéből) c. első kiadásban 1908-ban megjelent művét, melyben felidézi a város híres szellemi központjait, közöttük az Eggenberger-féle könyvkereskedést a régi Kuria utca sarkán, és amelyben olvasható: „Ide járt az évelődő *Pákh*, aki tele marékkel szórta élceit. Csakhogy nem volt akkor még jelen élclap-szerkesztő, hogy azokat összegyűjtse. *Greguss Ágostnak*, a kitűnő magyar aesthétikusnak „Gipsy” kutyája, egy hihetetlen csúnya pinesi, itt gyarapította, *Pákh* szerint az ő, filozófiai ismereteit. A tudós és költő *Greguss Gyula* itt merült bele a fölvágtatlan példányok óvatos kutatásába, a *Greguss János*, aki olyan jól tudott volna festeni, itt pipázta és bölcselkedte el sok szép délutánját. S itt láttam először a Gregussok sógorát, a kemény *Keleti Károlyt* is. Épp a Malthus-elmélet ellen hadakozott ékecsszólan. Senki sem volt köztünk, aki sejtette volna, hogy félórával azelőtt véres párbajban kaszabolta össze *Aldor Imrét*.” (Lásd harmadik kiadás. Pallas Irodalmi Nyomda és részvénytársaság. Budapest. 1912. 109. old.)

² *Mike Gyula*: A magyar hivatalos statisztikai szolgálat története és mai szervezete. (Sokszorosított anyag.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1942. 51. old.

a joggal, küzdelmes éveknek³ nevezhető időszaknak a történetéből azonban mégis megemlítést érdemel az, hogy 1876-ban a Nemzetközi Statisztikai Kongresszus 9. ülészakát Budapesten tartotta meg. Ez kétségtelenül annak a rendkívüli munkának és erőfeszítésnek az elismerését jelentette, amelyet az Országos Statisztikai Hivatal akkori vezetője a szokatlanul mostoha viszonyok között is kifejtett.”

A „rendkívüli munka és erőfeszítés” megérlelte gyümölcsét. 1896-ban a Statisztikai Hivatal tevőlegesen kiveszi részét a millenniumi ünnepek előkészítésében, és sikerrel szerepel az ezredéves kiállításon is.³ Az ünneplők között az intézmény maga is ünnepelt. Ugyanis 25 esztendővel azelőtt, 1871-ben jött létre az önálló Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, mely ezen időponttól kezdve saját ügykörrel és ügyviteli szabályzattal, a király által kinevezett igazgatói rangú vezetővel bíró önálló költségvetési intézmény, még ha ez a költségvetés szűkös is mindarra, amit a nagyot álmodó és akaró Keleti Károly és munkatársai – majd követőik – megvalósítani szándékoztak.

1896-ban azonban a Hivatal alapító igazgatója már négy éve halott. A tanítvány-utód, *Jekelfalussy József* lépett a helyébe, aki már egy pozíciójában megerősödött, tevékenységében egyre szélesedő hivatalt irányít. „Az az intenzív és eredményes munkásság, amely a Statisztikai Hivatalnak a 80-as években kifejtett működését jellemezte, a 90-es évek alatt, az új igazgató vezetése mellett is tovább folytatódott. Keletie volt az úttörés érdeme, Jekelfalussyé a továbbfejlesztés dicsősége.” – írja ugyancsak Mike Gyula.⁴

A „rendkívüli erőfeszítések” és az 1896–1898-as években beérett eredmények illusztrálására idézzük fel az 1897. évi XXXV. tc.-t, sorrendben a második statisztikai törvényt, melyet ekkor Európa legkorszerűbb statisztikai törvényének ismertek el külföldön is. Sokatmondó Mike Gyula összefoglaló ismertetése a törvény legfőbb kitételeiről, melyek jól tükrözik a Hivatal az időre elért eredményeit.

„A Statisztikai Hivatalnak ezt a törvényes szabályozását az 1897: XXXV. t.-c. hozta meg. E törvény behatóbb ismertetésével is később, külön fogunk foglalkozni. Ezúttal mindössze csak annyit, hogy *a magán-személyek adatszolgáltatási kötelezettségének megállapításával, valamint az adatgyűjtés eredményessége érdekében kimondott szankciókkal* az új törvény több mint 30 éven keresztül a legnehezebb körülmények között is biztosítani tudta a Hivatal eredményes munkáját, s a törvény megalkotóinak helyes elgondolását semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ez a törvény hosszú időn keresztül sok idegen államnak is mintául szolgált statisztikai szolgálatának megszervezésénél vagy újjáalakításánál.

Az új törvény 3. §-ában foglaltak alapján újra szabályoztatott a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal *ügyköre és ügyvitelére is* (8339/1897. K.M. eln.). Ez az új ügyviteli szabályzat körülírta a Központi Statisztikai Hivatalnak úgy a kereskedelemügyi miniszterhez, valamint a többi miniszterekhez való viszonyát, nemkülönben a hivatal által saját hatáskörben elintézendő ügyeket, szabályozta a minisztériumok működéséről s az ország közállapotairól a miniszterelnök által az országgyűlés elé terjesztendő jelentés és évkönyv szerkesztésének módozatait.

³ Lásd: A statisztika az 1896. évi millenniumi kiállításon. *Statisztikai Szemle*. 1996. évi 5–6. sz. 482–498. old.

⁴ Lásd: *Mike* i. m. 8. old.

Az ügyviteli szabályzattal egyidejűleg kiadott az 1897: XXXV.t.–c. 7. §-ában előírt *statisztikai szakvizsgaszabályzat* (8339/1897. K.M. eln.), valamint a törvény 4. §-ában foglaltak alapján a M.kir. Központi Statisztikai Hivatal *nyilvános könyvtárának és térképgyűjteményének* ügykezelésére s használatára vonatkozó *szabályzat* (8339/1897. K.M. eln.). Ezt az utóbbit később még kiegészítette a *Központi Statisztikai Hivatal megillető nyomdatermékek kötelempéldányainak beszolgáltatására vonatkozó rendelet* (2862/1898. K.M. eln.).

A korszerű új törvény, valamint az annak alapján kiadott szabályzatok birtokában végre elindulhatott a hivatal azon az úton, amely új nagyszerű korszak kezdetét jelentette számára, s amelyen haladva kifejthette a benne rejlő sokoldalú képességeket.

Az új törvény értelmében a Központi Statisztikai Hivatal működéséről évenként tüzetes munkaterv volt készítendő a parlament számára, s ez a munkaterv a már folyamatban lévő adatok felsorolásán kívül magában foglalta a következő évre tervezett adatgyűjtéseket, ez utóbbiak tárgyának és módszerének megjelölésével. A parlament elé terjesztett ezeknek a *munkaterveknek*, valamint (ugyancsak az 1897: XXXV.t.–c. alapján (5. §.)) a miniszterelnök által az országgyűlés elé terjesztett jelentéseknek (ú.n. *kormányjelentés*) alapján – amelyek a Központi Statisztikai Hivatal egy-egy évi működését is felölelik – 1898-tól kezdve pontosan nyomon tudjuk követni a Hivatal munkásságát, úgy az elgondolásokban (munkaterv), mint a tényleges kivitelben (Kormányjelentés).

A M. kir. Központi Statisztikai Hivatal működésére vonatkozólag első ízben az országgyűlés elé terjesztett „Munkatervbe” (1898. évi) az alábbi adatgyűjtések voltak felvéve:

1. a népmozgalomi statisztika;	12. a tengerészeti (hajó- és áruforgalmi) statisztika;
2. az aratási és szőlészeti statisztika;	13. a tengeri halászat statisztikája;
3. az állatvásárok statisztikája;	14. a vasúti statisztika;
4. a piaci árak statisztikája;	15. a hitelintézetek statisztikája;
5. a bányászati és kohászati statisztika;	16. a biztosító intézetek statisztikája;
6. az ásványvízforrások statisztikája;	17. a tűzkárok statisztikája;
7. a gyári törzskönyvben nyilvántartott gyártelepek statisztikája;	18. a közoktatásügyi statisztika;
8. a betegsegélyező pénztárak statisztikája;	19. az egyházi és hitéletre vonatkozó statisztika;
9. az ipari balesetek statisztikája;	20. a felekezeten kívül állók statisztikája;
10. a kézi zálogkölcsonüzletek statisztikája;	21. a házassági perek statisztikája;
11. az áruforgalmi statisztika;	22. a bűnügyi statisztika;
	23. a véderő-statisztika.

Hatalmas és átfogó munkaprogram ez, amely alkalmasnak látszik arra, hogy annak alapján a hivatal az ország közállapotainak fontosabb viszonyairól áttekintést tudjon nyújtani.”⁵

⁵ Lásd: *Mike Gyula*: i.m. 10-11. old.

Az elvégzett munka mennyiségének vázlatos felmérésekor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a Hivatal erre az időszakra fennállása óta már lebonyolított és feldolgozott két teljes népszámlálást és olyan nagy jelentőségű felvételeket, mint az 1893. évi cigányszámlálás, az 1895. évi mezőgazdasági üzemfelvétel. Megújították a népmozgalmi statisztikát, rákstatistikát és öngyilkossági statisztikát készítettek a halálozási lapok felhasználásával stb., hogy csak a legjelentősebbeket említsük.

E szerteágazó, a kor társadalmi–gazdasági életét egyre szélesebb sávban lefedő statisztikai munkát 1896-ban 55 állandó státusú tisztviselő végezte.⁶ Más forrásból⁷ azonban azt is megtudhatjuk, hogy ezeknek a hivatali tisztviselőknek a köre csaknem megegyezően akkora létszámú külső alkalmazottakkal, díjnokokkal és ún. kültagokkal egészült ki.

Fontos statisztikai, de tágabb értelemben vett művelődéstörténeti tény az is, hogy 1896-ra a Statisztikai Hivatal *Könyvtára* már 65-66 ezer bibliográfiai tételt mondhat magáénak. A Könyvtár az ország második legnagyobb könyvtára lett, állománya Európa-szerte ismert, állandó cserekapcsolatban áll az európai statisztikai hivatalok könyvtáráival. Igazgatója *Findura Imre*, aki hosszú éveken át vezeti az intézményt. Ekkor lett a Könyvtár nyilvános, azaz – engedéllyel – már nem csak szakmabeli érdeklődő is használhatta.

Mindezeket az eredményeket azonban – bátran mondhatjuk – mostoha külső körülmények között érték el. A Hivatalnak megalakulása óta és még 1896-ban sincs állandó székhelye. 1867-ben az alapító hét munkatárs „...a főnök magánlakásán húzódott meg...” – ahogy *Bokor Gusztáv* írja.⁸ Több mint huszonöt éven át tartó vándorlása során pedig – 1896-ig – az alábbi helyszíneken működött a Statisztikai Hivatal.

1. Aldunator 20.	1867 májusától az év őszéig	Keleti Károly lakása (körülbelül a mai Belgrád rakparton)
2. Aldunator 2.	1867 ősztől 1869 októberéig	A Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban, „... a hol a III. emeleten volt egynéhány sötét szobája.” ⁹
3. Kis-mező utca 3.	1869 októberétől 1870 novemberéig	A mai VII.kerület Klauzál utca egyik frissen felépült házának II. emeletén (az épületet még nem lehetett fűteni).
4. Lánchíd utca (1870-ig a Fő utca folytatása)	1870 novemberétől 1871 novemberéig	Az Ybl Miklós tervei szerint 1870 körül épült Széchenyi-szállóban.
5. Lánchíd utca	1871-től 1873-ig	Az előbbi épülettől két házhelynyire felépült br. Liphay Béla-féle palotában. Az egész épületsor elpusztult a második világháborúban, ma közpark a helyük.

⁶ Magyarország tiszti czim- és névtára, 1896. Orsz. m. kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1897. 260. old.

⁷ *György Aladár*: Magyarország hivatalos statisztikája. Történelme és fejlődése. Budapest. 1885. V+452 old.

⁸ *Bokor Gusztáv*: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1896. 247 old. „A statisztikai szakosztály tagjaivá lettek: *Dr. Barsi József, Beöthy Leo, Halász Imre és Hunfalvy János*. Igtatóvá: *Duka Marczel*, segédigtatóvá pedig *Hieronymy Béla*.” 25. old.

⁹ *Bokor* i. m. 25. old.

6. Országház utca (Vár)	1873-tól 1879 novemberéig	A régi országház épülete a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium budai palotájában „...ahol tulajdonképpen a folyókat alakították át szobákká.” ¹⁰
7. Múzeum körút 6–8.	1879. november elejétől 1880 őszéig	Az Állatgyógyintézet házában, amit hamarosan bontásra ítélték, és itt építették fel a Királyi József Műegyetem épületét, mely a mai Eötvös Loránd Tudományegyetemhez tartozik. Ebben az időszakban a Haris-bazárban (a mai Haris-köz helyén) is béreltek helyiséget a népszámlálási munkák céljaira.
8. Donáti utca 2.	1880 őszétől 1887-ig	Az I. kerület Donáti utca és Albrecht út (ma Hunyadi János út) sarkán álló magánházban. „...addig aránylag még a legkényelmesebbet.” ¹¹
9. Ferenc József tér 5.	1887-től 1890-ig	A Földművelésügyi Minisztérium palotájában (a mai Roosevelt téren).
9. Akadémia utca 12.	1890-től 1898-ig	Bérelt épület a Hivatal számára.

Az 1896. évi Tiszti cím- és névtár szerint a Statisztikai Hivatal még az Akadémia utca 12-ben található. A *Magyar Estilap* 1896. március 26-i számában azonban már a következő kis hír jelent meg, amelyből kiolvasható, hogy minden bizonnyal hosszabb ideje folytak tárgyalások a hivatal épületéről és a hely kijelöléséről:

„**Miniszteri leiratok.** A kereskedelmi miniszter ajánlatot tett a fővárosnak, hogy az országos statisztikai hivatal épülete részére a budai Klemm-féle telepekből 7800 négyszögöl területet 10 000 forintért hajlandó átvenni. Az épületet még ez év őszén szeretné tető alá hozni.”¹²

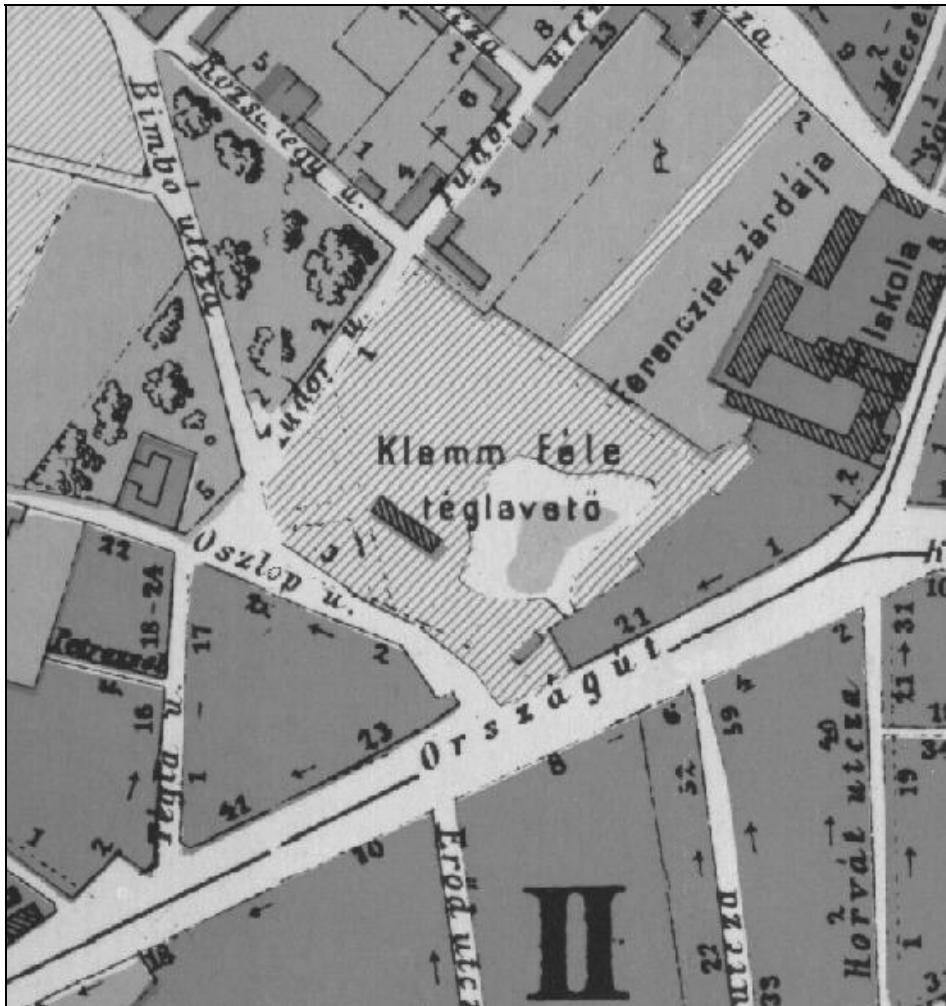
1896 tavaszán a mai épület helyén valóban még csak a Klemm-féle téglavető kis bányatava és barakkjai láthatók. Az egykori Téglá utca neve őrizte emlékét. A gödör oldalán és szemközt a Rózsahegy(-domb) szőlővel beültetett lankái kúsznak felfelé. Egy-két nyaraló, villaszerű épület és egy kis kápolna áll a környéken, a közeli Kálvária-domb lejtőin és a Rókushelyen. Az Országút mentén aprócska házak, mesteremberek, kiskereskedők, vincellérek (kapások, emléküket a Kapás utca neve őrzi) lakásai és műhelyei állnak. A még ma is Petrezselyem nevet viselő kicsi utca néhány házában – a hagyomány szerint – a lakók a legősibb női foglalkozást űzik. Ekkor még csak a Ferencesek temploma és rendháza emelkedik ki a városfalhoz és a Duna-menti hadi úthoz (Fő utca)

¹⁰ *Bokor* i. m. 26. old.

¹¹ *Bokor* i. m. 26. old.

¹² A kereskedelmi miniszter br. *Dániel Ernő* (1843–1923) volt, aki 1895-től 1898-ig, a Bánffy-kormányban töltötte be ezt a tisztséget.

közeli végvidéken, a vidékies-bukolikus tájból. Az utcák találkozásánál, a téglavető előtt, kis terecske természetes képződményként adott helyet Nepomuki Szt. János homokkő szobrának és egy pumpával működő közkútnak.

A statisztikai hivatal épületének helyszíne 1896-ban

Régi utcanév

Oszlop utca (1879-ig Zöld Oszlop utca)
Tégla utca (1875-ig Három szív utca)
Tudor utca (1879-ig Doktor, illetve Orvos utca)
Országút

Mai utcanév

Keleti Károly utca
Fényes Elek utca
Buday László utca
Margit körút

A helyszín kiválasztása minden bizonnyal összhangban állt a hatalmas léptekkel fejlődő főváros városépítési terveivel, főként azzal a szándékkal, hogy a jobb part is induljon el a nagyvárosiasodás útján.

A mellékelt 1896. évi Homolka-féle térképrészleten látható a szóban forgó telek. A környék utcái már a mai helyzetnek megfelelő képet mutatják, a beépítettség azonban még igen gyér.¹³

A korabeli sajtó hírei szerint 1896 tavaszán felgyorsultak az események „a statisztika háza” körül. A *Magyar Estilap* 1896. április 15-i száma már *Dániel Ernő* törvényjavaslatáról hoz hírt:

„**A statisztikai hivatal új épülete.** *Dániel Ernő* kereskedelmi miniszter a képviselőház mai ülésében a következő törvényjavaslatot nyújtotta be »az országos m. kir. statisztikai hivatal elhelyezésére a főváros jobb parti részének valamely alkalmas helyén emelendő állami épületről.«

1. Az országos m. kir. statisztikai hivatal elhelyezésére a főváros jobb parti részének valamely alkalmas helyén állami épület emeltetik.

2. A kereskedelemügyi m. kir. miniszter ezen állami épület létesítésére és berendezésére szükséges összes költségek fedezése céljából 50 évre leköötendő legfeljebb 20.000 frt-nyi évi járadék alapján kölcsönt vehet fel.”

Nyomon követve a képviselőházi és a felsőházi naplókat, látható, hogy a törvényjavaslat vita nélkül „ment át” a törvényhozáson, minek eredményeképpen 1896. július hó 5. napján a király szentesíti az 1896. évi XX. tc.-t a magyar kir. statisztikai hivatal elhelyezésére emelendő épületről.¹⁴

Az építési munkálatok hamarosan megkezdődhettek, és alig másfél esztendő alatt a „statisztika háza” felépült.

Nevezetesebb építkezések, 1898¹⁵

M. kir. honvédelmi minisztérium: Honvéd gyalogsági „I. Ferencz József” kaszárnya (IX. Üllői-ut)	2,247.200
Budapest székesfőváros: Szent János-kórház (I. Kutvölgy)	1,658.726
Vallás- és közokt. m. kir. minisztérium: kétemeletes szülészeti klinika (VIII. Baross-u.)	960.000
Vallás- és közokt. m. kir. minisztérium: kétemeletes bonczszobai épület (IX. Tüzoltó-u.)	844.372
Vallás- és közokt. m. kir. minisztérium: Főreáliskola (VI. Szondy-u.)	788.000
Cs. és kir. katonai építészeti osztály: Parancsnoksági épület (IV. Zöldfa-u.)	714.000
Vallás- és közokt. minisztérium: Klinikai épület (VIII. Üllői-ut)	648.000
<i>Orsz. statisztikai hivatal: Hivatali-épület (II. Oszlop-u.)</i>	<i>600.000</i>
M. kir. honvédelmi minisztérium: Honvédkórház (IX. Gyáli-ut)	490.240
Budapest székesfőváros: Előjárósági épület (VIII. Baross-u.)	490.000
Budapest székesfőváros: Négy marhaistálló-épület (IX. Marhavásár-tér)	460.000
Budapest székesfőváros: Iskola- és óvó-épület (IX. Tüzoltó-u.)	442.000
Cs. és kir. katonai építészeti osztály: „Hadik” kaszárnya (I. Promontori-ut)	423.360
M. kr. államvasutak gépgyára: Gépcsarnok (X. Kőbányai-ut)	319.200
M. kir. államvasutak gépgyára: Aratógép-műhely (X. Orczy-ut)	300.000
Kereskedelmi m. kir. minisztérium: Posta- és távirtdai gazdasági hivatal épületei (IX. Gyáli-ut)	239.800
Budapest-angyalföldi m. k. elmebeteg-intézet: Igazgatósági épület (VI. Hungária-ut)	226.200

¹³ Lásd: *Schmall Lajos*: Buda-Pest Utczái és Terei. Adatok a buda-pesti utcák és terek elnevezéséhez és történetéhez. 1906. 192 old. Schmall szerint „1901-ben szabályozták az Oszlop utcát és megállapították ezen utca beépítési módját”. (102. old.)

¹⁴ A Törvényjavaslat és Indoklása, valamint a Törvénycikk reprintjének forrása: Az 1892. évi február hó 18-ra hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. 29–37. köt. Pesti ny. Bp. 1892–1896.

¹⁵ *Kőrösy József*: Az 1896–1900. évi budapesti építkezések. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának közleményei. XXXII. Budapest. 1902. 64. old.

1097. szám.

89

1097. szám.**Törvényjavaslat,**

az országos m. kir. statisztikai hivatal elhelyezése czéljából Budapesten emelendő állami épületről.

1. §.

Az országos m. kir. statisztikai hivatal elhelyezésére, a főváros jobbparti részének valamely alkalmas helyén, állami épület emeltilik.

2. §.

A kereskedelemügyi m. kir. minister ezen állami épület létesítésére és berendezésére szükséges összes költségek fedezése czéljából 50 évre lekötendő legfeljebb 20.000 forintnyi évjáraadék alapján kölcsönt vehet fel.

Az évi részletfizetések az orsz. m. kir. statisztikai hivatal költségvetésében, a dologi kiadások rovatában, az eddigi házbéreköltségek helyén mint rendes kiadások felveendők.

3. §.

A kölcsönügylet s a telekvásárlásra, valamint az építésre vonatkozó összes jogügyletek s az arra vonatkozó összes iratok bélyeg- és illetékmentességben részesülnek.

4. §.

A jelen törvény végrehajtásával a kereskedelemügyi és a pénzügyi m. kir. ministerek bizatnak meg.

Budapesten, 1896. évi április hó 12-én.

Dániel Ernő s. k.,
kereskedelemügyi m. kir. minister.

Melléklet az 1097. számú irományhoz.

Indokolás,

„az országos m. kir. statistikai hivatal elhelyezése céljából Budapesten emelendő állami épületről“ szóló törvényjavaslathoz.

Az országos magyar királyi statistikai hivatal munkakörének folytonos fejlődésével és az adatgyűjtéseknek fokozatosan a számlálólap-rendszerre való fektetésével mindinkább érezhetővé válik e hivatal elhelyezésének czélszerűtlensége s a rendelkezésre álló helyiségeknek elégtelensége. A statistikai hivatal által elfoglalt helyiségek már most is csak oly munkabeosztással képesek e hivatal összes munkálatait befogadni, hogy a hivatalban a rendes hivatalos munkaidő mellett a délutáni munka is évek óta állandóan rendszeresítve van.

Ily viszonyok között — tekintettel arra, hogy a statistika terén bármely számbavehető reform, a mely akár a meglévő adatgyűjtéseknek tökéletesítését, akár valamely új statistikai ágak meghonosítását czélozza, újabb helyiségek kibérlését tenné szükségessé és a hivatal által fizetett magas házbéreknek még további emelkedését vonná maga után, — nem csupán a statistikai szolgálat érdekében, de pénzügyi szempontból is gondoskodnom kell arról, hogy az országos m. kir. statistikai hivatal állandó elhelyezése céljából állami épület emeltessek, oly épület, a mely nemcsak a statistikai hivatal jelenlegi kereteinek feleljen meg, hanem nagyobb szabású reformoknak és fejlesztéseknek befogadására is alkalmas legyen.

Az országos m. kir. statistikai hivatal által bérben birt helyiségekért e hivatalnak már az 1895. évi költségvetésében — valamint a korábbi évek költségvetéseiben is — házbér czfmén állandóan 14.325 frt volt előirányozva. A statistikai hivatal által jelenleg elfoglalt helyiségek után fizetett összes házbér pedig 21.000 forintra rúg, a mely összegből az 1896. évi költségvetés szerint az országos magyar királyi statistikai hivatal terhére 8.000 forint esik, a többi az 1895 : VIII. törvényezikk alapján végrehajtott mezőgazdaság-statistikai felvétel költségeire megállapított 300.000 forintnyi hitelből fedeztetik. De ezen, a statistikai hivatal 1896. évi költségvetésére nézve kedvező állapot csak kivételes és csupán a földművelésügyi miniszterrel létrejött egyezségnek a folyamánya s mihelyt a mezőgazdaság-statistikai munkálatok befejeztetnek, az összes házbérteher, tehát mind a 21.000 forint, a statistikai hivatal terhére fog esni, minthogy a hivatal a jelenleg elfoglalt helyiségekből semmit sem nélkülözhet, sőt a statistikai hivatal munkakörének bármí csekély bővítésével, különösen pedig a munkás-statistikai osztálynak felállításával, még újabb helyiségek kibérlése is elkerülhetlenné válik, úgy, hogy a jelenlegi 21.000 frtnyi házbérösszeg, mint minimális

bér és minimális fedezeti alap tekintendő. Ezen összeghez számítva még a hivatal igazgatójának 1.000 frtot tevő lakbérét — miután részére az emelendő épületben természetben volna lakás kijelölhető, — a fedezeti alap 22.000 frtra emelkedik.

Ily nagy fedezeti alap — évenként 22.000 frt — állván rendelkezésre, miután ezzel szemben biztos kiútásom van arra, hogy a székes főváros jobbparti részén valamely alkalmas és jutányos áron megszerzendő telken az orsz. m. kir. statisztikai hivatal czélszerű elhelyezésére megfelelő épületet körülbelül 400.000 frtnyi költségen, tehát minden esetre oly költségnmüvelet alapján létesíthetők, a mely legfeljebb 20.000 frtos évjáradékkal 50 év alatt törleszhető lesz, az építést teljesen indokoltnak látom s e végből van szerencsém a mellékelt törvényjavaslatot előterjeszteni. E szerint az orsz. m. kir. statisztikai hivatal számára emelendő épület a rendelkezésre álló fedezetnél 2.000 frttal alacsonyabb évi teher alapján szándékozom létesíteni. A tervbe vett építkezés tehát pénzügyileg feltétlenül előnyösnek mondható, annyival is inkább, minthogy az említett évjáradék fejében felveendő kölcsönből nemcsak a telekvásárlási és az építési költségek, hanem az épület belső berendezési költségei, mint például a központi fűtés és világítás, sőt a hivatalnak az új helyiségekbe való átköltözési költségei is fedezhetők lesznek. A szükséges összeget minél nagyobb effectív értékben, azonban mégis a törvényjavaslatban megjelölt s 50 éven át fizetendő, évenként legfeljebb 20.000 frtra rugó járadék által engedett kereten belül, valamely budapesti pénzintézettől szándékozom kölcsön venni. Az évenként fizetendő részletek az orsz. m. kir. statisztikai hivatal költségvetésében, a dologi kiadások rovatán az eddigi házbérek helyett fognak a költségvetésbe felvételni.

Különösen hangsúlyozni kívánom még, hogy a midőn az orsz. m. kir. statisztikai hivatal állandó elhelyezése czéljából állami épület emelését határoztam el és ez épület helyeül a székes főváros jobbparti részén szemeltem ki telket, ez elhatározásomban azon a tekinteten kívül, hogy az építendő állami épület a telekár viszonyoknál fogva a budai oldalon sokkal olcsóbban és így pénzügyileg előnyösebben létesíthető, mint a pesti részen, egyik fő- és döntő szempont volt számomra nézve: lehetőleg eleget tenni a székes főváros irányadó köreiben nyilvánult azon törekvésnek, hogy mindazon hivatalok, a melyeknek a pesti oldalon való elhelyezése a közönséggel való érintkezés szempontjából nem okvetlenül szükséges, a budai részek fejlődésének előmozdítása érdekében a főváros jobbparti oldalára helyeztessenek át. A statisztikai hivatalnak Budára való helyezése, az e hivatalban alkalmazott tisztviselői és napidíjas személyzet nagy számánál fogva, a budai részek fejlődésére nézve különösen nagy fontossággal bír, de nagyfontosságú a statisztikai hivatalra nézve is, a melynek nagyjából kétszáz tisztviselőből álló tisztikara és napidíjas személyzete az áthelyezés folytán abban a kedvező helyzetbe jut, hogy a pesti részeknél egészségesebb fekvésű vidéken és a mellett sokkal jutányosabb áron szerezhet magának lakást.

Tekintettel tehát arra, hogy a tervbe vett építkezés az előadottak szerint az orsz. m. kir. statisztikai hivatal czélszerű elhelyezése érdekében szükséges, a székes főváros budai részeinek fejlesztése szempontjából kívánatos, pénzügyi tekintetből pedig felette előnyös, kérem a t. házat, hogy az orsz. m. kir. statisztikai hivatal elhelyezése czéljából emelendő állami épületre vonatkozó törvényjavaslatot elfogadni méltóztassék.

Budapesten, 1896. évi április hó 12-én.

Dániel Ernő s. k.,
kereskedelmiügyi m. kir. miniszter.

410

CCLXXIX. szám.

CCLXXIX. szám.

1896. ÉVI

XX. TÖRVÉNYCZIKK,

a magyar kir. statistikai hivatal elhelyezésére emelendő épületről.

(Szentelést nyert 1896. évi július hó 5-én. — Kihirdettetett az »Országos Törvénytár«-ban 1896. évi július hó 9-én.)

Mi Első Ferencz József,

Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország Királya stb. és Magyarország Apostoli Királya.

Kedvelt Magyarországunk és társországai hű Főrendel és Képviselői közös egyetértéssel a következő törvényczikket terjesztették szentesítés végett Felsőgünk elé:

1. §.

Az országos m. kir. statistikai hivatal elhelyezésére, a főváros jobbparti részének valamely alkalmas helyén, állami épület emeltetik.

2. §.

A kereskedelemügyi m. kir. minister ezen állami épület létesítésére és berendezésére szükséges összes költségek fedezése czéljából 60 évre lekötendő legfeljebb 20.000 frtyi évi járadék alapján kölcsönt vehet fel.

Az évi részletfizetések az orsz. m. kir. statistikai hivatal költségvetésében, a dologi kiadások rovatában, az eddigi házbéreköltségek helyén mint rendes kiadások felveendőek.

3. §.

A kölcsönügylet s a telekvásárlásra, valamint az építésre vonatkozó összes jogügyletek s az arra vonatkozó összes iratok bélyeg- és illetékmentességben részesülnek.

4. §.

A jelen törvény végrehajtásával a kereskedelemügyi és a pénzügyi m. kir. ministerek bizatnak meg.

Mi e törvényczikket s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenkint helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősítjük és szentesítjük, s mind Magunk megtartjuk, mind más Híveink által megtartatjuk.**Kelt Ischlben, ezernyolczszáz kilenczvenhatodik évi július hó ötödik napján.**

FERENCZ JÓZSEF s. k.

(P. H.)

B. Bánffy s. k.

Kőrösy József épületstatistikájából azt is megtudhatjuk, hogy az 1898-ban befejezett középítkezések sorában a „nevezetesebb építkezések” között a Hivatal épülete 600 000 forintos költséggel szerepel, ami azt mutatja, hogy nem kevés megtakarítással sikerült a terveket megvalósítani.

Az egykori *Vasárnapi Ujság* című hetilap 1898. évi 2. száma szakszerű alapossággal számol be az eseményről, és egyúttal összefoglalja a hivatalos statisztika elért eredményeit, az ide vezető utat, és ismerteti az intézmény jelenbeli (korabeli) működését.¹⁶ Közzétesszük az írás néhány érdekes részletét és az illusztrációként megjelent két, fénykép után készült metszet másolatát.

„A kereskedelemügyi miniszter, b. *Dániel* Ernő múlt évi decz. 18-án díszes közönség jelenlétében ünnepélyesen avatta föl a magyar kir. központi statisztikai hivatal új otthonát. Az ünnepélyen nemcsak a hivatal egész tisztikara vett részt, hanem megjelent *Darányi és Perczel* miniszter, a törvényhozás számos tagja, a székes főváros főpolgármestere és polgármestere, a második kerületi előljáróság, a képviselő testület számos előkelő tagja s több más notabilitás is.

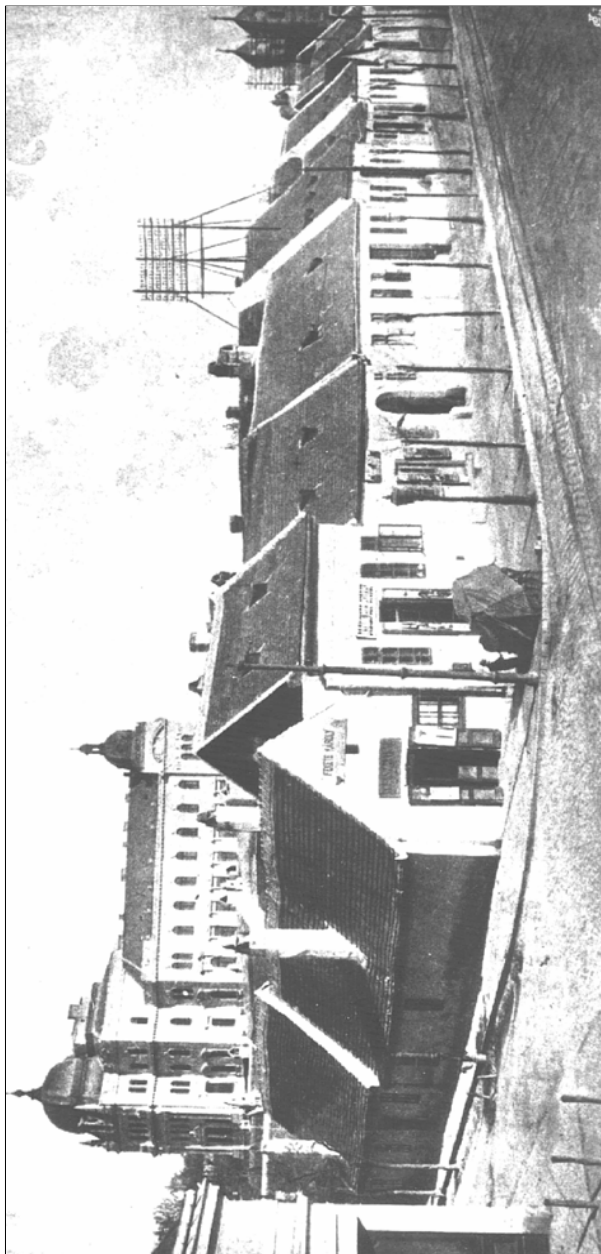
A palotaszerű épület a budai Rózsahegy lejtőjén már messziről meglepi a szemlélőt nagy arányaival s homlokzatának nemes méltóságával. A Margit-körút élénk forgalmú vonalától oldalt, jóval magasabban fekszik, nyugodt munkálkodásra igen alkalmas csendes vidéken. Éjszaki és nyugati oldalán tágas szabad tér, melyet a székes főváros parkká alakít. A parkhoz kényelmes villákat övező kertek csatlakoznak, hol a vagyonszerző munka emberei pihenek az üzleti és közéleti fáradságukat. Tudományos intézet számára alig lehetne ennél alkalmasabb helyet találni.

A statisztikai hivatal, bár a közigazgatásnak lényeges szerve, voltaképpen mégis tudományos intézet. Közvetlenül szolgálja ugyan az állam és társadalom gyakorlati céljait, de ezt az által teszi, hogy szigorú tudományos módszerrel, pártatlanul kutatja az állami, társadalmi és gazdasági életben nyilatkozó törvényszerűségeket, s a delejtű érzékenységgel mutatja a követett irány helyes vagy helytelen voltát.

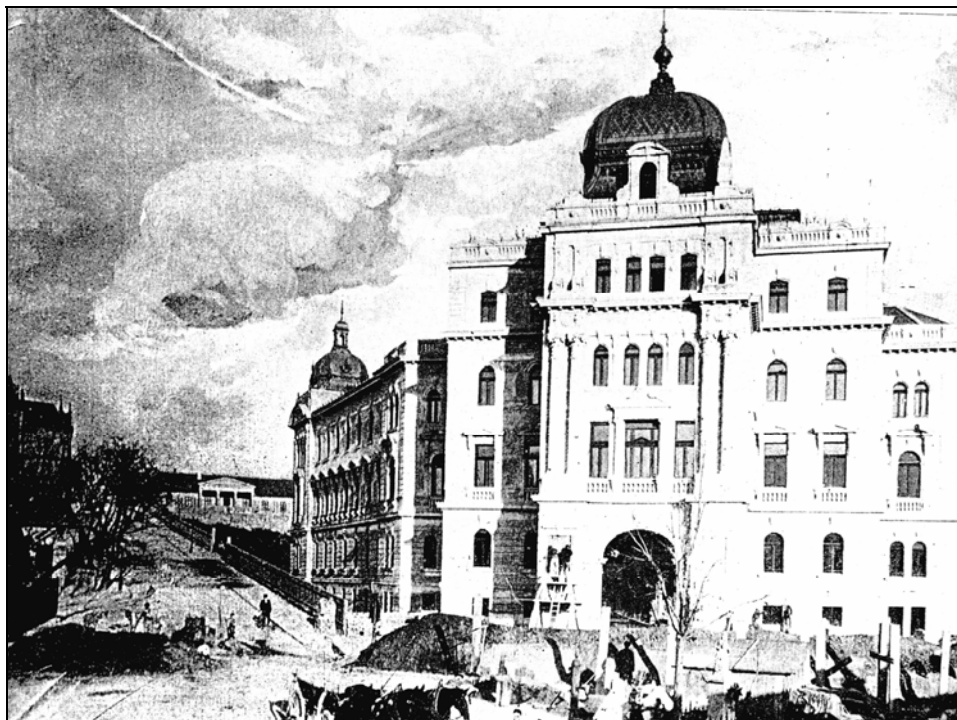
A statisztika aránylag fiatal tudomány, de rohamosan emelkedik tekintélyben, s ma már az államférfi, közgazda és sociolog kezében nélkülözhetetlen segédeszköz. Hazánkban is szinte meglepő a hivatalos statisztika fejlődése...

...A hivatalos statisztika újabb sikereiből kiváló rész illeti a kereskedelmi minisztert is. A statisztika ügyére ritka szerencse, hogy báró *Dániel* Ernő kereskedelmi miniszter, teljes tudatában az ügy nagy fontosságának, azt oly melegen felkarolta, mint előtte még egy államférfi sem, s jóakarátának és tekintélyének egész súlyával támogatta a hivatal igazgatójának törekvéseit. A miniszternek e tekintetben is méltó munkatársa *Vörös* László államtitkár, ki szintén erős támasza és szakavatott fejlesztője a statisztikai hivatalnak.

¹⁶ A cikk szerzője névtelen, de az írás alaposságából, tárgyi pontosságából *Bokor Gusztávra* vagy *György Aladárra* lehet következtetni.

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal új épülete a Margit körútról nézve

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal új épületének homlokzata

Most végre a magyar kir. központi statisztikai hivatal azt is elérte, hogy állandó otthonhoz jutott... E hontalan korszak nyert befejezést a hivatal új palotájának felépülésével, melyre az 1896. évi XX. törvénycikk adta meg a felhatalmazást.

Az építés ügyeit a hivatal igazgatójának, *Jekelfalussy* József miniszteri tanácsosnak elnöklése alatt egy bizottság vezette, mely oly kitűnően oldotta meg feladatát, hogy a nagy és díszes épület jelentékeny megtakarítással készült el, a mi csaknem páratlanul áll a középületek történetében.

Mai számunk két képben mutatja be az új palotát, melyet kiváló építészünk, *Czigler* Győző tanár épített. A budai részek egyik félreeső helyén emelkedő díszes középület fővárosunk fejlődésében is figyelemre méltó mozzanat. Annak a jogosult ohajtásnak megtestesülését látjuk benne, hogy a pesti oldal mesés gyarapodásával szemben a budai oldal se szoruljon egészen háttérbe.

A képek, melyeket közlünk, hiven ábrázolják a palota külső alakját, azzal a különbséggel, hogy a környék még rendezetlen s az épület úgy áll, mint egy keretnélküli festmény, mely még le sem került a művész állványáról. A készülő park fog méltó keretül szolgálni. De bár középületnél a külső dísz is fontos, még fontosabb a belső berendezés czélszerűsége, s e tekintetben az épület valóban meglepi a szemlélőt. A 140 helyiség közt

egyetlen udvari helyiség sincs, a tágas udvar felől széles, világos, zárt folyosók futják körül a palotát. A hivatalos szobák úgy folynak egymásból, hogy megvan ugyan az összeköttetés, de egyuttal a zavartalan munkálkodás szempontjából annyira szükséges különállás is. A palota homlokzatát az első és második emeleten egy-egy tágas tanácsterem foglalja el, míg a megfelelő helyiség a harmadik emeleten nagyobb időszaki munkálatok végzésére van szánva, a melyre ott még a hatalmas, világos lépcsőház s a melléktermek is igen alkalmasak. Az alagsor keleti oldalán húzódnak a könyvtár termei, melyekben a hivatal értékes könyvtára kényelmes elhelyezést talál. Az 1897. évi XXXV. t.-cz. a hivatalnak szakszempontból páratlan könyvtárát nyilvános jelleggel ruházta fel, s részére köteles példányokat biztosított a Magyar birodalom egész területén megjelenő nyomtatványokból, ezzel is bizonyítva a hivatal tudományos jellegét.

A hivatal igyekszik is hiven megfelelni ennek a jellegének, mert ez emeli arra a magaslatra, hol mint közállapotaink élő lelkiismerete szolgálhatja a magyar nemzet érdekét.”

Az impozáns, háromkupolás, nagyméretű, de arányos és jól elhelyezett épület, ha meg is indította a környék építészeti léptékének, képének átalakulását, a korabeli fotók szerint még jó néhány évig egyedül uralta a vidéket.

Napjainkban is a környék meghatározó épülete, noha a háborús károkat igen-igen megsínylette¹⁷ és az idő kártevéseit alig-alig állja, de még emlékeztet egy sokat akaró és ígérő korszak fényére.

TÁRGYSZÓ: A statisztika története.

SUMMARY

In 1989 the so-called „central” building of the Hungarian Central Statistical Office in Keleti Károly Street has become hundred years old.

The study recalls the situation of the Statistical Office hundred years ago, the successes it achieved during the first 30 years as from its foundation in 1867 when it had to be functioning under poor circumstances moving from one place to another.

On the basis of original sources the study presents the topographical ways at several points of the town where the organisation did its important work before it received a final „home” of its own.

The study releases documents on the birth of the idea of creating a central building and its acception by the law. The author reports on the inauguration of the building by citing articles from the press of the age which took place hundred years ago.

¹⁷ A súlyos háborús károk helyreállítási munkálatairól és költségeiről lásd: 90 éves a Központi Statisztikai Hivatal központi épülete. Megjelent: Évfordulók a statisztika történetéből, 1992. Szerk.: *Dr. Bánszegi Katalin* és társai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 68 old.

AZ MTA STATISZTIKAI BIZOTTSÁGÁNAK
1998. MÁRCIUS 18-I KIBŐVÍTETT ÜLÉSE

Az MTA Statisztikai Bizottsága 1998. március 18-i kibővített ülésén, amelyen a Bizottság tagjai, valamint hivatali és külső meghívottak vettek részt A fogyasztói árindexek: elmélet, gyakorlat, EU-harmonizáció c. témát vitatták meg. Ezen kívül a Bizottság egyéb kérdésekkel is foglalkozott.

A fogyasztói árindexek témakörében a bevezető előadást Szilágyi György, a közgazdaság-tudomány doktora, egyetemi tanár tartotta. Felkért korreferensek voltak: Köves Pál, a közgazdaság-tudomány doktora, Professor Emeritus, Marton Ádám kandidátus, valamint Sándor György, a Magyar Nemzeti Bank (MNB) ügyvezető igazgatója.

Szilágyi György bevezető előadását három téma köré csoportosította:

- a fogyasztói árindex az infláció mérésében,
- a fogyasztói árindex funkciói,
- a fogyasztói árindex metodikai struktúrája.

Ami az előadás első kérdéskörét illeti, az előadó hangsúlyozta, hogy az infláció mérésében konszenzusnak lehet tekinteni azt, hogy az inflációt a fogyasztói árindex méri, ugyanakkor a tudományos megközelítés közel sem lehet ennyire szimplifikált, mivel magát az inflációt egyetlen mutatóval nem vagy csak részben lehet jellemezni.

Ha pedig – kényszerűségből – elfogadjuk egyetlen mutatót, akkor a fogyasztói árindexszel való mérésnek több problémája van. Végül soron az infláció méréséhez valamilyen nem parciális indexre – például a teljes végső kibocsátás vagy felhasználás árindexére – volna szükség. Az ilyen jellegű árindex azonban implicit árindex, vagyis nem direkt ármegegfigyelésből származik és szükségképpen szélesebb kört fog át a fogyasztói árindexnél. Az utóbbi évek tapasztalatai szerint az implicit árindex némileg alacsonyabb a fogyasztói árindexnél.

Az előadó rámutatott, hogy az Európai Unió (EU) némileg túlértékelt a fogyasztói árindexet azáltal, hogy a harmonizált árindexet kötelezővé tette. Ilyen

módon a fogyasztói árindex nemzetközi téren is mindinkább az infláció mérésének egyik legfontosabb eszközévé vált.

Szilágyi György utalt azokra a törekvésekre is, amelyek az árváltozáson belül megkülönböztetnek alapvető és konjunkturális okokat. Az első kérdéskör kapcsán az előadó a következő állásfoglalás-tervezetet fogalmazta meg: elfogadható-e a fogyasztói árindex az infláció mérőszámként, ha igen, szükség van-e bizonyos fenntartások hozzáfűzésére.

A fogyasztói árindex funkcióinak elemzése kapcsán az előadó hangsúlyozta, hogy e statisztikai mérőszámhoz különböző következmények – indexálások – járulnak, vagyis a mérési eredményhez érdekek fűződnek, ezért a fogyasztói árindexet különböző oldalakról érhetik bírálatok.

A fogyasztói árindex esetében a tiszta árváltozás és a volumenmérés funkciója elválik egymástól, amire a tudományos megközelítésnél figyelemmel kell lenni. Továbbá a különböző funkciók más-más árindexet követelhetnek meg. Ebben a vonatkozásban dilemmát jelent, hogy egy vagy több indexet kell-e használni, ugyanis több index használata esetében az eltéréseket magyarázni kell.

Az előadó érintette azt a kérdést is, hogy véleménye szerint az életminőség mérése nem lehet a fogyasztói árindex funkciója.

A második kérdéskörrel kapcsolatban az előadó a következő állásfoglalás-tervezeteket fogalmazta meg:

- a) elfogadható-e egyetlen fogyasztói árindex, vagy többféle fogyasztói árindex használatának problémájával kell-e szembenézni,
- b) a fogyasztói árindex nem tartozik az életminőség mérőeszközei közé.

Az előadás harmadik része a fogyasztói árindex módszertani struktúrájával foglalkozott. Megállapította, hogy a fogyasztói árindex módszertani kérdései összefüggnek és egy-egy probléma kiragadása félreértésekhez vezethet. Az előadó hivatkozott egy-

részt a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) meta-adatbázisára, mely nem kevesebb, mint 28 jellemzőt sorol fel a fogyasztói árindex körülírására, másrészt a Nemzeti Elszámolási Rendszer (System of National Accounts – SNA) metodikájára, mely önálló fejezetet szentel az ár- és volumenméréseknek.

Az előadó véleménye szerint a fogyasztói árindex formulája viszonylag egyszerű, erről nagy vitalehetőség – feltehetően – nincs, ugyanakkor ez a kérdéskör kapcsolódik az állandó és változó súlyok, valamint a bázis- és láncindexek problémaköréhez, ami bizonyítja, hogy nem lehet egyes tényezőket elszigetelve kiemelni.

Végezetül az előadó kitért arra, hogy a fogyasztóiárindex-számítás gyökerei a klasszikus piaci körülmények feltételeire nyúlnak vissza, amikor a piacon a materiális javak domináltak, és az árindexszel e javak árváltozását mérték. A jelenlegi fogyasztói árindex nem követi a megváltozott szituációt: lényegében minden változás Q , illetve P , azaz volumen- vagy árváltozásnak vagyunk kénytelenek minősíteni. Ezzel összefüggésében, az előadó szerint az alábbi problémakörrel lenne célszerű állást foglalni: meddig értelmes ez a (vagy Q , vagy P) megközelítés – vagy a megoldás egy harmadik tényező esetleges beiktatása –, hogy a mai modern gazdaság változásait és viszonyait is ki lehessen fejezni a fogyasztói árindexben.

Az előadást követő első korreferens, *Köves Pál* az árindex-formula kérdéseivel foglalkozott, hangsúlyozva, hogy személy szerint vesszőparipája a Fisher-árindex-formula, amelyet a magyar KSH-ban hosszú ideig – mintegy 40 évig – egyedülállóan használtak.

A korreferens utalt az index témában írt könyvére,¹ amelyben kiállt a Fisher-formula mellett és említést tett arról is, hogy ebben a kérdésben a Statisztikai Hivatal akkori elnöke, *Péter György* is támogatja. Rámutatott, hogy a Fisher formulát a KSH-ban többek között a fogyasztóiárindex-számításnál is használták, ugyanakkor az 1990-es évek elején a megváltozott körülményekhez igazodás miatt más számítási módot vezettek be.

Köves Pál utalt arra is, hogy a Fisher formula alkalmazására többek között egyrészt azért volt lehetőség, mert a korábbi tervgazdálkodási feltételek között az ehhez szükséges adatok rendelkezésre álltak, másrészt a magyar statisztikai szolgálat ehhez megfelelő tapasztalatokkal rendelkezett. A Fisher-formula alkalmazásáról szólva kiemelte, nem szabad megfélemlíteni e formula gyakorlati alkalmazásának lehetőségéről, ugyanis előreláthatólag a jövőben fel kell készülni az index-formulák kérdésének kiélező-

désére, mely vonatkozásban a kompromisszumos formulaként ismert Fisher-index jöhet számításba.

Végezetül az átlagolások kérdésével foglalkozott és több vonatkozásban is kitért a mértani átlag alkalmazásának pozitívumaira.

A bevezető előadás második korreferense, *Marton Ádám*, a fogyasztói árindex kiszámításának gyakorlati kérdéseit vette sorra. Hangsúlyozta, hogy a fogyasztói árindex a lakosság fogyasztói kosarának árváltozását méri havonta 1600 reprezentáns árának – összességében kb. 8000 elárusítóhelyen történő – megfigyelésével. Így mintegy 120-140 ár gyűlik össze. A minta nagysága miatt a magyar fogyasztói árindex robotsztusnak tekinthető, jelentős mértékben „ellenáll” az előfordulható hibáknak. Állandó súlyozású Laspeyres-árindex, amely 160 csoportot tükröz vissza. A súlyok a lehető legfrissebb, de így is csak a megelőző második év adatai alapján kerültek kialakításra. Figyelembe véve a fogyasztási szerkezet gyors változását – ez ugyan későinek tűnik –, ugyanakkor eleget téve az operatív tájékoztatási kötelezettségeknek, nincs mód bevárni a frissebb adatokat.

A fogyasztói árindex megfigyelésénél alkalmazott fogyasztói kosarat, a bekövetkezett változások figyelembevételével évente felülvizsgálják. Ennek kapcsán a korreferens rámutatott, hogy az EU-ajánlás csak ötvenkénti felülvizsgálatot ír elő, továbbá hogy az éves átlagos súlyok használata havonként is megfelelő. Kitért arra is, hogy a havi árindex nem lehet az infláció mércéje, ugyanakkor ez vezet el az éves árindexhez. Ennek megfelelően az infláció mérésére az éves árindex használatát tartja elfogadhatónak. Hangsúlyozta, hogy a fogyasztói árindex egy adott fogyasztói kosár árváltozását méri. Ezt a mérőszámot szokták Magyarországon és más országokban is az infláció mérőszámának tekinteni.

Marton Ádám korreferátumában többek között kitért a bolti ármegfigyelés egyes kérdéseire, a reprezentánsokból számított árindexekre, valamint az ezzel kapcsolatos lehetséges vitákra. Megemlítette például, hogy az EU-ajánlás a reprezentánsok árindexénél az árak számtani vagy mértani átlagát javasolja alkalmazni. Megítélése szerint fontos szempont a gyakorlati megvalósíthatóság, és itt figyelembe kell venni, hogy a számtani átlag kezelése a többi átlagformulához képest egyszerűbb.

A korreferens részletesen foglalkozott a fogyasztói árindex számításával kapcsolatos elvárásokkal, amelyek a következők:

– a fogyasztói árindex a COICOP- (a lakossági fogyasztás osztályozása a javak rendeltetése szerint) csoportosítás alapján kerüljön kiszámításra (ennek bevezetése Magyarországon folyamatban van),

– az árindex-formula Laspeyres,

¹ *Köves Pál*: Statisztikai indexek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1956. 203 old.

- az árindexek láncindexek,
- az éves árindex a havi árindex átlaga,
- a publikált árindexekből a többi árindex kiszámítható legyen,
- a publikálás 30 napon belül történjen.

A korreferens utalt az ún. Boskin-jelentésre, amely arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Államokban használt fogyasztói árindex hozzávetőlegesen 1,1 százalékkal felülbecsülte a megélhetési költségindex értékét, amely a korreferens megítélése szerint azt mutatja, hogy a fogyasztói árindex kapcsán az indexformula és a súlyok kérdései a hosszabb távú elemzéseknél előtérbe kerültek.

Befejezésül felhívta a figyelmet arra, hogy a Magyar Nemzeti Bank az előbbieken tárgyalt fogyasztói árindex mellett a fogyasztásnak csak egy részére vonatkozó, vagy nem a ténylegesen fizetett árak változását jelző index kiszámítását javasolja. Erre úgy kerülhet sor, hogy a módszertani kérdések megvitatását és tisztázását követően felhívják a felhasználók figyelmét a felhasználhatóság korlátaira.

Sándor György az MNB ügyvezető igazgatója harmadik korreferensként a Szilágyi György által felvetett gondolatokat folytatta és kiemelte, hogy a jelenlegi gazdaság és a fogyasztói árindex is jelentősen különbözik a korábbiától, és erre a megváltozott helyzetre célszerű volna új megoldásokat találni vagy egyéb alkalmas módszereket is kipróbálni. Ugyanis a fogyasztói árindex jelentősége felértékelődött, mint ahogy felértékelődött a statisztika egészének jelentősége is, amit az is mutat, hogy széles körű indexálási gyakorlat figyelhető meg többek között a tőkepiacon is, ami természetesen más típusú felhasználás.

Megítélése szerint a fogyasztói árindexnek van egy új funkciója is, nevezetesen a vállalkozások, illetve a döntéshozatal befolyásolása. Egy más összefüggésben Sándor György rámutatott, hogy a pénzpiacon naponta „stockok” cseréje megy végbe, amiben a pénznek van meghatározó szerepe. Ugyanakkor a megváltozott világban a flow-folyamatokat visszatükröző indexek nem mérik pontosan ezeket az ügyleteket.

Az ún. Boskin-jelentésre való hivatkozásához kapcsolódva említést tett arról, hogy az Német Szövetségi Köztársaságban is megtörtént az alkalmazott árindexek felülvizsgálata, ahol úgy találták, hogy a fogyasztói árindex 0,7 százalékkal becsülte felül az inflációt.

A korreferens kitért arra is, hogy a korábbiakkal szemben jelenleg Magyarországon a pénzügyi döntésekkel történő gazdasági befolyásolás a jellemző és az MNB azt tapasztalta, hogy bizonyos becslésekre egyes statisztikai mutatók nem minden esetben alkalmasak, miből következően – hivatkozva a szolgáltatások ter-

melékenységéről tartott kanadai konferenciára – a kérdéskörrel a tudománynak kellene foglalkoznia. Véleménye szerint az alábbi módszertani kérdések vizsgálata tűnik időszerűnek.

– A célfüggvénytől függően kell-e meghatározni a formulákat, súlyokat (lásd Boskin-jelentés) A magyar gyakorlat ebben a vonatkozásban megelőzi az amerikaiat.

– Alapvetően fontos kérdés a minőségi változások kezelése, amely megállapodott gazdaságokban is problémákat vet fel, de különösen nagy problémák jelentkeznek ennek kapcsán a rendkívül gyorsan változó gazdaságokban, mint például Magyarországon is. Felmerül a hedonikus árindex időbeli használata bizonyos körben, mégpedig ott, ahol a minőségi változások rendkívül gyorsak. (Megítélése szerint a minőségi változások hatását célszerű volna az árindexből kiiktatni.)

– A forgalmazási hálózatban bekevert változások hatása az áralakulásra kérdéses. A probléma az, hogyan kell ezt a jelenséget kezelni (az előadóval vitatkozva Sándor György úgy vélte, bizonyos minőségi különbségeket, illetve forgalmazási költségeket az árindexből ki kellene szűrni).

Korreferátuma befejezéseként Sándor György még egyszer hangsúlyozta, hogy a tudományos életnek fontos szerepet kellene vállalni az árindex módszertani kérdéseinek vizsgálatában, illetve megoldásában.

Az előadást, valamint az azt követő korreferátumokat vita, illetve hozzászólások követték, amelyek végeredményben az infláció fogalma, a „core”, illetve „underlying” infláció értelmezésével, a fogyasztói árindex, valamint az inflációs várakozások összefüggésének kérdésével, továbbá a fogyasztói árindex-számításban a KSH többdimenziós szerepével foglalkoztak. A vita során Marton Ádám rámutatott arra, hogy a fogyasztói árindex-számítás tekintetében a KSH-nak állandó módszer szerint kell dolgoznia és az a célszerű, ha a KSH megállapodás szerinti árindex-csoportokat közli.

A vitákban elhangzottakra reflektálva Szilágyi György szintén foglalkozott a „core” és az „underlying” infláció kérdésével, valamint az ezzel kapcsolatos hazai felfogások különbözőségével. Konklúzióként megfogalmazta, hogy végül is a vita arról szól, milyen a pénz értékváltozása, ugyanakkor a felvetések a dolgok sokféleségét is jelzik. Javasolta, hogy a felvetett kérdéseket a szakemberek vizsgálják meg, mert megítélése szerint egyelőre nem tűnik időszerűnek a különböző differenciált fogyasztói árindex-mutatók számítása. Úgy vélte, a vita csak részben járult hozzá az állásfoglalások kialakításához.

Katona Tamás, a Bizottság elnöke a vitát lezárva megállapította, hogy a kérdés napirendre tűzése és megvitatása nem volt hiábavaló, mivel ez a kérdés, akárcsak a világ más országaiban, a magyar statisztikának is egyik kardinális problémája. Utalt rá, hogy az EU-követelmények a statisztikát valóban felértékeltek, ugyanakkor, hogy ez minden szempontból jó-e, erre ma még nehéz válaszolni. Megíté-

lése szerint egy dolog bizonyosan állítható: a statisztikusoknak el kell gondolkodniuk, hogy adott kérdésekre jó válaszokat adnak-e. A válasz mellett azt is tudniuk kell, hogy mit nem képes a statisztika megválaszolni. A fogyasztóiárindex-számítások vonatkozásában helyes, ha a korrekt módszertant közzéteszik, a szükségleteknek megfelelően változik a publikációs rend, az elemzésekben pedig a KSH kellő magyarázatokkal szolgál. Rendkívül fontosnak tűnik a statisztikai gyakorlat folyamatos korszerűsítése. Kitért arra is, hogy nem látszik célszerűnek jelenleg a „core” infláció KSH által való közzétevése, mert a különböző indexek mértékében szükségképpen meglevő különbségek bizalmatlanságot keltenének. Mindemellett hangsúlyozta, hogy a fogyasztói árindex számításánál évente változtatott súlyok biztosítékot jelentenek a súlyelavulásból származó hibák elkerülésére.

Összefoglalójában Katona Tamás hangsúlyozta azt is, hogy megítélése szerint a fogyasztóiárindex-számítás KSH-ban alkalmazott módszere megfelelő, mindemellett a modern élet követése állandó kihívás minden statisztikai mutatószámrendszer számára.

Végezetül javasolta, hogy az MTA Statisztikai Bizottsága a fogyasztói árindexek témakörében alakítson ki bizottsági állásfoglalást a következő ülésre.

A fogyasztóiárindex-számítással kapcsolatos kérdések megvitatása után a Statisztikai Bizottság Szilágyi Györgynek, a Statisztikai Bizottság Tudományos Albizottsága elnökének javaslatára meghallgatta *Csahók István* beszámolóját a Tudományos Albizottság 1997. október 27-i üléséről, mely a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat mint a magyar statisztikai szolgálat alapvető kutatóbázisa c. témát tekintette át. Az Albizottság ülésén úgy foglalt állást, hogy a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat küldetését, méretét tekintve egyedülálló intézmény Európá-

ban. A nemzeti statisztikai intézetek hasonló profilú kisebb-nagyobb könyvtárakkal rendelkeznek, ezek tevékenysége azonban nem vagy alig haladja meg az intézmények munkájához szükséges dokumentáció-, kiadványellátást. Ezzel szemben a hazai statisztikai könyvtár jelentős tudományos és tudományt ellátó funkciót is betölt, például szakbibliográfiák, történeti statisztikai, statisztikatörténeti kiadványok, tematikai adatforrás-összeállítások, szakirodalmi feldolgozások stb. révén. Ehhez járul a Könyvtár általános közművelődési funkciója. Az Albizottság megállapítása szerint a Könyvtár teljes mértékben ellátja azokat a feladatokat, amelyek a magyar statisztikai szolgálat alapvető kutatóbázisaként reá hárulnak. Mindezt azonban jelentős létszám-, finanszírozási és elhelyezési gondokkal küszködve teszi. Az Albizottság szükségesnek tartja a Könyvtár jelenlegi értékeinek megőrzését, amelyek semmiféle egységesítésnek nem eshetnek áldozatul. Az Albizottság állást foglalt a tekintetben is, hogy a megfelelő pénzügyi háttér megteremtése után szükséges a Könyvtárban egy Szerzeményezési Tanács felállítása, amelyben a statisztikatudomány és a KSH képviselői vennének részt, elősegítve az igényeknek megfelelő dokumentum-beszerzési struktúra kialakítását.

Katona Tamás a téma kapcsán érintette a KSH Könyvtár egyes beszerzési forrásainak fontosságát, sajátosságait és kitért a Könyvtárban folyó informatikai fejlesztésre, továbbá az elhelyezéssel kapcsolatos egyes kérdésekre is.

Katona Tamás a Bizottság elnöke az ülést bezárva javasolta, hogy a Bizottság legközelebbi ülésére május végén vagy június elején kerüljön sor, amellyel a Bizottság tagjai egyetértettek.

Dr. Csahók István

MAGYAR SZAKIRODALOM

TÓTH PÁL PÉTER:

HAZA CSAK EGY VAN?
MENEKÜLŐK, BEVÁNDORLÓK,
ÚJ ÁLLAMPOLGÁROK MAGYARORSZÁGON
(1988–1994)

Püski Kiadó Kft. Budapest. 1997. 238 old.

A *Tóth Pál Péter* könyve által elemzett időszak alatt Magyarországon igen jelentős változás következett be a nemzetközi vándormozgalom területén. A változás kezdete a bolsevik típusú hatalmi struktúra összeomlását közel másfél évvel megelőzve – 1987-re – nyúlik vissza. E folyamat legfontosabb sajátosságai

közül a szerző könyvének bevezetésében kiemeli (10. old.): „... hogy 1990-et, a rendszerváltást követően:

- a Magyarországra kényszerített, közel öt évtizedig tartó nemzetközi izoláltság megszűnt,
- a magyar állampolgárok ismét szabadon utazhatnak külföldre és megfelelő feltételek megléte esetén a külföldiek is Magyarországra,
- a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűekkel kapcsolatos magyar magatartás és az addigi hivatalos politika alapvetően megváltozott, átalakult,
- mindezekkel párhuzamosan Magyarország gazdasági és/vagy politikai okok következtében, a nemzetközi vándormozgalom cél-, illetve befogadó országává vált, amiben legújabbkori történelmünk mellett az ország földrajzi fekvése is nem elhanyagolható szerepet játszik.”

Az 1988-at követő öt évben közel százharmincezer menekülő és több mint száztízezer huzamosabb ideig, egy éven túl itt tartózkodó külföldi érkezett az országba. Jelentősen nőtt a magyar állampolgárrá válni akarók és a ténylegesen magyar állampolgárrá váltak száma.

Egyet kell értenünk a szerzővel abban, hogy egyetlen állammak, így Magyarországnak sem lehet közömbös, kik azok, akik azzal a szándékkal érkeznek területére, hogy ott menekültként, bevándorlóként hosszabb-rövidebb ideig éljenek, vagy az ország új állampolgáraiként végleg letelepedjenek. Magyarországon, a nemzetközi tapasztalattal ellentétben, szoros kapcsolat áll fenn a bármilyen formában érkezők nem csekély része és a véglegesen Magyarországot választók között, elsősorban a Romániából, a volt Csehszlovákiából, Jugoszláviából, és Szovjetunióból, vagyis azokból az országokból érkezők esetében, melyekben gazdasági erejük megtörését, erőszakolt beolvadásukat, nemzeti identitásuk felszámolását tüzték ki célul. A Magyarországot érintő nemzetközi vándormozgalmak területén alapvetően nem az ország szükséglete a meghatározó, hanem mindenekelőtt annak a népességnek az általános állapota, tűrőképessége, amely a szomszédos országok valamelyikének állampolgáraként is magyarnak tartja magát. A szomszédos országok gazdasági helyzete és a kisebbségekkel kapcsolatos politikája a meghatározó alapvetően abban, hogy milyen mértékű migrációs nyomással kell számolnia az országnak. Nem érdekünk, hogy e nyomást felerősítsük, s ezáltal a szomszédos országokban élő magyarok pozíciójának gyengülését idézzük elő.

A könyv elemzése egyrészt a Menekültügyi és Migrációs Hivatal, az Országos Rendőrfőkapitányság (ORFK) Gazdasági és Informatikai Főigazgatósága Számítástechnikai Csoportja és a Belügyminisztérium Állampolgársági főosztálya által a szerző rendelkezésére bocsátott alapadatokra támaszkodik, melyek csoportosítását a szerző végezte el, másrészt a szerző által 1995-ben végzett kérdőíves szociológiai vizsgálat eredményeit tartalmazza.

A tíz fejezetből álló könyv a szakirodalmi háttérrel megvilágító II. fejezete az e háttér szegényességének megvilágításán és magyarázatán túlmenően elsősorban *Szántó Miklós* 1970-ben megjelent könyvéről, az MTA Politikai Tudományok Intézete keretében 1990-ben létrehozott, Nemzetközi Migrációs Kutatócsoport rendezvényeiről és évkönyveiről a Központi Statisztikai Hivatal által megjelentetett adatokról, a *Nagy Boldizsár* és *Tóth Judit* munkásságának köszönhetően megjelent publikációkról és az Új exodus című tanulmánykötetről nyújt tájékoztatást.

A szerző által alkalmazott módszereket bemutató III. fejezet első része a már említett szervek által

szolgáltatott adatok kritikai értékelését és feldolgozásának módszereit írja le. Második része a szerző kérdőíves vizsgálatának, amelynek lebonyolítása mintegy öt hónapot vett igénybe, módszertani problémáit részletezi. Ez utóbbi eredményein alapszik a jövőendő állampolgárt bemutató VIII. fejezet rendkívül gazdag táblaanyaga és az ez utóbbiból levonható számos következtetés és probléma.

A kérdőív négy kérdésblokkra felosztva 156 (illetve alkérdésekkel együtt 702) kérdést tartalmazott. Az első blokkhoz tartozó 63 kérdés a megkérdezett, a megkérdezett szülei, apai és anyai nagypapa személyi adataira, valamint állampolgárságukra, anyanyelvükre, nemzetiségükre, vallásukra, iskolai végzettségükre, idegennyelv-ismeretükre és foglalkozásukra vonatkozott. A második kérdésblokkban a szerző azt kívánta feltárni, hogy a megkérdezettek milyen körülmények között éltek, mielőtt elhagyták szülőföldjüket, azt az országot, amelyben eddig éltek. A harmadik kérdéscsoport azokra az érzelmi, politikai és egzisztenciális, rokoni, baráti viszonyrendszerekre vonatkozott, amelyekből az állampolgárság-váltás okai megismerhetővé váltak. A negyedik blokkal a megkérdezett jelenlegi helyzetét feltáró adatokat kívánta a szerző összegyűjteni. Ez utóbbiak a kivándorlás előtti és utáni helyzet összehasonlíthatóságának lehetővé tétele céljából egyeztek a második kérdésblokkban találhatóakkal.

A könyv IV. fejezete a bevándorlás történelmi háttérét írja le az országalapítástól napjainkig. Alfejezetei közül az első a honfoglalástól az Osztrák–Magyar Monarchia felszámolásáig terjedő nagy történelmi periódust, a második az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának és az első világháborút lezáró békediktátumnak az ország területére és népessége etnikai összetételére gyakorolt hatását, a harmadik a két világháború közötti időszakot, a negyedik a második világháború utáni helyzetet, az ötödik a bolsevik típusú hatalmi struktúra kialakulása utáni helyzetet és ez utóbbi változásait tárja fel és elemzi elsősorban a népszámlálások adatainak felhasználásával.

A könyv V. fejezete a Magyarországra érkező menekültek és menedékesek jellemzőit írja le. Elsősorban az 1988 és 1994 közötti hét évben érkezettek számát és megoszlásukat részletezi állampolgárságuk szerint Magyarországra érkezésük évében (évenként, külön-külön), és leírja Magyarországra érkezésük legális, illetve illegális módja szerinti megoszlásuk alakulását is. A Magyarországra menekülők az alábbi tizenöt nemzetiségi és egy reziduális csoporthoz tartoztak: albán, bosnyák, bolgár, cigány, cseh, horvát, lengyel, magyar, német, orosz, román, szerb, szlovák, ukrán, egyéb szovjet és egyéb. Az ún. konvencióss státusú menekültekkel kapcsolatban

bemutatja és értékeli a Menekültügyi és Migrációs Hivatal helyi szervei ügyfélforgalmának adatait összesítve és a menekült státust kapott személyek számát és állampolgársága szerinti részletezését is. Az ún. mandátumos státusú menekültek számáról ország- és korcsoport szerint és elhelyezésük alakulásáról szintén tájékozódhatunk.

A könyv VI. fejezete több mint harminc oldalnyi tejedelemben nyújt tájékoztatást és értékelést az 1947 és 1994 közötti magyarországi ki- és bevándorlásról. Külön alfejezet foglalkozik az 1988 és 1994 közötti bevándorlással, a hazánkban tanuló és posztgraduális képzésben részt vevő külföldi diákokkal, a bevándoroltak különböző ismérvek, elsősorban nem és foglalkozási ágak szerinti megoszlásával. Nagy jelentőségük miatt ki kell emelnünk a Magyarország népességének és a bevándorlóknak nem és korcsoportok szerinti 1994. január 1-jére vonatkozó összehasonlítását bemutató ábrát, valamint az összes bevándorló és külön a Jugoszláviából, a Szovjetunióból és a Romániából érkezettek számának és százalékos megoszlásának nem és korcsoportok szerinti alakulását bemutató táblákat, melyek ezeket az adatokat az 1988 és 1994 közötti periódus minden évére vonatkozóan bemutatják. Külön elemzi a szerző, hogyan alakult a bevándorlás céljából Magyarországra érkezettek között a magyar nemzetiségű külföldi állampolgárok aránya. A hazánkban tanulók és posztgraduális képzésben részt vevők számát e fejezet nemek és „tudományágak” szerint is részletezi.

A könyv VII. fejezete az új magyar állampolgárokat mutatja be. Külön alfejezetben ismerteti a magyar állampolgárságra vonatkozó törvényeket 1957-ig, majd a magyar állampolgárságtól megfosztottak számának nemek és korcsoportok szerinti alakulását és a házassági állapotuk esetében gyermekeik számával kombinált alakulását is. Ezt követően ismerteti a magyar állampolgárságra vonatkozó törvényeket 1958-tól 1994-ig, majd a honosítással, visszahonosítással és elbocsátással kapcsolatos helyzet alakulását és a kapcsolódó adatokat és problémákat. Legrészletesebben az állampolgárságot kérelmezőkkel foglalkozik, országok és korcsoportok, nemük és foglalkozási ágak, valamint születési helyük szerinti bemutatásukra és elemzésükre egyaránt sor kerül; a vizsgált periódus minden évére vonatkozó helyzetismertetés és elemzés azonban az ismérvek nem minden kombinációja esetében volt lehetséges.

A könyv VIII. fejezete a 679 kérdőíves interjú eredményei alapján a jövőendő állampolgárok demográfiai jellemzőiről, eredeti állampolgárságáról, nemzetiségéről, vallásáról, családi állapotáról, gyermekeinek számáról, iskolai végzettségéről, foglalkozásáról és munkahelyéről, életkörülményeinek változásáról, állampolgárság-váltásának okairól, helyzetéről,

jövőbeli reményeiről szól. Ez a könyv legeredetibb talán legnagyobb jelentőségű fejezete. A demográfiai jellemzőket bemutató alfejezet a megkérdezettek nemek és korcsoportok szerinti megoszlásának és a megkérdezetteknek, valamint apjuknak és anyjuknak a település típusa, születési helye szerinti megoszlásának bemutatásán túlmenően a megkérdezett, valamint szülei és nagyszülei származási ország szerinti megoszlását mutatja be, vagyis arról tájékoztat, hogy a bevándorlás előtt melyik országban élt a megkérdezett és családja. A megkérdezettek állampolgárság szerinti megoszlásának bemutatása szintén kiegészül a szülők és a nagyszülők (pontosabban a nagyapák) állampolgárság szerinti megoszlásának bemutatásával.

Fényt derít a szerző arra is, hogy élt-e a megkérdezett más országban is, változott-e állampolgársága korábban is, és hogy mi volt az ő és a szülei anyanyelve és nemzetisége. Egy-egy tábla a megkérdezettek és őseik vallás szerinti megoszlásán túl a különböző nemzetiségűek (valamint külön a volt jugoszláv és román állampolgárok) vallás szerinti megoszlására is kitér. A megkérdezettek családi állapota és a házastársak állampolgársága szerinti megoszlás mellett kitér gyermekvállalási kedvük (illetve terveik), korábban született gyermekeik száma, nemek és életkor szerinti megoszlása, valamint tartózkodási helye is reflektorfénybe kerül. Megvizsgálta a szerző a megkérdezettek és szülei, valamint testvéreik iskolai végzettségét és idegennyelvtudását, valamint a megkérdezettek, szülei és nagyszülei foglalkozás szerinti megoszlását, a társadalmi hovatartozását is, továbbá feltárta a leendő állampolgárok szakképzettség szerinti megoszlását. Igen értékes része e fejezetnek annak leírása, hogyan változott meg az áttelepültek helyzete a korábbihoz képest. A szerző első helyen korábbi és jelenlegi lakásuk típusát, szobaszám szerinti, félészobák szerinti és a lakásban élők száma szerinti megoszlását tárja fel, de kitér a lakásban együtt élők megoszlásának bemutatására is annak figyelembe vételével, hogy a megkérdezett kikkel élt és él együtt, rokonsági fok, illetve egyéb ismérvek szerint. Ezt a korábbi és a jelenlegi ház, illetve lakás felszereltségének, ellátottságának egybevetése követi. A megkérdezettek kulturális helyzetének változását könyvtárak tartalmának, valamint a különféle kulturális rendezvények látogatása gyakoriságának megváltozása mutatja.

Jelentős része a fejezetnek az állampolgárság-váltás okainak vizsgálata, annak a megkérdezése, hogy miért vándorolt ki, miért jött Magyarországra és lett magyar állampolgár a megkérdezett. Külön vizsgálja az együttműködések és a személyi kapcsolatok hálózatának szerepét a vándorlási döntésekben, kitér a megkérdezettek kivándorlás előtti és jelenlegi egészségi állapotának, panaszainak, gyógyszersze-

dési gyakoriságának változására is. A fejezet a megkérdozettek megélhetési körülményei múlthoz viszonyított alakulásának és perspektíváinak vizsgálatával zárul.

A könyv 137 forrásértékű jegyzetet (IX. fejezet) illetve hivatkozást, valamint 11 rendkívül gazdag tartalmú nagy táblából álló mellékletet (X. fejezet) is tartalmaz, melyek további elmélyült vizsgálatokat tesznek lehetővé. A könyv a munka forrásait, módszereit és főbb kutatási eredményeit tartalmazó angol nyelvű összefoglalóval zárul.

Tóth Pál Péter könyve jelentős, hézagpótló jellegű szellemi termék. Számos olyan fontos tényről és problémáról tájékoztat, melyről eddig nem, vagy csak rendkívül hiányos módon tájékozódunk. Eredményei közül ki kell emelnünk a szerző által kidolgozott és alkalmazott kérdőív igen gazdag tartalmát, számos vonatkozásban eredeti jellegét, és nem túlozható el annak a sokoldalú vizsgálatnak a jelentősége sem, amely a bevándoroltak bevándorlás előtti és bevándorlásukat követő helyzetének egybevetésére, valamint jövőbeni perspektíváik feltárására irányult. Kétségtelen azonban, hogy a könyv által szolgáltatott gazdag ismeretanyag ugyanakkor óhatatlanul további megoldatlan problémák felvetését is elkerülhetetlenné teszi, vagyis további kutatásokra is ösztönöz. A kapott új ismeretek a további új ismeretek iránti igényt óhatatlanul felszínre hozzák ebben az esetben is; kíváncsiak leszünk arra, hogy a be-

vándoroltak megismert tulajdonságai mennyiben azonosak az otthonmaradottakéval és mennyiben térnek el tőlük, valamint arra, hogy mennyiben azonosak Magyarország mint befogadó ország népességével, illetve mennyiben térnek el Magyarország népességének tulajdonságaitól, bármely konkrét tulajdonságról (vallás, iskolai végzettség, foglalkozás, a szülői családok típusa stb.) legyen is szó. Ennek megismerése a vándorlás tényének megértéséhez is hozzájárulna, bár a szerző ennek megértése érdekében igazán „mélyre ásott”. Felmerül természetesen az igény a bevándorlók demográfiai magatartásának (termékenységének, halandóságának stb.) megismerése iránt is, ami a jövőbeni kutatások egyik témája lehet.

*

A könyv megjelenését a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Határon Túli Magyarok Főosztálya, valamint az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok Irodája támogatta. Lektora a folyamatos szakmai segítségét is nyújtó *Cseh-Szombathy László* akadémikus volt.

A Püski Kiadó Kft, *Tóth Pál Péter* könyvét igen szép kivitelben jelentette meg, amit a könyv kétségtelenül meg is érdemel.

Valkovics Emil

STATISZTIKAI HÍRADÓ

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A Regionális Népesedési Konferencia előkészítése. Az ENSZ Népesedési Alapja és az ENSZ–EGB mellett a magyar kormány felkérésére a Központi Statisztikai Hivatal is részt vállalt az 1998. decemberében Budapesten rendezendő Regionális Népesedési Konferencia szervezési munkáiban. Az előkészületi munkák megtárgyalása céljából 1998. március 23. és 24. között *Miroslav Macura*, az ENSZ–EGB Népesedési osztály vezetője Budapesten tartózkodott és megbeszéléseket folytatott *dr. Balogh Miklóssal*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesével és *dr. Józsan Péterrel*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőjével.

Leslie Kish előadása a Hivatalban. A Központi Statisztikai Hivatal, az MTA Statisztikai Bizottsága és a Magyar Statisztikai Társaság rendezésében 1998. április 8-án Professor Emeritus *Leslie Kish* tartott előadást a Központi Statisztikai Hivatalban *Rolling Samples and Temporal Variations (Guruló minták és időbeli változások)* címmel.

Az előadást *dr. Katona Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyitotta meg, majd *Nyitrai Ferencné dr.*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. elnöke tekintette át *L. Kish* életútját. Az előadást élénk vita és számos hozzászólás követte. *Dr. Szilágyi György*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőhelyettese értékelte az ülést elhangzottakat, majd a rendezvény *Katona Tamás* zárszavával ért véget.

A magyar–litván statisztikai együttműködés keretében 1998. március 26. és 27. között *Petras Adlys*, a Litván Statisztikai Hivatal elnöke és *Daiva Norkeviciene*, a Nemzetközi osztály vezetője látogattak Budapestre. Itt-tartózkodásuk során megbeszéléseket folytattak *dr. Katona Tamással*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökével és a Hivatal vezető munkatársaival. A küldöttség tájékoztatást kapott a Hivatal szervezeti felépítéséről és intézményeiről, valamint további ismereteket szerzett a már korábban is vizsgált területi statisztika magyar tapasztala-

tairól. Megvitaták a két statisztikai hivatal EU-integráció-jával kapcsolatos kérdéseket, különös tekintettel az EU-osztályozások magyarországi bevezetésénél tapasztalt problémákra. Foglalkoztak a mezőgazdasági statisztika néhány kérdésével, a statisztikai tájékoztatás magyar gyakorlatával, valamint a következő népszámlálás előkészületi munkáival, ezen belül a korszerű számítástechnikai háttér kialakításával.

A két hivatal elnökének zárótárgyalóján körvonalazták a további együttműködés fő irányait, így többek között a területi GDP-számítás kidolgozását és a népszámlálási bizonylatok számítástechnikai feldolgozását. Az együttműködési megállapodást előre láthatóan Luxembourgban írják alá.

Változás a Fényes Elek Emlékérem Bizottság összetételében. A 3/1992. (III. 26.) ME rendelet 4. § (2) bekezdésében meghatározott célra létrehozott Bizottság összetétele 1998. április 2-től a következők szerint módosult:

Elnök: *Helt Ferenc*, a KSH elnökhelyettese. Tagok: *dr. Balogh Miklós*, a KSH elnökhelyettese, *dr. Pukli Péter*, a KSH elnökhelyettese, *dr. Klínger András*, az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke, *dr. Vukovich György*, az MTA Statisztikai Bizottságának tagja, *dr. Vita László* a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Statisztikai Tanszékének vezetője, *dr. Kovács Józsefné*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Statisztikai Tanszékének vezetője, *dr. Herman Sándor*, a Janus Pannonius Tudományegyetem Statisztikai és Demográfiai Tanszékének vezetője, *Havass Miklós*, a SZÁMALK elnöke; *dr. Kupcsik József*, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem egyetemi tanára.

Társadalomtörténeti konferencia. 1998. március 5. és 7. között Amszterdamban rendezték meg a II. Európai Társadalomtörténeti konferenciát a Nemzetközi Társadalomtörténeti Intézet kezdeményezésére. Az előadások ez alkalommal 20 párhuzamos szekció 11 ülésén hangzottak el. A konferencián részt vett *dr.*

Faragó Tamás, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója, elsősorban a Család és demográfia csoport ülésein, de felkért hozzászólóként a Házasodási magatartás csoport munkájában is részt vállalt.

A konferenciát követően Faragó Tamás Wiesbadenben tárgyalt a Szövetségi Népeségkutató Intézet (Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung – BIB) igazgatójával, és megállapodtak abban, hogy a *Demográfia* és a *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft* különszámot készít a kutatóintézetek tevékenységének szélesebb körű megismertetése céljából.

Látogatás. A kapcsolatfelvétel és a kétoldalú együttműködés kialakítása céljából két ausztriai kutatóintézetet keresett fel *dr. Belyó Pál*, a KSH Gazdaságelemzési és Informatikai Intézetének igazgatója. 1998. március 16-án, a Laxenburghban működő Nemzetközi Alkalmazott Rendszerelemzési Intézetben (International Institute for Applied Systems Analysis – IIASA) tett látogatása során tájékoztatást kapott az intézet működéséről, kutatási programjáról, valamint az európai csatlakozási kérdésekkel, illetve a kelet-európai országok társadalombiztosítási reformjaival foglalkozó projektekről.

Ezt követően, március 17-én a Gazdasági Összehasonlító Tanulmányok Bécsi Intézetében (Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche – WIIW) folytatott megbeszéléseket. A látogatás eredményeként megállapodtak az intézetek közötti kiadványcseréről és a további együttműködés formáiról.

Az MTA Statisztikai Bizottsága 1998. március 18-án kibővített ülést tartott, melynek elnöki tisztét *dr. Katona Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, a Bizottság elnöke látta el. A Bizottság tagjai, valamint a meghívottak részvételével tartott ülésen A fogyasztói árindexek: elmélet, gyakorlat, EU-harmonizáció c. témát vitatták meg. A bevezető előadást *dr. Szilágyi György*, a közgazdaság-tudomány doktora, egyetemi tanár, a Statisztikai Bizottság Tudományos Albizottságának elnöke tartotta. Felkért korreferensek *dr. Marton Ádám* kandidátus, a KSH osztályvezetője, *Köves Pál*, a közgazdaság-tudomány doktora, Professor Emeritus, valamint *dr. Sándor György*, a Magyar Nemzeti Bank ügyvezető igazgatója voltak.

Az előadást, illetve a korreferátumokat vita követte, majd Katona Tamás foglalta össze az ülésen elhangzott főbb megállapításokat. Javasolta, hogy a Bizottság alakítson ki bizottsági állásfoglalást a fogyasztói árindexek témakörében a soron következő ülésre. Végül a résztvevők *dr. Csahók Istvánnak*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatójának beszámolóját hallgatták meg a Tudományos Albizottság 1997. október 27-i üléséről, melyen a KSH

Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat mint a magyar statisztikai szolgálat alapvető kutatóbázisa c. témát vitatták meg. (Az ülés részletesebb ismertetését lásd a *Statisztikai Szemle* jelen számában.)

Népesedési konferencia New Yorkban. Az ENSZ Gazdasági és Társadalmi Tanácsa (United Nations Economic and Social Council – UN ECOSOC), Népesedési és Fejlődési Bizottsága (Council of Population Development – CPD) 1998. február 23. és 27. között tartotta 31. ülészakát New Yorkban. Az ülés napirendjén többek között a népesedéssel kapcsolatos nemzeti tapasztalatok általános vitája, az 1997. évi program megvalósításával kapcsolatos kérdések, illetve a következő két évre szóló munkaprogram megtárgyalása szerepelt.

Az ülészakon magyar részről *dr. Józán Péter*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője vett részt, aki a második ülésnapon többször felszólalt a fejlett ipari országok demográfiai problémáival foglalkozó vitában. Ennek során vitatta a halandóság csökkenésének okaival kapcsolatos megállapításokat, majd ismertette a halandóság néhány magyarországi vonatkozását, kiemelve annak az utóbbi években tapasztalt kedvező változását.

Az utolsó ülésnapon a résztvevők az Egészség és halandóság c. határozati javaslat megszövegezésével foglalkoztak. Józán Péter két módosító javaslatát – melyek egyrészt az egészséges életmód támogatására, másrészt a dohányzásra, illetve a mértéktelen alkoholfogyasztásra vonatkoztak – a résztvevők elfogadták, s azok ily módon bekerültek a határozatba.

OECD-értekezlet Párizsban. 1998. március 23. és 24. között Employment and Unemployment Statistics (A foglalkoztatottság és a munkanélküliség statisztikája) címmel értekezletet tartottak Párizsban az OECD (Organization for Economic Co-operation and Development – A Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete) szervezésében. Az ülés résztvevői megvitatták az elkövetkező két évre e témában tervezett programokat, beszámolót hallgattak meg az ún. Párizsi csoport munkájáról. A továbbiakban megtárgyalták, többek között, a munkanélküliség háztartásra gyakorolt hatásával, valamint az ifjúsági munkanélküliséggel foglalkozó tanulmányokat.

Az értekezlet második napján a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (International Labor Office – ILO) képviselője ismertette a munkavégzéshez kapcsolódó jövedelem meghatározásával foglalkozó anyagot, majd a munkával való elégedettség vizsgálatának tapasztalatait összefoglaló tanulmányt vitatták meg.

Az értekezleten magyar részről *dr. Lakatos Judit*, a KSH főosztályvezetője vett részt.

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

DESROSIČRES, A.:

A HIVATALNOK ÉS A TUDÓS: A STATISZTIKUSI SZAKMA VÁLTOZÁSAI

(The administrator and the scientist: how the statistical profession has changed.) – *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 1997. 1. sz. 31–50. p.

A statisztikusi hivatás legfőbb dilemmái abból a sajátos helyzetből származnak, hogy művelői közbülső pozícióban vannak az államigazgatás és a tudomány szférája között. Konkrét szerepük lényegesen változott a gazdasági és társadalmi fejlődés különböző fázisaiban, s az eltérések országoként is jelentősek. A különbségek elemzésekor – a szerző véleménye szerint – a következő négy fő jellemzőt célszerű szemügyre venni: 1. az államigazgatási struktúrát (ez főleg a statisztikai intézmények esetleges közigazgatási feladataival jellemezhető, illetve területi centralizáltságukban jut kifejezésre); 2. hogy a legjobb statisztikai szakértők az állami szférában vagy azon kívül tevékenykednek-e; 3. milyen az általános képzettségi színvonal; 4. érvényesül-e a statisztikusok mobilitása és mekkora esélyük van a szakmai előrelépésre.

Napjainkban az országok statisztikai hivatalaiban dolgozó szakemberek a statisztikusi szakmának már csak töredékét képviselik. Ha azonban visszanyúlunk legalább a XVIII. századig, egyértelművé válik, hogy a fejlődés legfőbb előrevívői eredetileg a hivatalos statisztika művelőinek soraiból kerültek ki. Kezdetben két eléggé eltérő irányzat alakult ki. Az egyik *Conring* és *Achenwall* működése nyomán létrejött, az állam- és jogtudományra támaszkodó német iskola. Képviselői inkább a tények következetes rendszerezésével foglalkoztak, szemben az angol irányzattal, amely hagyományosan a jelenségek mérésére helyezte a hangsúlyt. Az

utóbbiak számára ugyanis főleg a természettudományok és a valószínűség-számítási elméletek fejlődése, továbbá *Graunt* és *Petty* politikai aritmetikai kutatásai adták az inspirációt. E két irányzat egyébként a múlt század folyamán fokozatosan közeledett egymáshoz. A francia felfogás szélesebben értelmezte a hivatalos statisztika feladatait és létrehozta a „statisztikus-közgazdász” típusát, aki statisztikai, matematikai és közgazdasági ismereteit egyaránt hasznosítva az adatgyűjtést összekapcsolja az elemzési feladatokkal. A nagy elődnek *Laplace* tekinthető, aki a francia népesség számát már 1785-ben becslésekkel: a különböző egyházközségek megfigyeléseire alapozott „születési szorzószámok” alkalmazásával határozta meg, elfogadtatva a „várható hiba” fogalmát is. Tevékenysége először hozott létre szoros kapcsolatot a hivatalos adminisztráció és a tudomány között, folytatásra azonban hosszú ideig nem kerülhetett sor.

A XIX. századi statisztikákat a számbavételi módszerek túlsúlya jellemezte. A legnépszerűbb eljárást az összeírások jelentették, ideértve ezalatt nemcsak a népszámlálásokat, hanem a farmok, a kereskedelmi és más üzleti vállalkozások összeírásait is. Azokban az országokban, amelyeknek társadalmi struktúrája ezt lehetővé tette (például az Egyesült Államok és Németország esetében), a mintavételre támaszkodó „közéltítő” eljárásokat ebben az időszakban lényegében száműzték a hivatalos statisztika eszköztárából.

A XIX. század harmincas éveitől érvényesülő alapvető szemléletváltozás kétségtelenül a belga csilagász: *A. Quetelet* (1796–1874) tevékenységéhez kapcsolódik, aki először tudta sikeresen összhangba hozni intézményi szinten is a köztisztviselő és a tudós feladatait. Quetelet párizsi tanulmányai alatt ismerke-

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

dett meg a valószínűség-számítási elmélet és a hibaszámítások *A. Legendre*, *Laplace* és *Poisson* által kifejlesztett eredményeivel. Nagy érdeme, hogy sikerrel honosított meg olyan eredendően természettudományi módszereket a hivatalos statisztikában, mint a rendszeres megfigyeléseken alapuló átlagok, eloszlások, amelyek megteremtették a múltban észlelt törvényszerű összefüggések jövőbeli kivetésének lehetőségét is. Hatása a társadalomtudományokban is érvényesült: a demográfia, a szociológia és számos közgazdasági felismerés gyökerei Quetelet eszméihez vezethetők vissza (bár egyes elemeik már a német *Süßmilch* munkásságában is szerepeltek). Quetelet szervezte meg első ízben, 1853-ban, Brüsszelben a Nemzetközi Statisztikai Kongresszust is, amely alapvető szerepet játszott a statisztikai hivatalok és társaságok egységes nemzetközi hálózatának kialakulásában.

A statisztikai hivatalok teljesítményének XIX. századi hivatalos elismertetését – főleg a század második harmadában – lényegesen előmozdította, hogy működésüket a regionális megfigyelések megszervezése útján fokozatosan kiterjesztették olyan aktuális társadalmi-gazdasági kérdésekre, mint például a közegészségügy terén észlelhető szélsőséges epidemiológiai különbségek feltárása.

Az 1875 és 1895 között fellépő nagy gazdasági válság előtérbe állította a fizetett munka feltételeinek részletes szabályozását (ide értve például a teljesíthető munkaórák korlátozását, a munkanélküliek segélyezését, a nyugdíjakkal kapcsolatos kérdéseket vagy a munkaügyi balesetek esetén követendő eljárásokat). Munkaügyi hivatalok egész sora alakult meg, amelyek új statisztikai megfigyelésekkel követték nyomon a fizetett munkaslétszám és az órabérek, a családi költségvetések, a munkanélküliség, a sztrájkok, illetve a fogyasztói árindexek alakulását. Kisebbségi eljárások eltérésekkel ugyan, de alapvetően hasonló megoldások jellemezték a munkaügyi statisztikákat, amelyek megalapozása Angliában *Giffen* és *Bowley*, Franciaországban *L. March*, Németországban *Engel*, az Egyesült Államokban pedig *C. Wright* nevéhez kapcsolódott. Az együttműködés koordinálása iránti fokozódó igény kielégítésére hozták létre 1920-ban Genfben a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalt (International Labour Office – ILO).

A módszertani problémák és a gyakorlati megoldások közvetlen megvitatására a XIX. század második felétől a legszélesebb körű nyilvánosságot a Nemzetközi Statisztikai Kongresszusok biztosították, amelyek közül az utolsót 1876-ban Budapesten rendezték meg. A feszült politikai viszonyok Franciaország és Németország között ugyanis gyakorlatilag megghiúsították az utóbbi nemzeti hivatalának részvételét. A válság megoldására Nemzetközi Sta-

tisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) 1885. évi megalakulása nyújtott megoldást, amely már nem a kormányzati képviselő, hanem a legnevesebb Statisztikai Társaságok és szakértők részére teremtett fórumot. Működését számos nagy jelentőségű statisztikai újítás, elméleti fejlesztés fémjelte. Említést érdemel például közülük *Kiaer*, a Norvég Statisztikai Hivatal igazgatója által az 1895. évi ISI-kongresszuson tartott előadás. Az általa „representatív számlálásnak” nevezett eljárás (amely lényegében a mintavételes megfigyelések előfutárának tekinthető) a teljes népesség életkörülményeiről adott átfogó képet, a korábbi vizsgálatoktól eltérően, amelyek főleg csak a munkásságra korlátozódtak. Az elgondolást azonban két irányból is bírálták: egyrészt a még mindig hegemóniát élvező teljes körű összeírások támogatói, másrészt olyan francia szakértők, mint *Le Play* és *Cheysson*, akik ilyen témánál inkább a monográfia jellegű vizsgálatokat tartották célravezetőnek.

Az ISI-kongresszusokon megvitatott statisztikai elméleti kérdések tömegéből csak példaszerűen kiragadva említhető meg az angol *F. Galton* és *K. Pearson*, akik 1880-ban számoltak be a nem normális eloszlásokkal foglalkozó, illetőleg az azonos sokaság két vagy több változója közötti kapcsolatokkal foglalkozó vizsgálatokról. Az említett eljárások termékenyítően hatottak új tudományos területek, például a biometria kialakulására is. Az egyén társadalmi-gazdasági környezetének elemzésénél főleg *K. Pearson* tanítványa *U. Yule* hasznosította az új statisztikai módszereket. A francia *L. March* a korrelációs és regressziós eljárásokat munkaügyi idősorok vizsgálatára tette alkalmazhatóvá. Az árak alakulására vonatkozó első ökonometriai jellegű vizsgálatot a francia *M. Lenoir* végezte 1913-ban, csaknem egyidőben az amerikai *Moore* hasonló felfogású tanulmányával. (Magát az „ökonometria” kifejezést ugyan nem használták 1930 előtt, de az elv azonos volt.)

A statisztikai elemzések matematikai alapjait 1880 és 1930 között lerakó tudósok nagy része nem a statisztikai hivatalok munkatársai vagy a statisztikai társaságok tagjai közül került ki, de kutatásaik eredményeit gyakran az ISI-kongresszusokon tették közzé. A hivatalos statisztika képviselői részére is. Ilyenek voltak például *R. Fisher*, *Gosset* (aki publikációiban a *Student* nevet használta), *E. Pearson* (*K. Pearson* fia), aki *J. Neymannal*, a lengyel matematikussal közösen fejlesztette ki a statisztikai próbák elméletét és még sokan mások is.

Az orosz statisztikusok közül főleg *A. I. Csusprov* és fia *A. A. Csusprov*, *A. G. Kovalevszki* matematikus és *Markov* ért el kiemelkedő eredményeket, mindenekelőtt a valószínűség-számítási elmélet fejlesztésében, illetve a rétegzett mintavétel alkalmazásában.

A XX. század hivatalos statisztikájában a nagy gazdasági válság és a világháborúk hoztak létre gyökeres fordulatot. Az érintett országok gazdasági és emberi erőforrásainak teljes mobilizálhatósága iránti igény mindenütt fokozta a statisztikai hivatalok centralizáltságát, növelte technikai és emberi erőforrásait, ami bizonyos területeken más tudományágak specialistáinak bevonását is jelentette. Új szempontokat adott ehhez az 1936-ban *Keynes* által közzétett Általános elmélet c. mű, amely ráirányította a figyelmet arra, hogy a háborús szükségletek finanszírozásához célszerű a végső felhasználás három fő összetevőjét (fogyasztás, beruházás és kormányzati kiadások) szem előtt tartani. A későbbiekben viszont, a jóléti államokban tovább nőttek az igények a statisztikai szolgálattal szemben s ezek kielégítéséhez egyre több adatgyűjtésre volt szükség.

Részben az új műszaki vívmányoknak, de a számítástechnikai alkalmazások rohamos terjedésének köszönhetően is, egyre nagyobb jelentőségűvé váltak a nemzetgazdaságok egészéről átfogó képet nyújtó makroökonómiai mutatók. A nemzeti számlarendszerek közgazdasági jelentőségük mellett fokozott ösztönzést is jelentettek a részadatok tartalmi összehangolására, valamint a statisztikai megfigyelések és feldolgozások jobb összehangolására.

Bár senki sem tagadja a harmonizálás szükségességét, európai viszonylatban napjainkban két felfogás szembesülésének lehetünk tanúi e téren. Az egyik nézet szerint (upstream módszer) az adatgyűjtések és -feldolgozások teljes rendszerét kell egységesíteni. A másik felfogás (downstream módszer) elengedőnek

tartja a mutatószámok és csoportosítások tartalmának összehangolását, míg a mérést minden tagország saját szükségletei szerint végezheti. A vélemények erősen megoszlanak, mert a mérési módszerek széles körű változtatása erősen veszélyezteti a hosszabb távú vizsgálatok végrehajtását s végső soron a modell megbízhatóságának ellenőrzését is.

A statisztikai szakma „tudományosodása” az állami szerepvállalás módosulása mellett négy főbb változással jellemezhető: a korábban jellemzőnek tekintett összeírások helyébe egyre szélesebb körben léptek a mintavételen alapuló megfigyelések; a statisztikai számológépeket elektronikus számítógépek (komputerek) váltották fel s ezek lehetőséget nyújtanak a közigazgatási nyilvántartások másodlagos statisztikai adatforráskénti hasznosítására. A keynes-i makrogazdasági felfogást tükröző nemzeti számlarendszerek lényeges egységesítést eredményeztek a gazdaságstatisztikákban, a matematikai statisztika pedig az ökonometria és a modellezés nagyarányú fejlődését mozdította elő.

A statisztikai szakma egyik kulcskérdésének az tekinthető: hogyan válaszol a megbízhatóság és a pontosság iránti elvárásokra? Ezek nem tisztán technikai kérdések, hanem szorosan összefüggnek a statisztikai eredmények társadalmi hasznosíthatóságával. E kérdések elemzésekor óhatatlanul felmerülnek mindazok a feszültségek, amelyek a statisztikai hivatás két vetülete: a közhivatalnok és a tudósi szerepvállalás között folyamatosan észlelhetők.

(Ism.: *Tűz Lászlóné*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

VANDHOUT, P.:

A MUNKAERŐ-PIACI POLITIKA ÉS A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS HATÁSA AZ OECD-ORSZÁGOK NÖVEKVŐ JÖVEDELEMEGYENLŐTLENSÉGÉRE

Do Labour Market Policies and Growth Fundamentals Matter for Income Inequality in OECD Countries? – *IMF Staff Paper*. 1997. 3. sz. 357–371. old.

A cikk, a jövedelemegyenlőtlenség, a gazdasági növekedés és a munkaerő-piaci politika összefüggését vizsgálja makroökonómiai szinten. Az összefüggés felismerése nem könnyű, jóllehet az elméleti háttérrel még *Kuznets* alapozta meg az 50-es években, aki úgy vélte hogy, a növekedés egy bizonyos küszöbig nem csökkenti, hanem éppen növeli az egyenlőtlenséget. Más kutatók (például *Kanbur*, *Person*, *Tabellini*, *Gabor*, *Tsiddon*) továbbfejlesztették ezt az elméletet, majd a kilencvenes években, amikor a társadalmi

egyenlőtlenség legfőbb okává vált a munkanélküliség, ezt is bekapcsolták a vizsgált tényezők közé.

A munkanélküliség következményeit két típusú munkaerő-politika hivatott mérsékelni, a passzív, amikor az érintettek pillanatnyi jövedelmi státusán kívánnak javítani, és az aktív, amely hosszabb távon biztosít jobb esélyeket. E tanulmány a munkaerő-piaci politika e két alaptípusának hatását elemzi a jövedelemegyenlőtlenség szempontjából, ide vonatkozó számításokkal alátámasztva.

A gazdasági növekedéssel együtt járó technikai fejlődés embereket foszt meg munkahelyüktől, ugyanakkor növekvő képzettségi követelményt támaszt, ami az ennek megfelelő munkaerő díjazását növeli. A különböző tényezők közötti összefüggés – ide értve a munkaerő-piaci politikát is – leírására regressziós egyenlet formájában *Barro* és *Sala-i-Martin* tett 1995-ben kísérletet.

A vizsgált tényezők összefüggése úgy összegezhető, hogy az az elgondolás, hogy a munkaerőpiaci politika kizárólag a munkanélküliségen keresztül a tőkeakkumuláció pedig az egy főre jutó jövedelmen keresztül befolyásolja az egyenlőtlenséget, csak a tiszta elméleti modell esetében igaz, különben a hatás kölcsönös.

A szerző többségében OECD-források alapján különböző jövedelemegyenlőtlenségi és más mutatókat vizsgált. A különböző mutatók közül ki kell emelni a Gini-mutatót, az ALMP-t és a PLMP-t, melyből az előbbi az aktív, az utóbbi a passzív munkaerő-piaci kiadásoknak GDP-hez viszonyított arányát számszerűsíti. Ezek összekapcsolása után a levonható következtetések sokrétűek. Azokban a gazdaságokban, ahol a tudásra, az ismeretek megszerzésére többet költenek, kisebbek a jövedelemegyenlőtlenségek, mint ott, ahol elsődlegesen a fizikai tőkébe ruháznak be.

A másik fő megállapítás, hogy az egyenlőtlenség további forrása az adóprés változása. Az adócsökkenés növelheti az alacsonyabb képzettségű munkaerő iránti igényt a munka és a tőke helyettesítési arányon keresztül. (A kvalifikálatlan munkaerőt nem szükséges olyan mértékben csökkenteni, mint magasabb költségek esetén.)

A harmadik tényezőcsoport esetében, azaz a munkaerő-növekedés és jövedelemegyenlőtlenség között határozott negatív kapcsolat áll fenn. Bőséges kínálat esetén a kvalifikálatlan munkaerő ára csökken, ami növeli a jövedelmi egyenlőtlenséget.

Végül a munkaerő-piaci politikának nem mutatható ki közvetlenül a hatása a Gini-koefficiensre, de másodlagos (közvetett) hatások itt is jogosan valószínűsíthetők.

A *Granger* által végzett oksági vizsgálat eredményeit a szerző táblában foglalja össze, melyben a felső és alsó jövedelemötöd hányadosa közötti kapcsolatot, valamint e kapcsolat inverzének hatását mutatja be.

A szerző végső következtetése az, hogy a gazdasági növekedés, a munkaerő-piaci politika és a jövedelemegyenlőtlenség kapcsolata szoros, és erre a gazdaságpolitika kialakításánál figyelni kell. A nagy jövedelemegyenlőtlenség negatívan hat a gazdasági növekedésre. Új és még kevésbé ellenőrzött az a feltevés, hogy a K+F-beruházások és a növekedés, valamint a jövedelemegyenlőtlenség között kapcsolat van, nevezetesen csökkenti a különbségeket. További fontos tényező az adó- és a munkaerő-piaci politikának az egyenlőtlenségre gyakorolt hatása is, de valószínűleg a gazdasági növekedés eltérése az OECD-országok közötti jövedelmi különbségek legfőbb magyarázó tényezője.

(Ism.: *Lakatos Judit*)

BARTUNEK, E. – HAWIK, E.:

AZ EU 1996. ÉVI MUNKAERŐ-FELMÉRÉSE
AUSZTRIÁBAN

(Arbeitskräfteerhebung der EU 1996.) – *Statistische Nachrichten*. 1997. 12. sz. 995–1005 p.

Az Európai Unió (EU) tagországai 1983 óta évente hajtának végre olyan adatgyűjtést, amely a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO) által javasolt egységes elvek és módszerek alapján a 15 éven felüli lakónépesség foglalkoztatottságának és munkanélküliségének alakulását tükrözi. Ennek keretében Ausztriában 1996 márciusában második alkalommal került sor ilyen jellegű adatgyűjtésre.

A kérdőíven a következő témák szerepelnek: demográfiai jellemzők (14 kérdés), a kereső tevékenység státusa (2 kérdés), a főfoglalkozás ismérvei (21 kérdés), a második munkára vonatkozó ismérvek (6 kérdés), a jelenleg nem dolgozók korábbi kereső tevékenysége (7 kérdés), a munkakeresés (9 kérdés), a kereső tevékenységet nem folytatók helyzete (1 kérdés), az iskolai és szakmai képzés (6 kérdés), valamint az egy évvel korábbi helyzet (5 kérdés). Ehhez a 71 kérdéshez kapcsolódik még 12 regionális és teljeskörűsítési adat.

A mintába került mintegy 30 ezer cím közül 23 ezernél sikerült végrehajtani a kikérdezést. A kijelölt háztartások 10 százaléka visszautasította a felmérésben való részvételt, a többieknek egyéb okból volt sikertelen a kikérdezés. A meghiúsult felvételek teljes anyagát, valamint a sikeres kikérdezések esetlegesen hiányzó részadatait speciális imputációs módszerrel pótolták. Lehetőség volt arra, hogy a háztartás távollevő tagjai helyett a háztartás más, 15 éves vagy annál idősebb tagja válaszoljon. Ilyen helyettesítő adatszolgáltatásra az esetek közel 44 százalékában került sor.

Az adatgyűjtés legfontosabb összefoglaló eredményei a következők voltak:

– a 3617,4 ezer foglalkoztatottból 534 ezer (14,9%) részfoglalkoztatott volt, 136,2 (38,8%) rendelkezett mellékfoglalkozással;

– a foglalkoztatottak közül 3095,2 ezer alkalmazásban álló, 522,1 ezer önálló vagy segítő családtag volt (az önállóak között számottevően több volt a férfi, a segítő családtagok között pedig a nők voltak jelentős túlsúlyban);

– 201,7 ezren voltak munka nélkül (ez 5,3 százalékos munkanélküliségi rátát jelentett), 2695,2 ezer fő pedig nem keresett munkát.

Az 1995. évi hasonló adatgyűjtéssel összehasonlítva a 15 éves és idősebb lakónépesség száma 20,5 ezerrel (0,3%) nőtt, ezen belül 57,3 ezerrel (1,6%) kisebb volt a foglalkoztatottak száma, 34,7 ezerrel (17,2%) lett több munkanélküli és 43,1 ezerrel (1,6%) többen nem kerestek munkát.

A vizsgált népesség iskolai végzettség szerinti összetétele a következő volt: a 6,5 millió 15 éven felüli lakosból 2,3 milliónak (35,3%) csak a kötelezően előírt iskolai végzettsége volt, 70 ezer ennél kevesebb iskolát járt, 650 ezernek volt szakközépiskolai, 410 ezernek gimnáziumi érettségije, 470 ezer magasabb szakképzettséggel és 891 ezer (8,7%) egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezett. 162 ezer fő szerzett szakképzettséget tanfolyamokon, 75 ezren pedig a munkahelyükön kaptak gyakorlati szakképzést.

A 3,6 millió foglalkoztatott közül 7,4 százalék a mezőgazdaságban, 30,3 százalék a termelő szférában, 62,3 százalék pedig a szolgáltatási szektorban dolgozott. A szektorok struktúrája csak kismértékben változott az előző évihez képest: a mezőgazdaság aránya 0,3 százalékkal csökkent, míg a szolgáltatásoké 1,2 százalékkal nőtt. A női foglalkoztatottság tradicionálisan eltérő a három szektorban: a mezőgazdaságban 50, a termelő szektorban 22, a szolgáltatásban 53 százalék. A nemzetgazdasági ágak közül legnagyobb foglalkoztató a kereskedelem (576 ezer fő) volt, 280 ezer embert foglalkoztatott az építőipar, 277 ezret az egészségügy és a szociális ellátás, 237 ezer ember dolgozott a közlekedésben és a távközlésben és hasonló nagyságrendű volt a foglalkoztatottság mind az ingatlanügyletek, mind a pénzügy, mind pedig a közigazgatás és társadalombiztosítás területén, továbbá 206 ezer ember dolgozott az oktatási ágazatban.

A szokásos heti munkaidő alapján a foglalkoztatottak 14,9 százaléka tekinthető részmunkaidősnek. Ha a részfoglalkoztatottság arányát a foglalkoztatottaknak erre vonatkozó kérdésre adott válasza alapján mérjük („Az Ön foglalkoztatása teljes munkaidős vagy részmunkaidős”), ez az arány az előbbinél alacsonyabb, az általában 35 órát vagy kevesebbet dolgozók közül meglehetősen sokan nem részmunkaidősnek, hanem teljes munkaidősnek tekintették magukat.

Az alkalmazásban állók 4,2 százaléka meghatározott időre szóló szerződés alapján dolgozott 1996-ban. Ez az arány 1995-ben 3,7 százalék volt. Az 1996. évi átlag a férfiak 3,6 százalékos és a nők 4,9 százalékos átlagából adódott. A foglalkoztatottak 2,4 százaléka mint ipari tanuló dolgozott, ami ugyancsak meghatározott időre szóló szerződésnek tekinthető.

A változások nyomon követése érdekében megkérdezték a 15 éves és idősebb népesség egy évvel korábbi gazdasági aktivitását. A kapott válaszok szerint 1996 márciusában a foglalkoztatottak 93,8 százaléka egy évvel korábban is foglalkoztatott volt, 1,9 százaléka tanult, 1,3 százaléka gyermekgondozási szabadságon volt, 1,1 százaléka munkát keresett vagy visszahívásra várt korábbi munkahelyére, a fennmaradó rész katonai szolgálatot teljesített vagy más státusú volt (háziasszony, nyugdíjas stb.).

A foglalkozási viszony tekintetében az egy évvel korábbi helyzethez képest bekövetkezett változás a mezőgazdaságban egyrészt a mellékfoglalkozású gazdálkodók és a segítő családtagok önállóvá válásából adódott, másrészt pedig abból, hogy a korábban önálló gazdák mezőgazdasági tevékenységüket 1996-ban csak mellékfoglalkozásként üzték. Ipari területen az önállók 15,5 százaléka egy évvel korábban még alkalmazott volt. Hasonló arányú volt a korábban alkalmazásban állók segítő családtaggá válása.

A foglalkoztatottak 2,6 százaléka keresett második munkát. Ez az arány lényegesen alacsonyabb volt, mint egy évvel korábban, ami a munkaerő-piac változását tükrözi. Második munkát csaknem kizárólag a 20 és 50 év közöttiek kerestek, legtöbbjük azonban a 30–39 éves korcsoporthoz tartozott.

A már említett 201,7 ezer munkanélküli nagyobb része (57%) férfi volt. A munkanélküliek 40 százaléka fél évnél hosszabb ideje keresett munkát, ezek 60 százaléka egy évnél régebben volt munka nélkül.

Kiegészítésként mindenkitől megkérdezték, hogy munkanélküliként nyilvántartják-e a munkaügyi hivatalokban. Az így kapott szám 14 ezerrel kevesebb volt, mint a munkaügyi hivatalok nyilvántartásában ténylegesen szereplők száma. A segélyben részesülők aránya viszont a munkaerő-felmérésben alacsonyabb volt, mint a hivatalos nyilvántartásban.

Gazdaságilag nem aktívnak 2695,2 ezren minősültek a munkaerő-felmérésben a 15 éven felüli lakosságból, ezek 81,0 százaléka korábban már volt foglalkoztatott.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

ESTES, R.:

A TÁRSADALOMFEJLŐDÉS TRENDJEI EURÓPÁBAN, 1970–1994

(Social development trend in Europe, 1970–1994: development prospects for the new Europe.) – *Social Indicators Research*. 1997. 1. sz. 1–19. p.)

A szerző cikkében megkísérli számadatok segítségével bemutatni az európai országok válaszait a változó Európa azon kihívásaira, amelyeket az elmúlt több mint húsz esztendő gazdasági és társadalmi változásai jelentettek a kontinensen. E reakciókat a világrések közötti különbségeket vizsgálva mutatja be.

Az elmúlt közel huszonöt év legnagyobb hatású változásai az észak-amerikai és ázsiai gazdasági-kereskedelmi színtereken való megjelenés körülményeinek nehezedeésében, a regionális méretű nemzetközi kereskedelmi versenyben, a Szovjetunió összeomlásában és számos új – szegény és politikailag ki-

egyensúlyozatlan – európai ország megjelenésében tapasztalhatók. Az említett új jelenségekkel egyidőben az európai országok többségében alacsony szintű gazdasági növekedés volt észlelhető, ami közepes méretű inflációval és magas munkanélküliségi aránnyal párosult. A népesség öregedése és a fejlődő országokból bevándoroltak számának emelkedése mellett növekedtek a szociális programok és szolgáltatások iránti igények. Ezenkívül pénzügyi nehézségek is jellemezték ezekben az évtizedekben a régió országait.

Az egyes országok a következő intézkedésekkel kívánták válaszolni a változó körülményekre: a régió iparilag fejlettebb országai tömörülésének felgyorsítása, a jelentős ágazatok privatizálása, az állami bürokrácia csökkentése, az állami alkalmazottak béműködésének szigorúbb ellenőrzése, az adók csökkentése, a magánmegtakarítások és -beruházások ösztönzése, az államilag finanszírozott szociális programok mérséklése és azok kiváltásának ösztönzése a civil szférában nonprofit szervezetek tevékenységével. E reformkísérletek eltérő mértékben haladtak előre az egyes országokban, hatásukban ezért nem is egységesek, mindenestre számos területen alapvető változásokat hoztak a régió országaiban.

A változások mérésére a szerző a korábban kialakított Társadalmi Fejlődés Index (Index of Social Progress) mutatójának továbbfejlesztett változatát a Társadalmi Fejlődés Súlyozott Indexét (Weighted Index of Social Progress) alkalmazza. E mutató egy számba tömöríti az oktatás és az egészségügy teljesítményeit, a nők helyzetét, a védelmi erőfeszítéseket, a gazdaság helyzetét, a népesedési, geográfiai folyamatokat, a politikai stabilitást, a kulturális heterogeneitást és a jóléti erőfeszítéseket leíró, összesen 46 mutató értékeit. A negyvenhat mutató nem azonos súllyal szerepel az Index-ben, az egyes mutatószámok súlyát faktoranalízis segítségével alakították ki.

A Társadalmi Fejlődés Súlyozott Indexének regionális értékei szerint 1970-ben Ausztrália és Új-

Zéland vezette a mezőnyt, őket követte Európa, majd Észak-Amerika és a sort az afrikai kontinens zárta. 1990-re Észak-Amerika található a sor élén, majd Ausztrália, Új-Zéland és Európa a sorrend. A sor végén továbbra is az afrikai kontinens található, de az index abszolút értéke csökkent. Európán belül Észak-Európa őrzi vezető pozícióját, amit azonban már-már veszélyeztetet a Nyugat-Európai Régió. 1970-ben a dél-európai országok régiója volt az utolsó helyen.

Magyarország – Spanyolországgal, Kelet-Németországgal, Görögországgal, Portugáliával, Csehszlovákiával és Lengyelországgal együtt – a világ 124 országára kiterjedő összehasonlításban 1990-ben a közepes értékű mutatójú országok körébe tartozott. Relatív helyzete az elmúlt húsz esztendő alatt romlott, mivel 1970-hez képest – ugyanazon csoporton belül maradván – hét hellyel került lejjebb a világrangsorban. Hasonlóan hátrább soroltak szinte minden kelet-európai országot: nyolc hellyel Csehszlovákiát, Lengyelországot és Bulgáriát, öt hellyel Jugoszláviát, tizenhat hellyel Romániát és huszonkét hellyel Albániát. Ezen kelet-európai országok között az index értéke 1990-ben Magyarországon volt a legmagasabb (87 egység), ezt követte Csehszlovákia (83), s a sort Albánia zárta (55). Az 1970-től eltelt húsz esztendő alatt jelentősen javította helyzetét Portugália és Görögország, Svájc, Spanyolország és Finnország.

Az egyes országok társadalmi fejlődésének értékelése az ide vonatkozó adatok hiányos volta miatt 1990-nel lezárul, így az azóta végbement változásokat e módszer segítségével nem lehet értékelni. Annyi azonban minden bizonnyal megállapítható, hogy a kelet-európai régió, és azon belül az egyes országok fejlődése és integrációs törekvése nemcsak az egész régió helyzetét a regionális összehasonlításban, hanem az egyes országok régióin belüli relatív helyzetét is jelentősen befolyásolja.

(Ism.: *Mészáros Árpád*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ANNALES D'ÉCONOMIE ET DE STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INÉZET FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 47. SZÁM

Mendez, R.: Kereskedelmi nyitás és konvergencia egy egyszerű endogén növekedési modellben.

Krishna, K. – Tan, L. H.: Egy megjegyzés India MFA kvóta kihelyezési rendszeréhez: a szub-kategorizálás hatása.

Ginsburgh, V. – Weber, S.: A retorziós szabály hatékonyságáról a nemzetközi kereskedelemben.

Combes, P. P. – Caillaud, B. – Jullien, B.: Közös piac szabályozott cégekkel.

Trionfetti, F.: Közkiadások és gazdaságföldrajz.

Erkel-Rousse, H.: Endogén differenciálási stratégiák, komparatív előny és kereskedelmi volumen.

Leiner, N.: Nemzetközi vándorlás közjavak esetében.

Mathieu, C.: Nemzetközi vállalatok és endogén piaci struktúra.

Petit, E.: Piaci integráció, lépcsős gazdaságok és nem megfelelő munkaerőpiac egy alkalmazott általános egyensúlyi modellben.

Gasiorek, M.: A kereskedelem liberalizálása és a jóléti nyereségek elosztása nem tökéletes verseny mellett.

Fuchs, G.: A szabadkereskedelem demokratikus elfogadhatósága: egy dinamikus módszer.

1997. ÉVI 48. SZÁM

Lanot, G. – Robin, J. M.: Női munkaerő-kínálat direkt adózással és munkaerőköltséggel.

Barbosa, A. S. P. – Jovanovic, B. – Spiegel, M. M.: Egyenlőtlenség és stabilitás.

Dormois, J. P.: A modernség bölcsője? Az 1914 előtti francia ipari kibocsátás értékelése és struktúrája.

Baltagi, B. H. – Li, Q.: Monte Carlo eredmények egy hiba-összetevős modell tisztá és előteszt becsléseire.

Artus, P.: Helyettesíteni fogja-e a társadalmi dörpning a versenyt az árfolyamokon keresztül?

Fuchs, G.: Foglalkoztatottság, jövedelemeloszlás és nemzetközi kereskedelem: a munkaerő belső mozgásának szerepe.

Cretez, B. – Loupias, C. – Michel, P.: Növekedés és földtulajdon.

Amigues, J. P. – Favard, P. – Gaudet, G. – Moreaux, M.: Különböző természeti források optimális használatáról.

Ponsati, C.: Kompromisszum kontra kapituláció az alkudozásban, hiányos információk esetén.

Tallon, J. M.: Mikroökonómiai kockázat, bizonytalanság iránti ellenszenv és határozatlanság.

Bayet, A. – Rosenwald, F.: Vertikális korlátozott egyetítés és belépési akadályok.

Schroyen, F.: Preferencia-jellemzés és közvetett Allais-együtthatók.

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 4. SZÁM

Böker, F.: 2x2-es kontingencia-táblák paraméterezése hatványszámításokhoz függetlenségi teszteknel.

Grammig, J. – Hujer, R. – Löwenbein, O.: Márkaválaszték mikroökonometriai modellezése vásárlásoknál.

Hinrichs, W.: Régióközi lakóhelymobilitás az egyesült Németországban – integrálódás vagy differenciálódás?

Schlütgen, R. – Uhlig, S.: Táblázó és regressziós módszer kombinálása egy bérekre vonatkozó összeállításnál.

Sixtl, F.: A mérési hibáiból eredő statisztikai torzítás.

A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS
PÉNZÜGYMINISZTERIUM ÉS A STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 7. SZÁM

Lescure, R. – Nogier, A. – Tourjansky-Cabart, L.: Az atmoszférikus szennyezés gazdasági felmérése.

Le Jeannic, T.: A szuburbanizáció 30 éve: növekvő urbanizáció Franciaországban.

Bonnet, J.: Különböző regionális növekedési minták.

Lenseigne, F. – Ricordeau, P.: A különböző generációk egészségbiztosítása.

Eyssartier, H. – Waysand, C.: Vállalati felvételek felhasználása a készletváltozások jobb előrejelzéséhez.

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 3. SZÁM

Cox, D.R.: A statisztika jelenlegi helyzete.

Pullinger, J.: A Brit Statisztikai Hivatal (ONS) létrehozása.

MacGregor, J.F.: On-line feldolgozású adatok felhasználása a minőség javításához.

Sparks, R. – Adolphson, A. – Phatak, A.: Többváltozós folyamatfigyelő-rendszer dinamikus biplot segítségével.

Nielsen, P. B. – Plovsing, J.: A vállalkozási regisztrációknél használt statisztikai fogalmak a globalizáció és az információs társadalom tekintetében.

Worrall, L. – Bond, D.: Földrajzi információs rendszerek, térbeli elemzés és közösségi irányelv: a brit tapasztalat.

Granquist, L.: Új nézet az adatedítéslásról.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 440. SZÁM

Kettenring, J. R.: A statisztika sikeressé formálása a XXI. században.

Sheiner, L. B. – Beal, S. L. – Little, R. J.: Nem véletlenül ellenőrzött, rendezett kategorikus, longitudinális adatok elemzése.

Daponte, B. O. – Kadane, J. B. – Wolfson, L. J.: Bayesi demográfia: az iraki kurd népesség előrejelzése, 1977–1990.

Juster, F. T. – Smith, J. P.: Gazdasági adatok minőségének javítása.

Müller, P. – Rosner, G. L.: Egy bayesi sokasági modell hierarchikus keverékpriorokkal.

Olshen, A. B. – O'Sullivan, F.: Álcázott dekonvolúció a vérgörbe modellezésére alkalmazva.

Albert, P. S. – Hunsberger, S. A. – Biro, F. M.: Ismételt mértékek modellezése monoton ordinális válaszokkal.

Durazo-Arvizu, R. – McGee, D. – Li, Z. – Cooper, R.: A testtömegindex és a halandóság közötti kapcsolat nadírjának létrehozása.

Paik, M. C.: Az általánosított becslési egyenletmódszer, ha az adatok nem véletlenszerűen hiányoznak.

Jennison, C. – Turnbull, B. W.: Csoport-szekvenciális elemzés segédváltozókkal.

Scharfstein, D. O. – Tsiatis, A. A. – Robins, J. M.: Szemiparaméteres hatékonyság és következményei csoport-szekvenciális vizsgálatok tervezésére és elemzésére.

Kouassi, D. A. – Singh, J.: Szemiparaméteres módszer kockázatbecslésre véletlenül ellenőrzött adatokra.

Strawderman, R. L. – Wells, M. T.: Bootstrap megbízhatósági határok kumulált kockázati és túlélési függvényekre.

Bandeem-Roche, K. – Miglioretti, D. L. – Zeger, S. L. – Rathouz, P. J.: Rejtett változós regresszió többszörös diszkrét kimenetekre.

Dean, C. B. – Balshaw, R.: Hatékonyságvesztés.

Huang, L. S.: Durvasági mértéken alapuló illeszkedés jóságának tesztelése.

Berzuini, C. – Best, N. G. – Gilks, W. R. – Larizza, C.: Dinamikusan feltételes függetlenségi modellek és Markov-lánccs Monte Carlo módszerek.

Chipman, H. A. – Kolaczyk, E. D. – McCullogh, R. E.: Adaptív bayesi hullámszűkítés.

De Oliveira, V. – Kedem, B. – Short, D. A.: Transzformált Gauss-féle véletlen mezők bayesi előrejelzése.

Fernandez, C. – Osiewalski, J. – Steel, M. F. J.: Klaszikus és bayesi következtetéses robusztusság többváltozós regressziós modellben.

Goutis, C.: Egy keveréksűrűség nem paraméteres becslése magmódszerrel.

Eggermont, P. P. P. – LaRiccia V. N.: Nem lineárisan simított EM sűrűségfüggvény automatizált simítási paraméter kiválasztásával.

Cordy, C. – Thomas, D. R.: Egy eloszlásfüggvény dekonvolúciója.

Huffer, F. W. – Lin, C. T.: Egy scan statisztika eloszlásának közelítése momentumokkal.

Priebe, C. E. – Olson, T. – Healy, D. M.: Egy térbeli scan statisztika sztochasztikus scan partíciókkal.

Allard, D. – Fraley, C.: Tulajdonságok nem paraméteres maximum-likelihood becslése térbeli pontfolyamatokban.

Brunner, E. – Dette, H. – Munk, A.: Box-típusú közelítések nem paraméteres faktoriális tervekben.

Wiens, D. P. – Zhou, J.: Végtelen közelítésen alapuló robusztus tervek.

Linton, O. B. – Chen, R. – Naiysin, W. – Hardle, W.: Transzformációk elemzése additív nem paraméteres regresszióra.

Smith, M. – Kohn, R.: Egy bayesi módszer nem paraméteres kétváltozós regresszióhoz.

Aerts, M. – Claeskens, G.: Lokális polinomiális becslés többparaméteres likelihood modellekben.

Durand, J. F. – Sabatier, R.: Additív szplájnok részleges legkisebb négyzetes regresszióhoz.

Arora, V. – Lahiri, P. – Mukherjee, K.: Véges sokasági átlagok empirikus bayesi becslése komplex felvételekből.

Chen, Z. G. – Cholette, P. A. – Dagum, E. B.: Egy nem paraméteres módszer felvételi adatok benchmarkjához jelkivonat segítségével.

Lu, J. – Ko, D. – Chang, T.: A standardizált hatás mátrixa és alkalmazásai.

Choi, K. – Marden, J.: Módszer többváltozós rangsor-tesztekhez többváltozós szórásanalízisben.

Hettmansperger, T. P. – Möttönen, J. – Oja, H.: Affin-invariáns többváltozós egymintás előjeles rangsor tesztek.

Sarkar, S. K. – Chang, C. K.: A Simes-módszer többváltozós hipotézis tesztelése pozitív függő tesztstatistikákkal.

Castillo, E. – Hadi, A. S.: Az általánosított Pareto-eloszlás adatokra illesztése.

Ord, J. K. – Koehler, A. B. – Snyder, R. D.: Dinamikusan nem lineáris statisztikai modellek egy osztályának becslése.

Koopman, S. J.: Pontos kezdeti Kalman-szűrés és simítás nem stacionárius időszormodellekre.

Journal of
OFFICIAL STATISTICS

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI I. SZÁM

Meyer, M. – Kadane, J. B.: A finomított 1990-es floridai census rekonstruálásának értékelése.

Filippucci, C. – Ferrante, M. R.: Egyéni naplók és kiadási dokumentumok az olasz fogyasztói kiadási felvételben.

Krieger, A. M. – Pfeiffermann, D.: Eloszlásfüggvények tesztelése komplex mintavételes felvételekből.

Boon, M. – Haan, J.: Fogyasztói árindexek becslése kis vonatkozási körökre.

Schwarz, N. – Wellens, T.: Helyettesítő válaszadás kognitív dinamikája: a szereplők és megfigyelők eltérő nézete.

Knauper, B. – Belli, R. F. – Hill, D. H. – Herzog, A. R.: A kérdés bonyolultsága és a válaszadók kognitív képessége: az adatminőségre vonatkozó hatás.

Journal of the
Royal Statistical Society

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
(A SOROZAT)

1998. ÉVI I. SZÁM

Rose, D. – O'Reilly, K.: A társadalmi osztályozások felülvizsgálata a Gazdasági és Társadalmi Kutatási Tanácsnál.

Deely, J. J. – Smith, A. F. M.: Kvantitatív finomítások intézményi teljesítmények összehasonlítására.

Pfeiffermann, D. – Skinner, G. – Humphreys, K.: Áramlások mérési hiba esetében segédváltozók felhasználásával.

Davies, H. – Joshi, H.: Nemi és jövedelmi egyenlőtlenségek az Egyesült Királyságban: a keresetek vagy a szegénység növesítése.

O'Muircheartaigh, C. – Campanelli, P.: A kérdezőbiztos befolyásának viszonylagos hatása és a mintavételi terv hatása a felvételi pontosságra.

Royston, P. – Wright, E. M.: Tört polinomokon és exponenciális transzformáción alapuló módszer korspecifikus vonatkozási időszakok ('normális tartományok') becslésére.

Österreichische Zeitschrift für
**Statistik
und Informatik**

AZ OSZTRÁK STATISZTIKAI ÉS INFORMATIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1996. ÉVI 2. SZÁM

Kunst, R. M.: Diszkrét paraméterek becslése: alkalmazásközpontú integrálás és egységgyökökre.

Jaenicke, J. – Neck, R.: Teljesen integrálódik-e Ausztria a DM-zónába?

Schwarz, H.: Alkalmazott geostatistika a mezőgazdasági kísérlettervezésben.

Burg, T.: Hiányzó adatok pótlása a munkaerő-felvételben.

Weber, M.: Statisztikai számlálókörzetek és alkalmazásuk a tematikus kartográfiában.

Wonka, E.: 1991-es bruttó számlálási adatok az egyes területi egységek bázisán.

A SZLOVÁK STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 2. SZÁM

Cár, M.: EUROSTAT statisztikusok néhány megjegyzésének figyelembevétele reprezentatív felvételek adatminőségének javításához.

Chajdiak, J. – Holicková, E.: A Szlovák Köztársaság ágazati adatállományainak összekapcsolása 1995-ben hatékonyság és nagyság szerint.

Sykorová, K.: A vállalkozói tendenciára vonatkozó felvételek eredményeinek felhasználása.

Fellegi, I. P.: Statisztikai rendszerek hatékonyságának jellemzői.

1997. ÉVI 3. SZÁM

Tirpák, M. – Sevciková, V.: Demográfiai fejlődés a Szlovák Köztársaságban, 2000-ig szóló kilátásokkal.

Majtás, J. – Springer, V. – Foltán, V.: Gyógyszerfogyasztás a Szlovák Köztársaságban és kapcsolata bizonyos demográfiai mutatókkal.

Terek, M. – Hrnčiarová, L.: A statisztikai folyamat-szabályozás paramétereinek optimalizálása.

Lieskovský, I. – Papaj, K. – Vaculíková, E.: Panel 1995.

STATISTICA

Rivista trimestrale fondata da Paolo Fortunati

A BOLOGNAI, PÁDUAI ÉS PALERMÓI
EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 1. SZÁM

Colombi, R.: Az egyenletes különbségű asszociációs-többváltozós logit modell.

Pödder, N.: Módszer egy részcsoport szegénységének vizsgálatára, a Gini-együttható új felbontásával.

Cére, M.: Amortizációs módszer sztochasztikus indexeléssel.

Brouwer, N. M. – Brouwer, E.: Egy mikroszimulációs modell a holland turisták viselkedésére.

Soffritti, G.: Gráf- és multigráfelméleti particionáló klaszterező algoritmus nagy adathalmazokra.

De Cristofaro, R.: Statisztikai következtetés egy axiomatikus nézőpontból.

Lafratta, G.: Térbeli regresszív és autoregresszív modellek SARMA hibatarokkal.

Contini, D.: Diszkrét állapotú átmeneti modellek a fel-táró kutatásban.

Santarelli, E.: Az új cégek induló nagysága, túlélés és növekedés az olasz idegenforgalomban.

Statistical Papers

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT
STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

1997. ÉVI 4. SZÁM

Arnold, B. F. – Stahlecker, P.: Fuzzy prior információ és minimax becslés a lineáris regressziós modellben.

Bankhofer, U. – Hilbert, A.: Statisztikai programcsomagok Windows-ra: egy piaci áttekintés.

Kale, M. – Ramanathan, T. V.: A környezetek véletlenszerűségének tesztelése elágazási folyamatban.

Parsian, A. – Sanjari Farsipour, N.: Exponenciális eloszlás paramétereinek becslése levágott térben aszimmetrikus veszteségfüggvény segítségével.

Gupta, R. C. – Akman, O.: Kritikus pontok becslése a keverék inverz Gauss-modellben.

Hanagal, D. D.: Megjegyzés a megbízhatóság becsléséről kétváltozós Pareto-modellben.

1998. ÉVI 1. SZÁM

Blanchard, P. – Matyas, L.: Helytelenül specifikált heterogenitás paneladat-modellekben.

Heike, H. D. – Jaspers, W.: Optimális rétegzés és allokációkészlet mintavételben.

Riedwyl, H.: A Yates-algoritmus módosítása és használata.

Rao, C. R. – Srivastava, V. K. – Toutenburg, H.: Steintípusú becslések Pitman-közelségi összehasonlítása regressziós együtthatókra.

Gebhard, J. – Schmitz, N.: Permutációs tesztek. Fel-elevenítés? Optimum tulajdonságok.

Skala, H. J.: Schmeidler reprezentációs tételéről.

Wan, A. T. K. – Griffith, W. E.: A lineáris regressziós modell bayesi becslése az együtthatókra vonatkozó intervallum megszorításokkal.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 11. SZÁM

Foglalkoztatottság és munkanélküliség körzetek szerint 1997. július végén.

Tesi fogyatékos személyek: összegzés.

Vízre, szennyvízre és hulladékra vonatkozó regionális adatok, 1980–1995.

Sertésállomány 1997. augusztus 1-jén.

Vízgazdálkodási termelés, 1996.

A tartományi kormányzatok energia-fogyasztása, 1996.

Az 1996-os EU-harmonizált rövid távú statisztikák előzetes főbb eredményei.

Az osztrákok szabadság alatti és üzleti utazásai 1997. első félévében.

Forgalmiadó-statisztikák, 1994.

Jövedelemadó-statisztikák, 1994.

Kormányzati mutatók, 1996.

Ausztria nemzeti jövedelme, 1996.

1997. ÉVI 12. SZÁM

Valószínűségi népességelőrejelzés Ausztriára.

Társadalombiztosítás: Alkalmazottakra és nyugdíjakra vonatkozó adatok, 1996.

Az Európai Közösség 1996-os munkaerő-felvétele (1996. márciusi mikrocenzus).

Nyugdíjas háztartások fogyasztói árindexe.

Lakásépítési feltételek szempontjai.

Hulladékkezelés a 10000 fő feletti településeken.

Problémás környezeti mutatók: 1996-ig aktualizálva.

Szántóföldi terméseredmények, 1997.

Másodvetésű termények, 1997.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 10. SZÁM

Kordos, J.: A panel felvételek problémái.

Timofiejuk, I.: Kiegészítés az ún. távolság problémákhoz.

Luniewska, M.: Empirikus és induktív modellek részvények értékelésében.

Maleszyk, E.: Beruházás és technikai fejlődés a kereskedelemben.

Gawronski, J. – Jarosinski, W.: A középszintű-konceptió kritikája a világban.

1997. ÉVI 11. SZÁM

Fudula, T.: A 2000. évi censzus előtt.

Witkowski, J.: Az oktatási információ iránti igény.

Radcenko, J.: A regressziós vonal növekedési fokáról.

Zyra, M.: Háztartások részvétele a népesség gazdasági aktivitási fevételeiben.

Kaczowski, P. – Tokarski, T.: Újrastrukturálódás és munkanélküli kiáramlások.

Dytman, M. – Jerczynska, M.: Piaci jelenségek megfigyelése piaci feltételek tesztelésével.

Latuch, M.: A nemzetközi vándorlás demográfiai és gazdasági szempontjai.

Jarosinski, W.: A szürke gazdaság nagyságának becslése.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 12. SZÁM

Népességalakulás, 1996.

Válások, 1996.

Gyermekeket érintő közúti balesetek, 1996.

Balesetek a belföldi vízi szállításban, 1991–1996.

Lakásépítési támogatás a Szövetségi Köztársaság korábbi területén, 1995.

Módszer a német oktatási közkiadások megfelelőbb bemutatására.

Háztartási kiadások élelemre, italra és dohányzásra.

Vízszennyező anyagok tárolása és szállítása során bekövetkezett balesetek statisztikája.

BIBLIOGRÁFIA

A *Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz* az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Anuario estadístico de España / Instituto Nacional de Estadística. – Madrid: INE, 1997. – XX, 848 p., [16] t.

Spanyolország statisztikai évkönyve, 1996.

I-034-C-0024/1996

Japan statistical yearbook / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. – Tokyo: Stat. Bureau, 1997. – XXXIX, 918 p.

Japán statisztikai évkönyve, 1998.

I-051-C-0013/1998

Korea statistical yearbook / National Statistical Office. – Seoul: NSO, 1997. – XXVI, 721 p.

Dél-Korea statisztikai évkönyve, 1997.

I-145-B-0002/1997

Kreisdaten / hrsg. vom Bayerischen Landesamt für Stat. und Datenverarb. – München: BLS, 1997. – 156 p.

Bajorország körzeti adatai, 1997.

I-004-B-0269/1997

Latvijas statistikas gadagramata = Statistical yearbook of Latvia / Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja. – Riga: VSK, 1997. – 315, 10 p.

Lettország statisztikai évkönyve, 1997.

I-042-B-0269/1997

Rocznik statystyczny / Główny Urząd Statystyczny. – Warszawa: GUS, 1997. – LXXVI, 715 p., [1] térk.

Lengyelország statisztikai évkönyve, 1997.

I-042-C-0110/1997

Statistical abstract of the United States: National data book and guide to sources / Bureau of the Census. – Washington: U.S. Dept. of Comm., 1997. – XIV, 1023 p.

Az Egyesült Államok statisztikai összefoglalója, 1997.

I-072-C-0044/1997

Statistical yearbook of China / State Statistical Bureau. – Hong Kong: Economic Information and Agency; Beijing: CSICSC, 1997. – [4], 850 p., [1] fol.

Kína statisztikai évkönyve, 1997.

I-052-C-0020/1997/A

Statistichki godishnik na Republika Makedonijha = Statistical yearbook of the Republic of Macedonia / Zavod za statistika na Republika Makedonijha. – Skopjhe: ZZS, 1997. – 749 p.

Makedónia statisztikai évkönyve, 1997.

I-046-B-0154/1997

Statistik Indonesia = Statistical year book of Indonesia / Biro Pusat Statistik. – Jakarta: BPS, 1997. – XLIII, 587 p.

Indonézia statisztikai évkönyve, 1996.

I-055-B-0021/1996

Statistisches Jahrbuch der Schweiz = Annuaire statistique de la Suisse / Bundesamt für Statistik. – Zürich: Verl. Neue Zürcher Zeitung, 1997. – 549 p. + mell. (1 CD-ROM)

Svájc statisztikai évkönyve, 1998.

I-031-B-0230/1998

Statistisches Jahrbuch für die Republik Österreich / hrsg. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt. – Wien: ÖStZ, 1997. – XXXII, 619 p., [2] térk.

Ausztria statisztikai évkönyve, 1997.

I-002-B-0271/1997

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Actes des journées de méthodologie statistique: 11 et 12 décembre 1996. – Paris: INSEE, 1997. – 489 p.

Az INSEE és az ENSAE által rendezett ötödik statisztikai módszertani napok előadásai.

I-033-B-0420/69-71

PRODCOM list. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – LX, 423 p.

Az Európai Közösség bányászati, feldolgozóipari, energiaipari termékjegyzékkönyve, 1998.

I-030-B-0224/1998

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Apografé epiheiréseon 1995 = Census of establishments 1995. – [Leukosia]: Upourgeo Oikonomikon, 1997. – 802 p.

A ciprusi vállalatok, 1995. A vállalatok és foglalkoztatottak iparág és gazdasági tevékenység szerint.

I-048-B-0021/1

Agrarpreise: Preisindizes und absolute Preise = Agricultural prices = Prix agricoles. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – XLVIII, 328 p.

Az Európai Közösségek országainak mezőgazdasági árai, 1987-1996.

I-030-B-0051/1987-1996

Agricultural income. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 77 p.

Az Európai Közösség országainak mezőgazdasági jövedelme, 1996.

I-030-B-0229/1996

Arbeitskosten = Labour costs = Cout de la main-d'oeuvre. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 67 p.

Az Európai Közösség országainak munkaerő-költségei, 1992-1995.

I-030-B-0093/1992-1995

Aussenhandel. Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel) / Statistisches Bundesamt. – Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. – 545, [2] p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. Külkereskedelem országok és termékcsoportok szerint,

I-004-B-0095/1997

Australia. – Paris: OECD, 1997. – 177 p., [1] fol.

Ausztrália gazdasági áttekintése, 1997-1998.

I-033-C-0154/1997-1998

Balance of payments of the Community institutions. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 115 p.

Az Európai Közösség intézményeinek fizetési mérlege, 1995.

I-030-B-0245/1995

Balance of payments statistics: Yearbook. Country tables. + World and regional tables; Methodologies, compilation practices, and data sources / International Monetary Fund. – Washington: IMF, 1997. – XXVII, FXXIV, SXXII, 885 p. + V, 323 p.

Az IMF fizetésimérleg-statisztikája, 1997.

I-072-B-0091/1997/1-2/3

Beskaeftigelse og arbejdsloshed = Empleo y paro = Beschäftigung und Arbeitslosigkeit = Apasholisi kai anergia = Emploi et chômage = Occupazione e disoccupazione = Werkgelegenheid en werkloosheid = Emprego e desemprego. – Luxembourg: EUROSTAT, 1996. – 105 p.

Keresetek az Európai Közösség ipari és szolgáltatási szektorában, 1980-1994.

I-030-B-0102/1980-1994/[1]

Bygge- og anleggsstatistikk = Construction statistics. – Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1997. – 56 p.

Norvégia építőipari statisztikája, 1995.

I-040-B-0077/1995

The chemical industry in 1996: Production and trade statistics / Economic Commission for Europe. – New York: UN, 1997. – VIII, 186 p.

Európa vegyiparának éves jelentése, 1996.

I-072-B-0359/1996

Comparison in real terms of the aggregates of ESA: Results for ... – Luxembourg: EUROSTAT, 1996. – III, 55 p.

Az Európai Unió nemzetgazdasági elszámolásainak összehasonlítása, 1994.

I-030-B-0100/1994

Les comptes nationaux trimestriels: Séries longues 1971/1996 en base 1980. – Paris: INSEE, 1997. – 361 p.

Franciaország negyedéves nemzetgazdasági elszámolásai, 1971-1996.

I-033-B-0419/1971-1996

Effects of long-range transboundary air pollution: Report prepared within the framework of the Convention on long-range transboundary air pollution. – New York [etc.]: UN, 1997. – 53 p.: ill.

A környezetszennyezés hatásai.

820570

Einkommensteuerstatistik. – Wien: ÖStZ, 1997. – 233 p.

Ausztria jövedelemadó-statisztikája, 1994.

I-002-B-0220/1994

Elektrizitätspreise = Electricity prices = Prix de l'électricité. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 230 p.

Az Európai Közösség országainak villamosenergiái, 1990-1996.

I-030-B-0129/1990-1996

Encuesta comunitaria sobre las plantaciones de árboles frutales = Faelllesskabsundersogelse af frugtplantager = Gemeinschaftliche Zählung der Obstbaumpflanzungen = Community survey of orchard fruit trees = Enquête communautaire sur les plantations d'arbres fruitiers = Indagine comunitaria sulle piantagioni di alberi da frutto. – Luxembourg: EUROSTAT, 1995. – 136 p.

Az Európai Közösség gyümölcsfa-összeírásának adatai, 1992.

I-030-B-0044/1992

- Energiebilanzen = Energy balance sheets = Bilans de l'énergie. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 265 p.
Az Európai Közösség energiamérlege, 1994–1995.
I-030-B-0069/1994–1995
- Energiepreise = Energy prices = Prix de l'énergie. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 181 p.
Az Európai Közösség országai energiaárainak statisztikai évkönyve, 1980–1996.
I-030-B-0153/1980–1996
- Energistatistikk = Energy statistics. – Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1997. – 125 p.
Norvégia energiastatisztikája, 1996.
I-040-B-0056/1996
- Energy statistics yearbook = Annuaire des statistiques de l'énergie / Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. – New York: UN, 1997. – 486 p.
Nemzetközi energiastatisztikai évkönyv, 1995.
I-072-B-0123/1995
- Estadísticas de la silvicultura: Cuadros = Skovbrugsstatistik = Forstatistik = Dasikes statistikés = Forestry statistics = Statistiques forestières = Statistische forestali = Bosstatistiek = Estadísticas florestais. – Luxembourg: EUROSTAT, 1995. – 127 p.
Az Európai Közösség országainak erdőgazdálkodási statisztikája, 1985–1991.
I-030-B-0107/1985–1991
- Estadísticas del medio ambiente. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – XXXII, 237 p.
Az Európai Közösség környezetstatisztikai évkönyve, 1996.
I-030-B-0228/1996
- European Community direct investment: Yearbook. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 310 p.
Az Európai Unió országainak közvetlen beruházásai, 1996.
I-030-B-0201/1996
- Fiskeristatistisk Írbog = Fischereistatistisches Jahrbuch = Fisheries. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 159 p.
Az Európai Közösség országainak halászati statisztikai évkönyve, 1997.
I-030-B-0169/1997
- Forschung und Entwicklung: jährliche Statistiken = Research and development: annual statistics = Recherche et développement: statistiques annuelles. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 474 p.
Az Európai Unió kutatás-fejlesztési évkönyve, 1997.
I-030-B-0094/1997
- Gaspreise = Gas prices = Prix du gaz. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 210 p.
Az Európai Közösség országainak gázárjai, 1990–1996.
I-030-B-0083/1990–1996
- General government accounts and statistics = Comptes et statistiques des administrations publiques = Konten und Statistiken des Staates. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – XIX, 55 p. + mell. (1 floppy)
Az Európai Közösség állami költségvetési statisztikája, 1970–1994.
I-030-B-0128/1970–1994
- Handbook of international trade and development statistics = Manuel de statistiques du commerce international et du développement / United Nations Conference on Trade and Development. – New York: UN, 1997. – 385, 57 p.
Az UNCTAD nemzetközi kereskedelmi és fejlesztési statisztikai kézikönyve, 1995.
I-072-B-0312/1995
- Industrial statistics yearbook = Annuaire de statistiques industrielles / Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. – New York: UN, 1997. – XVII, 901 p.
A világ iparstatisztikai évkönyve, 1995.
I-072-B-0036/1995
- International steel statistics: Summary tables / Iron and Steel Statistics Bureau. – [London]: ISSB, 1997. – 51 p.
Nemzetközi acélstatisztika, 1996.
I-036-B-0074/1996
- International trade in services: EUR 12 from 1985 to 1994. – Luxembourg: EUROSTAT, 1996. – 493 p.
A szolgáltatások nemzetközi kereskedelme az Európai Közösség országában, 1985–1994.
I-030-B-0267/1985–1994
- Jaarstatistiek van de buitenlandse handel = Annual statistics of the Dutch foreign trade / Central Bureau voor de Statistiek. – Voorburg: CBS, 1997. – 787 p.
Hollandia külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1995.
I-037-B-0175/1995
- Jahrbuch der schweizerischen Wald- und Holzwirtschaft = Annuaire suisse de l'économie forestière et de l'industrie du bois / Bundesamt für Forstwesen und Landschaftsschutz. – Bern: BFS: BFL, 1997. – 143, [8] p.
Svájc erdőgazdálkodási és faipari évkönyve, 1996.
I-031-B-0233/1996
- Japan. – Paris: OECD, 1997. – VII, 187 p., [2] fol.
Japán gazdasági áttekintése, 1996–1997.
I-033-C-0128/1996–1997
- Labour statistics, Australia / Australian Bureau of Statistics. – Canberra: ABS, 1997. – 224 p.
Ausztrália munkaerő-statisztikája, 1997.
I-091-B-0061/1997
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Ausgewählte Zahlen für die Agrarwirtschaft / Statistisches Bundesamt. – Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. – 228 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Az agrárágazat kiválasztott jelzőszámai, 1996–1997.
I-004-B-0288/1996–1997
- Landwirtschaftliche Boden- und Pachtpreise in der EG = Agricultural land prices and rents in der EC = Prix des terres agricoles et fermages dans la CE. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 167 p.
Mezőgazdasági földárak és bérleti díjak az Európai Unió országában, 1974–1995.
I-030-B-0287/1974–1995
- Lönestatistik Írsbok = Statistical yearbook of salaries. – Stockholm: SCB, 1997. – 106 p.
Svédország bérstatisztikai évkönyve, 1996.
I-041-B-0104/1996
- National accounts ESA: Detailed tables by branch = Comptes nationaux SEC: Tableaux détaillés par branche. – Luxembourg: EUROSTAT, 1996. – 625 p.
Az Európai Közösség nemzetgazdasági elszámolási ágazatok szerint, 1970–1994.
I-038-B-0210/1970–1994
- Nationalräkenskaper: Årsrapport + Appendix 1. BNPs användning 1980–1996 = National accounts. – Stockholm: SCB, 1997. – 91 p. + 72 p.
Svédország nemzetgazdasági elszámolási, 1980–1996. + Függ.
I-041-B-0115/1980–1996 + I-041-B-0115/1980–1996/1
- Ochrona srodowiska. – Warszawa: GUS, 1997. – 518 p.
Lengyelország környezetstatisztikai évkönyve, 1997.
I-022-B-0021/1997

- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. Canada = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. – Paris: OECD, 1997. – 51 p.
Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Kanada, 1981–1996.
 I-033-B-0443/1981–1996
- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. Germany = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. – Paris: OECD, 1997. – 45 p.
Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Németország, 1981–1996.
 I-033-B-0435/1981–1996
- Produktions- und Wertschöpfungsstatistik. Buchhaltungsergebnisse schweizerischer Unternehmungen = Statistique de la production et de la valeur ajoutée. – Bern: BFS, 1997. – 123 p.
Svájc termelési és termelésiérték-statisztikája.
 I-031-B-0274/1995–1996
- Rakentaminen ja asuminen = Construction and housing. – Helsinki: Tilastokeskus, 1997. – 208 p.
Finnország lakás- és építőipari statisztikája, 1997.
 I-043-C-0046/1997
- Recensement agricole et horticole au 15 mai 1996 / Insti-tut National de Statistique. – [Bruxelles]: INS, 1997. – 249 p.
Belgium mezőgazdasági összeírása, 1996.
 I-038-B-0222/1996
- Regnskapsstatistikk. Industri og varehandel = Statistics of accounts. Manufacturing, wholesale and retail trade. – Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1997. – 116 p.
Norvégia nemzetgazdasági elszámolási statisztikája. Feldolgozóipar, nagykereskedelem, kiskereskedelem, 1995.
 I-040-B-0053/1995
- Retribuciones: industria y servicios = Verdienste: Produzierendes Gewerbe und Dienstleistungen = Earnings: industry and services. – Luxembourg: EUROSTAT, 1996. – XIV, 277 p.
Keresetek az Európai Közösség ipari és szolgáltatási szektoraiban, 1995.
 I-030-B-0207/1995
- The Russian Federation / Centre for Co-operation with European Economies in Transition. – Paris: OECD, 1997. – X, 275 p.
Oroszország gazdasági áttekintése, 1996–1997.
 I-033-C-0239/1996–1997
- Sektorregnskaberne: Landbrug, skovbrug = Economic accounts: agriculture, forestry. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 297 p.
Az Európai Közösség országainak mező- és erdőgazdálkodási elszámolásai, 1990–1995.
 I-030-B-0096/1990–1995
- The state of food and agriculture. – Rome: FAO, 1997. – XXIV, 285 p. + mell. (1 floppy)
A világ élelmiszer- és mezőgazdasági helyzete, 1997.
 470195/1997
- Statistiche della caccia, pesca e cooperazione / Istituto Centrale di Statistica. – Roma: ISTAT, 1997. – 70 p., [2] fol. + mell. (2 floppy)
Olaszország halászati és vadászati statisztikája, 1994–1995.
 I-032-C-0206/1994–1995
- Statistiche forestali / Istituto Centrale di Statistica. – Roma: ISTAT, 1997. – 91 p. + mell. (2 floppy)
Olaszország erdőgazdálkodási statisztikája, 1997.
 I-032-C-0225/47
- Statistik der Aktiengesellschaften in Österreich im Jahre 1995. – Wien: ÖStZ, 1997. – 161 p.
Ausztria részvénytársaságainak statisztikája, 1995.
 I-002-B-0233/1995
- Statistisches Jahrbuch der Stahlindustrie / Hrsg. Wirtschaftsvereinigung Stahl. – Düsseldorf: WS, 1997. – 414 p., [3] t.fol.
Nemzetközi acélipari statisztikai évkönyv, 1997.
 I-004-C-0014/1997
- Steuern und Sozialabgaben = Taxes and social contributions = Impôts et cotisations sociales. – Luxembourg: EUROSTAT, 1996. – XIV, 227 p.
Adók és társadalmi hozzájárulások az Európai Közösség országaiban, 1983–1994.
 I-030-B-0243/1983–1994
- Structure des emplois en 1994. – [Paris]: INSEE, 1997. – 139 p.
Franciaország foglalkoztatottsági szerkezete, 1994.
 I-033-B-0385/1994/1
- Su ürünleri istatistikleri = Fishery statistics / Devlet İstatistik Enstitüsü. – Ankara: DIE, 1997. – IX, 40, [16] p.
Törökország halászati statisztikája, 1996.
 I-050-B-0049/1996
- Total income of agricultural households: 1996 report = Total income of agricultural households = Revenu global des ménages agricoles. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – VII, 217 p.
Az Európai Közösség mezőgazdasági háztartásainak összjövedelme, 1996.
 I-030-B-0234/1996
- Tourism: Annual statistics = Tourisme = Fremdenverkehr. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. 461 p.
Az Európai Közösség országainak idegenforgalma, 1994.
 I-030-B-0226/1994
- Tourismus in Zahlen / Statistisches Bundesamt. – Stuttgart: Metzler-Poeschel, 1997. – 271 p.
Németország turisztikai adatai, 1997.
 I-004-B-0321/1997
- Työvoimatilasto: Työvoimutkimuksen tuloksia vuosilta = Arbetskraftsstatistik = Labour force statistics. – Helsinki: Tilastokeskus, 1997. – 130, [12] p.
Finnország munkaügyi statisztikája, 1996.
 I-043-B-0171/1996
- Varehandelsstatistikk = Wholesale and retail trade statistics. – Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1997. – 80 p.
Norvégia nagy- és kiskereskedelmi statisztikája, 1995.
 I-040-B-0095/1995
- Verdienste in der Landwirtschaft = Earnings in agriculture = Gains dans l'agriculture. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 96 p.
Mezőgazdasági keresetek az Európai Közösség országaiban, 1994.
 I-030-B-0072/1994
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen ESVG: Aggregate = National accounts ESA: Aggregates = Comptes nationaux SEC: Agrégats. – Luxembourg: EUROSTAT, 1997. – 249 p.
Az Európai Közösség nemzetgazdasági elszámolásai, 1970–1995.
 I-038-B-0144/1970–1995
- Warenverzeichnis für die Aussenhandelsstatistik. – Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. – XIV, 878 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelmi statisztikájának árjegyzéke, 1998.
 I-004-C-0057/1998

White paper on the world economy: Summary / Economic Planning Agency Government of Japan. – Tokyo: EPA, 1997. – 48 p.

A világgazdaság helyzete és előrejelzés, 1997.

472996/1997

Wohnungsdaten: Wohnbautätigkeit: Wohnungserhebung des Mikrozensus März 1996. – Wien: ÖStZ, 1997. – 273 p.

Ausztria lakásadatai, 1996.

I-002-B-0234/1996

Year book of labour statistics = Annuaire des statistiques du travail = Anuario de estadísticas del trabajo / International Labour Organisation. – Geneva: ILO, 1997. – XVI, 1269 p.

Nemzetközi munkaügyi statisztikai évkönyv, 1997.

I-031-B-0069/1997

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA

Gesundheitswesen. Grunddaten der Krankenhäuser und Vorsorge- oder Rehabilitationseinrichtungen / Statistisches Bundesamt. – Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. – 121 p.

A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye. Kórházak és más egészségügyi intézmények adatai, 1996.

I-004-B-0299/1996

Die Kindergärten: Kindertagesheime: Berichtsjahr. – Wien: ÖStZ, 1997. – 167 p.

Ausztria gyermekintézményei, 1996/1997.

I-002-B-0223/1996–1997

Opiskelijoiden ikärakenne 1995: Lukiot, ammatilliset oppilaitokset, väliaikaiset ammattikorkeakoulut ja korkeakoulut. – Helsinki: Tilastokeskus, 1996. – 50 p.

A finn felsőoktatási intézményekben és posztgraduális képzésben résztvevők 1995-ben.

I-043-B-0245/1995

Österreichische Hochschulstatistik: Studienjahr. – Wien: ÖStZ, 1997. – 352 p.

Ausztria felsőoktatási statisztikája, 1996/1997.

I-002-B-0225/1996–1997

Rechtspflege. Strafverfolgung / Statistisches Bundesamt. – Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. – 106 p.

A Német Szövetségi Köztársaság igazságügyi statisztikája. Büntető eljárások, 1996.

I-004-B-0226/1996

Skolan i siffror. Kostnader. – Stockholm: Skolverket, 1997. – 71 p.

Svédország oktatásügye számokban, 1997.

I-041-B-0119/1997/3

Social insurance statistics: Facts / National Social Insurance Board. – Stockholm: RFV, 1997. – 78 p.

Svédország társadalombiztosítási statisztikája, 1997.

I-041-C-0241/1997

Statistical yearbook = Annuaire statistique = Anuario estadístico / UNESCO. – Paris: UNESCO, 1997. ism. p.

Az UNESCO statisztikai évkönyve, 1996.

I-033-B-0173/1996

Utdanningsstatistikk: Grunnskolar = Educational statistics: Primary and lower secondary schools. – Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1997. – 68 p.

Norvégia oktatásstatisztikája. Az alap- és középfokú oktatás adatai, 1996.

I-040-B-0068/1996

Vademecum gezondheidsstatistiek Nederland = Vademecum health statistics of the Netherlands / Centraal Bureau voor de Statistiek, Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. – Voorburg: CBS, 1997. – 299 p.

Hollandia egészségügyi statisztikai zsebkönyve, 1997.

I-037-C-0064/1997

Veitrafikkulykker = Road traffic accidents. – Oslo [etc.]: Stat. sentralbyrå, 1997. – 98 p.

Norvégia közúti közlekedési baleseti statisztikája, 1996.

I-040-B-0101/1996

Warunki życia ludności w 1996 r. = Living conditions of the population in 1996. – Warszawa: GUS, 1997. – 158 p.

Lengyelország népességének életszínvonala, 1996.

I-022-C-0034/1996

Zdravotnická ročenka České republiky = Czech health statistics yearbook / vyd. —stav zdravotnických informací a statistiky České republiky. – Praha: —zis CR, 1997. – 184 p. + mell. (1 t.fol.)

Csehország egészségügyi statisztikai évkönyve, 1996.

I-020-B-0018/1996

DEMOGRÁFIA

1995 population and housing census report. Whole country / National Statistical Office. – Seoul: NSO, 1997. – [3], 820 p., [14] t. + [3], 433 p., [14] t.

Dél-Korea 1995. évi népszámlálása és lakösszeírása. Országos adatok.

I-145-B-0004/1/1-1/2

Demografia = Statistical yearbook of demography. – Warszawa: GUS, 1997. – LVI, 408 p., [2] t.

Lengyelország demográfiai évkönyve, 1997.

I-022-C-0022/1997

Démografiké ekthesé = Demographic report. – [Nicosia]: Min. of Finance, 1997. – 160 p.

Ciprus demográfiai évkönyve, 1996.

I-048-B-0016/1996

Gesundheitswesen. Todesursachen in Deutschland / Statistisches Bundesamt. – Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1997. – 129 p.

A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye. Halálok, 1996.

I-004-B-0188/1996

Madre, J.-L.: La mobilité régulière et la mobilité locale en 1982 et 1994. – Paris: INSEE, 1997. – 175, [16] p.

A rendszeres és a helyi mobilitás Franciaországban 1982-ben és 1994-ben.

I-033-B-0405/532-533

Oppilaitosluokitus ja –luettelo: Oppilaitostyypiluokitus 31. 12. 1996 = Läroanstaltsklassificering och –förteckning. – Helsinki: Tilastokeskus, 1997. – 191 p.

A finn oktatási intézmények statisztikai osztályozása és típusok szerinti felsorolása 1996. december 31-i állapot szerint.

I-043-B-0239/1996

Ölüm istatistikleri: II ve ilçe merkezlerinde = Death statistics / Devlet İstatistik Enstitüsü. – Ankara: DIE, 1997. – VII, 117 p.

Törökország halálzási statisztikája, 1995.

I-050-B-0043/1995

FELHÍVÁS

a Magyarország az ezredfordulón elnevezésű
MTA Stratégiai Kutatási Program keretében rendezendő
NÉPESSÉG ÉS NÉPESSÉGPOLITIKA MAGYARORSZÁGON
című konferencián való részvételre

Időpont: 1998. október 6–7.

Hely: Magyar Tudományos Akadémia Székháza, Budapest.

A konferencia célja azoknak a hazai demográfiai változásoknak a számbavétele, amelyek a párkapcsolatok, a család, a gyermekvállalás, a népesség egészségi állapota és a halandóság, a népességsökkenés, valamint a népesség-összetétel (öregedés) területén az 1990-es években bekövetkeztek. A konferencia szervezői célul tűzik ki e változások legfontosabb népeségi, társadalmi–gazdasági következményeinek általános és regionális bemutatását, s azt remélik, hogy a kialakult helyzetben segítséget tudnak nyújtani a népességpolitikai stratégia, valamint a szükséges és lehetséges társadalompolitikai döntések tudományos megalapozásához.

A konferencia plenáris és szekciósülések keretében végzi munkáját. A plenáris ülésen a kormányzati vélemények és a tudományos élet képviselőinek álláspontjai hangzanak el a népességet és a népességpolitikát érintő stratégiai kérdésekben. A szekciósülések keretében a következő demográfiai tématerületek szerepelnek:

- termékenység és család,
- egészségi állapot és halandóság,
- népességsökkenés, demográfiastruktúra-változás,
- a népesedési változások társadalmi hatása.

A részvételi szándékot és az előadás kivonatát 1998. június 10-ig kell a konferencia titkárságára eljuttatni. A kivonat terjedelme a 700 szót nem haladhatja meg. A konferencia Tudományos Bizottsága az előadásvázlat alapján dönt a benyújtott jelentkezés elfogadásáról. Döntéséről valamennyi jelentkezőt 1998. június 30-ig értesíti. Az elfogadott előadások időtartama legfeljebb 15 perc, melyet vita követ. A rendezők a konferencia anyagát megjelentetik, ezért az előadások szövegét (maximum egy ív terjedelemben floppyn, Word, WordPerfect programban) a konferencia titkárságára, legkésőbb 1998. szeptember 20-ig kell eljuttatni.

További felvilágosítás a konferencia titkárságán: Népeségtudományi Kutató Intézet, 1024 Budapest, Fényes Elek utca 14–18. Telefon: 345-6576. Fax: 345-6680.

A konferenciát a Magyar Tudományos Akadémia érintett szakbizottságai, az akadémiai és egyetemi kutató intézmények, valamint a konferencia kérdéskörében érdekelt civil szervezetek közreműködésével szervezi:

*az MTA Demográfiai Bizottsága
a Központi Statisztikai Hivatal
a Népeségtudományi Kutató Intézet
a Magyar Statisztikai Társaság Demográfiai Szakosztálya.*

A konferencia Tudományos Bizottságának elnöke: *Cseh-Szombathy László*
A Szervezőbizottság elnöke: *Vukovich György*, ritkái: *Hablicsek László, Tóth Pál Péter*
Levélcím: 1024 Budapest, Fényes Elek utca 14–18.
Telefon: 345-6438, 345-6555, 345-6559 Fax: 345-6680